

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türk Edebiyatında Berlin

Hazırlayan:
Gültekin Emre

TÜRK EDEBİYATINDA BERLİN

Gültekin Emre 1951 yılında Konya'da doğdu. Ankara Üniversitesi DTCF Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1974). İlk şiiri 1977'de *Türkiye Yazıları* dergisinde yayımlandı. Bir süre Sol ve Onur Yayınları'nda düzeltmen olarak çalıştı. Milli Kütüphane'de görev aldı. 1980'den beri Berlin'de öğretmenlik yapıyor.

Yayımladığı kitaplar: *Kurşunî Bir Siperde*, Türkiye Yazıları Yayınları, 1980; *Bizsiz Gibi*, Dayanışma Yayınları, 1983; *Gece Düşleri*, Dağyeli Verlag (Frankfurt), 1985; *Aşk ve Minyatirler*, Cem Yayınevi, 1989; *Düşkuyusu*, Elyazıları Yayınları, 1990 –bu kitabıyla 1991 *Orhon Murat Arıburnu Şiir Ödülü*'nü aldı–; *Siyaha Elveda*, Yapı Kredi Yayınları, 1993; *Taşı Sula*, Öteki Yayınevi, 1998 – Taşı Sula başlıklı şiir dosyasıyla 1996 Ceyhun Atuf Kansu Şiir Ödülü'nü kazandı–; *Kanun Hükmünde Şiir*, Yön Yayınları, 1999. Berlin'deki Türklerin tarihsel izini sürdüğü *300 Jahren Türken an der Spree* (Üç Yüz Yıldır Türkler Berlin'de) başlıklı belgesel çalışmasının ilk cildini 1983'te Ararat Verlag (Berlin) yayımladı. *Yarım Damla* - Almanya'daki Türk Şiiri Antolojisi'ni hazırladı, Yapı Kredi Yayınları, 1993. 17 sayı süren *Parantez* (Nisan 1986-Ekim 1987), 55 sayılık *Şiir-lik* (Şubat 1994-Ekim 1997) dergilerini yönetti. Şiirlerinden bir seçme *Liebe und Miniaturen* başlığı altında Almanca yayımlandı, Babel Verlag, Berlin, 1991.

Gültekin Emre'nin
YKY'deki öteki kitapları:

Siyaha Elveda (*şiiir*, 1993)
Yarım Damla – Almanya'daki Türk Şiiri (1993)

TÜRK EDEBİYATINDA BERLİN

HAZIRLAYAN:
GÜLTEKİN EMRE

Yapı Kredi Yayınları - 1923

Türk Edebiyatında Berlin
Hazırlayan: Gültekin Emre

Kitap Editörü: Pınar Çelikel
Düzeltili: Hatice Taşdelen

Tasarım: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Kasım 2003
ISBN 975-08-0676-X

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2003

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444

<http://www.yapikrediyayinlari.com>

e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://www.estore.com.tr/bulvar/yky>

www.teleweb.com.tr

İçindekiler

9 • Önsöz (*Gültekin Emre*)

- 13 • Ahmet Resmi Efendi (1700-1783): *Berlin'in Özellikleri*
- 23 • Basiretçi Ali Bey (1838-1912): *Prens Bismarck'la Görüşme*
- 26 • Ahmet İhsan Tokgöz (1868-1942): *Almanya Seyahati*
- 29 • Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936): *Berlin Hâtıraları*
- 52 • Mithat Şükrü Bleda (1874-1956): *Berlin Anıları*
- 57 • H. E. Erkilet (1883-1958): *Berlin'de Birkaç Gün*
- 60 • Ahmet Mithat Efendi (1844-1912): *Berlin'de Üç Gün*
- 67 • Halide Edip Adıvar (1884-1964): *Avare Günler*
- 69 • Asım Us (1884-1967): *Hatıra Notları'ndan*
- 70 • Arif Cemil Denker (1888-1945): *Talât Paşa - Ali Sai Bey*
- 72 • Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974): *Berlin Yoluyla Türkiye'ye*
- 75 • İsmail Habib [Sevük] (1892-1951): *Berlin*
- 82 • Ahmet Şükrü Esmer (1893- 1982): *Almanya'da Seyrüsefer Talimatını Öğrenmek Bir Fakülte Bitirmekten Zor!*
- 86 • Dr. M. Saffet Arın Engin (1900-198?): *Berlin'de Büyük Bombardıman*
- 91 • Celâleddin Ezine (1901-1972): *Berlin*
- 95 • Nâzım Hikmet (1902-1963): *Berlin Mektubu*
- 98 • Sabahattin Ali (1907-1948): *Kürk Mantolu Madonna'dan*

- 100 • Nadir Nadi (1908-1991): *Perde Aralığından*
- 102 • Burhan Arpad (1910-1994): *"Kurfürstendamm Hasreti"
Çeken Berlinli*
- 106 • Haldun Taner (1915-1986): *Şeytan Tüyü*
- 116 • Behçet Necatigil (1916-1979): *Berlin, 4 Temmuz 1937 (Mektup)*
- 123 • Salâh Birsell (1919-1999): *Berlin'deki Kadın*
- 125 • Orhon Murat Arıburnu (1920-1989): *Ekmekten Utanmak*
- 128 • Naim Tıralı (1925): *Berlin'in Gölleri, Kanalları, Köpekleri*
- 130 • Mehmet Önder (1926): *Atatürk'ün Almanya Gezisi'nden*
- 132 • Şirin Devrim (1926): *Berlin 1935-1938*
- 152 • Yusuf Ziya Bahadınlı (1927): *Berlin*
- 157 • Ece Ayhan (1931-2002): *Berlin'de Bir (Çanakkaleli) Melahat*
- 160 • Adnan Binyazar (1934): *Berlin Duvarı Şimdi,
Açık Bir Müze Gibi*
- 166 • Uğur Kökden (1934): *Tiksinti Çağı*
- 175 • Cengiz Bektaş (1934): *1961 Berlin*
- 177 • Demir Özlü (1935): *Berlin'de Sanrı'dan*
- 179 • Fûruzan: *Berlin'in Batısı*
- 196 • Tekin Sönmez (1936): *Söylence Berlin'den*
- 198 • Aras Ören (1939): *Berlin'den Berlin'e Yolculuklar*
- 204 • Atillâ Dorsay (1939): *Berlin'de Türk Olmak*
- 207 • Hüsrev Hatemi (1939): *Berlin 1969*
- 209 • Oya Baydar (1940): *Brandenburg Kapısında Ölüm*
- 222 • Tomris Uyar (1941-2003): *Tartışma Günleri/Anılar'dan
Alte Liebe: Küçük Akşam Müziği*
- 228 • Sezer Duru (1942): *Berlin- Berlin*
- 236 • Ataol Behramoğlu (1942): *Berlin'de, Doğum Yıldönümünde
Nâzım'ın*
- 239 • Aysel Özakin (1942): *Berlin'de mi Yaşlanacağım?*
- 244 • Güven Turan (1943): *Berlin*
- 247 • Tezer Özlü (1943-1986): *Berlin, saat 8:45*
- 250 • Güney Dal (1944): *Marhaba Berlin! Güney, Tag Berlin*

- 259 • Özkan Mert (1944): *Hoşçakal Berlin Ben Gene Gelirim*
- 261 • Sargut Şölçün (1949): *Berlin'de Yaşamak*
- 262 • Şahturna (1950): *Sevgi, Sanat Yuvası Berlin*
- 264 • Feride Çiçekoğlu (1951): *Berlin'de Bis*
- 272 • Gültekin Emre (1951): *300 Yıllık Geçmiş, Berlin'de Türkler*
- 280 • Nedim Gürsel (1951): *Duvar*
- 287 • Enis Batur (1952): *Yaprak Renkleri, Brandenburg Kapısında, Rom*
- 290 • Serhan Ada (1955): *Berlin- İskender Meydanı*
- 293 • Turgay Fişekçi (1956): *Berlin: Benzemez İkizler*
- 300 • Gani Müjde (1959): *Şehir: Berlin*
- 302 • Zafer Şenocak (1961): *Kara Bahardan Önce Berlin*

Önsöz

Berlin'e gelmek zorunda kalan ve artık yerleşen biri olarak 300 *Jahre Türken an der Spree* (300 Yıldır Türkler Berlin'de) (1983) kitabımı hazırlarken kentle aramda kopmaz bir bağ olduğu da iyice belli oldu. 20 yıldan fazla yaşadığım Ankara'nın yerini Berlin alalı çok oluyor.

1989'da duvarın yıkılmasıyla "açık bir müze gibi" olan Berlin, 13 Ağustos 1961'de örülmeye başlanan "Utanç Duvar"ı öncesinde de "bizimkilerin" siyasal, ekonomik ve kültürel uğrak yeri olagelmıştır. 1701'de kenti 15 kişilik heyetiyle ziyaret eden Mektupçu Azmi Efendi ve Said Efendi'den elimizde pek fazla bilgi yok. İlk Osmanlı büyükelçisi Ahmet Resmi Efendi'nin *Sefaretnâme'si* (1764) kentin yazınımıza geçmiş ilk belgesidir: "... Berlin şehrine girdiğimiz gün, küçük büyük, genç ihtiyar, yolların iki tarafında ve üçer beşer kat evlerin pencerelerinde üst üste birikmeleri ve seyretmeye uğraşmaları tasvirin harcine ve yakınlık ve arzu hususunda gösterdikleri sevinç ve saygı son dereceye çıkmıştır." Ondan 39 yıl sonra kayınbiraderi Azmi Ahmet Efendi de büyük elçi olarak on bir ay kalmak üzere Berlin'e gelir ve o da *Sefaretnâmesi*'nde kente ilişkin düşüncelerini dile getirir: Almanlar Azmi Ahmet Efendi'yi eğlendirmek için "kış mevsiminde kentin içinde ve sarayda düzenledikleri balolarına, opera komedya dedikleri tiyatrolarına ve av mevsiminde kentin içindeki ve dışındaki bahçelere" davet etmişler, o da kentte yaşadıklarını gezi günlüğüne bir bir geçirirken padişaha da, "*Rüşvetin kaldırılması, her memura geçinebileceği kadar maaş verilmesi; devlet düzenini bozanların işten çıkarılması; düzeyi yeterli olmayanların önemli görevlere getirilmemesi; topçu ve denizcilerin sürekli eğitilmesi...*" gibi hayati önem taşıyan kimi önerilerde bulunur. Ahmet Resmi Efendi'den 80 yıl sonra Berlin sefiri Mustafa Sami Efendi'nin (?-1855) *Avrupa Risalesi*'nde (1840) Berlin ayrıntılı bir biçimde Türk okurlarının dik-

katine sunulur. 1867’de İmparator 3. Napolyon’un daveti üzerine Avrupa turuna çıkan Sultan Aziz Berlin’e de uğrar. Berlin’de altı yıl büyükelçi olarak görev yapan Sadullah Paşa, 13 Eylül 1879’da yazdığı bir mektupta kente ve Avrupa’ya ilişkin gözlemlerine ayrıntılı yer verir. *Avrupa’da Bir Cevelan’* da (1889) Berlin’i çeşitli yönleriyle, yer yer Paris’le karşılaştırarak değerlendirir Ahmet Mithat Efendi. Ahmet İhsan ise Berlin’in yapılarına, sokaklarına, kenar mahallelere, zenginlerin oturdukları semtlere... ayrıntılı olarak eğilir. Fağfurizade Hüseyin Nesimi’nin *Seyahat’*inde Berlin’in önemli bir yer tuttuğunu yazıyor Baki Asiltürk *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa* (2000) kitabında. Yine aynı kitaptan Şerefeddin Mağmumi (1870-1927) *Franca’da ve Almanya’da Seyahat Hatıraları’*nda (1908-1915) Berlin’in öteden beri önemli caddelerinden biri olan “Friedrichstrasse”yi genişçe betimlediğini öğreniyoruz. Mehmet Enis’in *Alman Ruhu* başlıklı seyahatnâmesi de Berlin betimlemeleriyle dikkat çeker. Celâl Nuri (1877-1938), *Şimal Hatıraları* (1914) ve *Kutup Muhasebeleri’*nde (1915) Berlin gözlemlerini okurlarla paylaşır. *İstiklâl Marşı’nın* şairi Mehmed Âkif Ersoy’un 796 dizelik 1915’te yazdığı *Berlin Hâtıraları’nı* da unutmamak gerekiyor. Cenap Şahabettin’in *Avrupa Mektupları* da (1919) alanında önemli bir yer tutar. Ona göre “Berlin bir tarih değil, bir şiir değil, fakat süslü ve güzel bir gazete”dir. Çünkü Berlin’de “biraz bayramlıklarını giymiş, bir toy genç hali” vardır. Halide Edip Adıvar’ın *Son Eseri* (1919) romanın erkek kahramanı ünlü romancı Feridun Hikmet’le kendini Avrupa’da da kabul ettirmiş Kâmuran adlı bir ressam kız arasındaki aşkı ele alır. Halide Edip, Feridun Bey’i Avrupa gezisine çıkarır ve yazar bir gazeteye gezi izlenimlerini yazarken, bir yandan da sevdiği ressam kadına gördüğü, gezdiği kentlerden, Berlin’den de, mektuplar yazar.

Berlin’de 1846-1850 yılları arasında Müslüman bir kadın vardır. Bu kadının kim olduğunu, neden Berlin’de bulunduğunu bugün bilmemizin olanağı yok. 1905’te 201 erkek ve 105 kadınla Türkler o günkü istatistiklere geçerler. 1917’de kentte öğrencisiyle, çıraklık eğitimi yapanıyla, tüccarıyla, konsolosluk mensubuyla 2.046 Türk yaşar. 2. Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde 3.310 Türk yaşamaktadır Berlin’de. Savaş yıllarındaki istatistiklerden sağlıklı sonuç almamız olası değildir. 1946’da 79 kişiyle temsil edilen kentteki Türk nüfusu giderek artar. Dönemin Almanya cumhurbaşkanı Theodor Heuss’un ülkemizden işçi alacaklarını muştuladığı yıl, sayı 1957’de 217 Türk’e yükselir. 1960’da Berlin’de yalnızca 225 Türk gözükmürken, bu sayı, 1965’te 2.797’dir. 1970’te ise 39.134 Türk Berlin’in yazgısına damgasını

vurur. Bu sayı üç yıl sonra ikiye katlanır, 66.521'e yükselir. Bugünse 180 bin civarında Türkiyeli yaşıyor Berlin'de.

Basiret Gazetesi'nin sahibi Basiretçi Ali Bey'in (1838-1912) 1870-71'deki Alman- Fransız savaşı sırasında Alman yanlısı bir yayın politikası izlemesinin sonucunda Berlin'e davet edilmesinin ve gününe göre son derece modern bir baskı makinesiyle ülkesine dönmesinin öyküsü ilginç. *Servet-i Fünun* dergisinin kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz'ün (1868-1942) Berlin izlenimlerini içeren mektubu da önemli bir belgedir. İttihat ve Terakki'nin önemli ismi Mithat Şükrü Bleda *Berlin Anıları*'yla hem kendine, hem de sürgündeki Talât Paşa'nın yaşamına ışık tutuyor. 1917'de Atatürk, Padişah Vahdettin'in yaveri olarak Almanya gezisine katılır ve Berlin'e de gelir. Şiirimizin has şairlerinden, büyük ustalarından Behçet Necatigil 1937'de Tahir Alangu'ya yazdığı mektupta Almanya gezisini ve Berlin'i anlatıyor. Ünlü romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu diplomat olarak çalıştığı 2. Dünya Savaşı döneminin Berlin'e yansımalarını aktarıyor anılarında. Hitler yanlısı H. E. Erkilet Paşa'nın Berlin gezisi de ilginç gözlemlerle dolu. Bir dönemin ünlü gazetecisi Celâleddin Ezine'nin Berlin betimlemesi de savaş yıllarına denk düşüyor. Saffet Arın Engin Berlin'deki bomba paniğini ve sığınakları anlatıyor. Sabahattin Ali 1943'te yayımladığı *Kürk Mantolu Madonna*'da Berlin'de sabunculuk eğitimi gören Raif Efendi'nin kendi resmini yapan Maria Puder'e âşık olmasını işliyor. Nâzım Hikmet'in 1963'te yazdığı üç *Berlin Mektubu*'ndan önce de *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda Alman yanlılarının, işbirlikçilerin maskesini düşürüyor Berlin'le olan ilişkileri odağında. Tezer Özlü, Berlin'deki günlerine, sıkıntılarına, kente bakışına yer veriyor günlüğünde. Tomris Uyar öyküsü *Alte Liebe*'de Tezer Özlü'nün *Eski Sevgi*'sindeki meyhaneyi işliyor. Enis Batur üç şiiriyle kucaklıyor Berlin'i. Aysel Özakin, Berlin'de yaşlanacağı korkusunu öyküleştiriyor. Hüsrev Hatemi 1969 yılı Berlin'ini şiirle anlatıyor. Sargut Sölçün, Berlin'de yaşayan kesimlere eğiliyor. Nedim Gürsel öyküsünde kentin batı ve doğusuna ilişkin gözlemlerini paylaşıyor bizimle.

Aras Ören, Berlin'den Berlin'e yolculuğa çıkarıyor. Naim Tırallı, bizimkilerin gözüyle Berlin'i yazıyor. Demir Özlü, Berlin günlerine yansıyan kentin nabzını tutuyor. Güney Dal, kendisi, eşi ve Berlin üçgenindeki yaşamını yansıtıyor öyküsüne. Orhon Murat Arıburnu, gurbetliğin sızısını duyumsatıyor şiirinde. Feride Çiçekoğlu, Berlin'de hissettiklerini öyküleştiriyor. Atol Behramoğlu, Nâzım Hikmet'in Berlin kutlanan doğum gününün coşku-

sunu yansıtıyor. Füzuzan Avrupa'nın *Yeni Konuklar*'ını irdelediği çalışması-
nın girişine genişçe ve unutulmaz bir Berlin panoraması ekliyor ki, okun-
masa olmaz. Turgay Fişekçi, Berlin'e bir başka gözle bakıyor. Salâh Birsell,
denemelerinden birine Berlin'i de akıtıyor. Güven Turan, gördüğü ve unu-
tamadığı kentler zincirine Berlin'i de ekliyor. Haldun Taner, *Şeytan Tü-
yyü*'nde ayı postu giymiş bir kaçak işçinin dünyasına eğiliyor. Yıllardır Ber-
lin'de yaşayan halk şairi Şahturna'nın sazına da gelip konuyor Berlin. Uğur
Kökten, günlüklerinden birini de genişçe Berlin'e ayırıyor. Uzun yıllar Ber-
lin'de yaşamış olan Y. Z. Bahadınlının anılarında Berlin'in bir başka yüzü-
yle karşılaşılıyor. Özkan Mert de Berlin karşısındaki coşkusunu, duyguları-
nı yediriyor şiirine. Adnan Binyazar, duvarın yıkıldığı günün fotoğrafını çe-
kiyor. Zafer Şenocak, duvarlı ve duvarsız Berlin'in şiirini sunuyor bize. Oya
Baydar, duvarın ardından bir dönemin, bir ideolojinin, nice umutların yıkı-
lışını hüznünlü bir biçimde ele alıyor öyküsünde. Tekin Sönmez, Berlin'in
içinden karışıyor söylencelere. Ece Ayhan, Berlin'de bir Çanakaleli Mela-
hat buluşunu günlüğüne geçiriyor. Atillâ Dorsay da Berlin Film Festivali
için yıllardır gelip gittiği Berlin'i bizimkilerle birlikte değerlendiriyor.

Asım Us, Berlin günlerini kıpkısa hatırlıyor. İsmail Habib, sizi serçe ka-
nadında gezdiriyor kentin her yerinde. Ahmet Şükrü Esmer, Berlin'in trafi-
ğinden nasıl etkilendiğine değinmeden geçemiyor geçmişe dönüp bakınca.
Nadir Nadi, savaştan önceki Berlin'le sonrakini karşılaştırıyor ister istemez.
Burhan Arpad, kentin ünlü caddesi Kurfürstendamm'ın fotoğrafını çekiyor
bizim için. Şirin Devrim, Irak Büyükelçiliği'nden gözlüyor savaşın arifesin-
deki kenti. Cengiz Bektaş, şiiriyle sokuluyor kente. Sezer Duru, çok iyi tanı-
dığı kenti genişçe seriyor gözümüzün önüne. Serhan Ada, kentin göbeğine
odaklanıyor dizeleriyle. Gani Müjde, benzersiz bir kentle tanışmasının se-
vincine ortak ediyor bizi de.

Berlin, gurbet olmaktan çoktan çıktı: Bu kent, kimileri için epeydir ikin-
ci vatan, çocuklar içinse 'anavatan' artık. Türkiye'ye kesin dönüş düşleri,
kaç yıldır geçerliliğini yitirdi. Avrupa'da çifte pasaportlu bir yaşamın kapı-
sı aralanalı çok oldu. Kentin kültür tarihi, siyasal ve ekonomik yaşamı artık
bizsiz bir anlam ifade etmiyor. Bizden birilerinin gözüyle, kalemiyle, res-
miyle Berlin dipdiri duruyor karşınızda.

Türk Edebiyatında Berlin başlığı altında kente içinden, ta yüreğinden so-
kulacaksınız.

Gültekin Emre

Ahmed Resmi Efendi
(1700-1783)

Berlin'in Özellikleri

Adı geçen bu şehir, bu sırada Brandeburk (Brandenburg) kralının başkenti olduğundan o çevrede benzerinin bulanmaması ile ün salmıştır. Kırkelli yıl önceleri orta halli bir şehir iken, kralın büyük babası büyük istekler peşine düştüğünden, şehrin kenarından akan nehri şehrin iki üç yerinde tıpkı bizim Kâğıthane nehri gibi kollara ayırarak akıtmış ve etrafını yontma taşlarla sağlamlaştırıp üzerine otuz kadar tahta köprü kurdurmuştur. Kendi heykelini de tunçtan ve bir at üzerinde yaptırıp bir taş köprü başına diktirmiştir. Zaman geçtikçe nehir kıyısına evler, bahçeler ve suya ihtiyacı olan endüstri için değirmenler, şeker ve kereste fabrikaları da yaptırılmıştır. Günden güne evler ve dükkânlar çoğalmış, dışarıdan âlet, edevat ve mal gibilerinden herhangi bir şeye muhtaç olmamak için çuha ve kumaş ve bundan başka her cins eşya için fabrikalar da kurulmuştur. Adı geçen nehrin taşma tehlikesi de olmadığından herkes evine ve bahçesine gerektiği kadar su yolları yaptırmıştır. Nehrin içinde sayısız çekdiri gibi çamlar ve şaykayı andıran mavnalar, durmadan gidip gelmektedirler. Nehrin yukarı başı Silezya'da Breslav şehri yakınlarında Oder Nehri'ne ve aşağı tarafı Kuzey Denizi kenarında Hamburg iskelesine varmaktadır. Aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı her cins yiyecek ve diğer eşyalar taşıyan gemiler, bu nehri bir an boş komamaktadırlar. Yepyeni yapılmış evlerinin duvarları birbirine bitişik ve aynı hizâda olup, sokakları kırkar ellişer arşın genişlikte uzanmaktadırlar. Şehrin kuzey yö-

nünü adı geçen nehir ve diğer üç yanını çok kuvvetli görünmeyen bir şehir duvarı çevirmektedir. Gecelerinin uzunluğu onaltı buçuk saat süren, ellibir enleminde bir güzel şehirdir. Kralın sarayı ve cephâneliği de bu nehrin kıyısında bulunmakta olup, içinde ve etrafında bahçeler, saraylar, av köşkleri ve ekin tarlaları da vardır. 1174 (1760) yılı ortalarında Nemçe ve Moskof askerleri birbiri ardınca bu şehre gelip kralın cephânelik ve köşkerini talan etmiş ve şehir ahalisinin mal ve mülküne çok ziyan vermişlerdir. Lâkin şehir halkı bu sırada gene de zenginlik içinde yaşamakta olup, güzelce evleri ve rahat bir hayat sürmek için her şeyleri vardır. Havası her cins aşırılıktan uzak olduğundan, erkekleri arasında da kadınlarında da güzel olanları çoktur. Evleri üçer dörder katlı taş binalar olup, eşyalarını kış günlerini soğuktan, yaz günleri sıcaktan korumak için evlerinin birer katını yerin altında yapmak lüzûmunu duymuşlardır. Evlerinin üzerleri de hörgüçlü birer tekne gibi olup bir çeşit kalınca kiremit ile örtülmüştür ki hattâ kırk yılda bir kere bile aktarma dertleri yoktur. Yangından pek çok korkmakta olduklarından korunma çareleri de almışlardır. Gece gündüz dolaşan bekçilerinden başka her sokakta beşer onar tane tulumbalı kuyular vardır. Her kuyunun başında da kızaklı fiçılar emre hazır bulundurulmaktadır. Şehir duvarı gayet uzun olduğundan hâlâ pek çok yeri boş olup bir taraftan evler, diğer taraftan bahçeler yapılmaktadır. Bitki ve çiçeklerin hemen her cinsi bulunmakta ve dört bucaktan getirilerek yetiştirilmektedirler. Kışın bunlar sobalarla ısıtılıp korunmakta olduklarından, burada hattâ kahve ağacı ve bundan başka daha bâzı garip ağaçlar bile görülmüştür. Taşradan kumaş ve ticaret eşyalarının getirtilmesi yasak olduğundan, ahalişi çaresiz olarak burada yapılan yerli kumaşa kalmışlardır. Bu yüzden de her şeyleri pahalıdır. Halkı fağfura (porselene) pek meraklı olduğundan, kibar ailelerin bilhassa porselen kolleksiyonlarını topladıkları odaları vardır. kendileri zaman zaman bahçede gezinir gibi bu odaların içinde dolaşırlar. Bunlar porselenlerini aslında Hind ve Çin'den getirtirlermiş. Saksonya fağfuru (porseleni) ortaya çıkaldan beri buna gayet büyük bir düşkünlük göstermeye başlamışlar. Bir kâseyi yirmi altına, biraz sanatkârane süslenmiş bir tabağı beş on altına alıp satmaya düşkünlükleri sınırı aşınca, akçalarının dışarı gitmemesi için, kralı şimdi Saksonya'da porselen gelmesini yasak etmiş. Bundan başka Saksonya'dan üstatlar getirtip yepyeni bir porselen fabrikası kurdurarak burada porselen yaptırmaya başlatmış. Buranın birkaç yıla dek

Saksonya'ya benzemesi mümkündür. Brandenburg sancağı kumsal olduğundan ürünlerinin bir yararı yoktur. Bu sebeple erzaklarının çoğu zahîre olarak Saksonya ve Leh'den ve binek ve yük hayvanları ile et ihtiyaçlarını sağlayan hayvanlar Eflak, Boğdan ve Bucak (Besarabya) dan gelirler. Kral Berlin'de bulunan elçi kalabalığından ve görmekte olduğu işler üzerinde bunların bilgi sahibi olmalarından korktuğu için, çoğu günlerde Berlin'e yedi saat uzaklıkta olan Potsdam adındaki şehirde eğlenegelmektedir diye yazılmıştır. Ahalisi luteran (protestan) olduklarından din işleri yönünden büyük sıkıntılardan ârîdirler. Kiliselerinde putlar yoktur. Tek Tanrıya tapmakla öğünürler ve katoliklere karşı büyük düşmanlık gösterirler. Hazret-i Muhammed'in peygamberliğini tanırlar ve hattâ "Müslüman oluruz." demekten bile çekinip utanmazlar.

Not: Adı geçen Silezya sancağı bir kavga konusu yer olup, üzerinde fazlaca lâf edildiğinden burası hakkında bilgi vermek gerekli sayıldı. Bu yüzden târifine girişmeden önce süslü bir başlangıç yapmak lüzûmunu düşünerek kalemimizi duyulmadık şeyler yazmak üzere harekete geçirmiş bulunuyoruz. Ulu Tanrı o kendine mahsus sonsuz hikmetiyle Anadolu ve Rumeli'nin yavaş yavaş en son ümmetinin karargâhı olmasını istedi. Nurlu islâm dininin çıkıp yayılmaya başladığı ilk zamanlarda, önce Mısır ve Şam (Suriye) keskin kılıcın yardımı ile müslümanlara sığınak oldu. Bir müddet sonra îman sahiplerinin gayretlileri birer cesur, kahraman karakterli, ilmi yücelten, savaş meydanlarının ve emr-i ferman buyuranların, bunları yerine getirenlerin öncüsü olmaya başladılar. Beş yüz (12.Yüzyıl) tarihleri ortalarında Anadolu'da Dânişmendliler, Selçukoğulları, Artukoğulları tayfaları türedi. Altıyüzde (13.Yüzyıl) Kürtlerden Eyyûbî kolu, yedi yüzde (14.Yüzyıl) ulu şanlı Osmanlı Devleti ortaya çıktı. Sekiz yüzde (15. Yüzyıl) zorlu Timur saldırısı, dokuz yüzde (16.Yüzyıl) Sultan Selim ve Sultan Süleyman Hazretlerinin ihtişamla yeni memleketler almaları üzerine de, Safavîlerden Şah İsmail'in serkeşlik ve fitnesi, herkesçe bilindiği üzere, bütün şiddetiyle ortaya çıkmıştır. Dokuz yüz eliden sonra (16. Yüzyıl ortaları) ulu Tanrı'nın hikmeti ile dünyanın savaşçı kuvvetlerine bir uyuşukluk ve zayıflık çöktü. Sürekli bir düzene sahip olabilecek yeni bir devlet kurmak kudretinde bir şahsiyet çıkarmakta gevşeklik gösterdiler. Yer yer varlıklarını ispat etmek sevdasına ve patırtısına düşüp de en sonunda çağımızda ortaya çıkan Mîr Veys (1707-1715)

(39) ve Nâdir Şah (1736-1747) gibilerin yükselmeleri ve fütuhatları ise yirmi otuz yılı aşmaz ve bütün yaptıkları, başarıları kendi şahıslarının ötesine geçmez. Fakat bu sırada Brandenburg kralı olan ve yukarıda adı geçen Frederikos (II. Friedrich) kafadan, yanılmak ve dikkatsizlik gibi düşünceleri savmakla, gayret ve bilgi ile, her şeyin elde edilebileceği düşüncesinde idi. Bu sebeple de beyinde kaynaşan, bütün Cermanya ve Almanya'ya hattâ belki de Avrupa'nın tamamına sahip olmak fikirlerinin sevdası ile harekete geçti. Önce asıl yurdu Brandeburk (Brandenburg) sancağına en yakın bulunan ve seçkin ve iyi bir gelir kaynağı olan Silezya nahiyesine el koydu. Sonra da Saksonya'yı isteklerinin bütün şiddeti ile gözden geçirmeye başladı. Böylece yer yer düşmanlarını yendikçe, kendisini asıl hedefine ulaştıracak olan yolun başlangıcı ortaya çıkmış oluyordu. Nasıl Ulu Tanrı'nın değerlendirdiği dünyanın tabiatını (mevsimleri) değiştirmenin yolu olmadığı kesin ve su götürmez bir kural ise, hıristiyan devletler arasındaki sürekli şahsî kavgalar ve bir denge yaratma kaygıları da öylece kesindir. Bunlar kendilerinden daha küçük olanlara unvan veya memleket vermek yoluyla onların yeteneklerinin sınırını aşmamalarını sağlarlar, kendi düşmanlarıyla anlaşmalar yapmalarını önlerler, bunların ünlü bir hanedandan kız alıp vermek yoluyla yakınlık kurmak istediklerini anlarılarsa, bu evlenmenin kendilerine danışılmadığı ve oyları alınmadığı sürece yerine getirilmemesine bütün güçleriyle çalışırlar, eski durumun yürürlükte kalması için büyük baskı yaparlardı.

Bu yüzden Fransa ve Rusya devletleri adı geçen Frederikos'un hiddet ve şiddetini, kuvvetini yok etmek ve onu eskiden bulunduğu duruma indirerek bu düzeyde tutmak ve burnunu kırmak için Nemçe Devletine (Avusturya) yardıma kalktılar. Sonra da önce komşuluğu sebebi ile Prussy sancağına sınırı bulunan Rus haşaratı, bu sancağı savaşız işgal ve talan etti. Daha sonra aynı kuvvetler göz kırpmadan Brandenburg sancağına saldırmaya başladılar. 1174 H. (1760) tarihi ortalarında Brandeburk'un başkenti olup adı geçen kralın sevinç ve övünme kaynağının temeli olan Berlin'e vardılar. Çevresinde bulunan çokluk şehir ve kasabalara birbiri ardınca frenk uyuzu (frengi) gibi bulaşarak, şehir halkından sayısız kurtuluş akçası ve malı topladılar. Etrafa son derece zarar verdiler. Kralın cephanelik ve saraylarını ele geçirip talan ettiklerinden onun ateşli saldırılarını, düşmanlıklarını yok etme hırsını yendiler ve zayıflamasına sebep oldular. Bundan sonra Rusya devletinde çarın değişmesi olayı

ve Nemçe (Avusturya) liler tarafından pek çok askerin harcanması ve hazine-
nin tükenmesi husûsu, aynı zamanda kralların Osmanlı Devlet-i
Aliyyesi ile bir barış anlaşması yapması, şimdilik bunların da aralarında
belirli şartlarla bir silâh bırakma ve dostluk sözleşmesi yapmalarına vesile
olmuştu. Fakat Silezya nahiyesi akılların kolay kolay hazmedemeyece-
ği kadar büyük bir lokma idi, unutulamıyordu. Burası Nemçe Çesarının
sırtını dayadığı ve kendisinin övünme sebebi olan Çeh, yâni diğer adı ile
Bohemy eyâleti ile Leh memleketi arasında bulunuyordu. Kuzey yönü
Brandenburg sancağına bitişik ve güney yönü Temeşvar semtinde olan
Macaristan'a yakın ve aslında birkaç dükalıktan meydana gelmiş bir yer-
di. Otuz kırk bin asker çıkarmaya elverişli ve gerek yetiştirdiği ürünlerin
zenginliği ve gerekse yiyeceklerinin nefaseti ile ün salmıştı. Parmakla
gösterilmeye değer kale ve hisarları içine almaktaydı. Bilhassa Breslav gi-
bi namlı kalesi tüccarların barındığı bir yer olup, çok yakın bir hesaba gö-
re boyu yüz ve eni altmış saat çeken boylamasına bir memleketti. Fakat
her şeyden önce Uyvar (Ujvar, Neuhausel) Barış Anlaşması'nda şehir ve
kasabalar sayılırken, en övünülecek ve göğüs kabartacak yeri Aşağı Silez-
ya ve Yukarı Silezya nahiyeleri alıyordu. Bu sebeple olur olmaz aksaklık-
lar yüzünden buradan ne Avusturyalıların el çekmesi düşünülebilir ve ne
de Brandenburg'dan burasını geri vermesi cömertliğini göstermesi bekle-
nebilir. Bu yer belki de bu iki tayfa arasında gудde-i baır (deve vebası) gi-
bi şifa bulmaz bir hastalık ve huzur kaçırان bir mesele olup kalmıştır.
Nemçelilere göre, Silezya üzerinde eski efendisinin hakkı olduğu düşün-
cesini bir mazeret olarak elde bulundurmak ve uygun bir zaman kolla-
mak lüzûmu teselli bulmak için tek çare idi. Ama Brandenburg'a göre bu-
rayı herhangi bir sebeple elden çıkarmak, yenilginin getireceğı utançtan
ve bunun bir şeref lekesi olmasından başka yirmi beş yıldan beri çekilen
sıkıntıların da üstelik boşa gitmesi demekti. Diğer taraftan da düşmanın
üstün gelmesi elbette ki üzüntüye ve şaşkınlığa yol açacaktı. Bu yüzden-
dir ki yaş düşmana diğer bir yönden baskın vererek yurdunu işgal edip
onu Silezya'ya girmekten alakoymak yolunu tutacak, veyahut da memle-
ketlerinin bâzılarını komşulara peşkeş çekmek suretiyle kuvvetini kır-
mak teşebbüsüne girecekti. Böylece de umulan sonuca varabilmek için
bir şeyler yapmakta ısrardan başka çare olmadığı açıkça ortadadır. Yuka-
rıda yazıldığı üzere cemâziyülevvel başlarında (7/7.XI.1763) Berlin'e va-
rılarak şehrin batısında bizim için döşenmiş ve emrimize verilmiş olan

eve indik. On günden sonra başvekile varıp devletimizin lütüfkâr sahibi efendimizin yüksek mektuplarını sunduk ve kralla buluşacağımız günü konuşarak kararlaştırdık. Sultanın hediyelerinden olan çok güzel ve paha biçilmez bir çadırı önce konağımızda kurarak eksigi-ne gediğine iyice baktıktan sonra kralla varmaktan bir gün önce develere yükleyip deveci-lerimizle kral sarayına yolladık. Çadır orada uygun bir yere kurularak döşenip dayandı ve hazırlıkları tamamlandı. Ertesi günü sorguç ve atlar-
dan gayrı diğer çeşitli hediyeler de bohçalarına konulup üzerlerine kime verileceklerini bildiren yaftalar yapıştırıldı ve arabalara yüklendi. Sonra da bunlar da yanımızda bulunan bâzı yüksek rütbeli kişilerle ve tercü-
manla birlikte kral sarayına yollandı. Elllerinde bulunan defter tercüman yardımıyla hediyelerle karşılaştırılıp acem halıları yayılmış bir dîvân-hâ-
nede sırasına göre teslim edildi. Diğer taraftan yine hediyeler arasında bulunan üç baş at da kaşağılanıp süslendikten sonra has ahırdan bu işe
tayin edilmiş adamların yedeğine verildi. Kendi atlarımız da en üstün
eğer takımları ve seccâdelerle donatıldıktan sonra yine yedeğe verildi. Biz kendimiz de âdet olduğu üzere kraldan gelen hintoya ve yüksek rüt-
beli maiyyetimiz de yine kralın gönderdiği ve fakat Osmanlı halı ve sec-
câdeleriyle donatılmış atlara bindikten sonra törenle bizi davete gelen
karşıcıların ardına düştük. Böylece kendi adamlarımız ve kral sarayından
yollanmış yabancıların katılmasıyla altmış kişiyi bulan bir alayla kral sa-
rayına vardık. Bu sarayda Nemçeliler tarafından bir teşrifat defteri getir-
tilerek onların merâsim düzenlerine uyulmak suretiyle hareket edilmek-
teydi. Bu sebeple sultanın mektubu dîvân efendisi elinde ve kıymetli sor-
guç zarfıyla birlikte kethüdâmızın elinde olmak üzere on beş kadar yakın
adamımızla dîvân-hâneye girdik. Mor kadife ile döşenmiş üç basamaklı
bir sofa üzerinde bir tarafta gümüş işlemeli bir taht ve diğer tarafta üze-
rine mektubun konulabilmesi için bir masa bulunuyordu. Orta yerde de
üzeri günlük çalışmalardan tozlanmış mavi kadife kumaştan yapılmış bir
elbise ile kral duruyordu. Kralla ayak üzerinde konuşuldu. Kendisine: Şu
sırada Osmanlı Devleti tahtının süslü, ulu ve kuvvetli, dünyanın sığına-
ğı, pâdişâhımız Sultân Mustafa Efendi Hazretleri'nin sizin gibi yüksek
mekvii olan dostlarına, karşılıklı iyi ve sürekli ilişkilerin sürüp gitmesi
yolunda göndermiş bulundukları şâhâne hediyelerini bildiren bu dostluk
mektub kendilerinin sultânlara mahsus bir nişânıdır, denilerek mektup
ve sorguç birbiri ardınca kralın eline sunuldu. O da birbiri arkasından

alıp ve sorgucu yan gözle ölçüp biçerek yanında duran masanın üzerine koydu. Sonra da tercüman aracılığıyla: Osmanlı Devletinin kedisi için gösterdiği iltifatlara ve iyi dileklere minnettâr olduğunu ve elçiliğimizden büyük bir memnunluk duyduğunu söyleyerek bizi övdü. Bundan sonra geldiğimiz şekilde tekrar konağımıza döndük. Bizim dışarı çıkmamızın hemen arkasından kral hediye atları has ahırlar eliyle saray avlusu içinde iki üç defa dolandırıp kendisi de avluya bakan pencereden seyretmiş. Sonra da bizimkilerin bunları soyup kendi adamlarına teslim etmelerini tenbih etmiş. Bu sırada mücevherli koşumların ve altın işlemeli at örtülerinin göz alıcı güzelliklerinin sefasından kendisini kaybeden kral, kimseye bir şey vermek âdetleri değil iken, has ahırlılara bir saatla birkaç altın verivermiş. Krala sunulması gereken mektup ve hediyeler işi bu şekilde bitirildikten sonra, kış yüzünden Berlin’de altı ay oturmamız kararlaştırıldı. İstanbul’da kendi elçilerinin on sekiz aylık geçimleri için ayrılmış bulunan tahsisâtın bize burada altı ay içinde verilmesi de yine konuşulup kabul edildi. Kral bundan sonra vaktini genellikle geçirmekte olduğu Potsdam adlı şehre gitti. birkaç günden sonra bizi de bir ziyafet için Berlin’den Potsdam’a dâvet ederek sarayını, askerlerini ve bizzat kendisinin düzenlediği manevralarını seyrettirdi. Erkek kardeşlerinin çocuklarıyla birlikte iki üç gün Potsdam korularında düzenlenen av eğlencelerine katıldıktan sonra, bizi bir gün yanına yalnız olarak çağırdı. Önce hatırlamızı sorup biraz hoşbeşle, gönlümü aldıktan ve yakınlık gösterdikten sonra, asıl kafasını kurcalayan anlaşma maddesini açtı. Yanında bulunan harita üzerinde de buna bağlı olan faydaları açıkladı. Bunun üzerine kendisini üzmeyecek bir şekilde evvelce İstanbul’a bildirildiği üzere bir cevap vererek yine Berlin’e döndü. (40). Potsdam, Berlin’in batı yönünde ve Berlin’e yedi saat uzaklıkta olup, Berlin’in içinden geçen suyun üzerinde orta büyüklükte bir şehirdir. Çoğu yerleri kralın ihya ettiği süslü saraylar, bakımlı bahçeler ve evlerle donatılmıştır. Berlin’de elçilerin kendisini rahatsız etmelerinden, halkın işlerinden ve şikâyetlerinin yükünden kurtulmak için vaktinin çoğunu burada geçirmektedir. Fakat memleketin idaresi yolunda tedbirler almak, harp hileleri husûsunda aklına gelenleri incelemek, bunları düzenleyip kaleme almak ve devletin ileri gelenlerine ve kumandanlara hatırlatılması ve bildirilmesi gereken şeyleri ayrı ayrı her birine anlatmak ve müzakerelerde bulunmak sebebiyle de burada yine de boş durmamaktadır. Önceden yazdığımız üzere Berlin’de oturdu-

ğumuz günlerde gönlümüzün dilediği yerlere varabilmemiz için konağı-mıza bir koçu verilmiş ve bundan başka devletin ileri gelenlerinin ve ki-bar ailelerin bizi davet etmeleri ve ikramda bulunmaları da kendilerine sıkıca tenbih edilmişti. Bu sebeptendir ki kralın yeğenleri ve diğer devlet büyükleriyle subaylar bizi iki üç günde bir, bahçe ve evlerine dâvet et-mekteydiler. En sonunda en büyük bayramları olan şeker ziyafetleriyle (41) de bize gösterilecek büyük dostluk ve iltifatı gösterdiler. Biz de (dâ-ruhum mâ dumta fî dârihin: sen içinde de olsan ev onların evidir). Sözü-ne uyararak zamanı geçirmek için gayret gösterdik. Uzun kış gecelerinde kral Potsdam'dan Berlin'e gelip âdeti olmadığı halde iki ay kadar Ber-lin'de kalarak komedyâ denilen hayalhânelere devam etmeye gayret gös-terdi. Bizim için de orada bir sofa ayırtıp (loca) birkaç kere dâvet etti. Kendisi de dostları ve akrabalarıyla gelip meclisinde onlara lütûflarda bulunur ve etrafına neşe dağıtırdı. Burada oyuncu kızlar ve yoğurtçu (?) adındaki taklitçilerin ağzından aşk ve muhabbete, âşık ve sevgilisi arasın-da işi kolaylaştırmak için yapılan aracılıklara dâir hikâyeler anlatılır, ara-larda saz ve söz fasılları yapılır ve üç-dört saat hoşça vakit geçirilerek eğ-lenilirdi. Bazı kereler de redoute (maskeli balo) adında başka bir toplantı da düzenlerlerdi. Memleketin ileri gelenleri ve kadınları karmakarışık, kırmızı ayakkabılar ve canfesten elbiseler giyip üzerlerine ferâce biçimi bol kumaşlar atarlar, yüzlerine de adam yüzü şeklinde birer burunduruk (maske) tutup kim olduklarının bilinmesini önlerler ve sonra da sarayın içinde dolanmaya başlardı. Bu dolanmaları sırasında da duygularına uyarlar ve herkes gönlünün çektiği kadının elinden tutardı. Aralarında kıskançlık gibi, yasalar gibi sıkıntıları olmadığından, aşağı yukarı uzun boylu dönüp dolaşarak, sevinçten zıplayıp hoplayarak yapacaklarını ya-parlar, kılıklarını değiştirdiklerinden tanınmayacaklarını düşünerek gruplar halinde beğendikleri yere giderlerdi. Bu toplantının sonunda sa-rayın bir odasında bir kral sofrası kurulur ve yüzler açılırdı. Kral yalnız olarak güzelce yakınlarını yanına alır ve saat beşe, altıya kadar yiyip için eğlenirlerdi. Bu özel toplantıya katılabilenler bunun zevkini çıkarır ve bununla da övünürlerdi. Tam bu sıralarda kral bir gece konağımıza yakın bir yerde oturan, şehrin ileri gelenlerinden birinin evine gelip bizi de ya-nına dâvet etti. Önce: "Acaba Devlet-i Aliyye'nin birkaç yıl önce savaşa niyetleri var mıdır?" diye söze başlayarak konuşmayı bundan sonraki di-yeceklerine getirdi. Ve: "Bilindiği üzere yüz yirmi üç (1711) tarihinde Prut

Suyu kenarında sıkıştırılan Moskof Çarını yakalamak ve esir almak mümkün iken, neden buna göz yumuldu?" diye sordu. Bunun üzerine kendisine: "Adı geçen olay Devlet-i Aliyye'nin dört kralla on yedi yıl durmamacasına yaptığı korunma savaşları sırasındaki bir zamanda geçtiği için, öylesine çevresi açık bir yerde müslüman olsun olmasın halkın perişân olması, Sultânımız Hazretlerinin uygun gördüğü bir iş değildi. Bu sebeple sâdece tehlikeyi savuşturmak ve kalabalık düşmanın coşkun bir sel hâlindeki ilerleyişine İskender Seddi gibi engel olmak üzere acele ile bir başkumandan atanmıştı. Adı geçen çar ise kendi kendine kötü tutumunun belâsına düştüğünden ve ağaç yaprakları yiyecek kadar da eziyet çektiğinden, aman dileyerek çevresi ile birlikte Azak Kalesi'ni teslim edip çabucak bu felâketten kurtulmanın yolunu aramakta idi. (Al-'afwu zakâtü z-zafar: Affetmek zaferin zekâtıdır) sözüne uyularak o zaman çara, ricasının yerine getirilmesi ve serbest bırakılması pâdişahların lütûf-kâr tabialarının gereği olan işlerdendir, diye cevap verilmiş olduğu söylendi. Kral her ne kadar bunu kabûl etmiş gibi görünerek sustu ise de, Moskofludan fena hâlde bunalmış olduğundan ellidört yıl önce onun elde ettiği bu lütûftan ve aftan bugün bile esef duyduğunu ve kırıldığını belli etmiştir. Günler geçtikçe altı ay dolmaya ve kış da sona ermeğe yaklaşıyordu. Şevval ayının yirminci günü (22.IV.1764) gene eski usul üzere Sultan'ın mektubunun cevabını almaya kral tarafından dâvet olunduk. Bu kere başka bir odada toplanılmıştı. Kralın yanına girildikten sonra misafir ağırlamanın gerektirdiği seremoni tamamlandı. Biz krala dönmeye hazır olduğumuzu ve Sultân'ın mektubunun cevabını almak için vardığımızı bildirince o da, elçiliğimizden dolayı teşekkür ettiğini ve bizden İstanbul'da isteklerinin yerine getirilmesi husûsunda dostluk umduğunu söyleyerek düşüncelerini açıkladı. Bize mektubun cevabı verildikten sonra başvekil eliyle bâzı küçük hediyeler de sunuldu. Bundan sonra bizi sınırdan karşılayıp alan mihmandarın bizi gene Leh sınırına iletmesi için araba ve atlar hazırlandı. Zilkaade başlarında (2.-12.V.1764) Berlin'den çıkarak on dört günde Silezya'nın başkenti olan ve yukarıda adı geçmiş bulunan Breslav şehrine girdik. Orada beş altı gün kaldıktan ve araba işini yeniden yoluna koyduktan sonra Leh sınırında bulunan Utriçe (Drohobycz) adındaki küçük bir kasabaya vardık. Buradan tekrar yola kopulup da zilhiccenin beşinci günü (5.VI.1764) Hotin'e on beş saat uzaklıkta olup Lehistan ile Boğdan toprakları arasında sınır kesimi sayılan Horo-

denka adlı kasabaya vardığımızda, bizi önceki gelişimimizde olduğu gibi Boğdan voyvodasının mihmandarı karşıladı. Gerekli hazırlıklarımızı görmek için burada da konakladık. Sonra tekrar yola çıkıp on saat ileri-deki Prut nehri üzerinden geçerek önce Cernaviç (Czernowitz) isimli kasabaya ve oradan da Podşan (Botoşani) adlı kasabaya geldik. Raya kurban bayramı girdiğinden ve yağmurlar da durmamacasına yağdığından, burada üç gün kalmak gerekti. Sonra gene üç günde Boğdan'ın başkenti olan Yaş'a vardık. Tam bu sırada buraya gelmiş bulunan Boğdan Voyvodası III. Ligor Bey'le (Gregor, callimachi) de tesadüfen buluştuk. Bundan sonra tekrar araba ve beygir işi düzene sokuldu. Bu sırada Kalas ve Maçin yolunun mevsim dolayısıyla çok zahmetli olduğu bilindiğinden Burlat (Birlad) isimli yerden Eflak yönüne doğru yol alınıp, üç günde Boğdan ile Eflak arasında sınır kesimi olan Fuhşan (Fokşani) adlı şehre varıldı. Burada da Eflak voyvodasının mihmandarı tarafından karşılandık. Bükres'e uğramaksızın dört beş günde Tuna ile Arces (Argeş) adlı nehir arasındaki Olteliç (Oltenita) isimli kasaba üzerinden geçilip muharrem başlarında (I-10. VII. 1764) Tuna nehri üzerindeki Tutrakan adlı kasabaya varıldı. Bu kasabaya girdiğimizde on aydan beri hasretini çektiğimiz câmi ve minareleri görerek büyük bir sevinç duyduk. Tanrı'ya olan şükranlarımızı sunmak üzere secdeye kapanarak Devlet-i Aliyye'nin daha nice nice yıllar sürüp gitmesi için duada bulunduk. Sonra Hezârgrad (Razgrad), Karinâbâd (Karnobat) ve Kırkkilise (Kırklareli) üzerinden geçip İstanbul'a doğru uçar gibi hızla yol aldık. Ulu Tanrı'nın sonsuz yardımıyla tam bir yılın sonunda, muharrem ayının ondördüncü günü (14.VII.1764) İstanbul'a girdik. Bir müddetten beri ötede beride dolaşmaktan sağa sola perîşan olmuş olan aklımız fikrimiz, nihâyet rahat ve huzûra kavuşmak, dinlenmek ve yeni emirler beklemek üzere evine yurduna dönüp gelmiş oldu. (fa-hamdan tumma hamdan tumma hamdan: Şükürler şükürler -ve yine de- şükürler olsun!).

*Ahmed Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri,
Tercüman 1001 Temel Eser, 1980, sayfa: 56-71*

Basiretçi Ali Bey (1838-1912)

Prens Bismarck'la Görüşme

Viyana'ya vardığımın ertesi günü şimendifere binerek Berlin'e gittim. Otele yerleştiğim ikinci günü otelciyi çağırıp İmparator hazretlerinin Gastein'dan dönüp dönmediğini sorduğumda döndüklerini söyledi. "Öyle ise Prens Bismarck'ın özel evini bilir bir arabacı çağırınız." dedim. Bir araba geldi. Çevirmenle beraber bindik. Konağa geldik. Bizi alt katta bir odaya koydular. Biraz dinlendikten sonra kartımı istediler, verdim. Hemen bir mösyö geldi. Bana Türkçe aşinalık ile hal ve hatırımı sordu. Çevirmenimi bırakıp beni yukarı çıkardı. Bir salona girdiğimiz sırada "Aman Mösyö, ben Prens hazretlerini bilmem, eğer yanlarında birkaç kişi bulunmakta ise beni kendilerine tanıştırsınız ki tanımış olayım," dedim. "Hayır, yalnız sizi kabul ediyorlar," deyip odaya girdik. Prens ayakta bulunup arkamda zaten o zamanın alaturka setresi olup yerle bir selâm verdiğim sırada Prens hazretleri elini uzatıp hoş geldiniz diye karşılardaki sandalyeye oturmaklığımı önerdiler. Çevirmen Efendi aracılığıyla iltifat buyurdıkları sırada önünde bulunan sigaralardan bir tanesini ikram etti. Ben her ne kadar "Sigara içmem," dedim ise de "Türkler sigara içerler. Aslında tütün Türk tütünüdür," dediler. Kibrit ile yaktım. Hangi yoldan geldiğimi ve yolda güçlük çekip çekmediğimin sorusu üzerine Tuna yoluyla geldiğimi ve zorluk çekmediğimi söyledim.

"Fransayla savaştığımız sıralarda *Basiret'* in asıl sayısı ile birlikte çevirilerini İstanbul'dan Elçiliğimiz aracılığıyla getirtip okurdum. Olayları

doğru yazdığınızdan dolayı hoşnutluğumu belirtir ve ordumuz hakkın-
da doğru düşüncelerinize ayrıca teşekkür ederim. Türklerin Almanlara
ve Almanların Türklere olan sevgileri hiçbir zaman bozulmayacak dere-
cede eskidir,” buyurdular. Konuşmamız ve kahve içmekliğimiz yirmi da-
kika kadar sürdü. Müsaade isteyerek ayağa kalktım “Pek acele ettiniz,
yorgunsunuz, yine görüşelim,” diyerek dönmeme müsaade etti.

Dışarı çıktığımda çevirmenlik eden Mösyö ile başka bir odada otur-
duk. Kendilerinin İstanbul şivesine uygun güzel Türkçe söylemekte ol-
duklarından nerede öğrendiklerini sordum. Berlin’de Doğu Okulu’nda
öğretim görüp İstanbul Büyük Elçiliğinde de epeyce süre bulunduklarını
ve Prens Bismarck hazretlerinin özel sekreteri ve Sivil Tıbbiye Okulu Mü-
dür Yardımcısı, adının Doktor Borş olduğunu kartvizitinden anladım.

Âli Paşa’nın Ölümü ve Bismarck

Oradan birlikte kalkıp merdivenden aşağı indik. Gösterişli bir araba
gördüm. Doktor Borş ve çevirmenimi de karşımıza alarak bir daireye gel-
dik. “Burası konuklar evi olduğundan burada konuşmuzsunuz,” ve ist-
ediğimiz yerleri gezmek için arabanın her zaman emrimize hazır bulun-
duğunu söyleyerek vedâ edip gitti.

Ben çevirmenimle beraber oturmakta iken öğle yemeğine çağırdılar.
Yemek salonuna gidip birkaç mösyö ile beraber yemekleri yedikten son-
ra arabaya binerek biraz gezdik. Bir hafta geçince Prens tarafından çağırıl-
dım. Araba ile bulvardan geçtiğim zaman sokaklarda büyük bir telâş için-
de ilâveler satılıyordu. Prensın huzuruna çıktığımda “Sizi bugün çağırır-
şımın nedeni bu sabah Âli Paşa’nın öldüğünü büyük üzüntüyle söylerim.
Türkler bir sadrazam kaybetti, Avrupa büyük bir adam kaybetti,” dedi.
“Fransa ile yaptığımız savaşın sonlarına yakın iki tarafı ilkönce barışma-
ya çağıran Âli Paşa idi. Kendilerinin yazdığı barış içinde yaşama yazıla-
rını arşivde özel kutularda saklattım. Gerçekten bir diplomat olduğun-
dan ölümü büyük kayıptır,” dedi. Oturduğum yere geldikte sokaklarda-
ki ilâve gürültüsü Âli Paşa’nın ölümü üzerine Borsada Konsolide ve ben-
zeri aksiyonlar düşmüş olduğundan çarşının kalabalığı bu imiş.

Sözün kısası, yirmi dokuz gün Berlin’de Prensın konuğu olduğum sı-
rada pek çok okullar, fabrikalar ve benzeri yerleri gezdim. Bu sırada Os-

manlılığa yaraşır iyilikseverlikte bulundum. Bir gün Prens Bismarck'ın yanına gittim. Dönmek için izin vermesini istediğimde "Pek çabuk gitmek istiyorsunuz. Daha görülecek yerler vardır. Biraz daha otursanız olmaz mı?" dediklerinde "Şu günlerde Mısır'da bulunmaklığım gereklidir," dediğimde "Hangi yol ile gideceksiniz?" buyurmaları üzerine "Augustburg'a gidip oradan bir makine ile bazı âletler satın alacağım," demekliğim üzerine "Fabrikatör ahababımdır, sizden aşırı para almamaları için bir mektup yazayım," deyip yazılmasını emrettiler. Mektup yazılıp, imza edip zarfa koyarak elime verdi. Adı geçmiş olan Doktor Borş birlikte olduğu halde şimendifer istasyonuna kadar geldik. İstasyonda elime kapalı bir mektup vererek benden ayrıldı. Şimendifer de kalktı. Kapalı mektubun adıma yazılı olduğundan "Acaba bu ne içindir?" diye çevirmene sordum. "Almanlar bir dostundan ayrıldıkları vakit şimendiferde vakit geçirsın diyerek bir roman armağan etmeleri âdetlerinden olmakla bu da o türden olmalıdır," diye cevap vermesi üzerine zarfı yırttım. İçinden her biri yüz lira olarak on tane banknot çıktı. "Oh ne âlâ!" diyerek cüzdanıma yerleştirdim.

İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar, Sander Yayınları, 1976, sayfa: 39-40

Ahmet İhsan Tokgöz
(1868-1942)

2- Seyahat Yazılarından Seçmeler
(Notlar ve Mektuplar)

Almanya Seyahati

Alman payitahtı olan Berlin’de dört gün geçirdik. Gördüklerimiz o kadar muhteşem, müşâşa, mükemmel ve fevkal-memul idi ki hissiyatımı ifadede kelime bulamıyorum. Tarih-i medeniyetin son kırk senesi zarfında millet-i sâirenin terakkiyatına yetişmek ve ekser şu’beatta onları geçmek hususunda Almanların nasıl çalışmış ve ne gibi muvaffakiyetler temin etmiş olduğunu hakkıyla tetkik etmek böyle dört beş günde gayri kabilidir. Belki beher şehirde aylarca tetabbuat lâzımdır. Almanya hakikaten bir umman-ı vesî tekâmül ve teâlîdir. Biz bu milletin yalnız askerlikteki terakkiyatını işitip biliyorduk. Fakat görülüyor ki Almanların terakkiyat-ı askeriyesi, terakkiyat-ı maddiye ve iktisadiyelerinin bir muhasalası ve bir netice-i tabiiyesidir. Almanya’daki meşhudatımı böyle haftalık mektuplara sıkıştırmak kabil olmadığı gibi pişgâhımdan geçen levhaların tevalî ve temadîsi dimağımda tetkik ve mülâhaza kabiliyetlerini de azalttığı için hissiyatım şöyledir, böyledir diyecek değilim. Bu babda avdetten sonra çalışmak ve kabil olursa bir kitap vücuda getirmek istiyorum. Fakat bu kitabım seyahatname olacak değildir. Almanya’yı iktisadi, ticarî ve sanayi nokta-i nazarlardan Osmanlılara tanıtmaya ve millet-i

muazzamanın kuva-yı muhtelifesi menabiini göstermeye gayret eyleyeceğim. Ve o zaman anlayacaksınız ki Almanlar sa'y ü gayret, şan ü ikdam ve cesaret ü teşebbüs sayesinde öyle harikalar, mucizeler meydana getirmişlerdir ki bunun neticesi olarak saha-i sınaatte mücadelât-ı ticariyede dünyanın en eski ve müterakki milletlerine yetişip geçtikleri gibi kuvve-i bahriyede dahi kimseden korkmayacak bir mevkie vâsıl olmuşlardır. Fakat onlarda bir hassa daha vardır ki o da bütün şu kuvvetlerini, yalnız kemal-i huzur ü âsâyişle çalışmak hususunda ve tevessüat-ı iktisadiyelerine epeyce küşayiş vermekte istimal ediyorlar. Onun için dünyanın en mühim sulh ü müsalemet ve terakki vü servet âmili oluyorlar.

İşte dört gün devam eden Berlin ziyaretinde bu hakayıkı tamamıyla görüp anladık. Almanya hangi şube-i medeniyette olursan olsun hiçbir başka millete gıpta etmeye muhtaç değildir.

Muvasaletimiz günü Berlin'de dolaştık. Sokakların, mağazaların, ebniyenin letafet ve nazafetini şimdiye kadar gördüğüm payitahtların kâf-fesine müreccah buldum. Ama, letafet ve nezafetten ziyade yenilik var. Binaenaleyh pîşgâhınızdaki manzaralarda kıymet-i tarihiye ve tabiliye belki mefkud. Fakat biz tetkikatı iktisadî, sanayi noktalar nazarında yürütüyoruz.

Akşam şehr emanetinde bize bir ziyafet verdiler. Berlin şehr-i müzeyyen ü mutarrasını idare eden zevatın amelî ve ilmî fikir ve karar sahibi zevat olduğunu derhal anladık. Bu zatlar bittabiî bizeziyade eser-i nüvaziş ve iltifat gösteriyorlardı. Nazarlarında samimiyete yakın alâim-i dostane vardı. Ve bu da hiç şüphe yok idi ki Türklerin en kadîm dostu ve Almanların en muhterem mareşalı olan Von der Guliç Paşa'nın telkinat ve tesirâtı sayesinde hâsıl olmuş idi. Zaten Berlin'de geçirdiğimiz zamanı hep Paşa idare ettiler ve bize lüzumuna göre takdîr-kârâne, lüzumuna göre mürşidane ve nasihatâmiz sözler böylediler.

Kuvve-i askeriye'nin sayahat-i havaiye müesseselerini gezip gördük. Anladık ki Alman kuvve-i askeriyesi hava-yı nesîmîye dahi tahakküm ve idareye başlamıştır. Ve bu da gayet metodik bir say-i sebatkârın mahsulüdür.

Potsdam şatosunun ormanı gezildiği zaman Berlin'in letafet-i tabiiye itibariyle sâir bilâd-ı kadîmenin maruf ve meşhur orman ve sayfiyelerine gıpta etmekten vareste olduğu nazarımızda tahakkuk ettiği gibi ticaret odası tarafından verilen iki yüz kişilik ziyafette Almanya imparatorluğu-

nun ruh ve hayatının ticaret-i vâsiesinde olduğu alenen anlaşılıyordu. Ferdası gün Berlin ticaret mektebini gezdim. Bu müessese dört milyon mark masrafla vücuda gelmiş. Bu masraf yalnız ticaret şirketleri tarafından verildiği gibi masarif-i dâimesi olan senevî 200 bin mark dahi yine müessesesât-ı ticariye tarafından verilmekte bulunmuştur. Bu mekteb-i âlîde dört yüz daimî ve iki binden ziyade müstemi sıfatıyla talebe vardır. Muallimîni hükümet tarafından intihap ve tasdik olunur. Buraya dahil olacak şakirdan ya mekteb-i âlîden mezun olmalı veyahut mekteb-i âlîde birkaç sene bulunduktan sonra bir müessese-i ticariyede ifa-yı hizmet etmiş olmalıdır. Mektebin şakirdanı hep fabrikatör ve tüccar evlâdıdır. İşte Almanya satvet ve şevketinin menba ve masdar-ı maddîsi!

Başvekil tarafından kendi bahçesinde, yeni meşhur Bismark'ın senerce ikamet ve tenezzüh eylediği korulukta verilen çay ziyafeti şu millet-i mazlumeyi idare edenlerdeki sadelik ve mahviyeti gösteriyordu. Başvekil her birimizle birkaç söz teatî eyledikten sonra müdekkik bir nazarla heyet-i umumiyemizi tetkik eyliyordu. O esnada ben hariciye müsteşarı ile konuşuyordum. Şurada kemal-i iftiharla söylerim ki Berlin mehafil-i resmiye ve âliyesi Osmanlı zevvarının hüsn-i intihap ve teşekkülüne suret-i mahsusada beyan-ı mahzuziyet eyledikten sonra, bu sözün nezaketten söylenmemiş olduğunu mükerreren temin ettiler. Zaten şu hüsn-i tesiri sefaret-i Osmaniye dahi tasdik ve teyit eylemişti. Refakat-i âliyeleriyle müftehir olduğum arkadaşlarımla beraber vatan-ı mukaddesimiz hakkında ufak bir hüsn-i tesir hâsıl etmeye muvaffak olmak bizim için en büyük mükâfattır.

Bu akşam Dresden şehrine gidiyoruz. Orası ikinci Berlin'dir. Bir mektup da oradan yazarım.

Prof. Dr. Bilge Ahmet Ercilesun, Ahmet İhsan Tokgöz,
Kültür Bakanlığı, 1966, C. 41, S. 1047, sayfa: 147-148

Mehmet Âkif Ersoy
(1873-1936)

Berlin Hâtıraları

Binbaşı Ömer Lûtfü Bey kardeşimize

“Biraz da kahveye çıksak...” demişti arkadaşım.
O, doğru söylemiş amma, ben eğri anlamışım:
Mahalle kahvesi nerden de geçti zihnimden?
Bakılsa geçmemeliymiş... Bilir miyim onu ben?
Mahalle kahvesi... Berlin... Münasebet mi dedin?
Fakat rica ederim, dinleyin, inâyet edin,
Fakîriniz en açık bir söz olsa, mecbûrum,
Kafamda bulduğum eşyâyı aktarır dururum.
Onun bir örneği geçmişse âkıbet elime,
Derim ki: “Ha!... Bu demekmiş o duyduğum kelime.”
Otel denildi mi bilfarz, o mu’teber kaamûs
Ne söylüyor bakarım bir: Evet, lûgat me’nûs;
Kütükte mahlâsı han, sinni lâ-akal yetmiş!
Zavallı âhir-i ömründe irtidâd etmiş;
Şu var ki mi’desi ilhâdı etmemiş temsil!
Ne Müslüman, ne Frenk, öyle bir vücûd-u sefil,
Yıkanma yok, tuvalet yok! Yazın belinde çamur;
Eteklerinden inerken kabuk tutar yağmur!
Değil mi uçkuru sarkan bunakların bir eşi?

Bakındı cumbaya: Bîzâr eder durur güneşi,
O nemli yorganı sallandırıp da pencereden!
Yatak takımları şâyân-ı merhamet cidden:
Kadife haline geçmiş patiskadan yastık...
Ne istihâle geçirmiş hesâb edin artık!
Benek benek yayılıp kehle intibâ'âtı,
Benekli basmaya dönmüş o çarşafın suratı!
Kırık sürahide bekler yosunlu bir mâyi',
Ki derd-i cû'a gelir üç yemek kadar nâfi'.¹
Bir ekmeğin yeri dolmazmış olmadan iki su;
Bunun beş ekmeğe olur belki bir kadeh dolusu.

Şimendüfer deyiniz... Buldum işte örneğini:
Üşenmeden çevirip nâzeninin tekerleğini,
–Yakınsa bindiğiniz noktadan eğer kasaba–
Kader müsâade ettikçe işleyen araba.
Samatya lordu müfettiş; Tatavla kontu müdir,²
Zavallı milletin efrâdı orta yerde esir!
"Bilet mahalli" midir ismi pek de bilmiyorum,
Basık tavanlı, rutûbetli, isli bir bodurum,
Ayakta esneyen âvâre yolcularla dolu.
Biletçi nerde mi? Kumpanyanın o nazlı kulu
Verâ-yi perdeden etmez ki halka doğru nigâh...³
Ne var telâş edecek? Beklesin ibâdullâh!..
Açıldı perde nihâyet, şu var ki cendereye
Kısılmak istemiyorsan sokulma pencereye!
İtiş kakış olağan şey, dövüş sövüş de caba!
– Biletçi, mösyö, tren kaçta kalkacak acaba!
– Ayağımı ezdin adam... Patlıyor musun, ne zorun?
– Vurursam ağzına!...
– Yahu! Gürültünüz ne? Durun!
– Yavaş be!
– Çüş be! Gözün kör mü?
– Pardon!
– İllallah!
Nasıl ki çıktı şu "pardon" eşeklik oldu mubah!

- Ne laftır ettiği Allahça söyleyin yakışır?
- Uzatma!
- Tut ki uzattım?
- Herif de amma hışır!
- Suç öldürende değildir ki derseler...
- Hele bak!
- Nedir ki bir de ki baktım?
- Susun belâ çıkacak!
- Ufaklık olmalı!
- Yok, mösyö!
- Yoksa git! Bozdur!
- Dikilme nâfile, sinyör ne derse kanundur!
- Tren kaçır a kuzum...
- Haydi! Dinlemez ben lâf!
- Tren kaçır diyorum, dinlemem diyor: Ne tuhaf!
- Kızarsa, ağzı bozuktur, fena bi şey söyler;
- Bozarlar onluğu verdin mi. Koş da bozduruver!
- Tütüncü "on para az!" der... Musibetin büyüğu:
- Herif simitçi ararken tren çalar düdüğu!.

Sokak deyin meselâ... Şimdi baktığım lügate
Mürâcaat yine lâzım mı? Lâzım elbette.
Evet, o bir helezondur ki kutru altı karış;
Ya tûlû? Bilmiyorum, her ne söylesem yanlış,
Muvaffak olmanın imkânı yok ki, tahmine:
Biraz gidip dalıyor haydi evlerin birine!
Zamâne şi'rine benzer zemin-i tertîbi:
Zalâm içinde mebâdîsi, müntehâsı gibi.⁴
Peki! Ne yapmalı, çarpılmak istemezsen eğer?
Tekin değıl mi nedir, pek acâibimsi bu yer?
Dilinde Besmele olsun, elinde Sûre-i Nûr,
Kesende sâde mühür... Kimse çarpamaz... Destûr!
Birinci hatve selâmet... İkinci hatve tamam...
Üçüncü hatveyi lâkin düşünmeden atamam...
Ne var mı? Ağzını açmış ki bir yaman uçurum,
Dalarsa "cub" diye insan, çıkar mı bilmiyorum!

Uzak dolaş! İyi, lâkin, alındı bir tümsek,
Ne atlayanda kalır diz, ne tırmananda bilek!
Kenarca gitmeli öyleyse... İhtimali mi var?
Sağında, ağrısı tutmuş, çıkık karınlı duvar,
Solunda, lâstiğe sahip çıkan sakızlı çamur!
Durundu çâreyi buldum... Evet, olur mu olur:
Şu kümbedin üzerinden beş altı taş sökerim,
Bataksa al, bu da batmaz, deyip deyip ekerim.
Demek; Hazîne-i Evkaaf'a bir metin köprü
Binası terkedeceksin... Uzatma, haydi yürü!
Vasiyyetim size, ey zıplayıp geçen ahlâf,
Sakin şu künbed-i feyyâzı etmeyin isrâf,
Günün birinde bataklık aşarsa köprümden,
Emin olun size lâzımdır öyle bir ma'den.

Otel meğer o değilmiş, şimendüfer de kezâ...
Sokak mı benzeyen az çok? Aman canım, hâşâ!
Meğer oteller olurmuş saray kadar mâmûr.
Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i huzûr.
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasîb olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağadursun, odanda fasl-ı bahâr,
Dışarda leyle-i yeldâ, içerde nısf-ı nehâr!⁵
Hıyât-ı nûrunu temdîd edip her âvîze,⁶
Fezâda nescediyor bir sabah-ı pâkîze⁷
Havâyı kızdırarak hiss olunmayan bir ocak;
Ilık ılık geziyor, her tarafta aynı sıcak.
Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isteseniz var, sıcak da isteseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten,
Sanırsınız ki zemininde olmamış gezinen.
Ne kehle var o mübârek döşekte hiç, ne pire;
Kaşınma hissi muattal bu itibâra göre!..
Unuttum ismini... Bir sırnaşık böcek vardı...
Çıkar duvarlara, yastık budur, der atlardı.
Ezince bir koku peyda olurdu çokça, iti...

Bilirsiniz a canım... Neydi? Neydi? Tahtabiti!
O hemşerim, sanırım, çoktan inmemiş buraya,
Bucak bucak aradım, olsa rastgelirdim ya!

Şimendüfer de meğer başka türlü bir şeymiş;
Hemen binip uçuyorsun... Aman bayıldığım iş!
Mesafe kaydı, mekân kaydı bilmiyor insan;
Dakîkanın boyu: Sâat. Ne ihtisâr-ı zaman!
Evet, kucaklıyor eb'âdı berk olup nâgâh!
Harîtanın üzerinden nasıl geçerse nigâh!
Şehirlerin yapışık sanki hepsi birbirine:
Tutup da pencereden fırlatılsa bir iğne,
Düşer, ya "tık" diye her halde mevkifin damına,⁸
Ya şehrin ismi olan levhanın gelir camına!
Düdük sadâsına hasret kalır işitmezsın..
Bizimki durduğu yerden öter durur, miskin!
Kavurma zenbili yüklenmek itiyâdı da yok..
Nedir kâğıttaki, peynir mi? Açma koynuna sok..
Lokanta keyfine âmâde, istedikçe yanaş!..
Lisan da istemiyor: Bir işaret et, anlaş.
Yok öyle heybeye dirsek verip ımızganmak;
Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak!
Uzandığın gibi dünyâdan insilâh ederek,⁹
Dolaş semâları artık düşünde yelyepelek!

Sokak dedikleri neymiş? Fezâ-yı bî pâyan,
Ki tayyedilmesinin yoktur ihtimâli yayan.¹⁰
Demek, vesâit-i nakliyye nâmı tahtında
Havada, yerde, yerin çok zamanlar altında
Uçup duran o havârık bir ihtiyâc-ı şedid.¹¹
Piyâde harcı mı, hâşâ, bu imtidâd-ı medid!
Bakın nasıl da mücellâ ki: Ferş-i nevvârı,¹²
Zemine indiriyor gökyüzünden envârı!
Bu imtidâdı nazar, şöyle dursun istîâb,
Öbür kenara geçerken düşer kalır bîtab!
Şu var ki, düştüğü yerden çamurlanıp kalkmaz...

Çamur bu beldede âdet değil ne kış, ne de yaz.
Geçende haylice kar yağdı Berlin'in içine;
Bıcık bıcık olacakken takır takırdı yine.
Merak edip soruverdim, "bırakmayız" dediler!
– Bırakmayın, güzel amma, yağar durursa eğer?
"Bırakmayız!" sözü aynen tekerrür etmez mi?
Evet, bu sözde nümâyân heriflerin azmi.

Bizim diyara biraz kar düşünce zor kalkar.
Mahalle halkı nihayet kalırsa pek muhtar.
"Lodos duasına çıkmak gerek..." denir, çıkılır.
Cenab-ı Hak da lodos gönderir, fakat bıkılır:
Çamur yığınları peyda olur ki mühliktir...
"Aman don olsa..." deriz... Şüphe yok, temizliktir;
Donun kırılması varmış, düşünme artık onu;
Yağar, erir, buz olur... Neyse, yaz değil mi sonu?

Kalenderin zifir olmuş su görmedik yakası...
Bakıp da bir titiz insan demiş ki:
– Kahrolası!
Nedir o gömleğinin hali, yok mu bir yıkamak?
– Değil mi kirlenecektir sonunda? Keyfine bak!
– Su kıtlığında değilsin ya... Hey müseyyip adam,
İkinci def'a yıkarsın...
– Fakîriniz yapamam:
Cenab-ı Hak bizi dünyaya muttasıl gömlek
Sabunlayın, diye göndermemiş bulunsa gerek!
Hikâye bizleri te'yide en güzel düstûr.
Süpürge sohbeti bitmez ki, bahs-i dûrâdûr.
Sokak süpürmek için gelmedik ya bizler del..

– Biraz da kahveye çıksak... demiştiniz, nerde?
– Dolaştırıp sizi bir parça, galiba yordum.
Uzak değil maamâfih...
– Yorulmadım, sordum.
– Şu dört yol ağzını tuttuk mu, korkmayın...
– Âlâ!

- Gözüktü işte!
 - Aman nerde? Görmedim hâlâ...
 - Görürsünüz, hele bir parça yaklaştın yanına...
 - Bu, kahve... Öyle mi? Yahu! Nedir bu? Vay canına!
- Bizim “*Düÿûn-u Umûmiyye*”den de heybetli¹³
- Ne var ki öyle sevimsiz değil bunun şekli.
- Bırak şu heykel-i iflâsı! Yok mu başka misâl?
 - Bırakmadık mı, fakat anlıyor mu istiksal?

Demiş çocuk: “Baba, artık ateh getirmişsin!”

Hayasız oğlana bîçâre ihtiyar ne desin:

“O kendi geldi ayol, ben getirmedim yoksa!”

Bu işte de tıpkı o... Kim “gel” demişti menhûsa?

Bırakmak isteyedur sen, bırakmıyor ki seni...

Nasıl! Ödünç alarak bol tutar mısın keseni?

- Dalıp da milletin âlâm-ı bî-nihâyesine,
- Çevirme bahsi, birâder, yılan hikâyesine!
- Tenezzüh etmeye çıktık, unutma...
- Doğru, evet!

Bu, kahve... Öyle mi? Lâkin hakîkaten hayret!

Fezâ içinde fezâ... Bir harîm-i nûrânûr,

Ki asûmân-ı kerîminde bin güneş manzûr!

Ne selsebîl-i ziyâ karşımızda cûşa gelen,

Ziyâ değil, seherin rûhudur taşıp dökülen.

Leyâle karşı o tûfân-ı fecri görmelisin.¹⁴

Hudâ bilir, şaşırırsın, donar kalır hissin!

Neden böbürleneyim, ben de öyle oldumdu;

Ziyânın ölçüsü aklımda, çünkü, bir mumdu.

Bizim hesap ile milyonlar oynuyor arada...

İdâre kandili mikyâsı pek güdük burada!

Gözüm kamaştı bidâyette, döndü durdu başım;

Rezil olurdum eğer olmasaydı arkadaşım.

Ne bastığım yeri gördüm, ne gittiğim tarafı!

Nasıl yıkılmayabildim, bu işte en tuhafı!

Tuhaf değil, düşüyorken yetiştii iskemle;

Genişçe bir nefes aldım çekip ilişmemle.

Bakınmak istedim etrafa, anladım pek zor:

Asılmış enseme hain kafam, kımıldamıyor!
Hayır! İnâdının esbâbı yok değil, varmış;
Ben anlamazmışım amma o çok şey anlarmış:
Meğerse dâvet edermiş bizim fesin ibiği,
O yıldırım gibi enzârı bir siperden iyi!
Karârı bende kılarmış yığınla berk-ı nigâh,¹⁵
Uzak, yakın nereden çaksa... Hem ma'âzallâh...
Zemine sarkamasaymış... Tutup da püskülümü,
Tepemde kışlayacakmış... Görür müsün ölümü!
Demek ki: Hiç daha fes girmemiş bu memlekete...
Bizimkiler ne giyermiş, külâh mı? Elbette!
Çenemle gömleğimin irtibâtı bir aralık,
Çözülmesiyle, kafam şöyle doğrulup azıcık,
Ne var ne yok diye etrâfı etti istikşâf.
Civârı yoklayadursun bizim alık keşşâf;
İlerde bir masa gördüm, dedim ki arkadaşâ:
– Biraz siperde otursak... Geçer miyiz o başâ?
– Neden?
– Görülmeyi sevmem de...
– Pek güzel, gidelim,
Benim de vahdete kesretten az değil meylim.

Evet, görünmeyerek halka pek deminki kadar,
Kolaydı şimdiki yerden muhîte medd-i nazar.¹⁶
Fakat, ziyâde uçarken, nasıl ki, bir yarasa,^a
Gelen karaltıya, dağ taş demez de, çarparsa;
Benim sinirli nigâhım da çarpıp irkilecek,
Ne olsa "pat!" diye bir kerre... Hay alık kelebek...
Çoluk, çocuk, kadın, erkek... Hulâsa bulduğuna,
Sataşmadan geri durmaz bakındı mecnûna!

Önümde yükseliyor bînihâye çıplak alın,
Ki her birinde yazılmış, görün de ibret alın,
Cihana karşı cidâlin meâl-i gâlibini.
O itimâd ile millet bütün metâlibini,
Bugün değilse, yarın çâre yok halâs edecek.
Mücâhedeyle tevekkül... Ne kahraman meslek!

Boşalmasıyle o esnâda üç beş iskemle,
Oturdu karşıma bir kır sakallı âdemle,
Ridâ-yı mâteme girmiş felâket arkadaşı;
Sevimli bir de küçük kız... Ya beş, ya altı yaşı.
Reîs-i ailenin pek vakûr olan hüznü,
Biraz da reng-i tecellüdle kaplıyor yüzünü.¹⁷
Kadın da öylece göstermek istiyor temkin;
Sönük nazarları lâkin bükâ kadar gam-kin!¹⁸
Zehirli bir düğüm olmuş dudaklarında keder,
Çözölmüyor, onu ancak çözerse girye çözer!
Solunda erkeğinin ibtisâm-ı cebrîsi,
Sağında yavrusunun inşirâh-ı fitrîsi,
Önünde nâmütenâhî nazar-rübâ safahât,
Enîn-i rûhunu bir türlü etmiyor iskât;
Görünmüş olmalı bir şey ki, sonradan, gözüne;
Götürdü mendili biçâre ansızın yüzüne.
– Ne var hicâb edecek bunda, ey zavallı kadın?
Değil mi bir anasın sen, ölen de evlâdın?
O haklı girye-i hicrânı hapse kalkışmak,
Hudâ bilir ki, hatâdır... Günaha girme, bırak!
Bırak merâret-i rûhun buram buram insin...¹⁹
Boşanmadan dinecek bir belâ mıdır ye’sin?
Seyirci farzediyorsan muhîti mâtemine;
Yabancı hangi nazardır bükâ-yi mahremine?²⁰
Nihayet arkadaşım var, değil mi, sonra da ben?
Vebâli boynuna olsun, eğer bu zanda isen!
Mesâibin ezeli âşinâsı varsa, biziz:
Cihanda bir günümüz geçmemiş felâketsiz!
Sürûra kalsa da bigâne Müslüman yüreği;
Bilir teessür-ü mâsum önünde inlemeyi.
Onunla söyleşilir en acıklı hicranlar,
Ki her figaanı açık bir lisan kadar anlar.
O halde anlaşılarak paylaşın melâlinizi.
İşitmek istiyorum, çünkü, hasbihâlinizi.

Senin nedir bakalım gizli gizli feryadın?

Evet; boyunca beraber yetişmiş evlâdın,
Henüz bahâr-ı hayatında pâymâl olarak,
Fidan vücudunu yutmuş yabancı bir toprak;
Ki nerde belli değil... Bilmek istesen de muhâl...
Olanca yâdı bugün bir çamurlu, kanlı hayâl!
O yâdı rûhuna gömdün ki bir vazifendir.
"Unut!" demek açılan kabri görmemektendir.
Hayır, demem... Bilirim pek vefalıdır o mezar.
Fakat, düşün, neye etmiş hayatı istihkar?
Düşün, neden bu çocuk yaktı gitti annesini?
Evet yaşatmak için ümmehâtın akdesini,²¹
"Fedâ-yı can edeceksin!" demiş "vatan" hissi...
Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.
Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?
Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;
Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini!²²
Ne iptilâ! Ne musîbet! Cihan cihan olalı,
Bu ıstırabı, eminim ki, çekmiş olmamalı.
Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocaklar; lâkin zavallı Afrika'da,
Yüz elli bin kadının tütüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş -Fransız askerine
Siperlik etmek için- saff-ı harbin önlerine.
O ümmehâtı, o zevcâtı bir düşünmelisin:
Kimin hesabına ölmüş, desin de inlemesin,
Anarken oğlunu, biçare, yahut erkeğini?
"Kimin hesabına?.." Bir söz ki: parçalar beyini!
Bakınca kasdolunan gâyenin şenâatine,
Ne olsa çıldırır insan işin fecâatine.
Ne milletin şerefiyçin, ne kendi şânın için!
Fedâ-yı can edeceksin adüvv-ü cânın için!
Geber ki sen: Baba yurdun, harîm-i nâmûsun
Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun!
Gebermek istemiyorsun değil mi? Bak ne olur:

Rehin bıraktığın efrâd-ı âilen tutulur,
Birer birer ezilir. Hem nasıl vesâitle:
Yanardı havsalar imkân olaydı tahlile.

Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte, bir günü mâtemsiz olmayan Asya!
O eski mâbed-i irfan, o mehd-i İbrâhim;
O şimdi, boynu bükülmüş zavallı hâk-i yetim!
Zamân-ı rüşdünü andıkça ağlasın dursun,²³
İkiz vesâyeti altında İngiliz'le Rus'un.
Sülûk benizli vasîler ne emdiler kanını,
Mecâli kalmadı artık çıkardılar canını!
Bütün hazâini Hind'in, o muhteşem yurdun.²⁴
Gider de hırsını teskîne üç şakî lordun;
Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir;
Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!
Hukuk-u millete hâkim denî bir istibdâd.
Hayâtı, rûhu soyulmuş yığın yığın ecsâd
Verir de hepsini kalmazsa hiç mi hiç parası;
Damarlarındaki son damlanın gelir sırası...
Ki saklı durmayacak, ister istemez akacak,
Gidip efendisinin düşmanıyle çarpışarak.
O, can alıp veredursun, bilir misin bu ne der?
"Ölürse hizmet eder, öldürürse hizmet eder!"
Ya çünkü her iki sûret lehinde cânînin.

Şimâle doğru çıkarsan vasiyy-i sâîninin,
Neron rezîlini mahcûb eden, şenâatini
Görür de zaptedemezsin sâdâ-yı lânetini.
Ne dul bıraktı, ne öksüz o hânümân yıkıcı...
Nasıl da keskin, ahâlîye karşı kör kılıcı!
Şuûn-u câriyeden köy basıp, şehir yakmak,
Sefilin ordusu kaatil, hükûmetiyse yatak!
Hazarda sulhü tahassürle yâd eden teb'a
Sürüldü süngüler altında harbe son defa;
Yıkıldı arkada milyonla bî-günâhın evi.
Yetim iniltisidir şimdi inleyen cevvi!

Değil mi, bir anasın sen? Değil mi Almansın?
O halde fikr ile vicdâna sâhip insansın.
O halde "Asyalıdır, ırkı başkadır..." diyerek,
Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek²⁵
Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine...
Gel iştirâk ediver şunların felâketine.
Ya "Paylaşıldı mı artar durur sürûr-u beşer;
Kederse aksine: Ortakla eksilir" derler.
Bilir misin ki senin Şark'a meyleden nazarın,
Birinci def'a doğan fecridir zavallıların?
Hudâ'yı bir tanımak töhmetiyle suçlu olan,
Şu hânümânı yıkık üç yüz elli milyon can,
Nedense, mevte olurken biner biner mahkûm,
Çıkıp da etmedi bir ses bu hükme karşı hücum!
Nedense duymadı Garb'ın o hisli vicdânı,
Hurûşu sîne-i a'sârı inleyen bu kanı!²⁶
Nedense, Arşa kadar yükselen enîn-i beşer
Sizin semâlara akseyledikçe oldu heder!
Nedense, vahdet-i İslâmı târumâr edeli,
Büyük tanındı, mukaddes bilindi zulmün eli!
Zemin-i Şark'ı mezâlim kasıp kavurdukça;
O kıpkızıl yüzü hâkin fezâya vurdukça;
Gurûb seyreden âvâre bir temâşâ-ger
Kadar da olmadı dünya nasîbedâr-ı keder!
Keder de söz mü ya? Alkışlıyordu cellâdı,
Utanmadan koca yirminci asrın evlâdı!
Evet, şenâate el çırpıyordular hepsi...
Senin elinde yok ancak bu alkışın levsi.
O nâsiyen -ki pürüz bilmeyen bir âyîne
Berâatiyle, bütün kavminin berâatine,
Şahâdet etmededir- Şark'a doğru dönmeli ki:
Sizin de Garb'ınızın hâtırât-ı nâ-pâki,
Biraz silinsin onun hiç değilse yâdından.
Hanım, muhîtinizin alçak itiyâdından.
-Ki zor görünce yılışmak, zebûnu ezmekti-

Benât-ı cinsini bilsen neler neler çekti!
Onun netice-i îkâzıdır ki: "Avrupalı"
Denince rûhu sağır, kalbi his için kapalı,
Müebbeden bize düşman bir ümmet anlardık.
Hayır, bu an'anenin hakkı yok, deyip artık,
Benât-ı cinsine göstermek isterim seni ben...
Yabancı durma ki pek âşinâsınız kalben.
O annecikler için duyduğun hurâfeyi at!
Düşünme, dest-i musâfâtı Şark'a doğru uzat.²⁷
Ne hisli validelerdir bizim kadınlarımız!
Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.
Yazık ki onları tasvîr eder birer umacı,
Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksatçı.
Nedir bu anlaşılmazlık? Gelin de anlaşıңыз;^a
Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşınız?
Nasîb-i zârına düşmez bu işte fazla keder;
Öbür taraf seni hattâ kederlerinden eder.
İnanmıyor musun? öyleyse bir hesab ediniz:

Siz elli yıl oluyor, belki, harbe girmediniz.
Geçen muharebeden şanlı bir celâdetle
Çıkınca verdiniz evlâd-ı memleket elele;
Çalıştınız gece gündüz, didindiniz o kadar,
Ki hây ü hûy-i tekâmülle cenge döndü hazar!
Sükûn-u mutlak olan sulha verdiniz hareket;
Zamânı, tayy-i vekaayî'de, geçtiniz, hayret!²⁸
Bu seyri alması kaabil mi diğer akvâmın?
Koşarsalar da giderler izinden eyyâmın.
Nüfûsunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;
Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.
Zemîni satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz;
Yarın musahharınızdır, bugün değilse, deniz.
Terakkiyâtınız artık yetiştirdi bir yere ki:
Maârif oldu umûmun gıdâ-yı müştereki.²⁹
Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu,
Yazanların da okutmaktı, çünkü maksûdu.

Unutmuyordu beyinler süzerken âfâkı,
Nasîb-i nûrunu topraktan isteyen halkı.
Semâya çıkmak için yüksek olmalıydı zemin...
Bu i'tilâyı siz evvelce ettiniz temin.
Belirdi yurdunuzun sînesinde şâhikalar.
Evet, bu şâhikalar, belki, başkasında da var;
Fakat, sizinkilerin arkasında yok yer yer,
Derin derin uçurumlar, cehennemî dereler.
Neden mi? Kendi değil sivrilip çıkan yalınız,
Zeminle bir gidiyor dâima şevâhikınız.
"Beyin"le "kalb"i hem-âhenk edip de işleteli,
Atıldı vahşet-i milliyeye sakfının temeli.
O vahdet işte bütün ihtişâmınızdaki sır,
Cihâna ra'ş'e veren ses onun sadâlarıdır,
Teşettüt eyleyerek gâyeniz, bizimki gibi,
Tehallül etmeye koyvermiyor bu terkibi.
Düşüncelerdeki mebde' bir olmasın varsın...
Değil mi gâyesi bir hepsinin, ne korkarsın?
Bakılsa dâirenin nısf-ı kutru nâ-ma'dûd,
Fakat umûmuna bir nokta müntehâ-yi hudûd.
Ne ittihâd-ı muazzam ki, bunca milyonlar
İçinden en sıkı nisbetle binde altı çıkar
O gayeden bilerek inhıraf eden hisler...
Ziyâde olsa da hattâ, telâşa yoktur yer.
Bizim düşünceler amma sizinkinin aksi!
Demin beraber iken şimdi ayrılır hepsi!
Bu itibar ile baktıkça: Aynı merkezden,
Çıkıp da nâ-mütenahî muhite doğru giden
Kümeyle hatlara benzer ki muttasıl açılır...
Bizim de işte budur inhilâlimizdeki sır.
O râbıtayla giderken sizin teâlîniz:
Bu tefrikayla perişan bizim ahâlîmiz.

Sizin işittiğiniz bir terane, bir perde;
Beşikte, sonra eşiklerde, sonra mektepte.
Hulâsa her çatının altı aynı sesle dolu.
Bütün şuunu bir ahenge rapteden bu yolu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Tutunca, gitgide mekteple, kışla, fabrika, fen
Seçilmez oldu, hakikat, harîm-i aileden.
Bu ittihâdı tabîî, yaşatmak isterdi...
Asıl kemâlini millet o işte gösterdi:
Düşündü hangi semâdan hayatın indiğini;
Düşündü rûh-u umûmîyi emziren dini.
Sonunda gördü ki: Ümmette müşterek vicdan,
Tahassüsâtını almakta aynı menba'dan;
Kurursa bir gün o menba' ne his kalır, ne hayat;
Bekaa-yı din ile kaaim hayât-ı cem'îyyât;
Mukaddesâtını tesbite uğraşıp durdu...
Mücerredât-ı kesîfeyle bir cihan kurdu.
Alınca şekl-i teayyün vatan heyûlâsı,
Budur revâbıt-ı milliyyenin en âlâsı,
Deyip sarılmada asla tereddüt etmediniz.
Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle mâbediniz.
Ne çan sadâsı boğan san'atin terânesini,
Ne susturur medeniyet bu âhiret sesini.
Muhîtiniz ne acâyip muhît-i velveledâr:
Ki her gürültüsü bir başka intibâha medâr!
Sanâyiin ne var âfâkı tutsa demdemesi?
Bedâyiin de münevvim değil ki zemzemesi.
Ne mûsikînize girmiş uyuşturur nağamât;
Ne şî'rinizden olur târumâr fikr-i hayat.
Onun lisân-ı semâvîsi rûha söylerse;
Bununki rûh-u meâlîyi nefheder hisse.
Gelip de görmeli san'atta gaye var mı imiş?
"Hayır" denir mi ki: Her gayenizde en müthiş,
En ince san'atin esrârı yükselip duruyor,
Sizinki yüksele dursun biraz da gel bizi sor!

Beşikte her birimiz bir terânedir işitir,
Ki bestekârı tabiat değil de an'anedir.
Evet, bu an'änenin tellerinde mâzîmiz
Terennüm etse o parlak sesiyle razîyiz.
Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden "ana" tel,

Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,
Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış;
Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlışı.
Bu tel ki "Yıldırım"ın dâsitân-ı satvetini
Başında besteleyip, ceddinin sabâvetini
Zafer havâsına doymaksızın uyutmazdı;
Bugün uyuşturuyor "ninni"lerle ahfâdi!
Eşikten atlamak isterseler hayâta yarın,
Beşikte duyduğu sesler gelir, bu yavruların
Dokur ufukları üstünde bir serâb-ı kesif,
Ki yırtarak çıkabilmek ümîdi hayli zaîf!
Geçer şebâbımızın en güzîde eyyâmı
Hayatı anlayarak atmadan bu evhâmı!
Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
Okutma: Bitti; okut: Serserî-i şî'r ü hayâl!
Okutmasan da, okutsan da aynı istikbâl!
Hesâb edilse: Cehâlet kadar çıkar mühlik,
Maârif oldu mu bir yerde sâde müstehlik.
Ulûm-u hâzıradan beklenen menâfiidir.
Demek, birincisi ilmin: Hayâta nâfiidir.
O halde bizdekiler sadre hiç değil şâfi.
Fünûn-u müsbeteden istifâdemiz menfî;
Ne kaldı? Bir edebiyatımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-u milleti efsunluyor, uyuşturuyor;^a
Ya sînelerdeki hislerle çarpışır duruyor!
Şarap kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.
Beş altı yüz sene "sâki" hevâ-yı mübtezeli,
Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik!

Muhîtin üstüne meyhâneler kusan bu gedik,
Kapanmak üzere iken başka rahneler çıktı;
Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
"Değil mi bir tükürük alna çarpacak tedib,
Ne hükmü var?" diye üç beş hayâ zügürdü edib,

Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;
Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu,^b
Hevâ-yı fuhşu kudurtan zehirli “Zambak”lar!

... ..³⁰

“Okur yazar” denilen eski baş belâsından,
Olunca ümmet-i merhûme büsbütün me’yûs;
Muhît-i fikrine çullandı kanlı bir kâbûs.
Çekilse: Arkada mâzî denen leyâl-i azâp;
Atılsa: Önde bir âtî ki dalga dalga serâp!
Ne gökte yıldıza benzer ufak bir aydınlık;
Ne yerde göz kadar olsun ışıldayan bir ışıık,
Adem bulutları döktükçe gölge tûfânı,
Kefenli gezmede mevtin hayâl-i üryânı!
Bağırarak istedi, lâkin duyulmuyordu sesi.
Bunaldı... Çünkü tıkanmıştı büsbütün nefesi.
Nihayet oldu bu rüyâdan öyle bir bîdâr:
Ki hepsi gitmiş elinden, ne yâr var, ne diyâr!
Çatırdamakta bütün hânümânının temeli;
Alev, saçaklara sarmış... Yerinde yok Rumeli!
Şakî çarıkların altında hurdehâş îmân;
Hudâ’yı titretiyor eyledikçe istîmân!
Domuz çobanları “Balkan” da hânedân-ı vakûr!
O hânedanlar, o beyler bütün bütün makhûr.
Reîs-i âileler kâmilten şehîd olmuş;
Kapanmış evlere dullar, yetimler dolmuş.
Zemîn-i câmidi seyyâl bir alevdir bürüyor;³¹
Bütün sular durarak pıhtı pıhtı kan yürüyor.
Değil ki mahremi olsun yabancı enzârın,
Bu ihtimâlî tasavvurdan ürken ebkârın,
Açılmadık yeri yok şimdi hepsi meydanda;
Ridâ-yı ismeti bir yanda, kendi bir yanda.
Harîminin eşîğinden uzanmamış başlar
–Üzerlerinde muhafız bölük bölük canavar–
Sürüklenip karakışlarda Varna sahiline,
Safinelerle taşınmakta Rusya dâhiline!

Bu, yanmadık yeri kalmışsa, kağşamış yurda,
Meğerse Avrupa kundak sokar dururmuş da,
"Uyan şu uykudan, etrâfı yangın aldı, yetiş!"
Demek lüzûmunu hiçbir beyin düşünmezmiş.
Unutmuşum, bunu olmuştu hissedenden gerçek...
Çıkıp da: "Ortada fol yok, yumurta yok" diyerek!

Sizin de varsa da pek kanlı bir hezimetiniz;
Bizimkiler ona benzer mi; nerde! Nisbetsiz.
Fransız ordusu gâlipti vakîâ "Yena" da;
Fakat yenilmediniz, bence, siz Napolyon'a da:
Zafer değil de nedir öyle bir perişanlık,
Ki buldu verdiği gayretle vahdet Almanlık!
"Sedan" da hârikalar gösteren bu vahdettir;
Demek, o kanlı hezimet de bir saadettir.
Bizim felâketimiz böyle olmuyor asla:
Muhîti ye's ederek her taraftan istilâ,
Ne intibâha, ne ikdâma vermiyor meydan,
Bunun da hikmeti: Millette bir değil vicdan.
Vatan gülünce, bizim muhterem vatandaşlar
Tahammül etmez olur, ekşi çehreler başlar!
Mesâib etmeye görsün zavallı mülkü zebun;
Asık suratlıların hepsi münbasit, memnun!
Nasıl bu memleket âtîden olmasın nevmîd?
Ufuklarında sönük bir ziyâ, cılız bir ümîd
Belirmesiyle, bakarsın deminki baykuşlar,
Meşîmeside fezânın o nûru boğmuşlar!
Koşarken Avrupa tâcîle ihtizârımızı;
İçerde bir sürü hâin kazar mezârımızı!
"Gebermek istemeyiz biz!" desek de kim dinler?
Kımıldasan, "Ezeriz, mahvolursunuz!" derler.
Kımıldamaz da durursan, işittiğin nakarat:
"Çalışmayanlar için yok cihanda hakkı- hayat!"
Sözün hulâsası: Beyhûdedir boğuştuğumuz;
Çalışmasak da, çalışsak da mevte mahkûmuz!
Ne söyleyip duruyor, görmedin mi İngiliz'i:

"Üzûlmeyin, yaşamaktan kesin ümidinizi!
"Hakikat ortada, mânâsı var mı evhâmın?
"Bilirsiniz ki; Mısır, kâinât-ı İslâmın
"O sıska gövdesi üstünde âdetâ kafası;
"Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;
"Sizinkiler de, kımıldanmak isteyen koludur.
"Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!
"Biz İngiliz'ler olup hâli önceden müdrik;
"O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.
"O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,
"Yolundadır işimiz bağladık mı kısıkrak!
"Hem öyle zorla değil, çünkü "fikir-i kavmiyyet"
"Eder bu gâyeyi teshîle pek büyük hizmet.
"O tohm-u lâneti baştan saçıp da orta yere,
"Arap'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kerre,
"Ne çarpınır kolu artık, ne çarpınır kanadı;
"Halîfenin de kalır sâde bir sevimli adı!
"Donanmamızla verip, sonra, Şarkı velveleye,
"Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale'ye;
"İkinci hamleye Dârü'l-Hilâfe! der çekeriz!"

İşit de ağla! Fakat biz ne mazhariyyetsiz,
Ne bahtı kapkara milletmişiz ki, dünyâda;
Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdâda;
Beş altı pençe bir olmuş boğazlamakta bizi!
Silindi gitti Hilâlin şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrından!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan
Bizim Çanakkale âfâk-ı târumarında,
O Dâr-ı Saltanat'ın, bâb-ı şerm-sârında!

* * *

Sen ey Boğaz ki; uzattın da âhenin kolunu,³²
Zavallı yurdumu tehdid eden deniz yolunu,^a
Cihâna karşı asırlarca bağladın durdun;

Açık değil ya henüz rehğüzâr-ı mesdûdun,³³
Yerinde kaldı ya kıblem hârîm-i îmânım?
Hudâ rızası için söyle, pek perîşânım!
Uzakta olmama rağmen civâr-ı zârından,
Civârım inliyor âvâz-ı ihtizârından!³⁴
Şu anda cepheni görmekteyim: Ateş yağıyor;
Bulutların biri binlerce yıldırım sağlıyor!
Nigahı bin bu kadar mil mesâfeden kavuran
Alevleriyle beraber, o seyle karşı duran,
Karartılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir?
Hudâ rızası için, seçmiyor gözüm, bildir!
Ne taş, ne gölge, ne asker... Serâp, korkuyorum,
Yığınla kül kesilen sırtlarında manzûrum!
Taş olsa çünkü erir; gölge olsa parçalanır;
Taşar gelir de bu tûfan, önünde sed mi tanır!
Durun! Kımıldanıyor gördüğüm hayâletler...
Bakın: İlerledi... Asker! Hudâ bilir, asker!
Evet, gözüm seçiyor şimdi bir bir efrâdı:
Muazzam ordumuzun en muazzam evlâdı,^b
Ki pâk alınları İslâm için son istihkâm.

Hudâ rızası için ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü sâde sizde ümid;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhîd,
Harîm-i hak yıkılır savletiyle evhâmın,^c
O elde tuttuğunuz yer, hayât-ı islâmın
Yegâne ukdesidir. Yâd ayak basarsa eğer,³⁵
Olur meâlimi dînin bir anda zîr ü zeber!³⁶
Ümîdi sizde kalan üç yüz elli milyon can
–Ki hasta göğsünü yıkmakta şimdiden helecan–
Kopup damarları şîrâzesiz kitâba döner;
Kalır sahâifi yerlerde rast gelen çiğner.
Minâreler sökölür, sînesinden âfâkın:
Fezâyâ söylemez artık, lisânı Hallâk'ın.
Onüç, onüç buçuk asrın ne varsa kalbinde,
Hayât-ı mâziyemizden, şu an için, zinde;

Boğar da hepsini bir bir tutup tutup nisyan,
Bütün mefâhirimiz bir serâb olur o zaman!
Göçer hazîre-i târihe beyti Mevlâ'nın;
Çürür gider ayak altında göğsü Kur'ân'ın!
Bilirsiniz ki, hemen, yüz, yüz ellî yıldır, biz,
Ne varsa elde verip muttasıl, çekilmedeyiz!
Ömer'lerin, Yavuz'un, biz vefâsız evlâdı,
Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.
Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;
Sonunda parçalanıp yurdumuz, diyar diyar,
Küçüldü öyle ki: yoktur yaşatmak imkânı,
Dönüp de arkaya nâmûsu, dîni, vicdânı!
Evet, bu hisler için bir mezar olur ancak,
Kalırsa elde nihayet beş on karış toprak!
Enîn içinde vatan... Kıymayın şu mazlûma.
Hudâ rızası için ric'at etmeyin!...

– Korkma!

*Cehennem olsa gelen göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;
Sevinme bir, acı bir, gaaye aynı, vicdan bir,^a
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cephe sarsılmaz!
Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer,
Hudâyı boğmak için saldıran cünûn-u beşer;
Nasıl ki nûr-u hakîkatle çarpışan evhâm,
Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm;
Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak.
Yakında kurtulacaktır bu cephe...*

– Kurtulacak?...
Demek yıkılmayacak kible-gâh-i ââmîlim!..
Demek ki ölmüyoruz...
Haydi arkadaş gidelim!

Berlin, 5 Mart 1331 (1915)

Safahat, İnkilâp Kitabevi, 1977, sayfa: 330-353

Notlar

- 1 Derd-i cû: Açlık derdi; Nâfi': Faydalı.
- 2 Samatya: İstanbul'da bir semt. Tatavla: İstanbul'da Kurtuluş semti. İkisinde de gayrimüslimler otururdu.
- 3 Şimendifer ve tramvay o zaman yabancı şirketler elindeydi. Verâ-i perde: Perde arkası.
- 4 Zalâm: Karanlık; Mebâdî: Başlangıç; Müntehâ: Son, bitiş.
- 5 Leyle-i yeldâ: Uzun gece; Nısf-ı nehar: Gün ortası.
- 6 Hayt-ı nur: Nur iplikleri; Temdit etmek: Uzatmak.
- 7 Nescediyor: Dokunuyor; Sabah-ı pâkize: Lekesiz sabah.
- 8 Mevkif: Durak, istasyon.
- 9 İnsilâh etmek: Sıyrılmak.
- 10 Fezay-ı bi-pâyan: Sonsuz genişlik; Tayyetmek: Süratle geçmek.
- 11 Havârik: Harikalar.
- 12 Ferş-i nevvar: Pırıl pırıl parlayan zemin.
- 13 Düyûn-u Umûmiye: Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarda Avrupa'dan yüksek faizlerle alınan muazzam borçların ödenmesini sağlamak gayesiyle alacaklılarımız tarafından İstanbul'da kurulan bir malî kapitülasyon müessesesi (Yeri şimdiki İstanbul Erkek Lisesi binası). Heykel-i iflas: İflası temsil eden heykel.
- 14 Leyal: Geceler; Tufan-ı fecr: Doğan günün ışık tufanı.
- 15 Berk-i nigâh: Şimşek gibi bakışlar.
- 16 Medd-i nazar: Bakış uzatmak.
- a Son baskıda: Nasıl, ziyâde uçarken, şu var ki, bir yarasa.
- 17 Tecellüd: Metanet.
- 18 Bükâ: Ağlama; Gamkin: Gamlı, kederli.
- 19 Merâret-i ruh: Ruhun acılığı.
- 20 Bükâ-yı mahrem: Mahrem (gizli gizli) ağlama.
- 21 Ümmehâtın akdesi: Annelerin en mukaddesi, vatan.
- 22 Sernüvişt-i erzel: En rezil macera.
- 23 Zeman-ı rüşd: erginlik devri.
- 24 Hazâin: Hazine.
- 25 Benât-i cins: Aynı cinsin kızları; Ümmehat: Analar.
- 26 Sine-i a'sâr: Asırların göğsü.
- 27 Dest-i musâfat: Samimiyet eli.
- a İlk baskılarda: "Nedir bu anlamamazlık..."
- 28 Tayy-i vakâyi: Olayları aşp geçmek.
- 29 Gidâ-yı müşterek: Herkesin yediği yemek.

a İlk baskılarda: "... efsunlayıp..."

b İlk baskılarda: "Çıkartıp..."

30 Buradan Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" adlı şiirine cevap veren, fakat şâirimiz tarafından Safahat'a alınmayan 98 mısra eksiktir. Bu mısralar, kitabın "Safahat Dışında Kalmış Şiirler" kısmına 10. baskıdan itibaren konmuştur.

31 Zemîn-i câmid: Donmuş zemin, kaskatı yer.

32 Ahenin: Demirden.

a İlk baskılarda: "Halîfe yurdunu ...2

33 Rehgüzâr-ı mesdud: Kapalı, tıkalı yol.

34 Âvâz-ı ihtizâr: Can çekişme sesi.

b İlk baskılarda: "Halife ordusunun..."

c İlk baskılarda: "...yıkılıp..."

35 Yegâne ukde: Tek düğüm.

36 Meâlim: Alâmetler, işaretler.

a ilk baskılarda, bu mısradan sonra, şu beyit de vardır:

Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arabla, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün.

Mithat Şükrü Bleda (1874-1956)

Berlin Anıları

Malta'dan tahliye edildikten sonra hedefim Berlin idi. Ne yapıp yapıp oraya gidecek, eşim ve oğluma kavuşacaktım. Bütün gayem eşimi alıp İstanbul'a dönmek ve bütün bu hadiseli senelerden sonra huzur içinde yaşayacağım bir yuva kurup iş tutmaktı.

Belin'e İtalya yolu ile ve trenle gittim. Potsdam'da ikamet eden eşim ile oğlum Turgut'u buldum. Benim için artık yepyeni hayat ufukları açılıyordu. Sevdiklerimle beraber olmak, eski günlerin hatıraları arasında mutlu bir şekilde yaşamak istiyordum. Ne varki Berlin'e gelir gelmez müthiş hakikat ile karşılaştım. Talât Paşa, Doktor Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Ermeniler tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüşlerdi. Bu menfur suikastlar zaten yıpranmış olan bünyemi daha da hasta etti. Büyük ümitlerle geldiğim Berlin'de böyle bir durumla karşılaşacağım aklımın ucundan geçmemişti. Malta'da bulunduğum sırada işlenen bu cinayetlerden kimsenin haberi olmadığı gibi bana da kimse yazmamıştı.

Uzun mücadele yıllarını beraber yaşadığım bu kıymetleri arkadaşlarımdan ölümü beni fena sarsmıştı. Bir süre evden çıkamadım kederimden. İşte bu sırada akşamları oturur oğlum ve eşimin anlattıklarını dinler onlara sualler sorardım. Talât Paşa'nın öldürülüşünü kısaca daha önce bildirmiştim, fakat bazı teferruatı biraz evvel bahsettiğim gibi Potsdam'daki evde karım ve oğlumdan öğrendim.

Anlattıklarına göre benim yokluğumda Talât Paşa, Doktor Bahaddin Şakir ve Doktor Nâzım Beyler bize gelirlermiş. Eşim Hatice çok güzel yemek yaptığından onlara sofraya hazırlar ve topluca yemek yerlermiş. Genellikle çarşamba günleri cereyan edermiş bu ziyaret ve zaman zaman Talât Paşa'nın eşi Hayriye Hanım da gelirmiş. Talât Paşa memleket yemeklerine hasret kaldığından eşim ona pek sevdiği börek, pilav, kuru fasulye gibi yemekler yaparmış.

İşte bu yemek fasıllarından en çok konuşulan konular memleket hasreti, benim Malta'dan ne zaman kurtulacağım ve hasretle beklenen dönüş olurmuş. Tatlı sohbetlerle geçen bu yemeklerin dışında oğlum Turgut'un av hikâyeleri ayrı bir eğlence olurmuş. Enver Paşa'nın kardeşi Kâmil Beyle ava gidermiş Turgut. Daha önce belirttiğim gibi Turgut gayet iyi silah kullanırdı. Bu sebeple ava gittiklerinde Kâmil Bey ile daima kimin daha çok avlanacağı konusunda yarışıyorlarmış. Bu av seferlerine Talât Paşa'nın hususi kâtibi Ziya Bey de katılmış arada sırada. Paşa gitmezmiş ava, oysa o da iyi bir nişancı idi. Meklenburg civarında tanıdıkları bir korucunun evinde kalırlarmış av partileri sırasında. Vurdıkları tavşan ve kuş imiş. Talât Paşa Berlin'de Hardenberg Strasse 4 numaradaki evin ikinci katını kiralamış. Turgut'un anlattığına göre Talât Paşa bu eve verdiği kira parası ile İstanbul'da bir oda kiralayamazmış. O kadar ucuz bir apartman dairesi imiş. Bizimkiler pazar günleri Talât Paşalara gider akşam dönerlermiş. Hayriye Hanım bizimkileri ağırlamak için özel yemekler yaptırmış ve tabii yine aynı konular üzerinde lâf edilir ve vakit geçirilirmiş.

Bu sıralarda Almanya'da siyasi durum hiç de parlak olmayıp, partiler arası çekişmeler oluyormuş. Spartaküsler diye anılan muhalifler iktidara gelebilmek için devamlı olarak çalışıyorlarmış. Hatta bir defasında Kapp ihtilali teşebbüsünde bulunulmuş ve sokaklarda silahlar patlamış. Talât Paşa bütün tehlikelere rağmen sokağa çıkmaktan çekinmezmiş. Böylesine korkusuz bir karakteri vardı. Suikast günü Talât Paşa alışverişi kendisi yapmak istemiş ve çorap ile et almak için sokağa çıkmış. Ne olduysa olmuş ve Tayliryan ismindeki Ermeni haberi olmadan arkasından yaklaşıp silahı ensesine dayayarak kımıldamasına fırsat vermeden ateş etmiş. Yapılan otopside bir kurşunun enseden girip gözünden çıktığı tesbit edilmiş, tabii zavallı oracığa yığılıp kalmış. Silah sesi ile o tarafa koşanlar kaçmakta olan katili yakalayıp linç etmek istemişler ve hayli hırpalamışlar, fakat polis yetişip katili halkın elinden almış.

Talât Paşanın öldürülmesi hayli geniş akisler yapmış ve Alman otoriteleri gayet titiz davranmışlar. Anlatılanlara göre Talât Ren havzasında bir İngiliz gazetesinin temsilciliğini yapan Herbert Aubrey isminde bir gazeteci ile dost olmuş ve kendisiyle sık sık buluşur, dünyanın ve Türkiye'nin genel politik durumundan söz ederlermiş. Talât Paşa bu gazeteciyi pek sever ve onunla politik konularda konuşmaktan hoşlanırmış. Ne var ki bu arada Herbert Aubrey İngiliz polis teşkilâtından olduğundan Talât Paşa ondan Türkiye'deki olup bitenler hakkında devamlı bilgi alırmış. Bir bakımdan Aubrey politik konularda Talât Paşa'nın istihbarat şefi imiş. Bu dostluk devam ederken yine İngiliz gizli polis teşkilâtında şef olarak görev yapan Sir Bazil Thomson, emrinde çalışan Aubrey'e Talât Paşa ile dost görünüp onu ortadan kaldırmak için bir suikast tertiplemesi emrini vermiş. Gaye yalnız Talât Paşa değilmiş, aynı zamanda Enver Paşa için de aynı suikast tertibi düşünülmüştü. Herbert Aubrey bu suikastı tertiplerken tabii İngiltere'yi işe karıştırmamak için vurucu kuvvet olarak yabancı kişileri kullanmak yolunu seçmiş. Bunun için de Berlin'de bulunan Ermeniler biçilmiş kaftan idi. Nitekim Aubrey böyle hazırlanmış ve günlerce işini görecektik ajanları arayıp bulmuş. Bunları özel olarak hazırlamış ve devamlı şekilde Talât Paşa'nın evi karşısında nöbette tutarak Paşa'nın davranışlarını ve günlük hayatını incelemiş. Sonunda gayesine ulaştı ve böylece Talât Paşa İngilizlerin bir oyununa kurban gitti.

Talât Paşa'nın ölümünden bir, bir buçuk ay kadar sonra Doktor Bahaddin Şakir ve Azmi Beyleri de Ermeniler öldürdü.

Potsdam'a geldikten bir süre sonra İstanbul'dan bir mektup aldım. Benim Berlin'e ailemin yanına geldiğim duyulmuştu. Mektup Müderris Ebülulâ (Mardinî) Bey'den geliyordu. Bu eski samimi dost, Ermeni komitelerinin beni de takip ettiklerini haber aldığını bildiriyor ve çok dikkatli olmamı tavsiye ediyordu. Ebülulâ Bey'in bu samimi ve candan ikazına rağmen ben her gün Berlin'e gidip sokaklarda dolaşmaktan çekinmedim. Garip bir intikam hissi vardı içimde. Sanki Talât ve diğerlerini hunharca öldüren Ermenilerle karşılaşmak istiyordum. Onları bulursam canım pahasına bile olsa intikamımı almak istiyordum. Oysa oğlum Turgut bu gezintilerimde beni yalnız bırakmıyordu. Turgut küçük yaştan beri silah kullanmayı bildiğinden ve her fırsatta talim yaptığından attığını vuran keskin bir nişancı olmuştu. Bu gezintilerimde benimle geliyor ve iki adım arkadan beni izliyordu. İki cebinde iki tabanca bulunduruyor ve herhan-

gi bir kimsenin bana karşı davranışı olursa derhal müdahale etmeye hazır durumda idi. Bir yandan beri korunurken öte yandan çok sevdiği Talât amcasının intikamını almak için sabırsızlanıyordu âdeta.

Kendisinin anlattığına göre Talât'ın öldürülmesini takip eden günlerde eve bir sivil Alman polisi gelmiş. Sivil polis Talât'ın üzerinde bulunan eşyaları teslim almak üzere birisinin karakola gelmesini istemiş. Hayriye Hanım orada bulunan Turgut'u göstererek akrabası olduğunu ve eşyaları ona teslim edebileceklerini söylemiş. Böylece Turgut sivil polisin eşliğinde komiserliğe gitmiş. Müdürün karşısına çıktığında katili görmek istediğini söyleyip bu konuda ısrar edince polis müdürü yönetmeliğe uymamasına rağmen katilin getirilmesini emretmiş. Katil yüzü gözü sarılı olarak odaya girdiğinde oğlum Turgut:

– Nasıl kıydın ona, diyerek adamın üzerine yürümüş ve elindeki gümüş saplı bastonu bütün gücüyle herifin suratına indirmiş. Darbe katilin burnuna tesadüf etmiş ve o anda şiddetli bir şekilde kan boşalmış adamın suratından. Bu beklenmedik hadise üzerine müdür katilin derhal hücrelerine gönderilmesini emretmiş ve Turgut'a yaptığına doğru olmadığını fakat hislerini çok iyi anladığını söylemiş. Oğlum polis müdürünün bu nazik konuşması üzerine kendisinden özür dilemiş ve ani bir intikam hissine kapıldığını söyleyerek yaptığına hatalı olduğunu bildirince centilmen Alman polisi elini sıkıp omzunu okşamış. Bu olay ertesi gün Almanya'da ve Türkiye'de yayınlanan gazetelerde yayımlanmıştı.

Talât'ın üzerinde bulunan eşyalar şunlarmış: İçinde birkaç yüz mark bulunan bir cüzdan, narin yapılı bir cep saati, sedef kabızalı 6.35'lik Browning marka bir tabanca, küçük bir Kuranı Kerim, bir mendil, gümüş ve yuvarlak saplı bir baston.

Arka arkasına işlenen üç cinayet Alman basınında geniş yer almış ve Ermeni katil hakkında ağır yazılar çıkmış. Sonradan öğrendim bu katilin mahkemesini. Hakikati söylemek gerekirse mahkeme hiç de arzuladığımız hatta beklediğimiz şekilde sonuçlanmadı. Almanlar ne kadar centilmence davrandırlarsa da mahkeme aynı dirayeti gösteremedi. Şöyle ki, katil mahkeme huzuruna çıkarıldığında hakim cinayeti işlemesinin sebeplerini sormuş ve hatırladığım kadarı ile Tayliryan isimdeki katil şu savunmayı yapmış:

– Efendim, öldürdüğüm kimse bir zamanlar Türkiye'de devletin ileri gelenlerinden olup benim eşimin, büyük anne ve büyük babamın kat-

line sebep olmuştur. Türkler bizimkileri astıktan sonra balta ile vücutlarını ikiye bölerken “Yaşasın Talât ve Enver Paşa” diye bağırmışlar. Bundan bir süre önce rüyamda büyükanne ve büyükbabamı gördüm ve her ikisi de bana kendilerini öldürenlerden intikamlarını almamı istediler, ben de onların isteğini yerine getirdim.

Mahkeme heyeti bu savunmayı makûl karşılamış ve işin içinde tahrik olduğunu kabul ederek katile çok hafif bir ceza vermiş. Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Beylerin katilini de güya bulamamış oldular.

İmparatorluğun Çöküşü, Remzi Kitabevi, 1979, sayfa: 143-149

H. E. Erkilet
(1883-1958)

Berlin'de Birkaç Gün

Doğu Prusya'dan Berlin'e iyi bir havada uçakla ve alçaktan seyahat fevkalâde bir şey olmak gerekti. Çünkü Königsberg ve Danzig gibi büyük ve tarihî Alman şehirleriyle çok güzel ve bayındır topraklardan başka, şimdiki büyük cidale sebep olan Polonya koridorunu görecektik. Fakat hava bulutlu ve sisli olmak dolayısıyla uçağımız yükseklerden kör uçuşla yol almak zorunda kalmıştı. Ben de kâh uyumuş ve kâh bazı notlar yazmıştım.

Berlin'e kadar olan 600 Km.lik mesafeyi üç saatten daha az bir zamanda alarak saat 17'ye doğru Berlin'in batısında, Döberich civarındaki uçuş meydanına indik. Arabalarla bir ormanın ortasından geçen güzel ve geniş Ordu bulvarından kayarak şehre geliyoruz. Tivert, Gross-Stern, Brandenburger-Tor derken şehre girdik ve Esplanad oteline indik. Geçtiğimiz yerlerde, bir tek uçak bombasının düştüğüne delâlet eder bir şey görmedik. Otel ile civarı da sapaşlandı.

Bu akşam serbesttik. Gelir gelmez mihmandarımız bize zarf içinde ekmek, yağ, et vesaire kağıtları verdi. Bunlar pul gibi yanları zımbalanmış küçük parçalar halinde idi. Ekmek kağıtları 25'er gramlık pullara ayrılmıştı. Üzerlerinde tarih olmadığından bugün kullanılmayan yarın kullanılabilirdi. Bütün pullar öyle idi. İsterseniz hepsini bir günde kullanabilirsiniz. İhtiyaç veçhile günlere de taksim edebilirsiniz.

Otelin restoranı o kadar dolmuştu ki boş bir masa yoktu. Nihayet bir yer bulundu. Listede yemek çoktu. İstakoz ve lâks balığı vardı. Bunlardan, kâğıtsız, istediğiniz kadar sipariş edebilirdiniz. Yemeklerin yanına garnitür olarak konan bol patates ve sebze de kâğıtsız veriliyordu. Ben yemekte ancak 50 gram ekmek kullanabilmişim. Balıktan sonra garson bana bir küçük karnabaharı bütün olarak getirdi. Çok lezzetli pişirilmiş ve üzerine bol bir beyaz salça örtülmüştü. Bunun için benden yağ kâğıdı istenmediğine bakılırsa bu salça yağsız ve tabiatıyla yumurtasız yapılmıştı; ona rağmen lezzetli idi. Garson bana bir şişe eski şarap da getirmişti.

Sofradan mükemmel doyarak kalktım. Berlin'de açlık var demek hakikate uygun değildir. Berlin'de yemek bolluğu var demek de yalandır. Ne bolluk ve ne de açlık yoktur. Bunu anlamak için sokaklarda, çarşı ve pazarlarda insanların yüzüne bakmak da kâfidir. Sıhhsiz, sararmış ve düşkün kimseler yoktur. Kadın, erkek, çoluk ve çocuk hep iri yarı kanlı ve canlı idiler. Fakat karınlı kimse de yoktu. Herkes incedi. İnsanın gözüyle görmediği şeyler hakkında söylenen lâkırdılara inanmamak lâzım geldiğini bundan daha iyi hiçbir şey ispat edemez. Bununla beraber, bizim alaturka yağlı ve pilâvli yemeklere alışık hemşeriler Alman yemeğiyle doymazlar. Onun için şikâyet ederler.

Ertesi 29 İlkteşrin günü bizim büyük millî bayramımız olduğu için Almanlar bugünümüzü serbest bırakmışlardı. Bu sebeple evvelâ Türk kulübündeki merasime iştirak ederek orada birçok millettaşlarımızla tanıştık ve görüştük. Berlin ve Dresden'deki talebemizin çoğu oraya geldiklerinden kıymetli gençlerimizi orada görüp tanıyabilmişim. Öğleden sonra, Berlin elçiliğimizde de büyük bir kabul resmi olmuştu. Büyük elçi Hüsrev Gerede ile sayın eşinin Alman başkentinde yaratmış oldukları geniş muhabbet ve hürmet hâlesini görüp iftihar etmemek kabil değildi.

Akşam yemeğini büyük elçinin hususî sofrasında pek samimî bir memleket havası içinde yedik. Prag ve Hamburg konsoloslarımız da bu sofranın değerli misafirleri arasında bulunduklarından kendilerinden bulundukları yerler hakkında pek kıymetli malûmat alabilmek hususunda çok istifade ettim.

Ertesi gün meçhul asker âbidesine askerî merasimle çelenk konuldu ve merasime iştirak eden Alman piyade bölüğünü fevkalâde bir intizamla yaptığı unutulmaz bir geçit resmi seyredildi. Ondan sonra Ber-

lin'de Harbiye Nezareti'ndeki, askerî propaganda dairesini ziyaret ettim.

Bir Londra telsizine göre bu gece Berlin İngiliz bombardıman uçaklarıyla bombalanmıştı. Bu haberi sabahleyin okuyunca hayret etmiştim. Çünkü Berlin değil bu gece bombalanmamış, hattâ alârm işareti bile verilmemişti. Fakat propaganda dairesinin en üst katında bulunduğu Alman Harbiye Nezaretinin asansörü, tesadüfen bu sabah bozulmuştu. Onun için bir muzip bunun dün geceki bombardımandan harap olduğunu söyleyerek hepimizi güldürmüştü.

Propaganda dairesini vazifelerinin şümuliyle anlatmayı sonraya bırakarak, şimdi sırası gelmişken Berlinin uçak taaruzuna karşı gördüğüm bazı muhafaza tedbirlerinden bahsedeceğim. Evvelâ şunu söyleyeyim ki Berlin'in birçok taraflarını kendim istediğim gibi araba ile ve yaya gezdiğimden yıkılmış ne bir bina ve ne de bir yer görmedim. Berlin'in göbeği Posdamerplatz, Leipzigerplatz, Leipsigerstrasse, Friedrichstrasse, ve ilâh, gibi büyük meydan, cadde ve çarşılarında en ufak bir hasar yoktu. Bu, Berlin'in pek mükemmel müdafaa edilmesiyle beraber İngiliz bombardıman uçaklarının Berlin'e kadar ancak geceleyin o da pek yükseklerden az sayılarda gelebilmekte olmalarından ileri gelse gerektir.

Almanlar bir de Berlin'in büyük caddelerini o suretle maskeliyorlar ve bu maskeleri ikide bir o suretle değiştiriyorlar ki büyük ve geniş caddeler yukarıdan küçük ve dar yollar ve sokaklar halinde görünsünler. Bazı caddeler de büsbütün maskelenerek yukarıdan hiç görünmez bir hale konmuştur. Bu suretle Berlin üzerine gelen bombardıman uçakları şaşırıyorlar. Caddeleri maskelemek için üzerlerine ağ geriyorlar ve bu ağları etrafa uygun şekilde boyuyorlar. Bundan başka Berlin'in muazzam bir parkı olan Grünewald ormanının şurasında ve burasında müdeaddit geniş ve yüksek muazzam kuleler inşa ederek bunların üzerine hava müdafaa topları, mesaha ve dinlenme âletleriyle projektörler yerleştirilmiştir.

Bu suretle, benim onu en son gördüğüm 1927 yılından beri pek güzelleşmiş olan Berlin şimdilik, harap olmaktan korunabilmiştir. Bittabî Berlin'i havaya karşı müdafaa için daima bir av uçak grubunun ayrıca hazır bulunmasının gerekli olduğunu söylemek fazladır.

Şark Cephesinde Gördüklerim, 1943

Ahmet Mithat Efendi
(1844-1912)

Berlin’de Üç Gün

Şömendöferde¹ verdiğimiz karar üzerine ineceğimiz hotel “Hotel Santral” idi ki Berlin’in birinci derecede hotellerinden olup derunun-
da² birer posta ve telgraf ve telefon merkezleriyle yolcuların her türlü
hizmetlerine vesatet edecek³ komisyonları vesairesi mükemmel olduk-
tan başka şubeleriyle beraber beşyüz kadar da odaları ve salonları bu-
lunduğu delâlet-i seyyâhîn kitaplarında⁴ görülmesiyle sâir emsâli me-
yânında⁵ bu hotel tercih kılınmış idi. Gariptir ki oraya baş vurduğ-
muzda bizi kabul ve ikame edecek⁶ hiçbir oda bulunamayıp direktör
azim itazarlar ile⁷ ve yanımıza adam terfikiyle⁸ Frederik Hoteli’ne irsal
eyledi⁹. Orası da hemen hıncahınç dolu olduğundan biz, kadınlar için
birisi iki yataklı ve ihtiyar profesör ile benim için diğeri birer yataklı ol-
mak ve üçüncü derecede bulunmak üzre üç odaya muhtaç iken ancak
birinci derecede ve ikişer yataklı iki odası bulunduğunu ve fakat bun-
ları ikinci dereceden itibariyle bize îcar eyleyebileceğini¹⁰ söyledi. Di-
rektörün şu kadarcık müsaadesi bizi kabul mecburiyetinde bulundur-
du. Zira böyle en büyük hotellerde yer bulunamadığı halde müracaat
edeceğimiz sair yerlerde yer bulunabilmesi bi’l-küllîye meşkûk¹¹ ola-
cağından ve her olur olmaz hotele de biz inemeyeceğimizden gece ya-
rısı hotel hotel dolaşmaktan ise buradan memnun olamadığımız suret-
te yarın tebdili imkânının muhafazasıyla¹² bu geceyi şurada geçirmek
cümlemizce muvafık-ı akl u hikmet¹³ görüldü.

Avrupa seyahatlerinde böyle gece vakti varılan yerlerde oda tedarikince dūçâr-ı müşkilât olmamak¹⁴ isteyenler üç dört gün sonra vâsıl olacakları¹⁵ memleketlerde hangi hoteli intihab edecekler ise¹⁶ onu evvelden kararlaştırarak telgrafla hotele haber verirler. Meselâ “Birer yataklı iki oda. Üçüncü katta” derecesinde bir işaret kifayet eyler¹⁷ ki hotelciler bu misüllü evâmire¹⁸ zaten alışkın bulundukları cihetle şöyle bir emir aldıktan iki nihayet üç gün sonra yolcunun geleceğini bilip ona göre ihtiyatlı davranırlar. Hatta hotellerden ağlebinin¹⁹ omnibüs arabaları ve misafirleri istikbal için bu araba ile giden memurları şömendöfer istasyonunda vagonlardan çıkan yolculara “Falanca hotel! Falanca hotel! Falanca hotel!” diye nida ederek²⁰ yolcu dahi telgraf çekmiş olduğu hotelin ismini işitince o hotelin memuruna işaret verir ki memur eşyayı falanı toplayıp ve muhafazahâneye tevdi kılınmış²¹ olan büyük sandıkları da alıp yolcu hiçbir şey ile meşgul olmaksızın rahat rahat ikametgâhına gelir.

Bir memlekete vusûl bulmaksızın²² hotel intihâbında²³ yolcuya hizmet eyleyecek olan şey yalnız rehber-i seyahat kitaplarından²⁴ ibaret değildir. Ve süslü süslü bir çok levhalar muallâktır²⁵ ki her biri bir hotelin resmini ve planını da hâvîdirler. Bir de sâkin bulunduğunuz hotelde diğer memleketlerin bu misüllü²⁶ hotel ilânnâmelerini, müzeyyen²⁷ levhalar suretinde şuraya buraya asılmış görürsünüz. Hattâ şömendöferde gelir iken bazı kere pencereden içeriye bir takım evrak-ı matbua²⁸ atılır ki bunlar takarrüb edilen²⁹ memlekette ecnebi yolcularına delâlet eyleyecek³⁰ gazete nev’inden neşriyat olup meccânen tevdi kılındığı³¹ cihetle masârîf-ı tabî’yeleri³² de hotelciler tarafından tesviye edilirler³³ ki bunların otelleri varaka-i mezkûrede³⁴, verdikleri paralar nisbetinde medh ü senâ edilirler.

Hotelcilik hususunda Avrupa’da hiçbir şehir Paris’e mukayyes olamayıp³⁵ Paris’ten sonra da ikincilik hakkına Berlin şehri lâyıktır. Burası yalnız Almanya devletinin merkez-i askerîsi olmak hasebiyle³⁶ binlerce zâbitânın³⁷ merci-i mevridi³⁸, merkez-i ictimâî³⁹ olduğundan ve cihânın her tarafından Avrupa’ya gelen yolcuların Paris’i görmelelerini müteakıb⁴⁰ Berlin’i ziyaretleri dahi on sekiz yirmi seneden yani Hükûmât-ı Cermâniye’nin⁴¹ bir Almanya İmparatorluğu sûretinde teşekkülünden beri âdet-i umumiye hükmünü aldığından Berlin’in otelleri hem çok hem vâsî⁴² hem de pek muntazamdır.

Polisin dahi hoteller ve arabacılar üzerinde büyük bir müdahalesi bulunup yolcu için vukuu melhûz olabilen⁴³ her uygunsuzluğa karşı polis bir himâye-i mücesseme⁴⁴ demektir. Ezcümle şömendöfer istasyonundan çıkılır iken polis memuru yolcunun eline tenekeden mamul oyun kâğıdı kadar bir levha verir ki üzerinde bir arabanın numrosu menkuştur⁴⁵. Hatta yolcu bir veya iki atlı ve yalnız yolcuya veyahut hem yolcuya hem yüke mahsus arabalardan hangisini istiyor ise polise söyleyip istediği neviden bir araba numrosu alır. Arabalar istasyon kapısına sokulamayıp alargada bulunurlar⁴⁶. Yolcu elindeki numroyu nidâ edince⁴⁷ derhal bir arabacı gelip selâm verir. O arabacının refiki addolunacak⁴⁸ bir de komis[yon]leri yani hammalı vardır. Muhafaza-i eşya deposunda sandıkları var ise yolcu kendi elindeki bileti arabacıya verip kendisi hiç karışmaksızın arabacı komisyoner ile beraber oradan eşyayı kaldırır arabaya tahmil eder⁴⁹. Yolcunun elindeki eşya-ı hafife-yi⁵⁰ de aldıktan sonra "Buyurunuz!" işaretini verir. Arabacının numrosunu hıfz etmeli. Bu numro elde oldukça arabacı yolcunun esiridir. Gerek arabacıdan gerek komisyonerden ve hattâ hotel memurlarından polise edilecek şikâyet, kemal-i dikkat ve ehemmiyetle⁵¹ mesmu' olup⁵² şikâyet eden yolcu bilâhere⁵³ vaz geçecek bile olsa polis vazifesini icradan⁵⁴ vazgeçmez.

Elhasıl⁵⁵ bu gece bulduğumuz şu iki odaya kanaat ederek bu mi-süllü vusûl akşamlarında itiyad eylediğimiz⁵⁶ gece taamını⁵⁷ da siparişle odalarımıza yerleşmeye ve elimizi yüzümüzü ve ayaklarımızı yıkamaya koyulduk ki bundan mukaddem⁵⁸ Gotnburg'da refikimizin⁵⁹ yaşça kendimize müsâvî bir doktor olmasına mukabil burada ihtiyar profesör ile oda arkadaşlığı etmek pek de tamamıyla hoşâ gidebilecek ahvalden değil idiyse de zarûret-i vâkıya⁶⁰ katlanmak mecburiyetinde bulunduk.

Gerek taamda ve gerek ba'de't-taam⁶¹ mükâleme ve mübâhase-de⁶² neş'emiz pek yolunda idi. Ben daha Kristiyanıya'dan beri vakit buldukça rehberlerden Berlin şehrini tettebbu eylemekte⁶³ bulunduğum gibi bu akşam şömendöferdeki müzâkeremize zamîmeten⁶⁴ cümlemiz birlikte bir tettebbua daha koyulduk. Şehrin büyücek mikyastaki⁶⁵ planı gözümüzün önünde bulunarak sâkin olduğumuz hotelin mevkiini bade't-tayin⁶⁶ şehirde şâyân-ı ziyaret ve temâşâ olan⁶⁷ noktaların semt ve taraflarını ve oralara hangi yollardan gidileceğini muaye-

ne ve işaretle kararnâmemizi ikmal eyliyor⁶⁸ idik. Nihayet nısfı'l-ley-
le⁶⁹ doğru yerli yerimize çekilip uykuya yattık.

Bizim âdet karilerimize⁷⁰ malum oldu ya? Sabahleyin erken kalkıp
kendi kendimize bir ilk cevelân⁷¹ yapmak bizce en mutena âdetlerden-
dir. Fakat Kopenhag hakkında yapmış olduğumuz gibi Berlin'i dahi ilk
cevelânımızdan evvel karilerimizde bir fikr-i mahsus hâsıl etmek⁷² is-
teriz. Zira bu şehir on beş yirmi sene mukaddem Avrupa'nın üçüncü ve
belki dördüncü derecede addolunabilecek⁷³ büyük beldelerinden iken
o zamandan beri inşaatça o kadar tebeddülâtâ⁷⁴ uğramış ve o derece-
lerde vüs'at bulmuştur⁷⁵ ki yirmi sene mukaddem⁷⁶ Berlin'i görmüş ve
mükemmelen tanımış olanlar bu gün oraya gitseler âdeta büsbütün ya-
bancı olacakları yeni bir şehir görecekler ve yeniden tettebbuat ile öğ-
renmek mecburiyetini hissedeceklerdir." (s. 373-376)

[.....]

1867 senesi tahrîr-i nüfusu⁷⁷ 702.437 rakkamını hâsıl edüp 1875 se-
nesinde icra olunan tahrîr-i nüfusta 968.634 yekûnu husûle gelmiş ve
1880 tarihindeki tahrîr-i nüfusta mikdâr-ı ahâlinin⁷⁸ 1.118.630 olduğu
görölmüştür. O tarihten bu zamana kadar da yirmi bin kadar asâkir-i
mevcûde⁷⁹ ve iki yüz bin kadar ecnebi ve vilâyetler ahâlisi dahil bulun-
duğu halde şehrin nüfusu bir buçuk milyonu tecavüz eylediği⁸⁰ göröl-
müştür. Kesret-i nüfus cihetiyle⁸¹ Londra birinci ve Paris ikinci addo-
lunur⁸² ise Berlin üçüncü addolunmak lâzım gelüp ancak Paris ile Ber-
lin arasında gerek cesâmet ve ma'muriyet⁸³ ve gerek nüfusça fark azal-
dıkça azalmakta bulunduğu cihetle Avrupa'da Londra birinci pâ-yı
taht⁸⁴ addolunduğu halde Paris ile Berlin ma'an⁸⁵ ikinci addolunmaya
başlamıştır.

Bu pâ-yı tahtın⁸⁶ ebniyece terakkisi⁸⁷ nüfusun tezâyüdü nisbetine
tâbi⁸⁸ olduğu gibi maarif ve sanayi ve ticaretçe terakkisi dahi yine bu
nisbete tâbi olmuştur. Vakıa yüz seneden beri Berlin'de birkaç meşhur
mimar ve ressam ve heykeltraş ve şair ve feylesof meydan almış ise de
bu sınıflara mensup olan şimdiki adamlara nisbetle onların pek geride
kaldıkları Almanların kendilerince de musaddakdır⁸⁹. Terakkiyât-ı li-
saniye ve ilmiye ve sınaie⁹⁰ bugünkü gün mertebe-i kemalde addolu-
narak⁹¹ birinci Gilyom'un yaptırdığı ebniye-i cesimedeki⁹² azamet ve
letâfet-i mimariye⁹³ dahi evvelki ebniyeye cihet cihet faiktir⁹⁴.

Berlin'de en ziyade ilerlemiş olan sanayi, makineler inşası ve bira

i'mâli ve yün ve ipek mensucatı ve bunları boyamaktan ibaret olan boyacılık ve hazır elbise ve kundura ve süse müteallik eşyâ i'mali olup bu sanayiinin mahsulâtı bütün Almanya'ya münteşir olduktan maada bütün Avrupa'ya kadar da intişâr eylemektedir." (s. 379)

[.....]

"İşte rehberler ve planlar üzerinde icra eylediğimiz ilk tettebbuat⁹⁵ Almanya pâ-yi tahtı hakkında bizce bu fikr-i icmâlîyi hâsıl eyledikten maada⁹⁶ derûn-ı şehirde⁹⁷ nereleri ne suretle gezüp görmek lâzım geleceğini de bize evvelce tertib ettirmiş bulunduğundan misafir bulunduğumuz Frederik Hoteli'nde sabahleyin erkenden uyanıp derhal giyindikten sonra soluğu İhlamurlar Altı'nda almış idim. Burası hoteli-mize pek yakın olduğu cihetle piyâde⁹⁸ olarak gittim. Almanca 'Unter den Linden' denilen ve İhlamurlar Altı manâsına gelen bu cadde Paris'in Şanzeliz'esine muâdil⁹⁹ gayet güzel bir bulvardır. Spre nehrinin iki şubeye ayrılıp bâdehu birleşerek teşkil eylediği cezirede ilk Kolonya şehri teessüs eylemiş ve hâlâ kral şatosu orada bulunmuş olup bu cezîreden sol sahile geçilen köprüden bed' ile¹⁰⁰ Garp cihetine doğru yürüyerek bir anda Burg Kapısı denilen mahalle¹⁰¹ kadar güzergâh hep şu İhlamurlar Altı "ale"sini¹⁰² teşkil eyler ki Berlin'in gerçekten en parlak bir mahallesidir. Zira Paris'in Şanzelize'si gibi nev-ummâ¹⁰³ şehrin kenarında vâki olmayıp tam merkezinde bulunduğundan ve en büyük binaları dahi hep bu tarafta yapıldığından Şanzelize gibi ebniyesi seyrek de değildir. Âmed ü şüd¹⁰⁴ ise dâimîdir. Dört sıra ıhlamur ve yaban kestenesi gars olunarak¹⁰⁵ ve bunlar mağrus oldukları¹⁰⁶ yerlerde pek güzel yerleşip dal budak salıvererek "ale"yi pek güzel gölgelendirmektedirler ki câ be câ¹⁰⁷ kurumuş, mahv olmuş bulunan bu ağaçların yerlerine yenileri yetiştirilememiş olmasından dolayı husûle gelen¹⁰⁸ açıklıklar nâzırînin¹⁰⁹ nazar-ı teessüflerine¹¹⁰ çarparlar. İki tarafına âlî¹¹¹ saraylar, hoteller bina olunup gerek bunların altındaki mağazalar ve gerek binaların müzeyyen¹¹² cepheleri mevki-i mezkûrun¹¹³ zînet ve ehemmiyetini¹¹⁴ arttırdıkça arttırmalar.

İhlamurlar Altı Caddesi'nin tûlu¹¹⁵ bin beş yüz ve arzı¹¹⁶ altmış metrodur ki bir baştan diğer başa imtidâd eyleyen¹¹⁷ nazar-ı hakikiyyeten¹¹⁸ dil-rübâdır¹¹⁹. Ben ilk cevelânımda¹²⁰ şu caddeyi baştan başa piyâde olarak¹²¹ gezdim. İkinci derecede diğer birçok caddeler buraya müntehî oldukları¹²² cihetle birer dört yol ağzı demek olan noktalara

geldikçe dört tarafa imtidâd eyleyen¹²³ enzâr-ı temâşâ¹²⁴ birer veleh-efzâ¹²⁵ panorama husûle getiriyor idi. Hele ikinci derecedeki caddele-
rin en muazzamı Fredrihstrase olup bu caddenin İhlamurlar Altı
"ale"siyle tekatuundan¹²⁶ husûle gelen dört yol ağzına geldiğimde çif-
te dürbünümü gılâfından¹²⁷ çıkarıp sağa, sola, öne, arda imtidad eyle-
yen¹²⁸ nazar-ı temâşâma zamm-ı kuvvet etmeye¹²⁹ mecbur oldum." (s.
380-381)

"Elhasıl İhlamurlar-altı caddesi bu pâ-yi tahtın en geniş ve en
ma'mur¹³⁰ güzergâhı olduğu gibi şu Brandenburg Kapısı dahi eâzım-ı
âsâr-ı mimariyeden¹³¹ bulunarak ilk cevelânımın mukaddemesinde¹³²
bu müşahede¹³³, bu temâşâ¹³⁴ bana o kadar tesir eyledi ki ne bileyim
ama bu tesir Paris bulvarlarını gezdiğim zaman vâki olmadı" (s. 382)

Avrupa'da Bir Cevelân, İstanbul, 1890.

Çevriyazı: M. Sabri Koz

Notlar

1 Trende (şimendiferde).	24 Gezi rehberlerinden.
2 İçinde.	25 Asılmıştır.
3 Aracılık edecek.	26 Bunlara benzer.
4 Gezgin kılavuzlarında.	27 Süslü.
5 Öteki benzerleri arasında.	28 Basılı kâğıtlar.
6 Barındırarak.	29 Yaklaşılan.
7 Çokça özürler dileyerek.	30 Kılavuzluk edecek.
8 Katarak.	31 Parasız dağıtıldığı.
9 Gönderdi.	32 Basım giderleri.
10 Kiralayabileceğini.	33 Karşılanırlar.
11 Bütünüyle şüpheli.	34 Sözü edilen basılı kâğıtlarda.
12 Değiştirme imkânını koruyarak.	35 Karşılaştırmamayıp.
13 Akla ve düşünceye uygun.	36 Askerî merkezi olduğu için.
14 Sıkıntıya düşmemek.	37 Subayların.
15 Varacakları.	38 Gidip geldiği yer.
16 Seçeceklerse.	39 Toplanma yeri.
17 Yeterli olur.	40 Ardından, sonra.
18 Buna benzer emirlere.	41 Alman devletlerinin.
19 Çoğunun.	42 Geniş.
20 Bağtarak.	43 Olması akla gelebilen.
21 Yük vagonuna bırakılmış.	44 Canlı koruma.
22 Gitmeksizin, gitmeden.	45 İşlenmiştir.
23 Seçiminde.	46 Uzakta dururlar.

- 47 Bağırınca, seslenince.
- 48 Arkadaşı sayılacak.
- 49 Yükler.
- 50 Hafif şeyleri.
- 51 Olanca dikkat ve önemle.
- 52 Dinlenilip.
- 53 Daha sonra.
- 54 Görevini yapmaktan.
- 55 Kısacası.
- 56 Alışkanlık haline getirdiğimiz.
- 57 Yemeğini.
- 58 Önce.
- 59 [Oda] arkadaşımızın.
- 60 Gerçeğin sıkıntısına.
- 61 Gerek yemekte ve gerek yemekten sonra.
- 62 Karşılıklı görüşme ve konuşmalarda.
- 63 İncelemekte, araştırmakta.
- 64 Ek olarak.
- 65 Orandaki.
- 66 İçinde kaldığımız otelin yerini belirledikten sonra.
- 67 Ziyaret etmeye ve görmeye değer.
- 68 Tamamlıyor.
- 69 Gece yarısına.
- 70 Okuyucularımıza.
- 71 Dolaşma, gezinti.
- 72 Özel bir fikir oluşturmak.
- 73 Sayılabilecek.
- 74 Değişikliklere.
- 75 Genişlemiştir.
- 76 Önce.
- 77 Nüfus sayımı.
- 78 Nüfusun.
- 79 Mevcut olan askerler.
- 80 Geçtiği.
- 81 Nüfus çokluğu bakımından.
- 82 Sayılır.
- 83 Büyüklük ve mamurluk.
- 84 Başkent
- 85 Birlikte.
- 86 Başkentini.
- 87 Yapılar bakımından ilerlemesi.
- 88 Nüfusun artışı oranına bağlı.
- 89 Onaylanmıştır.
- 90 Sanayi, bilim ve dildeki ilerlemeler.
- 91 En üst düzeyde sayılarak.
- 92 Büyük binalardaki.
- 93 Mimari ululuk ve güzellik.
- 94 Önceki binalardan çeşitli bakımlardan üstündür.
- 95 Gerçekleştirdiğimiz ilk incelemeler.
- 96 Özetlenmiş fikirleri doğurduktan başka.
- 97 Şehir içinde.
- 98 Yaya.
- 99 Denk
- 100 Başlayarak.
- 101 Yere.
- 102 Ale: İki yanı gâçlıklı yol.
- 103 Bir az, bir ölçüde.
- 104 Geliş-gidiş.
- 105 Dikilerek.
- 106 Dikildikleri.
- 107 Yer yer.
- 108 Ortaya çıkan.
- 109 Bakanların.
- 110 Üzgün bakışlarına.
- 111 Yüksek.
- 112 Süslenmiş, bezenmiş.
- 113 Sözü edilen yerin.
- 114 Süs ve önemini.
- 115 Uzunluğu.
- 116 Genişliği.
- 117 Uzayan.
- 118 Doğru bakışlar açısından.
- 119 Gönül alıcıdır.
- 120 Dolaşmamda.
- 121 Yürüyerek.
- 122 Ulaştıkları, birleştikleri.
- 123 Uzayan.
- 124 Bakışlar.
- 125 Şaşkınlık artırarak.
- 126 Kesişmesinden.
- 127 Kılıfından.
- 128 Uzayan.
- 129 Bakışlarıma güç katmaya.
- 130 Bayındır, bakımlı.
- 131 Mimari eserlerin en büyüklerinden.
- 132 İlk gezintimin girişinde.
- 133 Gözlem.
- 134 Seyretme, bakma.

Halide Edip Adıvar
(1884-1964)

Avare Günler
X

–10 Mayıs–

Kaç gündür Berlin’de makale yazmayı üzerime aldığım gazeteler için bilgi toplamakla meşgulüm. Bura gazetecilerini yakından tanımak l -zım geldi. Sonra Alman medeniyetindeki en önemli noktaları seçmek ve bizim okuyuculara anlatmak lâzım. Beni tabii olarak Almanların sanatı, fikriyatı, felsefesi ilgilendiriyor. Bu lisanı pek iyi bilmediğim için tabii bunları sırf tercüme halinde görebildim. Fakat benim yazacağım makalelere bunlar zemin olamaz. Bizim okuyucular, daha doğrusu gazeteler Almanların sanayi tarafını, teşkil t tarafını, özellikle askerliğini yazmamı isterler.

Bizim elçilik bana vaktiyle bizde uzun süre bulunmuş ve iyi Fransızca, hatta biraz Türkçe bilir bir Alman gazeteci tanıtı. Nazik ve bilgili bir karısı da var. Hemen her akşam beraber yemek yiyoruz, geziyoruz. Her Feldman gülerek:

– şu makine ve fabrikayı bırak da biraz bizim dans salonlarından, kahvelerden, artistlerden bahset, diyor. Fakat ondan önce ben Alman medeniyetinin insanı ilk görüşte biraz hayrete düşüren maddî tarafını, bir de siyasal akımlarını anlamaya çalışıyorum.

Bu şehir bana ruhsuz görünüyor. Belki onun sadece vücudunu, dı-

şardan görünüşünü bildiğim için. Her halde burada hissettiğim yalnızlığı çölde olsam hissetmeyeceğime eminim. Belki de bir yabancı için dünyanın neresinde olursa olsun büyük şehir böyle garip bir yalnızlık duygusu veriyor. Herhalde ben o kadar zahmetle bırakıp kaçtığım aile hayatının hususiyetini, sıcaklığını pek çok özlüyorum. Garip olarak, Kâmuran'ı düşünmek, mektubunu tekrar tekrar okumak bile bu yalnızlığımı gidermiyor. Ben hiç de sandığım gibi hülya ile yetinecek yaradılıştaki bir adam değilmişim. Elimle tutamayacağım, gözümle göremeyeceğim şey ne olursa olsun beni çekmiyor. Kâmuran benim için hiçbir zaman artık göremeyeceğim bir yüz. Halbuki Mediha'ya ister istemez döneceğim. İster istemez benim için yalnız o elle tutulur, gözle görülür gerçeklerden.

Bugün kendimi gideceği yeri bilmeden yola çıkan bir serseriye benzettim. Nereye gidiyorum? Hülya nerede olsa insanın kafasında yaratılabilir. Bunun için bütün âdetlerini, evini barkını bırakıp yola çıkmak kadar delice bir hareket olabilir mi? Kâmuran'ın hatırası içimi hâlâ sızlatıyor. Fakat sırf bu sızı için buralara kadar gelmekte ne mana var?

Dün, Kayzerhof oteline çay içmeye gittim. Onun beni ilk kez gördüğü yeri ziyaret etmekle kendimi oyalamak istiyordum. Yalnız başıma bir masada oturdum. Mektubunu cüzdanımdan çıkardım; bir daha okudum. Bazı cümleleri kalbimi parça parça etti. Acaba hâlâ beni seviyor mu? Yoksa onun için artık ben de solgun bir hayalden başka bir şey değil miyim? Acaba bir iki yıl içinde beni tamamen unutturan birine rastlamadım mı? Onda, o kadar ince hissedilmiş bir aşk kudreti var ki, onu sarf edemezse yaşayamaz sanıyorum. Mediha'nın onu İbrahim'e almak arzusunu tüyletim ürpererek hatırladım... Allah korusun...

Makalelere ait belgeler bitince Berlin'den çıkıp gideceğim. Burası bana fazla hüznün veriyor. Nereye gidersem gideyim; tek Kâmuran'ı hatırlatacak bir yer olmasın. Kendi kendime güldüm. Ben güya onu hatırlamak, artık geçmişe karışmış, gençliğimin son aşkını kafamda yaşatmak için buralara gelmiştim.

Son Eseri, Atlas Kitabevi, 1988, sayfa: 121-124

Asım Us
(1884-1967)

Hatıra Notları'ndan

5 Mayıs 1935. Berlin Büyükelçimiz Hamdi bey, sefarethanede Türk gazetecilerin şerefine bir ziyafet verdi. Ziyafete Rus sefiri Suriç yoldaş geldi. Türk gazetecilerini sefarethaneye çağırdı. Sefirin davetine icabet meselesinde program müşkülâtı çıkmakla beraber bir gün sonraya tehir suretiyle çare bulundu

* * *

7 Mayıs 1935. Berlin etnoğrafik müzesini gezdik. Burada eski Orta Asya Türklerine ait resimler ve yazılar gösterildi. İki bin yüz sene evvel yapılmış bir resimde çengelli haç resmi gördük. Profesör eski Türklerin müslüman olmazdan evvel bu işareti (Doğan güneş) sembolu olarak kullandıklarını söyledi. O zamanlarda Jermenlerin ecdadı da Türklere komşu olan yerlerde oturduklarını ilâve etti. Ben öyle ise Jermenler de Türk-tür, hepsinin aslı birdir, öyle değil mi dedim. Mösyö Vaygeld: Hayır komşu idiler, dedi. Sonra yine bu müzede çok eski Türk yazıları gördük. Bunlar arasında güzel kâğıtlara yazılmış olanlar var. O zamanlarda ise Avrupa'da henüz kâğıt icat edilmiş değildi. Bu gösterir ki Asya'da Türk medeniyeti Avrupa medeniyetinden eskidir.

Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, 1966, sayfa: 105-106

Arif Cemil Denker
(1888-1945)

Talât Paşa- Ali Sai Bey

Paşa işte böyle düşündüğü için şehre inmekte bir mahzur görmedi ve eskiden beri Berlin'de bulunan dostlarından birinin kendi namına Hadinburg Strase'de 4 numaralı apartmanda isticar ettiği bir daireye nakleterek orada ikamet etmeye başladı. Kendisini orada ziyarete gelenler kapıyı açan hizmetçiye Ali Sai Bey'le görüşmek istediklerini söylüyorlar ve bunun üzerine içeriye kabul ediliyorlardı.

Zaten kendisini ziyarete gelenlerin adedi çok değildi. Berlin'de tanıdığı zevat kendisiyle beraber gelen rüfekasından maada ancak beş on kişiden ibaret idi. Bu beş on kişiyi de Berlin'deki Türklerden bazıları ve Paşa'nın en yakın Alman dostları teşkil ediyordu.

Talât Paşa'nın Berlin'deki Hayatı

Talât Paşa'nın Berlin'de geçirdiği gayet sade bir hayat esasen fazla ehibba ile temas etmeye müsait değildi. Merhum memleketinde imrar ettiği tarz-ı hayata sadık kalarak sadelikten hiçbir zaman ayrılmamış idi. Denebilir ki iki buçuksene devam eden Berlin'deki müddet-i ikameti esasından ancak bir iki defa tiyatroya gitmiştir. Yegane eğlencesi öğleden sonra arkadaşları ile briç oynamak idi. Ne vakit evine gidilse briç masasının boş olmadığı görülürdü. Memleketi için uzaktan çalışabileceğini

zannettiği saatlerden ve nadiren kabul ettiği davetlerden maada bütün hayatı evinde geçer ve o yeknesak hayatın değişikliğinde briç masası temin ederdi. Birgün zarfında kazandığı veyahut kaybettiği on beş, yirmi mark o günün mbahasesini teşkil eylerdi.

İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, Arma Yayınları, 1992, sayfa: 32-33

Yakup Kadri Karaosmanloğu
(1889-1974)

Berlin Yoluyla Türkiye'ye

Berlin'e Almanların "Zieg Woche" dedikleri Zafer Haftası'nın tam ortasında düştüktü! "Vardıktı" deyorum. Çünkü, biz buraya düşman salgınına uğramış bir diyardan geliyorduk ve yolculuğumuzu diplomatik pasaportlarla birinci sınıf kompartımanlarda yapmış olmamıza, hattâ maiyetimizde aşçı, hizmetçi bulunmasına rağmen, göçmenlere mahsus bir çeşit tedirginlik, bir çeşit –ne bileyim ben?– eksiklik kompleksi içinde idik. Bereket versin ki, Berlin büyükelçimiz, eski dostum Husrev Gerede, garın rıhtımına ayak baştığımız dakikadan itibaren bizi bu ruh halinden kurtarmanın yolunu aramış; bütün maiyyeti erkânıyla birlikte gelip etrafımızı sıcak bir dostluk ve yurttaşlık havasıyla sararak bütün çektiklerimizi unutturmaya çalışmıştı. Onun delaletiyle Berlin'in en kibar bir otelinde –burası Nazi şeflerinin karargâhı Kaiserhof'tu– rahat ve adeta mükellef diyebileceğim bir daireye yerleşmiştik.

Husrev Gerede, Berlin'e vardığımız günün akşamı, gözümüze, gön-lümüze ferah vermek için karımla beni, şehrin çalgılı eğlenceli lokantalarından birine davet etmişti. Bu lokantalarda bir yandan yemek yeniyor, öbür yandan –eskilerin tabiri veçhile– "envai lûbiyat" seyrolunuyordu. En güzel Alman kızları tarafından yapılan danslar mı istersiniz? En meşhur Alman komikleri tarafından oynanan oyunlar mı? Burada hepsi vardı. Ama, Tanrının şu hikmetine bakın ki, biz, bir türlü kendimize gelemiyor, bir türlü neşelenemiyorduk. Yediğimiz yemekler ise, lokma lokma

boğazımızda dizilip kalıyordu. Haydi, bu iştahsızlığımızı, Hollanda'nın hâlis yağına, hâlis tuzuna ve gerçek etiyle taze balığına alışmış damağını- zın Almanya'daki ersatz yağdan, ersatz tuzdan, konserve etle bayat balıktan tiksinişine verelim. Fakat, buranın çalgısı da, dansözleri de, komik oyuncular da ersatz değildi ya? Hiçbirinden neye hoşlanmıyorduk? Neden yüreğimizde daimi bir sıkıntı vardı? Acaba, başımızdan geçen belalar, çektiğimiz, mihnetler ve nihayet rahat, zengin bir memleketin batışını görmüş olmamız bizde, artık, dünya hazlarına karşı bir nevi irkinti mi hasıl etmişti? Artık bundan böyle gülüp eğlenme bize haram mı olacaktı?

"Bir kadeh şarap daha..."

Hayır, burada şarabın da tadı yoktu ve işin en acayip tarafı, burada herkes bizcileyin hiçbir şeyden tad almıyor gibiydi. Varyeteli lokantanın halkında, Hollandalılarda bile görmediğimiz bir kuşkunun, bir yürek huzursuzluğunun alâmetleri seziliyordu. Hepsinin, buraya zorla gelmiş denilebilecek bir hali vardı. İşte, sıra, aktüalite filmlerinin çevrilmesine gelince beşer onar kalkıp gitmeye başladılar. Halbuki, bu filmler onlara, kendi büyük zaferlerinin bir sürü destani safhalarını göstermekte idi: Alman topları Fransız köy ve kasabalarını yakıp yıkıyor. Alman zırhlı birlikleri, Fransa topraklarının ta içlerine doğru ilerliyor. Arada bir, dinlenme halinde bir Alman ordugâhının ortasında Führer'in beliriverdiği görülüyor; askerler şevk ile "Heil, Heil!" diye haykırıyorlar; Führerlerine yedikleri yemekten ikram ediyorlar. O, gülümseyerek tasını uzatıyor ve buram buram tüten karavanalardan aldığı çorbayı, bir Hidromel içer gibi, adeta ruhanî bir hazla sömürüyor. Niebelungen efsanelerini andıran, bütün bu levhalar, varyeteli lokanta halkının heyecanını uyandırmak şöyle dursun, alâkasını bile çekmiyordu.

Berlin'de geçirdiğim on gün içinde, hemen her yerde her vesile ile, Alman vatandaşlarının, -Hitler'in emrine rağmen- Alman zaferine karşı hep bu ilgisizliğini müşahade etmişimdir. Yalnız ilgisizlik mi? Gerek sokakta, gerek gazino, lokanta ve otel holü gibi topluluk yerlerinde, onların, durmadan işleyen ve durmadan harp haberleri veren umumi radyo seslerinden adeta rahatsız olup nereye kaçacaklarını bilmez gibi bir halleri de var. Hitler, bu Zafer Haftası şerefine resmî ve hususi bütün binaları bayrakla donattırmış ve kilise çanlarının hemen her saat çalması emri- ni vermişti. Halk bundan da bizar görünüyordu. Hele, Hitler Jugend

alaylarının, o vakitler yeni çıkmış, "Bomben, Bomben nach England" marşını haykırarak caddelerde dolaşmaları, bana, bizim kadar bütün Almanların da keyfini kaçırır hissini veriyordu. Bunun içindir ki, gerek Haut-Parleur'ler harp haberleri verirken, gerekse bu gençler İngiltere'ye hücum şarkısını çağırırken etrafımdaki bütün suratların asıldığını görüyordum.

Zoraki Diplomat, İletişim Yayınları, 1967, 2. Baskı, sayfa: 254-257

İsmail Habib [Sevük]
(1892- 1951)

Berlin:

–1–

Serçe!

Berlin'in yazlık bir lokantasındayız. Beş on serçe masadan masaya sıçrayıp duruyor. O ki kuşların en küçüğü olduğu için en ürkeğidir, kurtuluşunu kaçmasına borçlu olan kuş; ufacık bir pıtırıttan minicik kanadlarına bir namlı çıkışı veren serçe; nasıl olmuş da burada insanlarla senli benlidir? Bak, çatal bıçak patırtıları arasında bir damlacık göğsünü gere gere geziyor!

Birkaç yıldır Almanya'da bulunan arkadaşım dedi ki: –Serçe ne yapsın, Berlin'in sağına gitmiş, bitmiyor; soluna gitmiş bitmiyor; anlaşılan, insanlarla dost olmaktan başka çıkar yol yok demiş!

Sahi, günlerdir Berlin'i elektrik ve benzinin her çeşit hızıyla gezdiğimiz halde biz bile bir ucunu öteki ucuna bağlayamamıştık. Bütün yer dümdüz olduğu için güvenle koşan iki katlı otobüslere binib saatlerce ve saatlerce dolaş; seksen kilometreyle giden elektrikli şehir trenlerine atlayıp; bazen yerin karnından, bazen böğründeki yarıktan, çok defa da kabbartma köprülerde şehrin üstünden uçar gibi gez; nafîle, tekerlek çevikse de şehir uçsuz; serçe ne yapsın, kanadın gücü bitti, Berlin bitmiyor!

Kuş yuvada, yuva ağaçta ve Berlin ağaç oldu. Ağaç değil ağaçlık sa-

yısız; her köşede bir bahçe, her yanda bir park, her çevrede bir orman; kuşa bu yeşillik bolluğunda yem yok mu? Bir parkı gezerken küçük bir çocuğun yere düşmüş iki kuru yaprağı götürüp sepete attığını gördüm. Çocuk yerde yaprak bırakmazsa belediye ne bırakır? Beş milyonluk Berlin'in temizliğini işte şu kuşçağıza sor: Şehirde bir kırpıntı bulamadığı için serçe lokanta masasındadır!

Berlin onu yalnız temizliğiyle yemsiz, büyüklüğüyle güçsüz değil düzlüğüyle de şaşkın bırakmış olacak. Şehir büyük de olsa tepe dışı görür, kuş küçük de olsa dışa kaçabilirdi. Paris'in hiçbir lokantasında serçe görmedim, Berlin kadar temiz olmadığından mı? Belki de oranın birkaç tepesi olduğu için. Tepe şehrin büyüklüğünü gösterir, bütün serpilişi önüne sererek; fakat tepe büyüklüğü daraltır, çepçevre bitişi göstererek. Düpedüz Berlin'i serçe olduğundan da büyük sandı, bir türlü kıyayı görmediğinden!

Kıyı kaypak, şehir oynak; şimdi Berlin'in kıyısı dediğin biraz sonra içidir; şehir çağını bulamamış gibi büyüyor. Şu serçenin babası, bir iki yıl önce (Zimenştad) gittiği zaman orada elektrik malzemeleri yapan büyük bir fabrikanın kurulduğunu görmüştü. Fabrika hemen koskoca bir köy, köy birden gösterişli bir kasaba, kasaba derhal yetmiş binlik bir şehir oluverdi. Kuş şaşmasın ve şaşırmassın da ne yapsın, bir fabrika iki yılda bizim bütün bir Ankara kalabalığını armağan diye Berlin'e yamayiverirse!

Haritanın söylediğine göre Berlin'i karada bilirdim, orada gördüğüm göre Berlin kıyıdadır. Almanya bir değirmen arkı ver, sana bir nehir versin. Bir çöp götüren su bir şilebi de taşıyor. Berlin'in çevresini gölden göle bütün gün vapurla dolaştık, bitiremedik, meğer bütün bu göller Tanrının değil insanınmış!

İşte Tavus adasına geçiyoruz. Kendimi yassılaşmış Boğaziçi'nde sanıyorum. Tevekkeli değil Almanlar da oraya Hefel Bosfor demişler. İşte Vanzenin plâjı, bir çırpıda altmış beş bin kişi yıkanabiliyor; bir şehrin plâjı değil de bir plâjda şehir. İşte Kayser pavyonundan görünüş: Karşıda bütün genişliğiyle bir Tuna, beride tıpkı bizim Kalamış koyu, ötede köprüsü kaldırılmış bir Haliç kıvrımı... " Vermeyince mabut, neylesin Mahmud!" Lâf, mabud vermedi ama Mahmud yarattı işte!

Havuzu gölcük, gölü denizcik yap, peki: ırmak sıksaysa şişmanlaşıp basıksa derinleşsin; tembelse hızlandırıp deliyse uslandır, peki; küskün nehirleri birleştirerek barıştırsınlar; karalardan kıyı, arklardan nehir, ne-

hirlerden liman, limanlardan umman çıksın, hep peki; fakat şehrin ülkeleşip ülkenin şehir oluşu: Hepsinden çok buna şaştım!

Almanya'da girişle çıkışı düşünüyorum. Girerken Dresden, çıkarken Kolonya mıntakası... Yüz yirmiyle giden trenin hızı birçok saatleri bitirdi, fakat şehri bitiremiyor. Meğer haritada küçük topraklarla ayrı ayrı gördüğümüz şehirler toprakta kaynaşıp bütünleşmişler. Biri bitmeden öteki, öteki bitmeden başkası. Her yerde halka olan şehir burada zincirdir. Anladım, Alman vatanı şehirli doluyor değil, şehir vatan oluyor!

Berlin serçeye pes dedirtti. Kuşun en ürkeği lokantada bizimle senli benlidir. Ya kartalın yolu bu bitip tükenmez şehir zincirlemesinin üzerine düşürse... Kanatlarını süzecek; şehir; kanatlarını çırpacak; gene şehir; usanıp çırpınacak, hâlâ şehir; kanadın gücü tükenerek tak diye şehre düşüş: Kuşların kralı aklın varsa buralara uğrama!

(***)

-5-

Berlinde Turfan ve Babil

Gözümüzde en çok değeri olan kendimizde olmayandır. Tarihsiz Berlin en eski tarihlere imrendi. Yeniliğinin hıncıyla eskiyi en iyi avlayan şehir. Turfan'dan Babil'e, Babil'den Bergama'ya kadar toprak altındaki çok eski tarihler; parça parça yerin içinden çıkarılıp müzelerde birer birer çatılmak suretiyle, yirmi otuz asırlık kefenlerini birdenbire yırtarak işte kendi zamanlarındaki duruşları ve kılıklarıyla oldukları gibi Berlin'in göğsünde yeniden dünyaya geliverdiler!

Önce Tufan müzesindeyiz. Bugün de Çin Türkistanı denen bu eski Türk yurdu; Orta Asya'daki eski iç denizden mavi bir artlık gibi kalakalmış Lop gölünü çöller içinde yaşatmak için bütün varlığını vererek eriyip giden Tarım ırmağının tek damarıyla şimdi bitkin bitkin solumakta olan bu kavruk yurt; meğer yanık toprakları altında ne kabarık bir medeniyet saklıyormuş:

Türk bayları; öteki duvarda kraliçenin dansını anlatan aydeğirmi çehreleriyle ince kaşlı Türk güzelleri; beriki duvarda küpe binip uçan ba-

Bergama Müzesi'nin girişı. Fotoğraf: Ara Güler

yan masalını çizgilerin kıvraklığı ve renklerin uygunluğu içinde binbir minyatürü ekleyerek bütünleştiren başka bir tablo: Belli Türk parmaklarının çizgisi hem ince hem diriymiş!

İşte ötede çeşit çeşit eşya: Bugünün en ileri fabrikasından çıkmış gibi incecik kumaşlar; çevresine otuz kişi alabilecek güzel bir sofra; derisi hâlâ gergin bir mabet trampetesi ve işte gözlerimi hepsinden çok çeken Uygur köylü Türklerinin giyinişlerindeki biçim; ben ki bu kıyafeti olduğu gibi Maraş köylerinde de görmüştüm, düşünüyorum: Kaç on kere yüz yılı ve kaç on kere bin kilometre, işte en uzun tarihle en uzak coğrafya, bizi bizden gene ayırmamış!

İşte bir mağara mabedi. Kayalar içinde oyulmuş kubbeli bir oda. Tavan altın parıltılıdır ve duvarlar hep renkli resimlerle bezenmiş. Olduğu gibi Turfan'dan kaldırılıp buraya getirilen ve içinde nice ak sakallının göğ-e el açtığı bu yer yalnız Tanrıya yalvarış odası değil, aynı zamanda bir sanat yuvası... Bütün bu gördüklerimiz ki o medeniyetten sadece birer işaret, işaret böyle ise kendisi kimbilir neydi? Kendisini çöllere gömen iklimle coğrafyaya yumruklarımı sıkıyorum, işareti açığa çıkaran bilgiyle emeğe yürekten iğilerek!

Otomobil beş on dakika sonra bizi Bergama müzesine bıraktı: Geniş ve yüksek salonun üç büyük duvarı baştanbaşa kabartma heykellerle kaplı. Bunlar devlerle ilâhların cengini anlatmaktadır. Elisé Reclü'nün kitabına göre "Saçakaltı cephesi" denen bu Bergama eserinin terkipçilik bakımından bütün Yunan heykeltraşlığında hiç dengi yokmuş. Berlin'in en çok övünüp durduğu bu birkaç yüz heykellik eseri Abdülhamid'in ilk yıllarında Alman mühendisi Homan idaresindeki heyet bizim Bergama'da dört yıl çalışarak toprak altından çıkarıp sayısız sandıklar içinde buraya aşırıldı: Bu gibi işler için çalana becerikli ve çaldırana... Herşey diyorlar!

Bergama akropolundaki mabedin giriş yerini olduğu gibi canlandırmak için Almanlar, kırk elli metro genişliğinde ve otuz kadar kalın basamaklı mermer bir merdivenle çıkılan sütunlu bir hol yapmışlar. Burası kurbanların kesildiği yerdir. Yirmi beş asır önce bir Bergamalı da buradan baktığı zaman devlerle Tanrıların savaşlarını tıpkı benim şimdi gördüğüm gibi görüyordu. Müzeyi bu biçime koyuş; Bu, ne tarihin mekân oluşu, ne zamanın maddeleşmesi, ne uzakların güne gelişi; bu, eski asırlarla çağdaş oluşumuzdur!

Bergama akropolundaki mabedin girişi. Fotoğraf: Ara Güler

Bergama'dan detay. Fotoğraf: Ara Güler

Mısır salonunun değerine son olmayan en gözde eseri küçük bir büsttür. Firavunun genç karısı Nofretete'nin 3405 yıllık büstü. İnce yüzü, uzun boynu ve koyu kara gözleriyle neredeyse konuşacakmış gibi duran bu Mısır dilberinin asıl büyüğü renginde imiş. Bütün Alman kimyası bu rengi veremiyor. O kadar kopyalar yapıp uğraşmış, nafile; biz eski çinide baharın ölmez yeşilliğini tuğlanın sırcasına sindirdikti; eski Mısırlı da esmerle pembeliğin yuğrulmasından çıkan bu çehrenin tenini işte otuz şu kadar asrı aşan tazeliğiyle ebediyetin bağına mıhladı!

Ne Bergama'nın kabartma heykelleri, ne Milet'in iki katlı mermer kapısı, ne Baalbek'in o kornişli somaki sütunları... Bunlarda hoş giden güzellikleriyle eskilikleridir; lâkin şaşırp yadırgamıyoruz. O somaki sütunların eşlerini dört asır önce biz de getirip Süleymaniye'nin içine diktik. Heykel ve mermer her yerde var. Görülenler görülmeyenler değil. Fakat bir salonu dönüp de Babil birdenbire karşıma çıkıverince... Keskin anber tütsüleri içinde bir büyücü kanadıyla apansız başka bir âleme atılmış gibi şaşakalmışım!

Babil mabedinin koridoru içindeyiz. İki yanımızda; lâcivert, sarı, beyaz, yeşil sırcalı tuğlalarla işlenmiş iki yüksek duvar uzuyor. Duvarlar ar-

ka arkaya dizilmiş iki sıra aslanla süslü. Karşıda mazgalı bürçleri ve sert kuleleriyle gerilen bir kapı; arkasındaki boşluğun ötesinde alabildiğine serpilmiş baştan başa lâcivert çinili bir cephe; bütün bunların üzerlerinde boynuzlu atlar, yılan kafalı kaplanlar, gövdeleriyle başlarını birbiriyle de-
ğişmiş çeşit çeşit mahlûklar!

Önümdeki masanın üzerinde mabedi tam olarak gösteren kabartma bir model var. Buna bakarak ve görülenlere görülmeyenleri de ekleyerek asıl yapıyı hayalen bütünlüyorum: Şehirden üstün bir tepe, tepenin üstünde bir kale, kalenin üzerinde buradaki koridor, onun sonunda şu karşı cephe; gerilerde hep birbirinden üstün başka bürçler ve başka kuleler... Mabedkendi aslını bulabilmek için hayalimin önünde yanlara, ileriye, arkaya doğru genişliyor, uzuyor, kabarıyor. Yüksek salonların tavanları kalktı ve duvarlar açılıp uzaklara kaçtı: Tanrılarla cenk için göklere kule kuran Babil bulutlara doğru tırmanmaktadır!

Biz ki şu müzedekilerle bu kadar şaşıyoruz, ya onu böyle tamam görenler ne hallere giriyordu? Eski şehirlerdeki büyüünün nereden geldiğini şimdi daha iyi anlıyorum: Onlar cüce evler ortasına devler kurdular. Şimdiki büyük şehirlerde ise dev gibi yapılar hep bir arada. Onların bir büyüünü bin küçük daha çok büyütüyordu, şimdikinin bir büyüü ise yanyana birbirini eritiyor. Şu Berlinde Babil mabedinden iri kimbilir kaç bin yapı var, lâkin ne çıkar, büyü tezadı avlayış eskide imiş. Beş milyonluk koca Berlin: Babil senin yanında elbet bir oyuncaktı, fakat sana işte onun yüzde biri kadar şaşıyoruz!

*Tuna'dan Batıya, İstanbul Matbaacılık ve
Neşriyat T.A.Ş., 1935, sayfa: 109-133*

Ahmet Şükrü Esmer
(1893- 1982)

*Almanya'da seyrüsefer talimatını öğrenmek
bir fakülte bitirmekten zor!*

Meçhul askerin abidesi – Çalışan Almanya – Sokak ortasında bir sefer dersi

Berlinde geçirdiğimiz haftanın intibaları çok dağınıktır. Nüfusu dört milyonu geçen bu şehri ilk defa ziyaret eden bir seyyah, kalabalıktan sersemleşir. Bilhassa bizim gibi kalabalık sokaklarda kendi arabasıyla seyahat etmek isteyenler ilk günlerde âdeta aptallaşır. Berlin gibi, büyük şehirlerin seyrüseferinde intizamı temin etmek çok müşkül bir meseledir. Bunun için gerek otomobil sürenler, gerek yaya yürüyenler yüz bir kaideye tâbidirler. Bu kaidelerin bazıları her büyük Avrupa şehrinde aynidir. Meselâ yolun başında kırmızı bir fener gördüğünüz zaman durmak lazımdır. Fener yeşil renkte yandığı zamandır ki hareket edebilirsiniz. Fakat her şehrin kendine göre birtakım kaideleri vardır. Ve bu kaideler de hiçbir Avrupa payitahtında Berlin'de olduğu kadar çok ve karışık değildir. Almanlar disiplini severler. Yürümek, arabayı yürütmek, hattâ yemek içmek, uyumak, uykudan kalkmak disipline tâbidir. Bir çok şehirlerde seyrüsefer için kaideler vazedilir ama tatbik edilmez. Berlin'de her kaidenin en ufak teferruatına kadar tatbiki lâzımdır. Bu, cidden Almanların en kuvvetli taraflarından biridir.

Hususî otomobil ve taksi daimayolun sağında ve ön tarafı da sağa doru harekete hazır bir halde durur. Hareket edileceği zaman behemehal kolun dışarı uzanması lâzımdır. Bir gün otelin önünde duran arabamızı tahrik ediyorken kolumuzu dışarı çıkardık. Hareket eder etmez bizi uzaktan seyreden seyrüsefer memuru derhal bütün seyrüseferi durdurttu ve yanımıza gelerek kolun nasıl uzanması lâzımgeldiğini gösterdi. Alman askerleri kaz yürüyüşü yaptıkları zaman bacaklarını nasıl atarlarsa, kol da parmak uçlarına kadar dimdik, öyle atılacak. Bize bu kol uzatmak, talimi yaparken, dört taraftan nehir halinde akıp gelen otomobiller de durmuşlar ders öğrenmemizi bekliyorlardı. Hiç kimse sabırsızlanmıyordu.

Bundan sonra artık kolumuzu kaideye uygun şekilde dışarı çıkarıyorduk. Fakat seyrüsefer kaideleri bununla bitmiyor. Bir defa şimdi unuttuğum diğer bir kaideye riayet etmediğimizden bir seyrüsefer memurundan azar yedik. Memur:

– Yabancı olmasaydınız ceza verirdiniz, dedi.

Şunu söyleyeyim ki Berlin seyrüsefer memurları ve polisleri yabancılara karşı çok müsamahalıdırlar. Seyrüsefer kaidelerinin en müşkülü, bir taraflı yollardır. Her şehirde yalnız bir taraftan gidilen yollar vardır. Bu yolların üstü de işaretlidir. Fakat işaret görülmeyerek bu yollara yanlış taraftan girildiği zaman, en müşkül bir vaziyette kalınıyor. Mağaza sahipleri, sokakta yürüyen insanlar, “Nereye? Olmaz. Geri dön.” diye bağırırlar. İnsan bu yoldan geri dönünceye kadar ne yapacağını şaşırır. Herhalde Berlin’de otomobil ile dolaşmamızın en kısa intibai şudur ki, seyah büyük şehirlerde kendi hususî arabası yerine, taksi veya otobüs ile dolaşırsa daha ziyade rahat eder.

Berlin şehri temiz, güzel ve muntazam bir şehirdir. Hükümdarlık zamanlarını hatırlatan Potsdam kasabası büyük Berlin’in bir parçası olmuştur. Potsdam’da büyük Frederick tarafından yapılan Sansouci sarayını ve yeni sarayı gezdik. İmparator İkinci Wilhelm senenin bazı aylarında yeni sarayda ikamet ediyormuş. Berlin saraylarını dolaşmak Hohenzollern hanedanının hususî hayatlarına nüfuz etmektir. Şu sarayı Büyük Frederick yaptırdı. Şu odada yatıyordu. Bu odada Maria Theresa aleyhine harbe karar verdi. Bu odada filân metresiyle yaşamıştı. Bir çok Wilhelm’ler ve Wilhelm Frederick’ler. Hohenzollern hanedanına mensup kralların ve prenslerin isimleri bu iki ismin muhtelif kombinezonlarından ibarettir. İş-

te son İmparator İkinci Wilhelm'in Berlin'de ikamet ettiği saray. İşte imparatorun nutuk söylediği balkon. Berlin halkı bu nutku çılgınca alkışlamış. Sonra bağıra bağıra cephelere gitmişler. Belki de bunların hiçbiri dönmedi. İşte İkinci Wilhelm'in çalıştığı oda. Sabık imparatorun sandalyesi bir eğerden ibarettir. Büyük harpte hareketlerin münakaşa edildiği bir salon vardır ki bu salonda maruf Alman jenerallerinin yağlı boya resimleri asılmıştır. Bir çok Almanlarla beraber bize sarayı dolaştıran üniformalı bir memur bu jenerallerden birinin önünde durdu:

– İşte, dedi, Büyük harbin plânını hazırlayan Jeneral Şiflen. Belçika'dan geçerek ilk yumrukta Fransa'yı, ikinci yumrukta da Rusya'yı mağlup etmek gayesini istihdaf eden büyük plânı bu jeneral hazırlamıştı.

Bütün Alanlar bu jenarelin resmini bir daha yakından görmek için yaklaştıkları bir sırada, memur, her kelime üstünde azacık durarak hazin bir eda ile:

– Fakat, dedi bu plân maalesef tatbik edilemedi.

Bu saraydan çıktıktan sonra karşıda Büyük harpte ölen askerler namına dikilen âbideye girdik. Her memlekette olduğu gibi, Berlin'deki âbide de meçhûl bir asker için dikilmiştir. Taştan yapılmış basit bir oda. Ortada meçhûl bir askerın mezarı. Bu oda tam mezarın üstüne isabet eden yuvarlak delikten ışık alır. Şimdiye kadar bu derece basit bir âbide görmemiştik. Fakat bu sadelik içinde bir ulviyet vardı. Bir mezar, tek bir askerın mezarı, fakat hangi asker? Büyük harpte Almanya namına canını feda etmiş milyonlarla askerın her biri olabilir. Binaenaleyh bir asker ama, canını feda eden bir asker... Vatan uğrunda canlarını veren askerler daima herkes tarafından hürmetle yadedilir. Bu meçhûl askerın mezarı da daima çiçek yığınlarıyla örtülmüştür. Berlin'i ziyaret eden heyetler buraya birer çelenk koymayı vazife bilirler. O gün bırakılan çelenkler arasında İngiliz, Fransız, Amerikalı gibi eski düşman memleketlerine ait heyetlerin çelenkleri de vardı. Biz orada iken bir Macar talebe cemiyetinin heyeti geldi. Ve heyet reisi eski silâh arkadaşları namına mezarın ucuna bir çelenk koydu.

Siyaset bahsine pek girmek istemiyorum. Fakat intibam şudur ki harici siyaset meselesinde Almanya'da efkâr henüz tebellür etmemiştir. Biz Berlin'e vardığımız zaman, her tarafta herkes İtalya dostluğundan bahsediyordu. İtalya ile Almanya'nın Orta Avrupa'da siyasetleri çarpıştığına

Fotoğraf: Ara Güler

göre, bu vaziyet bize aykırı görünmüştü. Fakat resmî ağızlar, gazeteciler İtalyan dostluğuna ümit bağlamışlar görünüyordı. Günün birinde Dollfuss öldürülüyordu. İtalya Avusturya hududuna asker yolladı. Bunun üzerine derhal hava değişti. Ağızlar değişti. İtalya'nın asla Almanya ile dost olamayacağı ilân edildi. Mussolini'nin şahsı bile hücumlardan kurtulamadı. Dahilî siyaset meselesine gelince; Propaganda Nazırının yakınlarından bir zat ile görüştük. Rusya'da Komünist rejiminin ilk senelerinde bu rejime inananlar arasında ne kadar hararet varsa, Millî Sosyalist Fırkası mensupları arasında da aynı inanç vardır. İtalya Faşistlerinin ve Moskova Komünistlerinin usûllerini taklit etmek isterlermiş gibi bir kanaate vardık. Esasen bu usûller de komünistlerin icadı değil, onlar da Fransız büyük ihtilâlinin Jakobinlerini taklit etmişler. Bununla beraber, milletlerin çalışması ile rejim meselesi arasında bir alâka yoktur. Almanya çalışıyor. İmparatorluk altında çalışıyordu. Weimar kanunu esâsisinin kurduğu sistem altında çalıştı. Şimdi Hitler rejimi altında da çalışıyor.

*Avrupa'da Otomobil ile 9000 Kilometre,
1934, sayfa: 121-128*

Dr. M. Saffet Arın Engin
(1900-198?)

Berlin’de Büyük Bombardıman

22 Kasım 1943 akşamı Almanya’daki hayatımızda bir dönüm noktası teşkil eder. Üniversite kütüphanesinde o günkü işimi bitirip eve dönmek üzere iken, kütüphanede tanıştığımız bir Alman arkadaş birlikte bir kafeye gitmemizi teklif etmişti; içimde bir sıkıntı vardı, arkadaşı kırmadımsa da Kafede fazla oturamayacağımı söyledim. Üniversite civarında, Berlin’in en geniş ve lüks caddesi olan Unter den Linden köşesindeki çalgılı gazinoya gittik. Saat 6 sırasında, hava bulutlu idi, sert ve serin bir rüzgâr esiyordu. Bereket versin ki, içimdeki sıkıntı dolayısıyla çok geçmeden eve dönmüştüm; saat yedi buçuktu, tam yemeğe oturmuştuk, birden bire canavar düdükları acı acı ötmeye başladı, derhal kalktık. Yine alışıldığı gibi iki küçük valizle, karşıımızdaki Tier Karten büyük sığınağına gittik. Burası apartmandan on dakikalık bir uzaklıkta idi, uçakların gelişi ise alarmdan yirmi dakika sonra olurdu.

Apartmanın bodrum katına inmemeyi prensip olarak kabul etmiştik. Eve de ben olmadığım zaman alarm olursa büyük beton sığınağına gidilmesini tembih etmiştim. Beton sığınak, üzerine uçak savar topları ve ısıldaklar konan 1.50-2 metre kalınlığında beton duvar ve damlarıyla beş altı kat yüksekliğinde muhteşem ve emin bir savaş abidesiydi. Almanlar Berlin için bu sığınaklardan yan yana, biri ötekini iki misli büyüklüğünde olmak üzere iki tane yapmışlardı. Büyüğe toplar, küçüğe ısıldaklar yerleştirilmiştir. Bunlar 15000 kişiyi barındıracak büyüklükte idiler.

Apartmanların bodrum sığınakları da sağlam ve oldukça emin tertip edilmiş olsa da bu derece güvenlik veremezlerdi. Kaldı ki (Spring bomb) dedikleri orta büyüklükte (mine) den daha küçük olan bir bomba apartmanın üzerine düşse, sığınak tamamıyla enkaz ve tuğla yığınları altında kapanıp kalır ki, kısa bir zamanda açılıp içindekilerin kurtarılması pek zor ve çok kere imkânsız olur. Zaten içeride kalanların uğrayacağı korku ve dehşet ve bir yandan da havasızlık onlardan bir çoğunun kendiliğinden ölmesine sebep olurdu. Onun içindir ki biz büyük sığınağa yakın Profesör arkadaşın bize evini bırakıp gitmesini büyük bir lütuf ve civanmertlik saymıştık.

O akşam sığınağa geldikten beş on dakika sonra, toplanan başka türlü bir şiddet ve süratle patladığını küçük sarsıntılardan anlıyorduk. Herkesin içinde birden bire beliren endişeli heyecan yüzlerinin ciddileşen ifadelerinde belli oluyordu. Herhalde bu akşamki, bir üzme ve oyalama akını değildi, eve dönmek belki uzun sürecekti diye düşünüyorduk.

Derken korkunç bir gürültü içinde başımıza düşen bir bomba ile muhteşem yapı bir beşik gibi sallanmış ve yıkılma tehlikesi göstermişti. O anda, içerideki binlerce insanın nasıl bir korku ve heyecan tufanı içinde bağrışıp birbirlerine sokulduklarını, o dehşet duygusunun psikolojik ifadesini derin bir hayretle müşahade etmiş ve bu korkuya tabii kendim de düşmüştüm. Bu tüyler ürpertici bir anda yıkılıp yok olmak feci, dehşet duygusu henüz şiddetini kaybetmeden bir bomba daha tam kapının önüne düşmüş ve yine aynı sarsıntı ile dev kanadı gibi olan kalın demir kapılardan dıştakini ve içtekini söküp atmak suretiyle hızını alarak, içeriye ancak dumanlarını ve toz toprak tufanını yollayan bir hercümerç oldu. Bu defa düşüp bayılanlar, avaz avaz bağrışan çocuk, kadın ve erkekler olağan üstü bir anarşi ve vahşet manzarası göstermişti. Artık toz dandan teneffüs güçlenmiş, asker ve polislerin de sükûnu koruyacak takatları ve halleri kalmamıştı. Dindar olan ve olmayan herkes istavroz çıkarmaya, Meryem ana ve İsa'dan yardım yalvarmaya başladılar, nefesler tıkanmış, yüzleri sararmış, bir feci perişanlık çökmüştü.

Berlin, bu akşam çoktan beri beklenen akibetin belki de daha müthişine uğramıştı. Aradan üç saat geçtikten sonra (entvarnung) işareti verildi, herkes derin bir nefes aldı ve çıkmaya başladık. Lâkin kapıya yanaşmamızla geri dönmemiz bir oldu; ikinci alarm verildi, uçaklar geri dönmüş veya yeni bir ekip geliyormuş, tekrar erkenegona giriş, yeni baştan

azap ve korku!.. Böylece, bir yarım saat kadar geçtikten sonra, nihayet ikinci entvarnugla sığınaktan çıktık. Yıkıntı, döküntü ve açılan çukurlar arasından geçip de gözlerimiz dışarıya çevrilir çevrilmez bir de ne görelim!.. Müthiş bir cehennem manzarası her yanı sarmış.

Yangınlardan etrafa sert bir rüzgârın saçtığı kızıl kar fırtınasına benzeyen kıvılcımlar ve duman tufanı göz gözü görmez, gözler dumandan yanıyor, açılmaz bir halde. Ne tarafa saldırmışsak yanıyor, yollar kapanmış, geçecek yer yok. Nereye gideceğiz, ne yapacağız!.. Şaşkınlık içinde beş yaşındaki çocuk da elimizde olduğu halde büyük parkın içine doğru daldık. Bizim apartmanın uzaktan alevler içinde yandığını seçebildik; sağa saptık, parkın ağaçları da tutuşmuş. Ayaklarımız altında adım başına henüz sönmüş yangın bombalarının veya büyük bomba çukurlarının kalıntıları arasında ilerliyoruz; arasına uzaklarda patlayan dinamit sesleri, sığınaklarda kapanıp kalmış olanları kurtarmak için yıkıntıları dağıtmak üzere alınan tedbirlerden haber veriyor.

Şimdi Türk elçiliğinin önünde bulunuyoruz; o da temellerine kadar bir alev ihtişamı içinde yanıyor. Yürümeye devam ettik, parktan çıkıp önce bir yer altı treni durağına indik. Bizi yorgun ve perişan gören bir Alman, yanımıza gelerek: "Şurada sıcak bir yer var, sizi götüreyim, çocuk üşümesin" dedi. Önümüze düştü, bizi ılık bir apartmanın sığınağına yerleştirdi ve orada sabahladık.

Sabah erken çıkıp, yazma kitaplarımı ve notlarımı önceden yerleştirdiğim, bizim yanan apartmanın bodrum katına koştuk. Tabii nakil vasıtaları kalmamış, yürüyerek gittik. Bereket versin ki, her taraf çöktüğü veya yandığı halde orası kurtulmuş, kömürlüğün kilidini kırıp içeri girince Tanrının bir lütfuna uğradığımızı çok sevindik. Bu, ikinci lütuftu: Birincisi, benim dün akşam Alman arkadaşla gittiğimiz çalgılı kafeden, bir iç sıkıntısıyla vaktinde ayrılıp eve gelmem olmuştu; yoksa, çocuklar bir yanda, ben bir yanda kalıp bu badirede kaybolacaktık, ne olacağımız meçhuldü.

Ne ise, şimdi, başa gelen çekilir diyerek otel aramaya çıktık, o da imkansız; konsoloshaneye koştuk, o da yanmış; en sonunda bir S.S. subayının delâletiyle beton sığınakta, açıkta kalanlara mahsus hazırlanmış bir yerde birkaç gece uykusuz ve hükümetin verdiği yemeklerde beslenerek sığınıp kaldık.

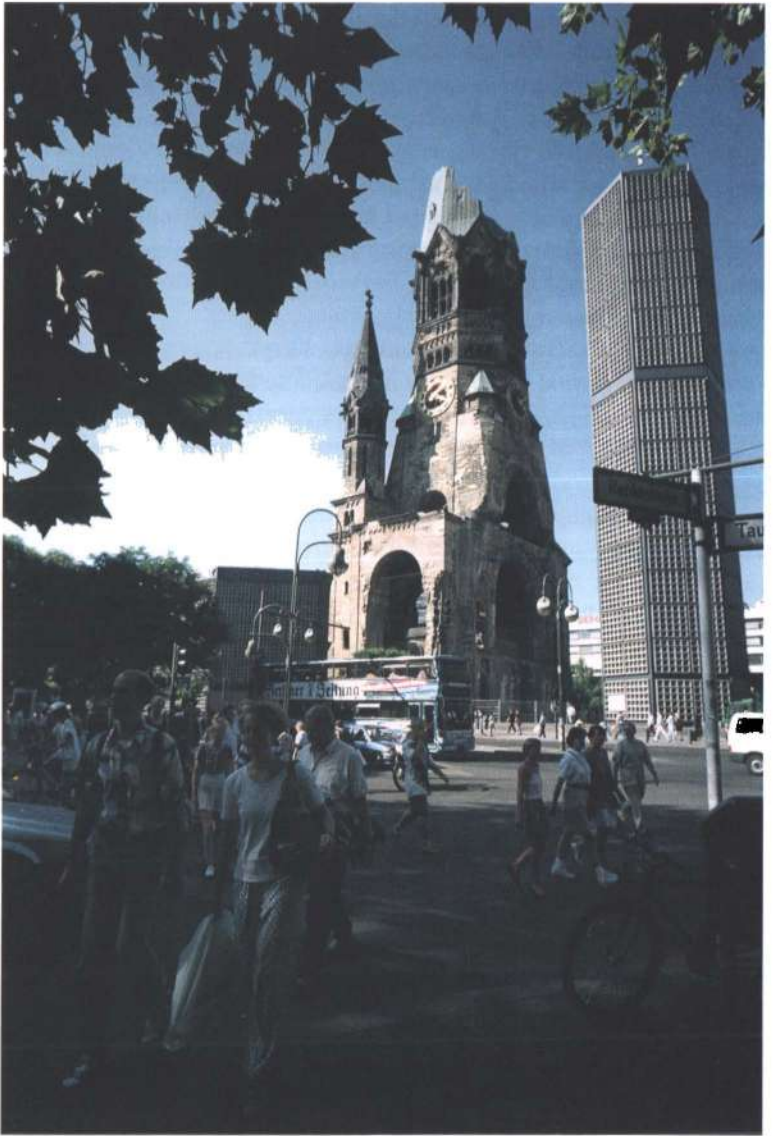
Ertesi akşam, yine aynı şekilde bir akın daha yapıldı. Bu sefer de Berlin'in başka semtlerinde büyük felâketler koptu. Fakat Alman milletinin

şasıllacak derecedeki disiplin ve teşkilatçılığı burada da kendisini gösteriyor. Kimse aç, çıplak ve yersiz kalmıyor. Birkaç gün içinde Berlin tekrar kendini toparlamış, ulaştırma vasıtaları işlemeye başlamış, köprüler, yollar onarılmıştı. Mağazalar, müesseseler yeniden açılmış; lâkin maneviyat hayli yıkılmıştı.

En sonunda, bir arkadaşımın apartmanında on beş gün kadar misafir kaldık. Her akşam, bir çokları gibi biz de, sığınağın yanındaki istasyona birkaç valizle gider ve gece yarısına kadar orada bekleyerek alarm olursa sığınağa girerdik.

İkinci Büyük Savaş'ta, Almanya'da Gördüklerim,

Işık Basım ve Yayınevi, 1945, sayfa: 18-23

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler'in bombaladığı Gedächtniskirche,
Yıkık Kilise, savaşın anısını yaşatmak için onarılmıyor.

Fotoğraf: Ara Güler

Celâleddin Ezine (1901-1972)

Berlin

Viyana için "ölü bir şehir" demiştim. "Ölü" kelimesinden daha kuvvetlisini tasavvur edemediğim için, Berlin'i vasıflandırmıyorum. Ben bu şehri ve hayat muhtevasını bir fotoğraf objektifi sadakatiyle nakledeceğim; tavsifini okuyucularıma bırakıyorum.

1914-1918 harbi zarfında Berlin, bir muharebenin tabîi olan maddî ve manevî tesirlerine rağmen, yine hayatîyetini kaybetmemiş ve diri nasiclere malik bir şehirdi. Bugünkü Berlin bambaşka ve çok menfi bir iç durumu belirttiği için, şu mülâhazanın isabetini takdir etmemiz lâzım geliyor: Bir beldenin yahut bir ülkenin ölüm yahut dirimini aksettiren ruhî hâleti, yalnız bir savaş, bir yangın, bir zelzele, bir tayfun felâketinin neticelerine değil, aynı zamanda bir idare sisteminin de tarz ve usulüne bağlıdır.

Kafamın objektifinde, birinci dünya savaşı esnasındaki Almanya'nın filmi zamanla silinmiş bir fotoğraf değildir. İkinci dünya savaşı esnasındaki Almanya'nın bu sefer çektiğim yeni filmi ile yanyana, kafamın objektifinden, aşağı satırlara enstantane klişeleri halinde kopya ediyorum:

* * *

Şehrin yollarında yürüyorum. Bunlar yine eskisi gibi asfalt, geniş, temiz caddelerdir. Yalnız "yolun" mânasını temsil eden canlı ve uyanık ha-

reketten eser yok. Evvelden izdihamın taşıdığı bu geniş yollarda şimdi üç insan, beş insan, on insan canlılık ve hareketin mânasını menfi bir istih-fafla perçinliyor. Tüylerim diken diken, bu ölü sokaklara bakıyorum. Si-cimlenen yağmurla, yerler bir ayna kadar berrak. Orada gölgemin karar-tısı –fakat yalnız benim gölgemin– uzuyor ve kısalıyor. Hiçbir zaman göl-gemi bu kadar benden uzak, bu derece bana yabancı bulmadım. Bu ıssız ve garip sokaklarda mânevî varlıkla ikiliğini kaybetmiş bir düalizmanın; ruhun maverasında ifade ettiği ve mânevî hususiyetini çok iyi bildiğim bir hâletini ilk defa aydın bir çevrenin hakikatinde görüyorum. Hani Flammarion'un ay ve yıldızlarda geçen fennî hikâyelerinde bazı tasvirler vardır; bu sokaklara baktıkça: "Mutlak oranın sokakları da böyle ıssız, böyle insan sıcaklığından uzaktır..." diye düşünmekten kendimi alamıyo-rum. İki tarafıma sıralanmış binaların cepheleri var. Onlar da sükût için-de... Bizim eski Şehzadebaşı konaklarının, dışarıdaki hayatla alâkasını kesen, kafes ve duvarlar arkasındaki sükûtunu andırıyorlar.

Sıra sıra mağazaların ekserisi kepenklerini indirmiş, hemen hemen yarısından fazlası kapalı. Kepenklerin üzerinde iki satır: "Buranın sahibi cephede bulunduğundan dükkân kapalıdır." Yahut yarı silik bir yaftanın soluk bir parçası: Bir yahudi ismi. Belli, mecburî kapatılmış bir dükkân.

Açık olan mağazaların ya bombardıman sadmesile kırılmış, yahut da bakımsızlıktan tozlanmış vitrinlerinde, iki solmuş boyunbağı, burnu yan-pürü dört pabuç, tozlu bir fotoğraf makinesi, iki stilo, bir ceket alay eder gibi sırtıyorlar. Fakat bu eşya yığınının bir mağazaya mahsus sanmayınız, her cins yalnız bir dükkânının vitrininde teşhir edilmiştir. Ve arkada ko-ca bir yafta: "Bunlar örnektir, satılık değildir." Almanlar memleketlerin-de hiçbir fiyat yükselişi olmadığını iftiharla söylüyorlar; doğrudur. Fakat hiçbir eşya, ama hiçbir eşya satın alabilmek imkânı da yoktur. Dürbin, mürekkepli kalem, fotoğraf makinesi ve saire gibi şeyleri imal eden bir memleket olan Almanya'da bunlar bile satın alınamazlarsa; hayat ucuz-luğu ne mâna ifade eder? Satılık olmayan bu birkaç eşyaya da baktıkça insanın sinirleri oynuyor. Satılık olmayan bir malın teşhiriyle, satın alabil-mek iktidarında olmayan meteliksiz bir adamın iki şık önünde de duya-cağı hüsrân aynı değil midir? Kendisine bu fikrimi açtığım mühim bir zat bana: "Fakat bu Alman milletin kahramanlığını belirtir, dedi, harp uğ-runu, ideal uğruna her şeye katlanıyor!"

Berlin'in en büyük meydanlarından biri olan meşhur Potsdamer-platz'ın bir kahvesinde oturuyorum. Burada matbuat umum müdürlüğü şeflerinden bir zatla randevum var. Trenle Berlin'in üç çeyrek saat ötesinde, Neubabelsberg sinema stüdyolarına gideceğiz. Almanların misafirlerine karşı gösterdikleri nezaketi ne kadar övsem, izam etmiş olmam. Benim sahne edebiyatına karşı zaafımı öğrenmiş olacaklar ki, daha ben hiçbir arzu izhar etmeden, onlar beni tiyatrodan tiyatroya; sinema stüdyosundan sinema stüdyosuna götürdüler. Piyes muharrirleriyle, sinema artistleriyle tanıştırdılar. Bugün de, kendilerinin sanat ve sinema artistiyle tanışacağız. Neubabelsberg stüdyolarında bir film çeviriyormuş, onun için oraya kadar gideceğiz. Rehberimi beklerken etrafımı seyreliyorum. Evvelâ bir kahve ve pasta ısmarlayayım, dedim. Dünyasından bıkmış biçare bir kadın garson pineklediği köşeden masama yaklaştı:

– Sütli kahve, bir de pasta... dedim.

Garson omuzlarını silktilti:

– Pasta bitti. Süt de yok... Kahve var.

Ben itiraz ettim:

– Sabahın daha saat onu... Pasta bitti olur mu?

– Sabahın sekizinde bitti mösyö, siz ne diyorsunuz?

Nihayet önüme bir kahve getirdi. Kahveden başka her şey. Nohuda bile razıyım, fakat bu nohuttan da acı bir mayı. Almanların "ersatz" dedikleri maddelerden imal olunmuş bir nesne.

Matbuat müdüriyeti büyük bir kadirşinaslıkla bana mutattan üç misli fazla yiyecek vesikası vermişti. Cüzdanım vesikalarla dolu, fakat sarfedemedikten sonra! Çünkü ne sorsanız şu cevap hazır: Bitti! Ne isterseniz: Yok!..

Şunu itiraf etmeli ki, 1914-1918 harbi esnasındaki Alman başşehri hiç de bu vaziyette değildi. Şüphesiz, o zaman da, "ersatz" denilen nesneler mevcuttu, o zaman da birçok şeyler vesikaya tâbidi. Fakat vesikanızla istediğiniz yiyecek yahut giyeceği satın alabilirdiniz. Tiyatrolarda iki hafta, hattâ bir ay evvelinden yerinizi tutmanız lâzım. O kadar seyirci izdihamı var. Tiyatro ve sinemalara üşüşmenin sebebi, kazanılan paranın sarfedilebilecek başka hiçbir mevzuu bulunmayışından ileri geliyor. Yiyecek vesikaya tâbi ve mahdud, giyecek talihe tâbi ve namevcut, otomobil yok, bar yok, dans memnu, eğlence memnu, lüks eşya ise çoktan unutulmuş tarihî bir hâtıradan ibarettir.

Kahvehaneye tek tük müşteri girip çıkıyor. Bunların çoğu ihtiyarlar, yahut mecruhlar. Dikkat nazarımı çeken nokta kadınların da pek nadir oluşu. Öyle ya, hepsi çalışıyor; fabrikalarda, müesseselerde, nakliye vasıtalarında, hastanelerde ve hattâ ordu karargâhlarında ve harp sanayiinde... Bu pek seyrek tesadüf edilen kadınların da hali, ne kadar kadın zarafetinden uzak; makyaj hiçbirinde yok gibi, Hitler'in yasağından ziyade güzellik müstahzaratının noksanlığından ileri gelen bu tabii kadın yüzleri –benim telâkkime göre– keşke bize de örnek olabilse!

Bir Alman kadının dudak rujuna yahut pudraya tahassürü, bir İstanbul bayanının kürk manto yahut mücevher arzusuna muadildir. Kısa ökçeli pabuçları, Hazreti Nuh'tan kalma, lime lime çorapları ve herhangi bir moda telâkkisine gülünç gelen, solmuş elbiseleriyle bu Alman kadınları, şüphesiz ki zarafetin, lüksün ve işvenin timsali değildirler. Fakat sağlam bir aile ocağının, müşfik bir annenin varlığını; lüzumsuz bir lüks masrafının mağfiretini, vatan uğrundaki fedakârlık sembolünün hâlesi içinde taşıdıkları için, örnek ve saygıya değer birer valide ve hemşire nümunesidirler.

Alman kadını, ipek çorabı, takma kirpiği ve Arjante kürkü attığı gün, valide, hemşire ve maşuka olabildi. İtiraf etmeliyiz ki, kadından mânasız bir taş bebek yapan XX'nci asrın lüksüne ilk silleyi vuran Alman kadını olmuştur. Bu hareket, zorla yahut istekle, nasıl olmuş olursa olsun, bugün bir hakikattir.

Kahvelerde, pastahanelerde, sinemalarda, tiyatrolarda, sokaklarda peşinizi bırakmayan devlet dilencileri var. Evet, dilenci dersem, fazla söylemiş olmam. Bunlar, çoluk çocuk, erkek, kadın her cinsten mahlûklar, boyunlarında bir zembil, ellerinde bir teneke kutu, şu hayır işi, bu asker ocağı, bilmem hangi şehrin bombardımanından zarar gören halkı, orduya kışlık elbise, harap olmuş bir kasabanın ahalisine kömür diye iane toplamaktadırlar. Bir tane, on tane ne ise... Fakat merak edip bir gün saydım: Sekiz saat içinde tam yetmiş dört tanesi peşimi bırakmadı!

Harp İçinde Avrupa, Tasvir Neşriyatı, 1957, sayfa: 65-76

Nâzım Hikmet
(1902-1963)

BERLİN MEKTUBU

1

Berlin günlük güneşlik,
8 Mart, 1963.
Bayramın kutlu olsun kadınıml.
Unuttum telefonda söylemeyi bu sabah,
sesini duydum mu dünyayı unutuyorum.
Nice nice bayramlara, güzelim.

8 Mart 1963, Berlin

BERLİN MEKTUBU

2

Dört gün sonra Moskova'dayım.
Bu ayrılık da, hele şükür, bitiyor, dönüyorum.
Bu ayrılık da yağmurlu bir yol gibi arkada kalacak.
Yeni ayrılıklar gelecek,
yeni kuyulara ineceğim,

bir yerlere gidip döneceğim.
Koşacağım soluk soluğa yeni dönüşlere.
Sonra ne Berlin, ne Tanganika,
hiçbir yere değil, gideceğim hiçbir yere.
Ne vapur, ne tiren, ne uçakla dönmek elimde olmayacak.
Benden mektup da, telgraf da gelmeyecek.
Sana telefon da edemiyeceğim.

Sesime yumuşacık gülmeyeceksin.
Benden haber de almayacaksın,
kalacaksın bir başına.

Dört gün sonra Moskova'dayım.
Berlin günlük güneşlik,
Moskova'da bahar,
sen söyledin telefonda.
Bu ayrılık da, hele şükür, bitiyor, dönüyorum.
Ama içimde büyük ayrılığımızın gecesi,
içimde acısı bensizliğinin,
içimde yalnızlığın.
Yalnızlık: anıların doyurmayan ekmeği,
anıların çağrısı uzaklara: yalnızlık,
belki üç ay, belki üç yıl,
yalnızlık gölgen olacak.

Dört gün sonra Moskova'dayım.
Moskova'da bahar
sen söyledin telefonda

8 Nisan 1963, Berlin

Beş saat sonra yanındayım.
Berlin'de otel odamda güneş,
ıslak kuş sesleri
-yağmur yağdı sabahleyin-
bir de tramvaylar,
bir de zaman.

Bir türlü akıyor zaman
kaskatı donmuş,
alıp askıya asabilir
bıçakla kesebilirsin.
Hapiste gibiyim.
Hapiste en insafsız gardiyan:
zaman.

İki saat sonra uçak alanındayım.
Beş saat sonra maviliğinde senin.
Beş saat sonra hürriyet.
Bütün dönüşlerin otel odalarına
heykelini dikmeli uçağı icat edenin.

12 Nisan 1963, Berlin

Son Şiirleri (1959-1963), YKY, 2002, sayfa: 178-180

Sabahattin Ali
(1907-1948)

Kürk Mantolu Madonna'dan

(***)

Buna rağmen akşam olup da ortalık kararınca içime sebepsiz bir hü-
zün çöktü. Sofrada Frau Tiedemann'la karşılaşmamak için yemeği dışarı-
da yemeye karar verdim ve iki duble bira içtim. Fakat bütün gayretime
rağmen gündüzkü nikbinliğim geri gelmiyordu. Kalbimin etrafında mü-
temadiyen sıkışıp ezilen bir şey var gibiydi. Açık havada dolaşırsam bu
fena ruh halinden kurtulacağımı ümid ederek acele hesap gördüm. Dışa-
rıda ince bir yağmur yağıyordu ve gökyüzü kapalıydı. Şehrin bol ışıkla-
rının kızıl aksini tepemizdeki alçak bulutlarda seyretmek mümkündü.
Kurfürstendamm dedikleri geniş ve uzun caddeye geldim. Burada sema
büsbütün aydınlık bir hal alıyor, yüzlerce metre yukarıdan dökülen yağ-
mur taneleri bile turuncu bir renge boyanıyordu.

Caddenin iki tarafı gazinolar, sinemalar, tiyatrolarla kaplı idi. Kaldı-
rılarda, yağmura rağmen hiç istiflerini bozmayan insanlar geziniyorlar-
dı. Mânasız ve birbiriyle alâkası olmayan birtakım şeyler düşünerek ağır
ağır yürüyordum. Sanki kafama gelmekte ısrar eden bir fikri uzaklaştı-
rmak istiyordum. Her tabelâyı okuyor, her ışık reklâmını tetkik ediyor-
dum. Kilometrelerce uzayan bu caddede böylece birkaç kere gidip gel-
dim. Sonra sağa saparak Wittenberg meydanına doğru yürüdüm.

Burada Ka De We dedikleri büyük bir mağazanın önündeki kaldı-

rımlarda, ayaklarına kırmızı çizmeler giyip kadınlar gibi yüzlerini boyayarak dolaşan birtakım delikanlılar, gelip geçenlere davet eden gözlerle bakıyorlardı. Saatimi çıkardım. On biri geçiyordu. Demek vakit bu kadar ilerlemişti. Adımlarım birdenbire süratlendi, oralara yakın bulunan Nollendorf meydanının yolunu tuttum. Bu sefer nereye gittiğimi gayet iyi biliyordum. Dün akşam "Kürk Mantolu Madonna"ya orada ve tam bu sıralarda rastlamıştım. Meydan boştu. Cenup tarafındaki büyük tiyatro binasının önünde bir polis dolaşıyordu. Karşıya gelen sokağa girdim ve bir gece evvel Frau van Tiedemann ile sarmaş dolaş durduğumuz yere geldim. Sanki aradığım insan birdenbire peyda oluvercekmiş gibi gözlerimi ilerideki elektrik direğinin altına diktim. Dün akşam gördüğümün bir hayal, sarhoş kafamın bir vehmi olduğunu kedime bu kadar telkin ettiğim halde işte şimdi burada onu, o kadını, belki de o hayali bekliyordum. Sabahtan beri kurduğum binanın yerinde yeller esiyordu. Ben gene eskisi gibi dünyadan uzak ve daima tasavvurlarımın ve iç dünyamın bir oyuncağı idim.

Kürk Mantolu Madonna,
İlk baskı 1943, YKY, 1998, sayfa: 68-69

Nadir Nadi
(1908-1991)

Perde Aralığından

(...)

Berlin’de Anhalter Garı’na indik. Bizi Kaiserhof oteline misafir ettiler. Birkaç gün kaldık burada. Alman başkentinde ilk defa sokağa ayak basıp gündelik hayata karışan bir adam – eğer savaştan önceki Berlin’i tanıyorsa- o eski hayhuyun, o eski gidiş geliş hızının hemen neredeyse başlayacağını sanabilirdi. Mağazalar kepenklerini kaldırıp vitrinlerini açmışlardır. Kaldırımlarda hızlı adımlarla işine gücüne koşuşan bir yarı kalabalık göze çarpar. Tek-tük özel arabalar ve taksiler, تنها caddelerde alabildiğine koşuşturuyorlardır. Arada bir yük taşıyan kamyonlar görülür. Benzinden mümkün olabilen verimi elde edebilmek için bunların arkasına tren şeklinde bir, iki, hattâ kimi zaman üç vagoncuk da takılıdır. Aynı miktar benzin sarfı ile sekiz yerinde onbeş, yirmi ton yük bir yerden bir yere böylece taşınır.

Kafasında eski Berlin’i tasarlayan bir yabancı, şehrin henüz uykusunu iyice alamadığını farzedebilir!

- Birazdan iş saati adamakıllı bastıracak. Birbirini kovalayan arabalar, coşkun bir nehir gibi asfalt üzerinden kayıp akacak, kaldırımlar renkli bir kalabalıkla dolup taşacak, diye düşünebilirdi.

Ama bu bekleyiş boşuna olurdu. Güneş batıp da şehir gecenin kournuna girinceye kadar, sokaklardaki iş saatine bir başlangıçmış hissini veren o yarı kalabalık, hiç değişmeden, öylece sürüp gidiyordu. Dükkân vitrinlerinde Alman endüstrisinin en güzel eserlerini görüyorduk. Fakat

bunlar ancak kupon karşılığında satın alınabilir şeylerdi. Şurada burada dükkan kapıları önünde kuyruğa girmiş, ellerinde erzak sepeti, gürültüsüzce sıra bekleyen ev kadınlarına rastlanıyordu. Gıda konusunda daha o zamandan birtakım maddelerde darlık başgöstermişti. Örneğin şeker yalnız çocuklara ve hastalara ayrılmıştı. Ekmek, süt ve tereyağı kupon karşılığı ve az miktarda veriliyordu. Buna karşılık patates, lâhana, karnabahar gibi sebzeler vesikasız satılıyordu. Gittiğim yerlerde sarı benizli, hasta yüzlü insanlara rastladığımı hatırlamıyorum. Bütün Almanya'da bir tek dilenci görmediğimi iddia edebilirim. Totaliter rejim savaşa rağmen, Alman milletini bir nevi maddi eşitlik koşulları içine sokabilmişti ve kurduğu disiplini belki bu sayede yürütebiliyordu.

Perde Aralığından, Cumhuriyet Yayınları, 1979, sayfa: 142-143

Burhan Arpad
(1910-1994)

“Kurfürstendamm Hasreti” Çeken Berlinli

Batı Berlin’de kaldığım 10 günün mühim bir kısmını Kurfürstendamm’da geçirdim. Otelim bu caddeye birkaç metre mesafedeydi. Festival dolayısıyla gösterilen filmlerin oynadığı sinemalar bu caddedeydi. Yemeklerimizi yediğimiz lokantalar, muhtelif memleketlerden gelen meslekdaşların buluşup tanışacağı ve çalışabileceği “Haus Wien”, davetlerin ve kokteyllerin verildiği yerlerin ekserisi, konferansların veya hususî film seanslarının tertiplendiği Maison de France ve British Centre, Berlin gece hayatı, Berlin’in büyük ve lüks mağazaları, uçak şirketleri ve seyahat büroları da hep bu “Kurfürstendamm”daydı.

Batı Berlin’e turist celbetmek için basılan renk renk ve hepsi de birbirinden cazip broşürlerin büyük kelimelerle, süslü cümlelerle tebarüz ettirdikleri en mühim hususiyet de “Kurfürstendamm”dı. Kurfürstendamm, Batı Berlin’in hayat ve neş’e merkezi olarak en mübalâgalı tâbirlerle göklere çıkarılıyor, Kurfürstendamm’ın gece manzarasından yabancı pilotların “Berlin’in Samanyolu” diye hayranlıkla bahsettikleri belirtiliyordu.

Fakat ben, başlangıçta biraz da bunların tesirinde dolaştığım Kurfürstendamm’da birkaç gün sonra hiçbir fevkalâdelik göremez olmuş-tum. Genişçe, temiz ve uzun bir caddeydi. Bazı büyük mağazalar, seyahat acenteleri, Avrupa’nın herhangi bir büyük şehrinde daha mükemmellerine rastlayabileceğiniz kahvehaneler ve birahaneler, birkaç sinema ve

tiyatro, şehri baştan başa kateden tramvay hatları, meşhur Kurfürstendamm'ın büyük cazibesini teşkil etmekteydi.

Mühim bir kısmını film festivali dolayısıyla başka şehirlerden ve başka memleketlerden gelmiş olanlar, az bir kısmını da kalburüstü Berlinlilerin teşkil ettiği Kurfürstendamm müdavimlerinde de herhangi bir fevkalâdelik göze çarpmıyordu. En lüks lokallerinde önünüze getirilen yemeklerden çok daha nefisini mütevazı bir Viyana lokantasında ve buradakinden yüzde elli daha ucuza yiyebilirdiniz.

Kurfürstendamm'ın bu meşhur lokallerinde ağız tadıyla ne bir İtalyan kahvesi, ne Fransız kahvesi, ne de bizim kahveyi bulmağa imkân yoktu. İkinci Dünya Harbi bombardımanlarının izleri de henüz mevcuttu. Otel Roxy, Haus Wien veya Otel Kempinski'nin kaldırım üstü kahvelerinde oturup biranızı veya elma suyunuzu içerken, simsiyah bina harabeleri seyrediliyordu. Kurfürstendamm'ın başladığı noktada yükselen ve geceleri festival şerefine hususi surette aydınlatılan Kaiser Wilhelm kilisesi ise, bombardımanların bütün tahribatını aynen muhafaza eden korkunç bir kabustan farksızdı.

Batı Berlin'in Kurfürstendamm'ı bu derece göklere çıkarmış olmasının mânâsını vitrinlerde gözüme çarpan bir kitap çözer gibi oldu. Baskı miktarı kısa bir zamanda 20 bini bulmuş olan kitabın adı: "Kurfürstendamm Hasreti" idi. 1920-30 yılları arasında bir dünya şehri olarak güzel sanatlar ve siyaset sahalarında büyük isimler veren çeyrek yüzyıl önceki Berlin'de Kurfürstendamm'ın mühim mevkiini resimlerle, şöhretlerle, fıkra ve hatıralarla anlatan bu kitap Berlinliler için bir teselli yerine geçmişti. Viyanalıların "geçmiş güzel günler" in hatırasıyla yaşaması gibi, Berlinli de çeyrek yüzyıl öncesinin "Kurfürstendamm"ına hasret çekiyor, o günlerin hatırasında bir nevi ümit ve yaşama gücü buluyor olmalıydı. Hatta turistlik broşürler bile bu çeyrek yüzyıl önceki Kurfürstendamm'ın hatırasından âzamî faydalanmak istiyor gibiydi.

1953 yılı Berlini'nin harabeleri ortasında mümkün mertebe çeki düzen verilen Kurfürstendamm ise, turistik broşürlere, süslü nutuklara ve makalelere rağmen, sadece bir dekordan, arkası boş bir "ön kısım"dan ibaretti.

İkinci Dünya Harbi sona ereli sekiz yıl geçmesine rağmen Berlin ikiye bölünmüş günlük hayatıyla bocalıyor ve aksıyordu. Hava bombardımanlarının korkunç tahribi ile kökünden traş edilmiş mahallelerin daha

birçoklarında sadece sokak levhaları vardı ve enkazı temizlenmiş bomboş arsalar gözün alabildiğine uzanıyordu. İki milyondan fazla nüfusunun 300 bini işsiz olduğuna göre – aileleri hesap edilince- şehrin yarısı işsizdi ve sosyal yardımlardan ödenen cüz’i bir para sayesinde ölümle dirim arası bir hayat sürüyordu. İktisadî hayatı siyasi çekişmeler yüzünden âdete felce uğramış olan Berlin’in kendi geliri ancak şehrin idarî mekanizmasının ücretlerini ödemeye yetiyordu. Şehrin imarı, kalkınması, daha yerinde bir tabirle yaşayabilmesi için lüzumlu paranın yılda 600.000.000 markını Federal Almanya’nın diğer şehirleri halkı Batı Berlin yardımı vergisi adıyla ödüyordu.

Buna rağmen Berlin’den bahseden broşür veya yazıların mühim bir kısmında “Büyük Berlin” tâbirine sık sık rastlanılıyordu. Niçin sadece “Berlin” değil de “Büyük Berlin” denildiğini sorduğum resmi vazife sahibi bir Alman “Berlin evvelce sadece bir semtin ismiydi, diğer semtler müstakil idarî taksimata sahipti. Sonra şehir Berlin adı altında birleşti. Bu büyük Berlin tabiri de şehrin bütününü ifade etmek için kullanılır” demişti. Yani bizim İstanbul cihetinin bütün şehre adını vermesi gibi bir şey. Fakat buna rağmen bizim şehrin adı sadece İstanbul’dur.

Sık sık takıldığım bu “Büyük Berlin” tabiri hakkında Ruhr havzasında yaşayan diğer bir Alman da şunları söyledi: “Berlinli Prusya zihniyetinin tâ kendisidir. Her şeyi kendisi yapmak ve Almanya’ya ait bütün meselelerde en önde yürümek ister. ‘Büyük Berlin’de bu haleti ruhiyenin ifadesidir. Zaten Berlin hadiselerinde biraz da bu Prusya zihniyetinin tesirini aramak lâzımdır.”

“Batı Berlin”linin yaşayabilmesi için senede 600 milyon mark ödeyen diğer Alman şehirleri de Berlin hakkında hayırhah değildir. Hatta zaman zaman, “bütün bir vücudu kurtarmak için kangren olmuş uzuv feda edilir” diye Berlin’in gözden çıkarılmasını tavsiye eden yazılara bile rastlanılıyor.

Ama her şeye rağmen Berlin ayakta durabiliyor ve sesini oldukça gürültüyle duyurmaya muvaffak oluyor. İkinci Dünya Harbi bombardımanlarının bütün korkunçluğunu muhafaza eden harabeleriyle, şehir nüfusunun yarıya yakın kısmının işsiz güçsüz olmasına rağmen bu böyledir.

Tempelhoff hava meydanının şehrin hemen hemen göbeğinde bulunması yüzünden Berlin daimi bir tayyare gürültüsü içinde yaşıyor.

Durmadan inip kalkan uçakların müthiş motor gürültüsü, damları yalarcasına geçen dört motörlü uçaklar, ilk günlerde beni bir harp havasıyla sarmıştı; harp içinde bir şehirde yaşadığımı sanmıştım. Fakat insan her şeye çabuk alışıyor. Seslerini ve kanat gölgelerini kanıksadım. Kurfürstendamm'ın sadece bir "ön kısım"dan ibaret günlük hayatına karıştım.

Güneşli bir öğle üzeri ve 10 günlük bir misafirlikten sonra Temperhoff hava alanından kalkan İngiliz uçağıyla ayrıldığım Batı Berlin, İkinci Dünya Harbi sonrası Avrupa kıtasının en alâka çekici şehirlerinden biridir.

Tuna'dan Şimale Avrupa, Yeditepe Yayınları, 1953, sayfa: 35-39

Haldun Taner
(1915-1986)

Şeytan Tüyü

Sevgili biraderim Hidayet aga.

Evvela selam edip hatırı şerifini istifsar ederim. Ve de iki gözlerinden öperim. Emcemgillere mektup yazarsan onların da mübarek elerinden öper hayır dualarını beklerim. Beni sual edecek olursan lehülhamdsıhhat ve afiyet üzre olup sıladan gari gederim yoktur. Yedi aydır Berlin şehrinin Kreuzberg nahiyesinin neyse ne mahallasında kaçsa kaç nolu hanesinde ikamet etmekteyim. Sen yine mektuplarını Bakkal İrıza'nın edresesine gönder. Gendi edresimi vermeyişimin sebebi Aysland polizayın eline geçmemesi içindir. Şivarz¹ çalıştığımdan gelli son bir derece tedabirli olmak gerek. Buranın ahvalından soracak olursan üstümüz yağmur emme altımız şükür çamur deeeldir. Garnımız tok sayılmasa da aç da dene-mez. Midemiz gusgus, garalahana ve makarna ile doyma taklidi yapmaktadır. Et Berlinde de pahalı. Ve de domuz işgili yüzünden başka etleri de iymeyoz. Zira onları da domuz etini gestikleri bıçakla gesmektedir. Gönlün fazla et çekince Duizburgda yaptığımız gibi yine sahanda yu-murtaya guvet. Bu yüzden Berlin işçi gesiminde de ülser oradaki gader mebzuldür.

Halı hatırdan lafügüzaftan sonra imdi gelelim mektubunda beyan ettiğın hususata. Evvel emirde şunu demek isterim ki böğüne dek seni heç bu gader yılgın görmedim. Hepimiz nevi beşeriz. Arada bir yıkılmak her bir faniye mugadder. Emme bundan tez silkinip gurtulmak da bir o ka-

dar iktizadır. Guccükler tökezleyince onlara yardım da biz büyüklerin borcu. Eyi ettin de içini bana döktün. Bilirsin seni öz gardaşım hayırsız İrecepten farksız severim. Galdı ki şunun şurasında felegin çemberinden geçmiş, İstanbul'da avukat odacılığı yapmış, adam sarrafı olmuşum. Ayrıca Alamanın içine hepinizden önce girmişim. Capıdan govmuşlar bacadan gelmişim. Bundan gelli de onların her bir türlü huyunu, cigerini okumuşum. Mektubunun bir yerinde (Gurbet ilde başım yerde gezerim) şarkısı dilimden düşmüyor yazmışsın, ki senin gibi bir adama yakışmaz. Bırak o şarkıyı kazet şarkıcıları oksun. Kazet bezirganları gurbetçinin sıla acısını debreştirecekler ki geseleri dolsun. Ama bize bu ökselere düşmek heç bi gerekmez. Topalmusagiller sulbünün bir ferdi müteferriki olman hasebiyle bunu senin şanına ve sıfatına heç bi yakıştıramadım. Neden başın yerde gezecekmişsin gafil? Köy okulunda öğrettikleri şarkıyı neden söylemeyon.

Türk çocukları Türk çocukları

Gözler ileri başlar yukarı

Öyleyse neymiş? Başın hep yukarda gezecekmişsin. Emme arada bir önünü gollayacaksın. Kuyu çukur felan varsa düşmemek için. "Bu Alaman gavurunun bizi heçlemesinden Allahın günü bet görmesinden, bizi görünce cin güfür olmasından bezdim usandım gari" deyon. Boş vir onların sevgisine. Köydeki Esmâ bacı ne derdi?

Sev seni seveni hak ile yeksan ise

Sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise

Biz buraya onların gök gözlerine aşık olmaya karşılıklı muhabbete mi geldik yoksa? Yap işini al paranı. Fazlasını üsteleme taydaşım. "Ben bunların dilini neden öğreneyim" deyon. "Onlar benim dilimi öğrensın" deyon. Laf kıtılığında asmalar budayım. Alamanın ne zoru ki senin dilini öğrenecek. Al kafanı iki avucunun ortasına da düşün bi galem. Yaprak gurdu neden yeşildir? Yaprakın rengini alıp göze batmamak için, aykırı düşüp yakalanmamak için. Madem buraya geldin, hırlaşmaya deel, uyuşmaya bakacaksın. Alaman seni buraya balmumulu davetiye ilen mi çağırdı? Yoo... onu bunu ite gaka Tophane işçi gurulunda memurlara hademelere para yidirip gendin gönüllü gelmedin mi? Sen bunların dilini de, dinini de, adetini, adabını da azbuçuk öğren ki bak bakalım Alman didikleri ne mene bir gavurmuş. Neyi sever neyi sevmez. Velhasilim gumaşı neden dokulu imiş, bilesin. Bilesin ki gafanı ona göre işletesin. Söz mi-

sali, bunlar durduğu yerde mi böyle gaba ve hoyrat olmuşlar? İş yerinde ossun, Uban'da ossun, sokakta ossun neden hep yabancının gusurunu hoş görmez çemkirir dururlar. Bir insan ki hırçındır, bil ki bir guyruk acısı vardır. Gendinle barışık insan gayriye çatsın vaki mi? Şaşmaz bu söylediklerim. Sen Ökkeş abinin sözüne gulak ver. Bu böyle de bunlar entipüften bir millet mi? Haşa. Bunlar tarihte zorlu devletler gurmuşlar, zorlu ordular gurmuşlar, zorlu sanayi gurmuşlar. Hele esgerlik ve dispilin gonusunda üstlerine yokmuş. Dünyayı tir tir titretmişler bir zaman. Silah gonusunda ne ki icad edilmişse, bunlar icad etmişler. Cet uçağını, füzeyi, atomu her birşeyi bunlar bulmuşlar. Hitler az erken davransaydı o patlatacaktı atom bombasını diyenler çok. Herifler çalışkan vuruşkan dispilin sahabısı, nime lazım. Demekki senin yakındığın böbürleri bundan geliyor. Milli marşları bile nasıl başlar: "Doçlan doçlan über alles." Yani bizim millet en üstündür dimeğe getiriyor. Bir de bizi al. En döğüşken, en yürekli, en taşaklı millet olduğumuz halde bizim milli marşımız "gorhma" deyi başlar. Neden? Tevazuumuzdan. En yeğit biz olduğumuz halde böbürlenmeyi ayıp saydığımızdan. Bak ne deyoken nerelere geldik. Sözün gıçası, bu Alamanlar oldum bittim gendilerini üstün ırktan sanmışlar. Böbürlenip durmuşlar. Sonra ne oldu? Yedi düvel bir oldu, bunların burunlarını bir eyice yere sürttüler. Daş daş üstünde bırakmadılar şerherlerinde, köylerinde. Dört yıl işgal altında galdı ülkeleri. Şimdi bile tam galkmış deel. Günahı boynuna, işgal guvvetleri bunların garıları gızanlarıyla halvet olmuşlar o zaman. Gidergene de arkalarında bir sürü piç bırakmışlar. Şindi Alamanlar bunların öcünü gimden alacak? Gendinden biç, Favrigada patron mayistere çıkışır. Mayister hıncını formenden alır. Formen ona gızar gelir seni haşlar. Sen ona gızarsan gidip evde gariya çemkirirsin. O da öfkesini oğlundan alır. Oğlan da gider gocuk gızı pataklar. Demek ki neymiş? Gücü yeten yetene. Şimdi Alamanlar da bir şamar oğlanı arıyorlar senin annayacan. Eskiden yahudilere çullanırlarmış. Şimdi sıkıysa dokansınlar. Onlara virdikleri tazminattan anaları ağladı. Gim galıyor geriye? Biz fakirler, biz gurbetçiler, bir sahapsız garibanlar. Deel mi ki yoksuluz, namerdin ekmeğine mecburuz, nerelerden goşup gelmiş gapısına gonmuşuz. Vuruyor şimdi o da abalıya. İşte mesele böyle gardaşım, aslanım benim. Sen şimdi diyeceksin ki madem harpte burunları sürdüldü neden hala bu hötzörtleri, tafraları? Onu da diyem de öğren. Müttefikler harpten sonra ordu yasağı goydular bunlara ki bir da-

ha harp çıkarmasınlar deydi. –Peki hududumuzu gim savunacak, dedi bunlar.– Gorhman, biz eskerimizi bırakcaz, hudutlarınızı biz savuncaz, dedi müttefikler. Seninkilerin canına minnet ordu masarifi galktı mı bütçeden sana? –İyi hoş emme halkımız aç açık. Ya şimcik gomünist olurlarsa.– Onu da düşündük. Size gredi verip galkındırcaz. Favrikalarınızı her bi şeyinizi tez vakitte yeniden gurdurcaz. Bunlarda teknik onlardan üstün. Gısa zamanda eski makinaların yerine en bi yeni en bi verimli makinalar yaptılar. Müttefilerin sanayii yaya galdı bunlarınkinin yanında. Hasılı gelam Hıdayet efendi gardaşım Alaman gendini yenenlerden on yıl sonra daha zengin olup çıktı. İlle birşeyle övünecekler ya imdi tank tüfek top füzenin yerine gonfurlarıyla övünür oldu görmemiş-zadeler. Bütün bunları neden anlattım? Bilesin, anlayasın, öğrenesin deydi. Aklının bir göşesinde bulunsun, neyken ne olmuş, nasıl olmuş, neden olmuş? İmdi bunları öğrendin ya, hemen unutmaya bak. Sen sen ol, zinhar onların gafasına gakmaya galkma. Böyle gelmiş böyle giderler. Onları ıslah sana bana düşmemiştir. Madem ekmeğimiz onların elinde göprüyü geçene gader ayıya dayı diyeceğiz. Ayı deyip geçme. Bizim gocaoglan buralarda mugaddes hayvan sayılıyor. Bunlarda her eyaletin bir arması var ya. Me-sala Hamburg'unki galedir. Duizburg'unki galeyeye gonmuş gartal. Berlin'in arması da iki ayağının üzerine ayağa galkmış ayı oluyor. Pazar günleri, bayram günleri senato sarayının, övropa santırın, Kempinski² otelinin damı, dört bi yan alaman bayrağının yanında eyaletin ayı bayraklarıyla donanır. Her yerin türlü türlü adeti var. Hikmetinden sual olunmaz. Yine mektubunda “her bi şeyi de mi yannış yapıyoz ki gaşlarını çatıp başlarını iki yana sallayıp ya sabur çekmekten sallabaşa dönecehler. Bazen gafam öyle atıyo ki, çıkayım mayıstere ver ulan benim papirlerimi³, memlikete döneyom diyesim geliyo” diye yazmışsın. Amanin yapma gözünü seveyim Hıdayet. Bu işte ölmek var dönmek yoh. Geri dönmek tükürdüğünü yalamak olur. Köyde elaleme irezil kepaze olmak olur. Ökkeş abinin öğüdüne gulak ver. Galacaksın ve de sonuna gader direneceksin. Burada galmanın da iki türlü olu. Ya boynun bükük, gaderine irazı olup alttan alacaksın. Ya da göbeğini gendin gesecek yolunu gendin açacak, bir durum muhasebesi yapacak, boşlukları görüp gediklerden yararlanacaksın. Bu lafların havada galmaması için sana hayatı hakikiyeden bazı emsal vereyim ki moralin düzelsin ve de anla bak, pısırmanın alemi olur muymuş şu Alaman gavurunun diyarında.

Gadirağaların sığırtmaç Ömer'i tanırısın. Köln'e kaççak gelmiş gova-lamışlar. Soluğu Berlin'de aldı altı ay mugaddem. Günlerce iş aradı. Şu-vartzabraytere gim iş verir? Virse bile durumunu sömürür ölmeyecek ga-der verir, süründürür. Oğlan aç bi ilaç dönenirken zengin bir Alman soy-lusunun yanında saati onbeş marktan bir iş buldu. Bütün işi sabah bir sa-at, akşam bir saat adamın cins tazısını iki öğün goşturmak. Tazı da Pakis-tan tazısı dedikleri soylunun soylusu bir arşınayaklı. Sermiyesi ırk bin mark. Duydun mu; bir arşınayaklının fiyatı BMWnin son modelinden da-ha pahalı. Bırak soylusunu sohak köpeğini bile çoh sever bunlar. Geçen-de Gantstrasse'de bir yangın çıktı. Bi goca garının iti yukarı gatta tek ba-şına gapalı galmış deyi itafiye uğraştı. Polis geldi baytar geldi. İt gorkup şok oldu deyi göpek sinir giliğine götürüldü.

Trafik durdu, televizyoncular hadiseyi filme aldı, herkes üzüldü, ama sonunda gurtulunca millet bayram etti. Ötede yabancı bir işçi galdı-rıma düşse gimse başını çevirip bakmaz. Hele kaççak ve de sigortasızsa rahatça ölebilir dirler. Üzerine bir gazete örten bile bulunmaz. Gelelim sı-ğırtmaç Ömer'e. Alman gontunun arşınayaklısını goşturmahtan canı bur-nundan çıkıyor oğlanın. Betaniyendeki folkusşulede⁴ Necati deyi bir spor öğretmeni var. Acımış oğlanın haline böyle bilmeden goşarsan dalağın çatlar dimiş. Nassossa goşuyon, bari bi işe yarasın goştüğün dimiş. Biraz goşşuculuk antiremanı öğretmiş. Ömer iki ayda atlet oldu çıktı senin an-layacağın. Berlin yarışında Etiyopyalı gosgoca goşma şampiyonunun ar-kasından ikinci oldu ki şaşagal. İki bin mark mükafat aldı. Bi de goca gü-müş gupa ki, o da en azından bin mark ider. Herta Berlin'in goşu bölümü maaşla transfer etti Ömer'i. Antiremanı gontun göpeğiyle yapıyo; gont-tan maaş alıyor. Herta⁵ namına yarışa giriyo, glüpten maaş alıyo. İmdi Yurdadön ve de Veli Ballı ile beraber milli takıma da çağrılacakmış. Gaz-talar yazdı. Yurttaki ve Avrupa'daki yarışlara tarifeli uçakla bedava gidiş geliş de cabası. Bir başka mesel daha vireyim. Berlin'de Temel Tetik dir-ler bir Karadeniz uşağı var. Boş gezenin boş galfası. İş gücü banka vitrin-lerinde para gurlarını gollamak. Herifte önceden goku alma huyu mu var nidir, bakarsın markları bozdurup İsviçre frangı alıyor. Florin toplayıp dolarla değiştiriyor. O hangi parayı toplarsa bil ki o para yükselecek. İki yılda böyle böyle gur fargıyla elli bin mark edindi. Dimek ki neymiş? At binenin gılıç guşananın. Bir misel daha virem. Burada eski Garagümrük-lü futbolcu libero Şemsi diyerler yarma bir adam var. Yaz gış gıllı göğsü-

nü göbeğine gader açıp gezen bi zıpır. Boynunda altın gerdenlik, golunda altın bilezik. Bunun mesleği buruşuk garıların gönlünü edip mark istifleme... Gapişılıyormuş. Herif Mercedes'ini her yıl yeni modelle değiştiriyor. Rivayete göre yakında Kudam'da⁶ guyumcu dükkanı da açacakmış.

Benim sevgili ve de giyasetli emmim oğlu Hidayet gardeşim. İmdi bütün bu misallerden sonra sana gendi hayatı hususiyetimin gapısını aralayım da gör bak. Gafa işletilince burda nasıl itibarlı yaşanır. Beni burda çok sevmelerinin sebebi başlıca sermiyem olan şahsi sempatimdir. Şeytan tüyü mü var bende nidir, çoluk çocuk, genç, ehthiyar, gadın ergek beni yere yama gomuyolar. Bilirsın sıkıntılıyımdır. Gapalı yerde fazla galamam, çok sıkıya da gelemem. Açık hava gerek bana. Bu şimdiki işim aççık hava işi. Bahnhof Zoo⁷ ile Kudam Ek'in orda dolaşır dururum. Bur-lar Berlin'in en galabalık en civcivli yeridir. Ben sana bir şey diyem mi. Bu gader aleni dolaşırım da avuslandpolizayın aklına beni yahalamak gelmez. Niden? Çünkü polis sahlananı daha kolay yakalar. Bir insan saklı galmak istiyorsa ortaya çıkmalı. En bi galabalıkta dolaşmalıdır. Saklandıkça yakalanırsın. Biliyorsun, Gambur Ali'nin Hüseyin gan davasından ne zamandır peşimde ya, Berlin'de olduğumu duymuş, buraya da düş-tü. Geçende yanımdan geçti de tanıyamadı aval o galabalığın içinde. Di-dim ya, saklanacaksın galabalığa saklan. İş bölgem olan bu galabalık meydanlarda çokca da ahbap idimdim. Buranın Kranzler denilen çok es-ki bir gahvesi vardır. berlin şehrinin cemi cümle kibar gokanaları ve de emekli ergekleri eşrafı, hep buraya gelir oturlar. Yazın masalar galdırırma taşar. Beni orda tanıyan çoktur. Ne zaman galdırım da görünsem, bira ısmarlayan ısmarlayana. Laternacı Karl onlara eski Berlin havaları çalar laternada. Bayılırlar. Eskiye dalar ehthiyarcıklar. Karl babacan adamdır. Rus cephesinde bir bacağı yitirmiş. Bu içi geçmişlerden bı-kınca Gantstrasse'nin göşesine yürürüm. Orası daha neşelidir Kranz-ler'in göşesinden. Burda ayak üstü gumarhaneler; Duizburg'daki gibi cı-bıl kızları dikizlettikleri Peep Şovlar, açık film sinemaları var. İmbissler-de sucuklu sandöviç tıkınan gençlerle de aram iyidir. Al takke ver gülah annıyon ya. Genç kızların bazen orasını burasını mıncıklarım. Bir hoşla-nırlar ki sorma. Huylanmış tay gibi gişnerler. Erişemediklerim uzaktan öpücük atıp geçerler. Geçende bir kızla bir oğlan sülük gibi birbirlerine yapışmış öpüşüyolardı. Böyle seyirci ortasında emişince daha datlı olu-

yo zahir. Sabrım taşıtı, oğlanın sırtına vurdum. Şaşırdı. Gıza döndüm –Herkeze pusi pusi de bize Gottzaydank⁸ olur mu? Didim. Yapıştım gırmızı dudaklarına Türk usulü öpmek nasılmış gösterdim haspaya. Halk gahgahadan gırılıyor. Oğlan da gülmeye başladı. Galabalıkta biri goptu geldi, üçümüzün filmini çekti o halda. Bazen tanıdığım tanımadığım erkekler bana söz atar: –Nassıl, garımı beğendim mi? deyi.– Zer şön⁹ dirim. Gahgahayla guler. Biri bunu sana bana dise, elimiz gan olur maazallah. Bunların topu godoş be taydaşım. Öyle vakti, hava gözelse yimeğimi Zoo parkında yirim. Gapıcısı ahababımdır. Beni oraya bedava bırakıyo. Geçen mektubumda da bir nebze yazmıştım ya sana, bu Berlin şehrinin her bi yanı goruluk, ormanlık, yeşillik. Arsız akasyalardan dut da, gayınlar, gavaklar, salgım sogütler, gestaneler –gestane bilhasa çoh bolve de bizdeki gibi eli öpülesi, altına bağdaş gurulası gun görmüş eyyam yaşamış ehtiyar çıkarlar. Ayırıyeten meşenin her bir envai var. Ne hikmetse Ayşe¹⁰ diyorlar burda meşeye. Halbiki benim bildiğim meşe sapına gader ergek ağaçtır. Zoo’nun bahçesinde, güz ise mevsim, bunların herbirinin yaprağı ayrı sararır. Bakır gızılından ilimon güfüne gader tam oniki renk saydım, Allah inandırсын yeni, yimekten sonra bir sigara yakar, Zoo parkının geyfini çıkarırım. Guşlar da sana ötüşür mü dört bir yandan. Ciki ciki cik deyi... Alamanın guşları da, hikmeti hüda, bizdeki gibi ötüşür. Ama benim içim yine de Yusufçuğa gaynar. Şaştın deel mi? O da burda. Uzah dallardan İstanbul’daki gibi “Yusufçuk, Yusufçuk” deyi çağırır, durur. Oncağız da herhal bizcileyin gurbetçi gelmiş olmalı buraya. Bazen de bir teviye “Üsküdar’a gidelim, Üsküdar’a gidelim” diye yırtınır fakir. Onunla böyle Üsküdar’dan Yusufçuk’tan laflarız bir zaman. Ben sana bişey diyem mi ağam? Bu ağaç milletiyle bu guş milleti var ya, her yerde aynı. Onlara dal, unut sılanı. Bak göpek milletini onlara gatmıyom. Çünkü bunların göpekleri de bir başka türlüdür. Alamanlar gibi, Prusyalılar gibi, disiplinlidir. Nizama düzene uyar. Yeşil yanınca geçer gırmızı yanınca dururlar. Bizdeki itler gibi uluorta havlamazlar. Talim terbiye görmüş itlerdir hepsi. Mekruhtur deyi ben göpek sevmem pek. Ama onlar da benim peşimde siftinir dururlar. Bu yüzden sahaplarının da bana ganı gaynar. Deel mi ki göpekleri beni seviyor. Bi sigara daha yakar Zoo’da dolaşmaya başlarım. Burası nassıl bir yer biliyon mu? Beş gitanın envai türlü hayvanatı burada cem olmuştur. Onlar için sunni göller, gulubeler, ahırlar, inler yapmışlar ki aklın durur. Söz

miseli Flamingo deyî bir guş var guşu fasilesinden. Gendine üç misli uzun gelen mor boynunu ancak üç büküm edip öyle dolaşır utancından. Geri galan üçte ikisi lüzumsuz. Fesüpanallah. Sonra daha niler var. Zürafeler, bak onlara, uzun boylular niden aptal olur anla. Müpashane gaçgını Zebra'lar. Fok balıkları ki ibadullah... Gergedanlar serilip yatar yalağa yaz güneşinde. Yalnız sırtları galır dışarda. Güvercinler de toprak sanıp sırtlarına gonar da ruhları bile duymaz. Zoo'dan sıkıldım mı, çıkardım banhofun garşısına. Bahnhof, Duizburg'da olduğu gibi, burada da bizimkilerin buluşma yeridir. Niden gurbetçiler hep orda toplaşır heç düşündün mü? Trenler gelir trenler gider banhofa. İnsan o rayların içinde istesem ben de atlar giderim hissine gapılır. Sora ayak altıdır. Gelen geçeni seyret. Üstü gapalıdır, yağmur güneş işlemez. Gışın sıcak, yazın serin olur. Bir gonsomasyon da gerekmez. Bahnhof Alaman berduşların da yeridir. Birayla gafayı çeker, orda gusar, gusmuklarının üstünde dertop olur, orda sızarlar. Gece burda sidik gogusundan geçilmez. Berlin'de ip-siz sapsız takımının da hürriyeti dokunulmazlığı vardır. Gimse onları ordan toplayamaz. Geyiflerine garışamaz. Devletten üçyüz mark da tahsisatı var herbirinin. Serserilik tazminatı. Aç galıp da hırsız olmasınlar deyî. Saat iki olma mı, yine işbaşı yaparım Gantstrasse'nin¹¹ göşesinde. Garşıda Beate Uhse deyî bir garının seks dükkanı var. Bu garı tayyareciymiş savaştta. Sora gendini bu işe virmiş. Alamanlara seksî o öğretmiş kitaplarla, filimlerle, envai türlü seks ilaçlarıyla. Macuncu gibi bir şey. Öğretip de ne olmuş? Tekniğini öğretmiş tabii... İş tekniikle bitse eyî. Gülüyon deel mi arsız arsız? Döndüm sırtımı seks dükkanına. Garşıdan iki sıra olmuş ana okullu çocukları geliyor. Beni en bi çok da çocuklar dutuyor. Çocukları oldum bittim severim. Bunların yumurcakları daha da bir sevimli oluyor. Niden dersin aptal olduklarından gelli. Çocuk kısmına aptallık yaraşır. Bizimkiler büyümüş de güççülmüş gibidir. Çoğu sanki yetmiş yaşındaki assık suratlı ehteyara benzer. Bunlar maviş gözlü al al yanaklı oluyorlar daş bebeler misali. Beni görmezler mi öğretmenlerinin analarının ellerinden gopar gelirler. Elimi dutar benimle yürürler. Gucağıma çigar yüzümü gözümü öperler. Çıkarıp şekerlerini çigolatalarını virirler. Senin anlayacağın, herkes ile yıldızım barışık. Çocuk analarıyla aran nassıl dirsən iki gathl ekmek gadayıfı dirim. Gadayıf didim de, bizim Kurfüstündam gadayıfçısı Recai "Amanın Ökkeş abicim bi saat gadar da benim dükkanın önünde oyalan, sana helalinden saatine otuz

mark vireyim" diyor. Uğurumu denemiş, benim sempatimden istifade, müşteri çekecek dükkanına uyanık. Dur bir şey daha diyem de şaş gal.

Berlin'de trafik cezaları iki misline çıktı. Trafik ganununu bozdun mu heç gozünün yaşına bakmaz gırk mark, duydun mu, gırk margı geserler cayır cayır. Heç yaptığım şey deel emme, geçen gun bi dalgınlığıma gelmiş, gırmızı yanarken garyışa geçmeyim mi? Trafik memuru düdük çaldı herkes gorguyla bakıyor, polis geldi yanıma "Ayıp ittin" didi "Gorkma, sana da mı ceza geseceğiz sandın. Geç git yoluna." Goluma girdi, galdırıma gader beraber yürüdü, herkeşlerin ağzı açık galdı. Düşün ki bunlar gendi cumhurreislerine bile ceza geserler.

Velhasilim, senin anlayacağın benim burda aşırı itibarım ve de çok bi ayrıcalı durumum var. Sen "sevgisizlikten gurudum gayrı" diyorsun ben sevgi kesretinden şikayetçiyim. Sevginin bu gaderi insanı şımartıyor doğrusu. Emme nime lazım, hayatımdan memnunum. Garnım tok, ve de hele sırtım herkezinkinden pek... Gışın eyi de, ne var ki, yaz aylarında bu ayı postunun içinde fazlaca terliyorum. Her gozelin bi gusuru olacak artık. Sana iş elbisem olan bu ayı gılığ ile bir hatıra resmi yolluyom. Yanımdaki sarışın şişgo, iş arkadaşım şipşakçı foto, Gustav... Arkamızda Zoo'nun parmaklıkları. Soldaki de benimle resim çektiirmekle bir şey olduğunu sanan avalın teki. Evinde bu resmi projeksiyon makinesiyle ona buna gösterip övüneceği yüzünden okunmuyo mu? O gün yağmur yağmış, sonra güneş açmıştı. Arka fondaki ebemguşağı dekor deel, sahicidir..

P.S: Yakında tatile memlikete gidecem. Bu bulunmaz işi gavurun birine bıraksam döndüğümde geri virmez namussuz. Ama sen bi yol gel sen, sana viririm. Foto Gustav'la gonuştum. Kendisi ırazıdır. Dört haftalık tatilini bu yıl yurtta deel de, Ökkeş abinin hatırı için Berlin'de geçiriver. Hem favrikada aldığından çok kazanırsın, hem itibar görürsün, moralin yükselir. İş heç ağır deeldir. Zoo meydanında Kudam'da Gustav'la dolanıp duracaksın. Tegel'e,¹² Van Gölü'ne getmek için otobüs bekleyen turist gurupları, Zoo'yu görmek için öğretmenleriyle gelen okul çocukları yoldan geçen garı gocalar, genç kızlar, ya tek tek, ya toplu olarak resim çektirecehler seninle. Başında mukavvadan tacın, göğsünde çaprazlama Berlin gurdelen ve de ayı gılığında poz verecen onlara. İşte hepsi bu gader. Çevredeki insanlarla tanışdaşlık artık senin dirayetine galmış. Günde elli mark heç de az sayılmaz. Çok fotoğraf çekildiği bayram ve tatil gü-

leri otuz mark da pirimi var. Daş atıp golun yorulmadan üstelik.. Fena mı?

İşte böyle Hidayetçiğim, aslanım. Ne yaparsın? Zaman sana uymazsa sen zamana uyacaksın. Ben de böyle buldum geçimin yolunu. Alamanlar insan gadri bilmeyolar deyi heç üzülme. Ayı olunca bunlarla daha bir eyi anlaşıyo insan.

Yakında görüşmek üzere çüs¹³

Emmin oğlu

Ökkeş Topalmusagil

Notlar

- 1 Kaçak, ruhsatsız.
- 2 Kempinski: Berlin'in en büyük ve eski otellerinden biri.
- 3 Papir: Papier: Evrak.
- 4 Volksschule: Halk tipi lise.
- 5 Hertha Berlin: Ünlü bir kulüp.
- 6 Kudamm: Kurfürstendamm'ın kısaltılmışı.
- 7 Bahnhof Zoo: Zoo tren istasyonu.
- 8 Herkese şapır şupur da bize yarabbi şükür mü?
- 9 Sehr schön: Çok güzel.
- 10 Eiche: Almanca. Meşe ağacı.
- 11 Kantstrasse.
- 12 Berlin dolayındaki göller.
- 13 Almanca bir ayrılma sözcüğü.

Sanat Olayı, Şubat 1982, sayı: 14, sayfa: 8-14

Behçet Necatigil
(1916-1979)

Berlin, 4 Temmuz 1937

Kardeşim Tahir,

Cumartesi öğleden sonra bir buçuk sularında Galata rıhtımını ve iki buçuğa doğru Boğaz'ı terk ettik.

Üzerimizde uçan martıların sonuncusunda vedâ ve teşyi selâmını da mahmul-i teessür bir baş eğmesiyle kabullendikten sora Karadeniz başlamış oluyordu.

Biz üçümüz vapura girerken hocalarımızdan birinin takdimiyle bir dördüncü eklenmişti. Hareketi müteakip bir başkasıyla tanıştık ve İstanbul-Köstence yolunu yarladığımız sırada bir beşincisi arkadaşımız olacaktı. Karadeniz ilk dakikalarından itibaren şiddetini göstermekte tereddüt etmedi. İlk önce acemilik ve ihtiyatsızlık neticesi geminin baş tarafındaki ambar kapağı üzerine oturduk. Dalgaların üzerinde âcizleşen gemi bir kalkıp bir iniyordu. Ve gemi denizin dibine girecek gibi olurken salıncağın tepesinden bize doğru hızla alçalan birisinin duyduğu korku ve baygınlığa benzer hissi bütün dehşetiyle duyuyorduk. Vakit vakit deniz küpeşteden fırlıyor ve güverteyi su içinde bırakarak üzerimize tırmanıyordu.

Deniz tesirini ilk önce Fikret'te gösterdi. Kızcağız istifrağa başlayınca ne yapacağımızı şaşırdık. Neyse, güç belâ önce kendine getirdik. Sapsarı yüzüne eş olsun diye eline de bir limon verdik.

Vapur pek fazla dolu idi. Öyle ki İstanbul'dan binen yolcuların hiçbirisi üçüncü ve daha mâfevk mevkilerde yer bulamamıştı.

Evet vapur pek fazla dolu idi. Onun için hepimiz güverte üzerine kurulu tahtaya kont gibi serilmiştik.

İkinciye doğru vapurun sallanmasına alıştık. Küpeştede bizimle gelmekte ısrar eden ufuk müstevisinin bir üstüne çıkarak bir altına inerek raksediyor ve her iki tarafta çizdiği irtifa ve sükût müstevilerinin büyüklüğü bizi korkutuyordu.

Yine aynı ikinciye doğru öğlen yemeği yemediğimi hatırlayarak bir şey yemek istedimse de beşinci altıncı lokmaya doğru midemin bulanmaya nerdeyse mübaşeret edeceğine hissederek valizi kapadım.

Güneşin kızıl gurubunu Karadeniz sularında seyrettikten sonra acı düşüncelere daldık: Vapurda oturacak yer olmadığına göre, tabii yatacak yer de yoktu. Biz, Fahir ve ben vapura girer girmez derhal tayfaların kamerasına şitâb etmiştik. Orada Fahir bir yassı burunlu kamarotla, hayır kamarot değil bir tayfa ile konuşmuştu ve ikişer liradan iki yatak kiralamıştı bir kendisi bir de benim için.

Fikret ve diğer bayan (Bu bayan birinci sayfada zikredildiği gibi bize iltihak eden arkadaşların birincisidir.) yatacak yerden mahrumdurlar. Kendilerine bizim komple ettiğimiz yerleri teklif ettik. Korku ve nefretle reddettiler. Pis, dar ve koku içindeydi. Ortadaki dar masa üzerinde yemek artıkları birikmişti. Ve yataklar ihtiyarlıklarını ve bakımsızlıklarını inkâr etmeyecek derecede kirli idiler.

Uyku arada bir gözlerime inecek gibi oluyor, bir müddet sonra bir tayf gibi uzaklaşıyordu.

On bir buçuğa doğru Fikret'e de bir şezlong bulduktan ve kendisini güverteye, üzerine paltosunu örterek yatırdıktan sonra Fahir'le birlikte –Ha.. yatmadan önce portakaldan yapılmış gazozla şurup arası birer içki içtik, yedişer kuruş vererek,– kimsenin nâil olamadığı yataklarımıza girdik. Bize yataklarını satan iki tayfa, bizden çok evvel gelecek yılların eskittiği kirli tahtalar üzerinde boylu boyunca çoktan uyumuştular.

Fahir üst yatağa çıktı, ben alttakine girdim. Bir çarşafı üstüme yorgan niyetine örterek ve bulaşık bezi kadar kirli kılıfsız bir yastığa başımı terk ederek yattım. Bu kamara vapurun ta başında idi. Ve pek fazla sallanıyordu. Neden sonra uyumuşum!

Üç buçuğa doğru uyandırıldım. Fahir çoktan kalkmış ve giyinmişti. Köstence'ye yaklaştığımızı ve çabuk hazırlanmamı söylüyordu. Vapur

yanaşır yanaşmaz ilk fırsatta çıkmamız ve o sıralarda kalkacak olan Bükreş trenine yetişmemiz lâzımmış.

Üç saatlik uykunun arttırdığı sersemlikle ve mide bulantıları hissederek güçlkle giyindim.

İkişer bavul kavrayarak mütemâdi sallanan kamaranın dik merdivenlerinden güverteye çıktık.

Vapur saat beşe doğru Köstence'ye vardı. İlk önce Haydarpaşa'ya geldik sandım. Birçok ayniyet göstermekte idi.

Vapur rıhtıma yanaştı. İçeri romen polis ve gümrük memurları girdiler. Büyük bir hüsn-i talih eseri pasaportları ilk önce tasdik ettirerek derhal dışarı çıktık. Birinci sahifede izah edildiği gibi altı arkadaşlık.

Bavulları –Bunu hatırladıkça kızmak mı gülmek mi lâzım bunda mütereddidim.– bir Türk hammala verdik. Gümrükten geçerken üzerimizdeki paraları romen parasına tahvil ettirmek icab etti. Cebimdeki üç lirayı verdim. Üç yüz yirmi bir ley verdiler. –Şu hesapla bir ley hemen hemen bir kuruş.– Gümrükten çıkar çıkmaz –Talebeyiz diye bavulları muayene de etmediler.– bavulları bir arabaya koyduk. İki hammal –Önce bir hammaldı, sonradan bir hammal daha iltihak etti.– bizden, Türk olduğumuzu söylemiştik, üç Türk lirası istemezler mi? Söylediklerine nazaran memleketliyiz diye bu fiyatı istemişler. Eh.. hemşehri bu, fazla isteyecek değil a.. diye üç lira takdim ettik. Tebdil etmediğimiz Türk paralarını birleştirerek –meğer sonradan öğrendiğimize göre; her parça için çok az bir para vermek lâzımmış. Müthiş surette kandırılmışız. –altmışar ley, yani kuruş vererek altı kişi, üçer üçer iki arabaya bindik.

On dakikalık bir seyahatten sonra istasyona geldik. Trene bindik. Hareket beş elli.

Tren Romanya topraklarını katederken hiçbir yenilik görmedim. Adeta Anadolu seyahatine çıkmış gibiydim. Tarlalar, tarlalar...

Yalnız tuhafıma giden iki şey oldu:

Birincisi: Dört, beş istasyondan geçerken hindi sürülerine veya yavularını otlatan birer dişi hindiye tesadüf ettim. Anadolu'ya has sandığım bu hindileri görmek garibime gitti.

İkincisi: Yine dört, beş istasyondan geçerken siyah fötr şapka giymiş köylü çocukları gördüm. Şapkalar her birine o kadar yakışmış ve kendilerine o kadar asil bir manzara vermişti ki büyüklere has sandığım bu şapkaları çocuklarda hem de köylü çocuklarında görmek garibime gitti.

Saat ona doğru lokanta vagonunda yirmi sekiz ley vererek iki çay içtim. Fincanlar birer küçük kâse kadar büyüktü. Ve çayları turuncuya çalan tuhaf birer rengi haizdi.

Daha sonra bavulu açayım dedim. Bavulu değil valizi... valizi açtım ki medet.. aldığım bir kilo şeftali çürümüş birbirine geçmiş. Ve kendilerinin beherinden birer sirke kokusu intişar etmekte.

Ve vagonda su bulmak ne güçtür! Şeftalilerin çürümemiş taraflarını bulmaya çalışarak ve İstanbuldaki salgın tifo hastalığını da hatırlayarak onları yarı yarıya yedim. İştah yoktu. Yemekleri yemedim.

Yolun yarısına doğru Tuna nehri gözüktü. Bizi, ileri geri, Kurân okuyan hafızlar gibi sallayan trenin içindeydim:

Yelesi kabarmış atlarla değil

Kötü bir trenle geçtik Tuna'yı

beyitini hatırlamamazlık edemezdim.

Tuna, suları çamur içinden berbat bir nehirdi. Hiç de herkesin üzerine düştüğü bir Tuna'yı karşımda bulamıyordum. Nehir sayısız fakat çok zarif bataklıklar husule getirmişti. Her birinde yarı beline kadar suya gömülmüş ihtiyar söğütler süratle yanımızdan geçiyorlardı.

Ah.. hepsini uzun uzadıya anlatmak çok hoş olur ama canım istemiyor. Sathî geçeceğim.

Yarıma doğru Bükreş'e vardık. Bükreş ismiyle iki istasyon var. Biri Garp Bükreşi diğeri asıl Bükreş. Yani biri şehrin bir ucu diğeri ortası.

Bükreş'te derhal alelacele indik. Dört erkek her birimiz ikişer bavul kavrayarak ve koşar adım Berlin trenine yetiştik.

Seyahatin asıl müşkül kısmı Bükreş-Almanya hududunda geçti.

Romanya hududunu terk edip Polonya'ya girerken çektiğim sıkıntılar feciydi.. Saat gece yarısından bir hayli sonra iki buçuğa doğru hâlâ uyanıktık. Vapurda zaten pek az bir zaman uyumuştuk. Bu uykusuzluğun ikinci gecesiydi. Polonya hududuna gittikçe yaklaşan tren, bacasından ateş parçaları fırlatıyor ve soluyan bir ejder gibi dört nala ilerliyordu. Uykuya o kadar haristim ki yanımızdaki boş kompartımana daldım, tah-talar üzerine kendimi bıraktım. On dakikada bir kesilen -kapı açılması, trenin düdüğü, soğuk gibi sebeplerle- uyuyor ve uyanıyorum..

Palabıyıklı Leh memurları, pasaport kontrolü. Korkunç karanlıklar, ormanlar.. Leh istasyonlarının gece yarısından hayli uzaklaşmış saatlerinde ıssız ve soğuk manzaraları.

Polonya hududunda pek korkulduğu kadar uzun muayeneler olmadı. Hududu terk ettiğimizde saat üç buçuğa geliyordu. Tekrar boş kompartımana girerek çıplak tahtaya uzandım. İnce pardesünün üzerinde kalın bir soğuk vardı. Buna rağmen uyku bana soğuğu unutturuverdi. Asa-bım müthiş bozulmuştu.

Polonya arazisinin gece yarısından sonraki dehşeti buna inzimam ediyordu. Mâbadli uykunun bir tefrikasına daha daldığım sırada kuvvetli bir kapı vurulmasıyla uyandım. Meğer ben uyuyunca bir başkası daha gelmiş ve karşımdaki kanapeye serilip uyumuş.

Ve tren bir Leh kasabasında durmuştu. Saat dört raddeleri. Trene binen Lehliler kapıyı zorluyorlar ki açalım diye.

Gözlerim bir üniforma gördü ve hiddetli bir adam sesi. Port a port diye bağıyor.

Korku ile ve üzerime yüklenmiş soğuğun tesiriyle titreyerek kapıya koştum. Herhalde bir Leh polisi. İçeri girdi. Bir yolcu. Ben o kadar uyku sersemiyim ki bunun kapıyı aç manâsına gelen Port a port'unu pasaport anlayarak pasaportumuzu uzatıyorum. Adam anlamıyor. Lehçe bir şeyler söylüyor. Tekrar yattım.

Fakat bu yatış da çok sürmedi. Yattığım kompartımana Polonya istasyonlarından dolan yolcuların gürültüsü ve vücudumun işgal ettiği mesafeyi gittikçe daraltmalarıyla uyandım. Saat beş'tir ve sabahın soğuğu bütün tazyikiyle içerdedir.

Altıya doğru trenin oldukça mütekâmil bir Leh istasyonunda durmasından bilistifade iki arkadaş ben ve birinci sahifede hakkında izahat verilen beşinci arkadaş trenden atladık. Orada duran bir büfeden bir sütlü kahve içtik. Gayet basit bir şey! Tabii gayet fâhiş para ödedik. Tren hareket etti.

Romanyanın düz ovalarına karşılık Polonya'nın girintili çıkıntılı arazisi var. Ve ormanlar müthiş. Ve tren öyle süratle kat-ı mesafe ediyor ki göz ağaçları göremeyerek yalnız yeşil bir renk intibâ alıyor.

Neden sonra Lehistan'ın en büyük ve en eski şehirlerinden biri olan Krakovi'yi geçtik.

Uzun tafsilatı terk edeceğim.

İki buçukta Alman hududundan içeri girdik. Beuten istasyonunda muayene..

Berlin'e gece saat sekize doğru girdik. Biz trenden indiğimizde sekiz

buçuk vardı. Fahir'in bir arkadaşı istasyonda beklemekteydi. Bir otele gittik. Bizim iki bayan, banyolu bir yer istediler. Mecburen daha lüks bir otele gittik, orada bir gece kaldık. Ertesi gün ben Studenten-Heim denilen talebe yurdunda bir küçük odaya taşındım.

Parasızdık. İstanbul'dan çıkmalı beri doğru dürüst bir şey yiyememiştik. Benim otelde kaldığım bir geceye altı mark aldılar. Takriben iki buçuk Türk lirası. Bu parayı Fahir bizi istikbale gelen çocuktan ödünç aldığı yirmi marktan verdi. Kızlar, kaldıkları bir gece için fazla konfor arzuladıklarından on dört mark verdiler.

Onlar, benim talebe yurduna taşındığım günün ikindisinde şehre epeyce uzak bir yerde bir pansiyona gittiler.

Açlık ve uykusuzluk bizi bitiriyordu. Berlin caddelerinde iki gün aç dolaştık. Bir lokantaya giremiyorduk. Elimizdeki cüzi parayla otomat denilen yerlerde otomatik makinelere onar fenik atarak avucumun yarısı kadar ve gayet ince ekmek dilimleri üzerinde peynirlerle karın doyuruyorduk.

Rahmeti beyi ancak çarşamba günü bulabildik. Yedi Temmuz Çarşamba günü öğleden sonra Humbolt Vakfı'ndan yüzer markı aldık.

O gün akşama doğru Kazanlı bir Türk talebe refakatinde -Fahir, hanım evlâdı kızlarla uğraşmaktadır. Onun için beni doyurmayı bu talebe-ye havale etti.- talebe lokantasına gittik. İstanbul'u terk edeli beri açlıktan halimiz haraptı. Büyük ümit ve iştahla lokantaya girdim. Fakat yemek ne gezer. Listede üç çeşit yemek!.. Refikim bana buranın yemeklerinin gayet mahdut olduğunu ve ilk günlerde, alışınca kadar müthiş sıkılacağımı söyledi.

Mecburi, benim yiyebileceğimi zannettiğim bir yemek ısmarladık. Yiyemedim. Büyük bir tabak içinde bir yemek. Tabak dörde böldüğümü-zü farzedelim. Bir yarısında havuç ve bezelye beraber, etsiz, pişmiş. Bir yarısında patates ezmesi. Üzerinde de bir yumurta lop. Patates tarafını şöyle böyle yedim. Fakat kırmızı havuçla yeşil bezelye yeşil ve kırmızı renk. İtalyan bayrağı. Velhasıl yiyemedim. Yemeklere alışınca kadar müthiş sıkıntı çekeceğim.

Berlin büyük şehir, caddeler geniş. Ve dümdüz. Hepsi asfalt. Temiz. Binalar büyük. Ve her cadde de hemen hemen birbirine benziyor. Çok karışık. İnsan kaybolabilir. Hayretle temaşa-seza! Çok geniş. Başka zaman uzun uzadıya yazarım.

Behçet

Vakitten tasarruf için eve yazdığım mektubun bir suretini sana gönderiyorum. Kusura bakma.

Burada müthiş canım sıkılıyor. Şimdi bulunduğum talebe yurdu gayet sapa bir muhitte ve etrafında müthiş sükut. Bugün Almanca kurslarının ilk dersine gittik. Oldukça iyi. Henüz Berlin'i gezmedik. Ama hiç yadırgamadım. Sanki öteden beri tanıyormuşum gibi.

Mektuplar, 1000 Tane Yayınları, 1989, sayfa: 11-16

Salâh Birsell
(1919-1999)

Berlin'deki Kadın

Üsküdar'da, Harem'de, Naniiaziz Sokağı'nda oturan Şekerzade İsmet Bey, 18 Nisan 1982 Pazar günü, üç yıldır Berlin'de apartman merdivenleri silerek mutlu ve kutlu bir yaşam süren kızı Mazlume'ye bir telefon sarıktmayı düşünmüştür.

Dokuzu çevirip telefonu otomatiğe bağlayınca 949 numara ile Almanya'ya, 30 numara ile de Berlin'e diz çöktürmüş ve geriye kalan yedi gözlü numarayı da çevirdikten sonra kızının sesini karşısına almak istemiştir.

Gelin görün ki, Mazi'nin -Mazlume'nin adı aralıkta Mazi'ye dönüşmüştür- telefonu ilkin hırlamış, sonra mırlamış, sonra da darılarak sulu-zırtlak tırırt'lar çıkarmaya durmuştur. Şekerzade on dakika bekledikten sonra yeniden aynı denizlerde kulaç atmışsa da bundan da bir sonuç alamamıştır. Kaldırım kırığı tırırt'lar Mazi'nin sesini iletmemekte Tosca inandı gösteriyordu. O gün, ertesi gün, daha ertesi gün, daha ertesi gün İsmet Bey yılmadan, usanmadan, sabah, öğle, akşam, çevir bre ha, çevir bre ha, boyuna Berlin'i kurcalamıştır. Gerçi arada bir, o da gece yarılarında, numarayı tutturduğu olmuştur ama, hay aksi şeytan, o sırada kızı da evde bulunmadığından -İsmet Bey bunu işlerinin çokluğuna vermiştir- yine dileğine erişememiştir.

Çabaları yerde bırakan bu kovalamaca günlerce, haftalarca sürmüştür ki vaktin birinde İsmet Bey yüreğinin birden bir sevinçle burkulduğu-

nu sezer gibi olur. Bir türlü taktaka etmeyen telefonun Berlin'deki ucunda bir ses belirmiştir. Şekarzede hiç vakit yitirmeden bastırır.

– Mazlume, Mazlume!

Ah, ah, eyvah ki telefonda gark-gurk eden kişi Mazlume'nin ne anlama geldiğini çakacak biri değildir.

Berlinli bir kadındır bu.

Soluklanmadan içinde "bitte" sözcüğünün çokça geçtiği birtakım Almanca sözler sıralıyordur.

Şekarzade bu duruma gülsün mü, ağlasın mı?

Haftalarca açılmayan telefon açılmış ama başka bir dilde yayın yapmaya koyulmuştur.

Kadının ilgisini çekerek telefonun kapanmasını önlemek, bu arada da bir çözüm biçimi bulabilmek için bizim Üsküdarlı bir iki kez nihavent makamında:

– İstanbul, İstanbul!

çığlıkları atmışsa da bu, Berlin'deki kadını çok çok kırk saniye oyalamıştır.

Doğrusu, Şekarzade'nin nihaventin ayaklarına yatması Almanların Türk musikisinin bu makamına yakınlık gösterdiklerini bilmesindendir. İsmet Bey, Darülsaltana hemhemelerinden sonra Kaptanzade Ali Rıza Bey'in nihavent/vals makamındaki:

Gün olmuyor ki hatıran dolaşmasın hayalimi

şarkısını da geçmeye kalkmış, ama sesinin kerihliğini hesaba almadığından sarhoş kaşığı makine, şırrrak, suratına kapanmıştır.

Vay, demek oluyor ki, Şekarzade Harem'de Naniiaziz Sokağı'nda yaşıırken Berlin'de de Kurfürstendamm'da –şimdiki gençlerin deyişiyle Kudam'da– ya da Elbestasse'de ya da hıytırık bir sokakta İsmet Bey'in ilk kez sesini işittiği bir Alman karısı soluk alıp soluk veriyordur.

Bir Zavallı Sarı At, Çağdaş Yayınları, 1998, sayfa: 29-30

Orhon Murat Arıburnu
(1920-1989)

Ekmekten Utanmak

Bizler
İşçi çocuklarıyız
Yarının işçileriyiz Avrupada.

Kökümüz
Gövdemiz
Türkiyede
Anadoluda.

Dallarımız uzanmış uluslar boyu
Meyvalarımız,
Avrupada, Almanyada, hele Almanyada...

Bir sorun,
Bin ah işitin bizlerden
Kreuzbergten,
Neuköllnden,
Weddingten...

Bizler,

İşçi çocuklarıyız
Yarının işçileriyiz Avrupada
Bir asmaköprü olduk asıldık,
Ülkeler arasında...

Gelir geçer üstümüzden umutlar
Dışı beni
İçi beni
İçi beni yakar!..

Yabancısın
Yabancıyız
Yabancı!
Yabancı diye diye
Yabancı olduk kendimize
Anamıza, Babamıza, Kardeşimize bile!

Ne Türkçemiz kaldı kendimize
Ne Almancamız var,
Size
Sizlere...

Tutunacak dallarımız kırıldı bu dünyada
Güzel emeklerimiz savruldu
Sağlığımız, gençliğimiz gibi yerlerde!
Her soluk alışımız öldürür bizi
Her soluk alışımız
Gider
Büyür
Kavrulur Türkiyede!

Bizler,
Bir garip yabancılarız
Hem çağrılır
Hem horlanırsınız!

Bilen bilir
Nedenler var işin içinde
Ekmek parasını
Ekmek gibi selamlarız!
Ekmek taş olur boğazımızda
Ekmekten utanırız!

(Berlin, 27.6.1981)

Buruk Dünya, Adam Yayınları, 1985, sayfa: 103-105

Naim Tırali

(1925)

*Berlin'in G lleri,
Kanalları, Köpekleri*

"Eee... Pek iyi, sonra..."

"Almanya nasıl, gittim gideli güneş, bir şey görmedik. Hani bizim buraların (Doğu Karadeniz kıyıları) Şöyle bir sisli havası vardır ya bahar-da. İşte  yle. benim orada eğnimde bir yelek, üstümde bir manto. Alman-ya buralar gibi sıcak olsa, o millet nasıl çalışır? Almanya'nın havası Tür-kiye'ninki gibi değil. Sonra, bu sene diyorlar, sizin Őansınıza, doğru bir güneşli havası olmadı bütün yaz... Şimdi herkes işten dönüyor ya, böyle bir kanal kıyıları var, orada oturaklar yapmışlar, kanepe gibi, hava almak için oraya gidiyorlar. O Almanlar, yağmurda yağışta bile gidiyorlar. Çok severlermiş temiz havayı, hava almayı. İşten gelenler köpeklerini gezdi-riyorlar, kendileri geziyorlar. Bir iki kez, havanın iyiliğinde biz de gittik. Bizi çok gezdirdiler Berlin'de. Akrabalarımız çok ya orada. İmamoglu Remzi filân var. Mustafa'nın oğlu. Hususi taksirlerle geldi. Bizi yemeğe davet ettiler. Yattık, gezdik. Yeni Berlin'i gezdirdiler. Şimdi hani her tara-fını Hamburg'tan getirmişler, deniz yapmışlar. Oraya götürdüler. Alman-ya'nın dört bir tarafını gez, karşında bir kanal duruyor. İrmak gibi, dere gibi bir şey."

"Berlin'de çok güzel g ller var. Onları gösterdiler sana herhalde. De-niz dediğin o olsa gerek."

"Gittik o g llere işte. Yelkenler, motorlar, kayıklar. Oraya iki sefer git-

tik. Bahtiyar'la da gittik bir kez. (Bahtiyar, mahalleden kapı komşusu Berlin'de çalışıyor.

(...)

"Sizin o kaldığınız yerde, Kreuzberg'de hep Türkler oturuyor zaten, değil mi? Kırk elli binden fazla Türk. Neredeyse Giresun'dan daha büyük bir kent Berlin'in içinde."

"Kasabı Türk, bakkalı Türk. Ahmet Dayı'n alışverişe çıkıyordu. Gez-meye gidiyordu. Hiç yabancılık çekmedi. Sıkılacak bir şey yok. Gelmiş-ken gezin diye, bizi kalabalık yerlere de götürdüler. O "U-Bahn" diyorlar, onunla da, otobüsle de, yerin altından, yerin üstünden, dolaştık her tara-fı. Görülecek yerleri gördük hep. Hele bir şey vardı, telin üstünde araba gidiyor. Onu da gördük. İlk vardığımda benim iştahım hep kesildi. Ken-dimiz pişirip yediğimiz halde. Hava değişikliğinden. Ama iyi oldu. Bir-kaç kilo verdim. Durduğumuz yerde, sağımız da Türk, solumuz da. Şu Naim var ya, Takıroğlu Naim; Naim'in yeğeni karısıyla bu tarafta oturu-yor. Kaç katlı apartmanda, sade üç dairede Almanlar kalmış. Onlar da yaşlı. Yeğenimin durduğu apartman da öyle. İyi has işte, Almanya dedik-leri bir dumanlı, bir sisli hava..."

"..."

Bir gün pazara gidelim dediler. Ben burada, Piraziz'de bile, inanır mısın pazara gitmiyorum. Kalabalığı, gürültüyü hiç sevmem. Başım da-yanmıyor. Pazar çoktan dağılmıştı gittiğimizde. Yerleri temizliyorlardı. Dolmuşlar bizim Türkler Berlin'e. Sade benim kardeşimin dört tane oğlu var mı? Dört tane gelini var mı? Üç tane kızı var mı? Damatları mamat-ları ki, yani bunlar hep akraba. Ele daha keşik yok bizim cinsten. Bizim-kiler hep orada."

Piraziz Nere, Berlin Nere, Yazko, 1984, sayfa: 37-40

Mehmet Önder (1926)

Atatürk'ün Almanya Gezisi'nden

23 Aralık 1917 Pazar. Bir gün önce, Essen'den gece yarısı hareket eden tren saat 11'de Berlin'in Friedrich Strasse İstasyonu'nda durdu. Gar-da, Alman Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürü ve yüksek dereceli memurları ile Türkiye Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Albay Cemil Bey ve Büyükelçilik memurları bekliyorlardı. Trenden önce Vahdeddin, sonra da Mustafa Kemal Paşa indi. Kısa bir tanışma ve görüşmeden sonra otomobillere bindiler.

Berlin'in en büyük ve konforlu otellerinden biri olan Hotel Adlon'un büyük daireleri Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa ve öteki konuklar için ayrılmıştı. Türk Heyeti, Berlin'de 10 gün kadar, Kayzer Wilhelm II.'nin konuğu olarak kalacak, Berlin'i gezecek ve dinleneceklerdi. Konuklar şerefine, Adlon Oteli'ne Türk Bayrağı çekilmiş, emirlerine 2 otomobil verilmiş, tercümanlar görevlendirilmişti.

O gün öğle yemeğini, Adlon Oteli'nde Dışişleri mensupları ile birlikte yediler. Öğleden sonra, saat 14.30'da Vahdeddin, yanında Mustafa Kemal Paşa ve Naci Bey olduğu halde, Tiergarten'deki, Bellevue (Schloss Bellevue) Şatosu'nda oturan Kraliçe Augusta Viktoria'ya bir nezaket ziyaretinde bulundu. Ziyaret sırasında Veliahd, Kraliçe'ye değerli taşlarla süslü güzel bir broş hediye etti.

Akşam saat 19.30'da Opera Royal'ın İmparator locasında Kraliçe ile birlikte bir operet seyrettiler. Operadan sonra, Adlon Oteli'ne döndüler. Ertesi gün öğleye kadar Adlon Oteli'nde dinlendiler.
(...)

Atatürk'ün Almanya Gezisi, Kültür Bakanlığı, 1981, sayfa: 85-87

Şirin Devrim (1926)

Berlin
1935-1938

1930'ların ortalarında Berlin, diplomatlar için çok önemli bir görev yeri idi. Almanya bir kez daha büyük güç olarak ortaya çıkıyordu. Bütün dünya Adolf Hitler ile yandaşlarını, onların geçit resimlerini, gamalı haçlarını, gösterilerini, baraklarını, selam şekillerini, siyah üniformalı hücum kıtalarını büyülenmiş gibi hayretle izliyordu. Pek kimse o zamanlar oyuncağa benzeyen Alman askerlerinin birer öldürme makinesine dönüşeceklerini, Hitler'in başlattığı savaşta da elli milyon insanın öleceğini tahmin etmiyordu.

1935 Sonbaharında Nissa Berlin'e gelir gelmez burasının büyük oyuncuların oynadığı bir arena olduğunu gördü ve kendisi de bu oyunculardan biri olmaya karar verdi. Üç yıl öncesine kadar İngiliz mandasında olan Irak, yeni ve küçük bir devlettir. O nedenle temsilciliği fazla dikkat çekmeyebilirdi. Nitekim Mussolini'nin Büyükelçisinin eşi Madam Attolico, Nissa'nın ziyaretine karşılık vermedi. Bu, İtalyan sefire tarafından yapılmış bir protokol hatasıydı. Onun bu tavrı Nissa'da meydan okuma duygusu uyandırdı ve içinden, "Yemin ediyorum Madam Attolico bir gün Irak Krallığı Elçiliği'ne davet edebilmek için ricada bulunacak," dedi.

Tabii Raad'a hamile olduğundan kampanyasını başlatmak için en az altı ay beklemesi gerekecekti. Bu arada Elçiliği açtı, dayadı döşedi, personel tuttu. Berlin'deki, Nuremberg'deki hatta Mühil'teki müzeleri ve sanat

galerilerini gezdi. Kendini iyice Germen kültürüne, edebiyatına verdi. Rilke'ye ve Nietzsche'ye hayran oldu. Hele sürekli alıntılar yaptığı Nietzsche'nin "Zarathustra Böyle Konuştu" kitabını başucundan hiç ayırmadı. Resme devam etmek istediği için sanat kurslarına yazıldı. Yatak odasının bir köşesine de şövalyesini kurdu. Bu sürede yaptığı bir genç kadının portresi hâlâ Fürey'a'nın evinde asılıdır. O kadar klasik tarzda yapılmıştır ki kimse resmin onun elinden çıktığına inanamaz.

Nissa her zaman operayı konser müziğinden çok sevmiştir. Kahramanlık ve büyük çaptaki yapıtlar onun romantik ruhunu okşardı. Wagner'in operalarında kalbine seslenen ateşi, hırsı ve aşkı bulurdu. Yatak odasındaki gramofonunda sürekli Tristan ve Isolde'den aryalar dinler, hele Liebested'u her dinleyişinde ağlardı.

1936 Şubatı'nda Raad'ı doğurduktan sonra zayıflamak için Dresden'de bir senatoryuma gitti. Oradan Paris'e geçti, en son model, en güzel elbiseleri alıp Berlin'e döndü. Artık Berlin sosyetesine girmek için hazzırdı; mükemmel de bir fırsat çıktı. Hitler bütün diplomatlar için Reichskanzlei'de resmi bir akşam yemeği veriyordu. Nissa şahane tuvaletiyle, Emir Zeid ve frakı, nişanları ve Kraliyet kurdelesiyile Reichskanzlei'ye girdiklerinde çiçeklerin çokluğu karşısında hayretler içinde kaldılar. Görkemli holün ortasındaki açelyalar sanki bir halı deseni oluşturmuştu. Sarı gül demetleri her yeri süslüyor ve havayı mis gibi kokutuyordu. Uzun ve yavaş giden kabul kuyruğuna girdiler. Nissa, Hitler'le karşı karşıya geldiğinde, Hitler onu tanıdı. Birkaç gece önce 'Die Walküre'yi seyrederken diplomatlar locasında oturan Nissa'nın kusursuz profili dikkatini çekmişti. Şimdi de karşısında görünce onu 'güzel profilli kadın' olarak hatırladı. Belladona damlatıp parlaklaştırdığı gözleriyle Nissa'nın gözlerinin içine uzun uzun baktı, sonra eğilip elini öptü ve "Berlin'e hoşgeldiniz Prenses Hazretleri" dedi. Annem gördüğü iltifattan gurur duymuştu; çünkü Hitler önden giden hanımlardan hiçbirin elini öpmemiş, yalnızca başını hafifçe eğip ellerini sıkırmıştı. Herkes Führer'in bu kadar ilgi gösterdiği gümüş lamé Chanel tuvaletli, pırlanta taçlı güzel kadının kim olduğunu merak ediyordu. Nissa istediğine ulaşmıştı. Bütün davetliler onu fark etmişlerdi.

Resepsiyonu, at nalı şeklinde hazırlanmış görkemli bir masada yenilen nefis yemek izledi. Sofradan kalkınca hanımlar salona geçtiler. Rastlantı sonucu Nissa'nın yanında oturan Mareşal Göring'in eşi Emmy

Göring, Nissa ile orada ahbablık ettikten sonra onu evine çaya davet etti.

Emmy Göring'in evi Carinhall, Mareşal'ın ilk eşi İsveçli Carin'in adını taşıyan saray yavrusu bir binaydı. Çayda önemli Nazi bakanlarının eşleri vardı. Tek yabancı Nissa idi; bu ona garip geldi. Çay içildikten sonra konuklarına katılan Mareşal, yakası aynı renk saten kapitone, bordo kadife bir smokin ceketi giymişti. Odada bulunan konuklar ve sırma işlemeli yeşil üniformalarıyla Lehar operetlerindeki uşaklara benzeyen hizmetkârlar, onun içeri girmesiyle tedirgin oldular. Nissa, ona göre tombiş bir opera tenorunu andıran Göring'den, herkesin niye bu kadar çekindiğın anlayamadı. Mareşal konuklarının hatırını sorduktan sonra etrafına gururla bakıp Nissa'ya, "Evimi nasıl buldunuz?" diye sordu. Annem bu Barok stili uçsuz bucaksız ve paha biçilmez antikalarla dolu saray yavrusundan hiç etkilenmemişti. Yutkundu ve nazik bir şekilde, "Harikulade," diye yanıt verdi. Sonra kapının üzerindeki manzara resmine işaret ederek, "Ama bu tabloyu hiç beğenmedim," diye ekledi. Salona girdiğın anda o sevimsiz resmi görmüştü. İş resme gelince diplomatlıkta zorlanıyordu.

Bir sessizlik oldu. Bakanların eşleri hemen, Nissa'nın yanıldığını, resmin çok değerli olduğunu ve asıldığı kapının üstüne pek yakıştığını belirtmeye çalıştılar. Oysa Göring hiç alınmışa benzemiyordu, hatta Nissa'nın açık sözlülüğünü beğenmiş gibiydi. Kolunu uzatarak, "Gelin, size öteki resimlerimi göstereyim, epey bir koleksiyonum var," dedi. Böylece bakmaya başladılar. Nissa tabloların çokluğu ve güzelliğı karşısında şaşırılmıştı. Göring'in nasıl böyle bir koleksiyonu olabilir, bu kadar kısa zamanda bütün bunları alacak parayı nereden bulabilir diye düşündü. Bilmiyordu ki bu eserlerin çoğı Almanya'dan kaçan zengin Yahudilerden ya zorla, ya da yok pahasına alınmış yahut çalınmıştı.

Carinhall'daki salonlardan birinin duvarları çok değerli Acem halılarıyla kaplanmış, başka biri de dünyanın değişik haritalarıyla süslenmişti. Bir odada ise aslan yavruları oynuyordu. Göring'in tepesine çıktılar, o hiç aldırmadı. Kadınların hayretten açılmış gözleri karşısında onları sevdi, okşadı.

Sonra dar bir merdiven çıkıp tavan arasında geniş bir odaya geldiler. Odanın tabanı akıl almayacak ayrıntıları olan bir oyuncak tren şebekesiyle kaplıydı. Tek basamak merdivenle çıkılan platform gibi bir yerde kontrol masası vardı. Göring birbiri arkasına kontrol düğmelerine basıyordu,

trenler rayların üzerinde çeşitli yönlerde gidiyorlar, köprüler açılıyor, köprüler kapanıyordu. Bomba atan model uçaklar bile vardı. Derken Göring, Nissa'yı yanına çağırdı, onun da kumanda düğmelerine basarak oyuna katılmasını istiyordu. Nissa, iki eliyle bir piyanonun bütün tuşlarına birden basıyormuş gibi aynı anda basınca kıyametler koptu. Trenler raylardan çıktı, devrildi. Raylar ortadan ayrıldı, evler yıkıldı. Konuk hanımlar feryat etmeye başladılar, ama Göring kahkahalarla gülüyordu. Nissa'nın eğlendiğini görmek hoşuna gitmişti.

Yıllar sonra annem Carinhall'u ziyaretini anlatırken, ikimiz de aynı şeyi söyledik. Kim derdi ki, aslan yavrularıyla, trenleriyle oynayan, parmakları yüzüklü tombiş Göring, Hitler'in uğursuz savaşının ve yönetiminin baş mimarlarından biri olacaktı?

1936 Olimpiyatlarında Berlin dünyanın her yanından gelen ünlü, önemli kişiler, spor ve şenlik sevenlerle doldu. Nissa da bu heyecana ve şenliğe tanık olabildiği için Berlin'de yaşamının mutluluğunu duyuyordu. Herkes için bulunması güç olan biletler, diplomatlar için daima el altındaydı. O nedenle Nissa, elinden geldiği kadar bütün yarışmaları izledi. Gerçi yarışmalar hoşuna gidiyordu ama, diplomatik locada görünmekten de hoşlanıyordu.

Olimpiyatlar bittiğinde Amerikan Büyükelçisi atletlere muhteşem bir yemek verdi. Ama Nissa zenci atletlerden hiçbirinin, hatta Jesse Owens'ın bile, davet edilmediğini duyunca çok şaşırdı. Jesse Owens Amerika Birleşik Devletleri için her atletten fazla altın madalya kazanmıştı. Bunu Berlin'de tanık olduğu en tatsız olay olarak niteledi. Ya bir de o Berlin'den ayrıldıktan altı ay sonraki Kristallnacht olayında orada olsaydı?

Oyunlar sone erip de şehir yavaş yavaş her zamanki haline dönünce, annem Nejad'la beni Berlin'e getirmenin zamanı olduğuna karar verdi. Kararlarını derhal uygulamaya koyduğu için, aynı gün babama mektup yazdı. Babam mektubu yaşamının çetin bir devresinde aldı; çünkü müdürü olduğu Elektrik ve Tramvay Şirketi pek yakında millileştirilecekti. Çocuklarının, anneleri ve Emir Zeid'le Berlin gibi bir şehirde daha iyi koşullar altında yaşayacaklarını düşünerek razı oldu.

Yaz sonunda Nejad'la Büyükada'dan babamın apartmanına döndüğümüzde, babam bize haberi hemen vermedi. Önce bizi fotoğrafçıya götürüp ayrı ayrı küçük resimlerimizi çekti. (Sonradan anladık ki pasa-

portlarımız için vesika resimleriymiş.) Ertesi gün Aliye teyzem bir terziyle geldi. Kışlık bir kıyafet için ölçüm alındı. Babam da Nejad'ı bir erkek terzisine götürüp ona bir tüvit takım ısmarlardı. Bize gösterilen bu ilgiyi hayretler içerisinde izliyorduk. Derken bir öğleden sonra babam bizi salondaki kanepeye oturttu. Theodosia çay ve keklerimizi verirken, annemin, bizi Berlin'e götürmek için geleceğini bildirdi.

"Bu her ikiniz için güzel bir fırsat olacak," dedi. "Yabancı bir ülkede, yabancı bir kültürle ilk kez karşılaşacaksınız. Sakın bazı şeyler alıştığınızdan farklı olduğu için eleştirmeye kalkmayın. Açık fikirli olun. Gördüklerinizden sürekli bir şeyler öğrenmeye çalışın." Birden sesi titredi, ağlamamak için kendini güç tutuyordu. Toparlanıp konuşabilmesi biraz zaman aldı; sonra şefkatle, "Ama babanızı unutmayacaksınız değil mi? Ben sizi çok, ama çok özleyeceğim çocuklar," diye ekledi.

O anda aldığım büyük haber ve babamın ender gösterdiği duygusallık bana çok dokunmuştu, ağlamaya başladım. Nejad da hıçkırıyordu. Babamın artık tutamadığı gözyaşları uzun kirpiklerinin arasından damla damla dökülüyordu. Cebine eriştim, tertemiz beyaz keten mendilini çıkarıp önce onun gözlerini kuruladım, sonra kendi gözlerimi, sonra da mendili Nejad'a verdim. Nejad mendili alır almaz büyük bir gürültüyle süm-kürdü.

Annemin İstanbul'a gelmesi uzun sürmedi. Çok keyifliydi. Büyükannem, teyzelerim ve dayılarımla veda partileri içinde harika bir hafta geçirdik. Bu partiler bekleyişimize daha da heyecan katıyordu. Gidiş gününü bütün aile Sirkeci istasyonuna bizi geçirmeye geldi. Orient Ekspresi peronunda duruyor, siyah bir canavarı andıran lokomotifi buhar dumanları püskürtüyordu. Vagonların içi ne kadar güzeldi! Duvarları cilalı tah-tadan, kapı tokmakları pırıl pırıl parlatılmış pirinçtendi. Döşemeleri tertemiz, halılar da yumuşak ve kalındı. Bütün bu güzellikler bizi bekliyordu. Ailede herkes kompartımanımızı çiçekler, meyve sepetleri, kutu kutu çikolatalar, dergiler ve kitaplarla doldurmuştu.

Üç gün iki gece trenimiz kuzeybatıya doğru göz gönül açan, nefis manzaralar arasında yol aldı. Yunanistan, Bugaristan, Yugoslavya ve Çekoslovakya'dan geçerek kuzeye, Almanya'ya yöneldik. Saatlerce Nejad'la dağların ovaya dönüşmesini, nehirlerin göl olup tekrar nehirleşmelerini seyrettik. Annem de bu güzel yolculuğu okuyarak, resim çizerek ve günlüğünü yazarak geçirdi. Üçüncü günün akşamı tren Berlin'in koca-

man, demir ve camdan yapılmış istasyonunda durdu. Peronda Emir Zeid, gri çizgili takım elbisesi ve rölöve şapkasıyla bizi bekliyordu. Tam bir büyükelçi görünümündeydi, arkasında şoförü duruyordu. Şoförün sarı metal düğmeli lacivert üniforması, kasketinin de önünde sırmayla işlenmiş Haşimî Kraliyet kokartı vardı. Arkalarında da birkaç irikiyım hamal duruyordu.

Berlin'deki gökyüzüne vuran ışıkların parlaklığı, binaların yüksekliği, trafiğin hızlı akışı, caddelerin genişliği biz İstanbul'dan gelen iki çocuğun gözlerini kamaştırmıştı. Öyle ya, Nejad on üç, ben on yaşındaydım. İstanbul, o zamanlar, bir iki cadde dışında öyle pırıl pırıl bir şehir değildi. Güneş battıktan sonra karanlık ve sessizlik çökerdi. Arnavut kaldırımlı dar, loş sokaklar küçük eski evlerin arasından geçerd. Evet, babamın oturduğu gibi büyük birkaç apartman vardı ama, onlar kentin geleneksel mimari tarzında değildi.

Irak elçiliği Berlin'in Charlottenburg semtinde, Fasanenstrasse'de, demir parmaklıklı bir bahçenin az gerisinde yapılmış, dört katlı sevimli bir binaydı. Bizi, en üst kattaki odamıza çıkardılar. Emir Zeid yaşımıza göre kitaplar, oyuncaklar ve şekerlemeler aldırılmıştı. Yataklarımızın üzerine Nejad için mavi pijama, benim için de pembe gecelik serilmişti. Onun bu inceliği ve bizi karşılamasındaki içtenlik, kalplerimizi minnetle doldurmuştu!

Ertesi sabah kuştüyü yorganlarımızın altında mışıl mışıl uyurken kapı gürültüyle açıldı. İzbandut gibi bir kadın karşımıza dikilip kendini Fraulein Gerlach diye tanıttı. Hemen yatağımdan çıkmamı emredip beni banyoya soktu. Neye uğradığımı anlamadan, sert bir fırça ve buz gibi suyla baştan aşağı yıkadı. Sıra kardeşimdeydi. Böylelikle sabah programımızı öğrenmiş olduk. Kadının gri üniforması, sımsıkı topuz yapılmış gri saçları, ortopedik ayakkabıları bir de haykırarak her şeye "Nein" "Hayır" demek gibi berbat bir âdeti vardı.

Küçük kardeşimizi görmek istedik, "Nein!". Annemizin odasına dalmak istedik, "Nein!". Kahvaltıda peynir istedik, "Nein!".

Yemek odasında uşağın servis yaptığı kahvaltımız bitince, Fraulein bir süre için ortadan kayboldu. Ben de merakımı yenemediğimden, doğru ikinci kata çıkıp annemin odasının karşısındaki kapıyı açtım. Bez değiştirdikleri masanın üzerine konmuş minicik lazımlıkta yeni kardeşim Raad oturuyordu. Küçük, şirin bir Buda heykeline benziyordu. Artık se-

kız aylıktı. Siyah kıvrıkcık saçları, kocaman siyah gözleri vardı. Sanki hık demiş Emir Zeid'in burnundan düşmüştü.

Bembeyaz kolalı üniforma giymiş Alman dadısı ayakta dimdik, küçük prensin kaka yapmasını bekliyordu. İş tamamlanınca, oturmaktan kızaran küçük poposunu güzelcek yıkadı, kremledi, pudraladı ve onu kucağıma verdi. Sıcak dipdiri bir vücudu vardı. Kardeşim saç buklelerimden birini minik eliyle yakalayıp dikkatle beni incelemeye başladı. Mutluluktan uçuyordum ama, kapı hışım gibi açıldı ve Fraulein Gerlach bir elinde Nejad ve ağzında bir sürü "Nein!"la içeri girdi ve beni ite kaka odadan çıkardı.

Allahtan annem de kadının "Nein!"larına fazla dayanamadı ve üç ay sonra kovdu. Onun yerine utangaç soluk yüzlü bir Danimarkalı aldı. Danimarkalı bütün gününü Emir Zeid'in ofisinin yanındaki verandada çiçeklere su vermekle geçiriyordu. Annem onun Emir Zeid'e âşık olduğundan kuşkulandı ve ona da yol verdi. Daha sonra tatlı bir İspanyol kadın geldi. O, bize bakmaktan çok, başımızda bulunuyor, bize arkadaşlık ediyordu. Onu çok seviyorduk çünkü ne istersek yapıyordu.

Çocuklarını güzel giydirmeye KaDeWe'ye götürdü. Burası Wertheim gibi çok büyük bir mağazaydı, ne ararsanız vardı. Bir defasında, bana birkaç tane belden büzgülü, bol etekli elbise, okul için etek, bluz, bir iki tane de dantel yakalı kadife parti kıyafeti aldı. Nejad'a deri pantolon, deve tüyü bir palto ve bir lacivert takım alındı. İlk kez böyle çok giysilerimiz oluyordu.

Başından itibaren okulun her şeyini sevdim. Kısacık yaşamımın yarısını okul özlemi içinde geçirmiştım. Berlin'deki Fransız Lisesi (Fransösische Gymnasium) Reichstag'ın köşesini döner dönmez, dört katlı kırmızı tuğla bir binaydı. Spree Nehri, Lisenin önünden geçiyordu. Bu okul 1685'te on dördüncü Louis Protestanlara birtakım ayrıcalık tanıyan Nantes Fermanı'nı geçersiz kıldıktan sonra Fransa'yı terkeden Huguenots'lar tarafından kurulmuştu. Aslında erkek okuluymuş ama, ancak asılları Huguenot'lara dayanan ailelerin ve diplomatların kızları kabul ediliyormuş. Benim sınıfımda otuz üç erkek ve üç kız vardı.

Oğlanların listesinde başı çaktığımı hemen anladım. Her sabah sınıfa girdiğimde karatahtada içinden ok geçmiş kanayan bir kalp resmi, altında da Frederik Şirin'i seviyor, ya da Otto Şirin'i seviyor gibi yazılar görüyordum. Biliyorum çocukluk aşkılarıydım. Ama on bir yaşına gelmişse-

niz bu gibi şeyler size derin ve önemli gelir; romantik arzularınızı uyan-
dırır. Nitekim bir süre sonra kendime Nejad'ın sınıfından bir erkek arka-
daş seçtim, Joachim Cyliax! Saçları ve gözleri kestane rengi, daima deri
pantolon giyen Bavyeralı tatlı bir çocuktur. Her gün sıramda ondan gel-
miş bir aşk mektubu ve bir kutu çikolata bulurdum. Babasının şekerleme
mağazaları zinciri vardı. Mektupları da on üç yaşındaki bir çocuktan
umulmayacak, inanılmayacak kadar hem ateşli hem romantikti. Sonun-
da ben de artık karşılık verdim. En beğendiğim fotoğrafımın altına "Ben
de seni seviyorum" diye yazdım ve kalp şeklinde kırmızı tahtadan yapıl-
mış, kapağı çıt diye açılan bir çerçeveye koyup ona verdim. Her ne kadar
mektuplar ve hediye alışverişleri büyüklerin yaptığı şeylerse de, bizim
yaptığımız ancak birbirimizi görünce saçlarımızın dibine kadar kızar-
maktı. Dilimiz tutulduğundan bir kelime bile konuşabilmiş değildik. Yal-
nızca benim verdiğim partilerin birinde 'Şişe Döndürme Oyunu' oynan-
ırken Joachim'in çevirdiği şişe benim önümde durunca, Joachim yana-
ğıma bir öpücük kondurdu, dudaklarının değdiği yere ateş düştü san-
dım.

1936, Hitler devrinin üçüncü, benim de okuldaki ilk yılımdı. Herkes
artık sağ kolunu, kaldırarak 'Heil Hitler' diye selam vermek zorundaydı.
Yabancı öğrencilerin 'Heil Hitler' demeleri gerekmiyordu; ama koridor-
larda bir öğretmenle rastlaştığımızda durup sağ kolumuzu kaldırıp Nazi
selamı vermek zorundaydık.

Bir hocanın içtenlikle Nazi olup olmadığı, Hitler'i sevip sevmediği
selam verişinden anlaşıyordu. Örneğin, yaşlı bir tarih öğretmenimiz
vardı; sınıfa girer girmez üstüne basarak 'Günaydın çocuklar' derdi, ar-
dından eliyle sinek kovar gibi bir hareket yapıp, ağzının içinde 'Heil Hit-
ler' diye bir şeyler evelerdi. Ona karşılık, genç bir Fransızca öğretmenimiz
vardı; koluna gamalı haç işlenmiş kahverengi gömlek giyer, sınıfa selam
verirken pırıl pırıl cilalanmış çizmelerinin topuklarını şrak diye birbirine
vurur, sağ kolunu dimdik kaldırır ve ciğerleri sökülürcesine "Heil Hitler"
diye haykırırdı. Bu kadar askeri bir tutum, çocuklardan oluşan sınıfımız
için aslında yersizdi ama, aramızda Hitler'in gençlik üniformasını giyme-
ye başlamış arkadaşlarımız bile vardı. Evet, siyah fitilli kadife pantolon-
larını hançer takılı kemerlerle tutturuyorlardı. Tabii onlar da aynı heye-
canla sağ kollarını dimdik havaya kaldırıp olanca güçleriyle 'Heil Hitler'
diye coşkuyla karşılık veriyorlardı.

Berlin çocuklar için sonsuz olanaklara sahip, cennet gibi bir şehirdi. Burada çocukların kendilerine özgü bir yaşantıları vardı. Örneğin en güzel oyunların en iyi şekilde sahneye konup profesyonel aktörler tarafından başarıyla oynandığı çocuk tiyatroları olduğu gibi, çocuklar için muhteşem partiler de veriliyordu.

Orada olduğum ilk Noel'de Fransız büyükelçisinin eşi Madam Poncet bütün diplomatların ve yüksek mevkideki Almanların çocuklarına kıyafet balosu düzenledi. Sükse yapmamızı isteyen annem, bizlere XVI'ncı Louis ile Marie-Antoinette kıyafetleri ısmarladı. Pembe ve beyaz satenden giysilerimiz, beyaz peruklarımız ve kırmızı deri topuklu saten ayakkabılarımızla o kadar çok beğenildik ki, kostüm yarışmasında birinciliği aldık. Annem de tabii çok sevindi.

Annem için parti vermek bir sanat, bir yaratıcılıktı. O da çocuklar için bir kıyafet balosu düzenlemeye karar verdi. Ama onun partisi Madam Poncet'ninkinden mutlaka daha üstün olmalıydı. Parti için Berlin'in en iyi kukla oynatıcısını tuttu. Almanya'dakiler yetmiyormuş gibi Londra'dan çatapatlar, oyuncaklar getirtti. Sonra da üzerinde bin bir çeşit pasta ve kek olan kocaman bir sofraya donattı. Salon ile yemek odasını renkli krepon kâğıdından bantlar, küçük bayraklar ve renk renk hediye paketleriyle süsledi.

Ama annemin en çok konuşulan partisi, Dışişleri Bakanı Baron von Neurath'ın onuruna verdiği yirmi dört kişilik yemektir. Davet günü öğleden sonra okuldan döndüğümde garsonumuz Karl, annemin yemek salonuna gidip hazırlıkları izlememi istediğini söyledi. Bu gibi şeylerin nasıl yapıldığını görmemi istiyordu.

Yemek salonundaki uzun masaya Gaziantep'te elde işlenmiş nefis bir dantel örtü yayılmıştı. Örtünün kırık beyaz rengini sağlamak için hafif bir çaya batırmışlar sonra kolalamışlardı. Gümüşler altın yaldızlı, tabak takımları Meissen'di. Sofranın ortasını, Büyükkada'daki köşkten gelen antika Meissen kâsesinin içine konmuş, eflatun orkideler süslüyordu. Kâsenin iki yanından aynı orkidelerin daha ufak cinslerinden yapılmış gırlantılar altı kollu gümüş şamdanlara gidiyor, şamdanlardan da uzun eflatun mumlar yükseliyordu.

Her tabağın yanına parmak kalınlığında ufacık ekmekler leylak rengi saten bir kurdeleyle bağlanıp demet halinde konmuştu. Yine her tabağın önünde üzerlerine altın yaldızlı Haşimî arması basılmış ve güzel bir

el yazısıyla yazılmış yemek mönüsü vardı. Yemekte önce kaplumbağa çorbası, arkasından kaz ciğeri (Fransa'nın Perigrod yöresinden getirilmiş), istakoz (Amsterdam'dan uçakla getirilmiş), sülün (ünlü restoran sahibi Horcher tarafından hazırlanmış), Fransız peynirleri, bombe glacé denen dondurma ve pötifurlar verilecekti. Pötifurlar eflatun orkidelerin renginde şekerden yapılmış küçük sepetlerin içinde büfenin üzerinde sergilenmişti. Yemek, Güney Afrika'daki Cape Town'dan getirilmiş meyvelerle sona erecekti. Annem günlüğüne, "Meyvenin az bulunduğu bu memlekette, getirtmiş olduğum şeftaliler ne kadar lezzetliydi, ne de güzel kokuyorlardı! Hele o koca siyah üzümler... Davet gününe kadar tahta sandıkların içinde çürümesinler diye üzümleri mahzende tavandan ipe astırdım ve her gün gidip onları muayene ettim", diye yazmıştı.

Nissa o gece orkidelerinin renginde eflatun şifondan bir tuvalet giymişti. Böylelikle eflatun ve leylak renkleri ahenk içinde tamamlanmış oldu. Karl yemeğin hazır olduğunu yüksek sesle bildirip, yemek salonunun da kapılarını ardına kadar açınca, Fransız Büyükelçisi Monsieur François Poncet gördüğü manzaranın güzelliği karşısında, "Bu şahane görünüm alkışlanmadan geçilemez" deyip heyecanla alkışladı. Öteki davetliler de büyük coşkuyla ona katıldılar. Yemek bitip de sıra tatlıya gelince Emir Zeid şampanya kadehini konuklarının şerefine kaldırdı ve onları sıhhatine içti. Sonra Baron von Neurath, Emir Zeid'e, konukseverliğinden dolayı teşekkür etti ve Nissa'ya dönerek, "Güzel ev sahibemiz, Binbir Gece Masallarının Prenses'ine teşekkür ve minnetlerimi iletmek istiyorum", dedi. Davetliler dağılırken Avusturya Büyükelçisi Mr. Tauschnitz annemin kulağına, "Sevgili Prenses, hepimizi bastırdınız" diye fısıldadı.

Nissa amacına ulaşmıştı. İki yıldan az bir süre içinde Berlin sosyetesini cazibesi, esprisi, zarafeti ve şıklığıyla etkilemişti. Doğulu güzel bir Prenses, bir sanatçı, kişiliği güçlü bir kadın ve harikulade bir ev sahibesi olarak ün salmıştı. İtalyan Sefiresi Madame Attolico dahil, herkes Irak Elçiliğine davet edilmek için can atıyordu.

Nissa'nın davetleri, kıyafetleri, hovarda jestleri Berlin'de efsane haline gelmişti. Bir sefer Hitler'e doğumgünü hediyesi olarak, dört tarafından uzun ipek püsküller sarkan mor kadife bir yastığın üzerinde, ucu kıvrık, gümüş sapı fevkalade işlemeli bir hançer ile kın'ını gönderdi.

Başka bir sefer, Alman Dışişlerinde çalışan Herr Bülow Schwante'nin

eşine pembe güllerden bir buket yolladı. Güller pembe saten kurdeleyle bağlanmış ve Türk işi yakutlu, incili bir broşla tutturulmuştu. Annem, özellikle çok sevdiği kişilere, kendi yaptığı eskiz ya da resimleri çerçeveletip yollardı.

Emir Zeid ise aksine, meslektaşları arasında yumuşak başlılığı ve alçakgönüllülüğüyle seviliyordu. Özellikle Arap ülkelerinin diplomatları onu çok sayarlar, siyasi konularda ona danışırlardı. Unvan meraklısı Almanlar onun Irak Kralının amcası olduğunu öğrenince çok etkilenmişlerdi. Tabii bu etkilenmenin bir nedeni de Irak'ın, İngilizlerin tekelinde olan petrol zenginliği idi. Nissa istediği kadar dünyanın dört bir yanından, az bulunan yiyecekleri uçakla getirsin, Paris'in en ünlü terzilerinden giyinsin, istediği kadar savurganlık etsin, Emir Zeid'in banka hesabı, fışkıran petrol gibi dolup taşıyordu. Bir gece yine Reichskanzlei'da bir davete giderken, odamıza şöyle bir girdi. Üzerinde Schiaparelli'nin meşhur ettiği Çingene pambesi renkte nefis bir gece elbisesi, rengârenk taşlarla işlenmiş kadife bir ceket, omuzlarında da şarap rengi kadife bir pelerin vardı. Başını 'egret' denen ender bulunan kuşun uzun tüyleri süslüyordu. Bu kıyafetiyle annem bir bale kahramanını andırıyordu, örneğin Ateş Kuşu...

Bütün sosyal etkinliklerine karşın annem bizi ihmal etmiyordu. Türkiye'deyken pek seyahat etmezdik. Ama burada Potsdam'a, Köln'e, Kara Ormanlara gittik. Müzeleri gezdik, oralarda bize uzun uzun değişik resim tekniklerini gösteriyor ve anlatıyordu. Pazar günleri büyük otellerin salonlarında çayımızı içiyor, oda müziği dinliyorduk. Yazları matmazelimizle Warnemünde'ye yüzmeye gidiyorduk. Hatta bir kış, annemiz bizi Garmisch Partenkirchen'e kayak yapmaya bile götürdü. Üç harika gün yokuşlarda kaydık; mutluyduk. Üçüncü günün sonunda annem oteli ve oteldeki insanları beğenmediğini söyleyerek bizi apar topar geri götürdü. Bir gece de tiyatroda yatak odasında geçen bir sahneyi adi bulduğu için, daha birinci perde bitmeden bizi çekip çıkardı; Oysa Nejad'la ben olacaktık heyecanla bekliyorduk. Ne istediğimiz, ne hissettiğimiz bize hiç sorulmazdı.

1937'nin sonlarına doğru bir gün coğrafya öğretmenimiz "Haftaya çarşambaya okul pikniğimiz var. Sırt çantalarınızı da alın yürüyüş yaparız" dedi. Sonra biraz durup hafifçe öksürdü ve "Tabii bazılarınızı istemiyoruz" diye lafını bitirdi.

Tabii ben bu "bazıları" sözcüğünden dersleri iyi olmayan arkadaşla-

rı kastettiğini sandım. Ama sınıfın önde gelenlerinden arkadaşım Grünfeld'in çilli yüzü, kırmızı saçlarının rengi gibi kızarınca anladım. Etrafıma bakındım, bütün Yahudi çocuklar başlarını eğmişlerdi. Yanımda oturan Weinstein'in gözlerinde, tutmaya çalıştığı yaşlar parılıyordu.

Okuldan eve dönünce doğru annemin odasına koştum. Yatağına uzanmış hem müzik dinliyor, hem de son günlerde gezdiği katedrali çiziyordu. Yanağına öpücük kondurdum ve heyecanla okuldaki olayı anlattım.

"Bu seni niye üzüyor?" dedi. "Belli ki pikniğe gidemeyen çocuklar derslerine çalışmamış. Okul da onları cezalandırıyor."

"Hayır, hayır," diye karşı çıktım, "onlar sırf Yahudi oldukları için gelemiyorlar."

"Bundan saçma bir şey olamaz!"

"Hayır, saçma değil. Öğretmen öyle söyleyince, bütün Yahudi çocuklar üzüntüyle başlarını eğdiler."

"Hemen karar verme. Onların Yahudi olduklarını ne biliyorsun?"

"Biliyorum, çünkü onlar da Nejad'la benim gibi din derslerine girmiyorlar. Ama yine onlar Yahudi oldukları için pikniğe gelemiyorlar da biz Müslümanlar gidebiliyoruz, haksızlık bu!"

Annem, "Doğrusu hiç bilmiyorum", diye yanıt verdi.

"Haydi git, çayını iç."

Joachim dahil, arkadaşlarımdan çoğu pikniğe gidiyorlardı. Bu, kaçırılacak bir eğlence değildi. Sonunda Grünfeld'i, Weinstein'i ve öteki Yahudi arkadaşlarımla aklımdan çıkarıp ben de gitmeye karar verdim. O zamandan beri ne vakit Almanya'daki soykırımdan söz açılrsa, hep o çocukların ne olduğunu merak ederdim.

Piknikten kısa bir süre sonra kızıla yakalandım. Alman yasalarına göre çocuk hastanelerinin karantina bölümünde yatmam gerekiyordu. O bölümün duvarları camdandı, etrafımda yatan bütün çocukları görebiliyordum. Birbirimize oyuncaklarımızı gösteriyorduk. Geceleri de cep fenerlerimizi kullanıp Mors Alfabesiyle haberleşiyorduk. Benim odam, bölümün en ilgi çeken kısmıydı; çünkü sepet sepet çiçekler ve meyvelerle doluydu. Annem beni neşelendirmek için elinden geleni yapıyordu. Her gün Emir Zeid, Nejad ve şoför Franz'la ziyaretime geliyordu. Odama girmek yasak olduğu için, camın dışından bana türlü komiklikler yapıyorlardı. Sınıf arkadaşlarımdan kartlar, Joachim'den de aşk mektupları ve kutu kutu çikolatalar geliyordu. Tabii çikolatala-

rı hastabakıcılara veriyordum. Hastaneye ve gördüğüm ilgiye bayılıyordum.

Üç hafta sonra beklenmedik bir tatsızlık oldu, boğazım şişti ve ateşim çok yükseldi. Şişen boğaz bezlerini X ışınlarıyla tedavi etmek için beni sedyeye röntgen bölümüne götürdüler. Ama ne durumum iyiye gitti, ne de ateşim düştü. Hastalığım o kadar ağırlaştı ki, anneme destek olmak için Ayşe teyzem İstanbul'dan geldi.

Aynı hastalıktan ilk oğlunu kaybeden annem, "Şirin'e bir şey olursa kendimi öldürürüm. Bir çocuğumu daha kaybetmeye dayanamam. Zavalı Şirinaki, cayır cayır yanıyor, ateşini bir türlü düşüremiyorlar" diyordu. Ayşe teyzem, "Fahrünnisa şekerim, telaşlanma. Bak Almanya'dayız, en iyi doktorlar burada. Faruk evde sıradan bir doktor tarafından bakılıyordu. Burada durum tümüyle farklı. Göreceksin iyileşecek. Allah'a güven! Ben de dua ediyorum," diye onu avutmaya çalışıyordu.

Annem sonunda, "Şunu bilin ki o ölürse ben de intihar ederim," diye konuya son verdi. Hazırlıklı olmak için de çantasında bir hançer taşımaya başladı.

Bir sabah ateşten çakmak çakmak bakan gözlerimi açtım ve hayal görüyorum sandım. Camın arkasında bana gülen ve komiklikler yapmaya çalışan babam duruyordu. Ona karşılık veremeyecek kadar halsizdim. Durumdan haberi olur olmaz, Orient Ekspres'e atladığı gibi Berlin'e gelmiş. Üç günlük yolculuğu sırasında acaba geç mi kalıyorum diye de çok endişe etmiş.

X ışınlarının işe yaramadığını gören doktorlar, boynuma sıcak patates püresi koymaya başladılar. Tekrar tekrar ısıtılıp kullanılan püreden ekşi ve mide bulandırıcı kokular gelmeye başladı. Her ne kadar hastabakıcıya püreyi kullanmaması için yalvardımsa da "Nein" diyordu: "Bu seni iyileştirecek!" Haklıydı, hastaneye yattığımdan iki ay sonra boğazım normale döndü ve ateşim düştü. Annem gelip de beni yatakta zayıf ve sarı benizli, ama oturuyor ve konuşabiliyor görünce öyle sevindi ki, derhal hastaneden fırlayıp bütün doktor ve hemşirelere hediyeler aldı.

Bütün bu arada babam Berlin'de kaldı, her gün beni görmeye hastaneye geldi. Çalıştığı şirket millleştirilmişti, kendine yeni bir iş arıyordu. O nedenle serbestti ve Almanya'da gerekli süre kalabildi. İstanbul'da daha ufak bir apartmana taşınmış, başında aile sorumluluğu olmadığı için de oldukça rahat geçiniyordu.

Hastaneden çıktıktan bir süre sonra gücüm yerine gelince, iyileşmemi kutlamak için babam, Nejad'la beni Weisse Traube (Beyaz Üzüm) adında o sıralar çok moda olan bir restorana götürdü. Girişte üzüm sal-kımı şeklinde bir avize asılıydı. Garson bizi güzel bir köşe masaya oturttu, yemek siparişlerimizi aldı. Bütün masalar doluydu. Konuşma sesleri, çatal bıçak gürültüleri, garsonların koşuşması, kısacası, kalabalık şık bir restoranın patirtisini duymak üç ay hastane yaşamından sonra beni çok mutlu etmişti.

Tam yemeklerimize başlarken hoparlörden bir tıkırtı geldi ve gür bir ses yükseldi. "Sayın bayanlar baylar, Führerimiz!" Hemen arkasından Hitler'in haykıran sesi restoranı doldurdu. Sanki Tanrı konuşmuş gibi herkes bir anda durdu. Garsonlar duvarlara doğru gerileyerek hazırol vaziyeti aldılar. Artık kimse ne yiyor, ne içiyor, ağzındaki lokmayı bile çiğ-nemeden Hitler'i dinliyordu.

Babam hayretle etrafına bakındı. Hitler bile olsa, insanların yemekle-rini bırakıp nutuk dinlemelerine inanamamıştı. Sinirlendiğini belli etmek için yüksek sesle, "Bu razelet!" dedi. "Biz buraya nutuk dinlemeye değil, yemek yemeye geldik." Yan masadakiler onu hemen susturdular.

Lokantanın içine baktı, bazı insanların onun gibi sinirlenip gitmelerini ya da protesto etmelerini bekledi. Ama protesto edip gitmek şöyle dur-sun, kimse yerinden bile kıpırdamadı. Aksine herkes büyülenmiş gibi dinliyordu. Belli ki Hitler'in gücü, konuşma yeteneğinden kaynaklanı-yordu.

Babam kalktı, masanın üzerine peçetesini ve birkaç mark attı, "Gelin çocuklar, buradan çıkalım," dedi. Yemeğimizi küçük bir sokak lokanta-sında bitirdik. Sosis, patates salatası ve siyah ekmek yedik. Bu hiç de İz-zet Melih'in tarzı değildi.

Babamı böylesine kızdıran konuşma, Hitler'in 11 Mart 1938'de Avus-turya'yı Almanya'ya ilhak ettiğini bildirmesiydi. Mein Kampf (Kavgam) adlı kitabının ilk paragrafından anlaşılağı gibi de Anschluss (İlhak) Hitler'in tutkularından biriydi. Avusturya'yı Almanya'ya katacağı tehdi-di Avusturya Şansöliyesi Kurt von Schuchshnigg'in istifasına neden ol-muştu. Üç gün sonra Hitler, büyük bir zafer kazanmış gibi sırtarak ara-basıyla Viyana caddelerinden geçiyordu. Dünya da madalyonun yalnız-ca bu yanını izledi. Ülkesini kaybetmenin acısını çekenleri hiç görmedi.

Annem, ailesini bırakıp yardımına gelen Ayşe ablasına minnettardı.

Onu gezdiriyor, alışverişe çıkarıyor, konserlere götürüyordu. Bir öğleden sonra iki kardeş alışverişten döndüklerinde Nissa, Emir Zeid'in ofisine uğradı. Kocasını elinde bir telgrafla masanın önünde duruyordu. Donuk bir sesle, "Geri çağrıldık" dedi. Nissa anlamamıştı. "Ne demek istiyorsun, geri çağrıldık, kim, nereye çağırıyor?"

"Dışişleri Bakanı Bay El-Swaidi".

"Ama bu saçma bir şey, seni nasıl geri çağırabilirler? Nedenini sorsana!"

"Ben öyle sorular sorup kendimi küçültmem."

"Irak için yaptıklarımızdan sonra değil çağırarak, bize minnettar olmalılar. Hak, adalet bu mu? Bay El-Swaidi Berlin'e geldiğinde hastaydım, onun için yemek veremedim. Herhalde onu hiçe saydığımızı sanıp buna içerledi ve Bağdat'ta aleyhimize çalıştı." Emir sükûnetle, "Nedeni bu olmayabilir, ama her halükârda gidiyoruz" dedi. Nissa da, "Peki, öyle ise Bağdat'a gider hepsiyle yüzleşiriz," yanıtını verdi.

Hiçbirimiz Emir Zeid'in neden geri çağrıldığını öğrenemedik. Bir söylentiye göre, annemin hükümet parasını çok israf ettiği içindi. Ama bana kalırsa asıl neden, Irak'ın iplerini hâlâ elinde tutan İngilizlerdi. Nissa'nın Nazi liderleriyle olan yakınlığı hoşlarına gitmiyordu; çünkü Irak'ta da Alman taraftarlığı hızla artıyordu. Bu yüzden İngilizler, Emir Zeid gibi Kral ailesinden önemli birinin bu kritik dönemde Almanya'da kalmasını sakıncalı buldular.

Berlin'den ayrılacağımızı duyduğumda çok üzüldüm. Okuluma, Joachim'e, bale derslerime dönmeyi dört gözle bekliyordum. Bir de tabii, bu güzel kentin sunduğu birçok şeyi arayacaktım.

Gidişimiz bildirilince resmi ziyaretler ve veda partileri birbirini izledi. Nisan ayının ortalarına doğru bir sabah, anneme Hitler'in yaveri von Kivitz'den bir telefon geldi. Gayet güzel bir Fransızca ile, "Prenses Hazretleri, Führer sizi görmek istiyorlar", dedi. Nissa bir an düşünebilmek için, "Öyle mi?" diye sordu. Sonra, "Kocamla mı, yalnız mı?" diye ekledi.

Bir an sessizlik oldu. Kivitz'in duraklamasından, Führer'in kendisini yalnız görmek istediğini anladı. "Memnuniyetle kabul ediyorum," diye kesin yanıt verdi. (Bana kalırsa erken karar verdi, ama Hitler'le baş başa olmak onun merakını uyandırıyor. Nasıl bir adamdı? Onun hakkında bir şeyler öğrenmek istiyordu.)

“Yirmi Nisan günü saat beşte mi, beşi çeyrek geçe mi, beş buçuk mu? Hangisi sizin için uygun Prenses Hazretleri?”

Ortası olsun diye düşünen Nissa, “Beşi çeyrek geçe,” diye yanıtladı.

“Size hatırlatmak isterim Prenses Hazretleri yirmi Nisan Führer’in doğumgünüdür. Reichskanzlei’nin etrafındaki bütün sokaklar trafiğe kapalı olacak. Sade sizin arabanız CD82 geçecek.” Nissa, “Teşekkür ederim” dedi ve görüşme sona erdi.

Aynı gün öğle yemeğinde Nissa olayı anlatınca, Emir Zeid şaşırdı. Her devlet başkanı ayrılan bir diplomatı karısıyla davet ederdi, bu bir nezaket gereği idi. Karısını yalnız davet etmek ise işitilmiş şey değildi. Ama Nissa daveti kabul etmişti, bundan vazgeçmesi diplomatik kurallara aykırı kaçardı. Onun için hoşnutsuzluğunu belli etmedi, her zamanki ölçülü tavrıyla kabul etti. Zaten Nissa’nın her istediğini yapmasına izin verirdi, böylesi daha kolaydı.

Gün yaklaştıkça Nissa ne giyeceğini ne konuşacağını düşünmeye başladı. Sonunda uzun etekli siyah kadife tayyörünü ve Paris’ten son aldığı şapkayı giymeye karar verdi. Üzerine de arjante tilki ceketini alacaktı. Baştan aşağıya siyah giyinmek çok dramatik olur diye düşündü. Onunla ne hakkında konuşayım. Hitler’e ne söyleyeyim? En iyisi sanattan söz açarım, zaten o da kendisini ressam sanıyor. Evet, en iyisi bu. Ona Almanya’da gördüğüm müzelerden ve sanattan bahsederim herhalde ilgilenir, diye karar verdi.

Konuşulan gün geldi çattı. Nissa biraz sinirli olduğunu fark edince kapıdan çıkarken küçük bir kadeh konyak içti. Son günlerde Hitler gibi bıyık bırakan, saçını onun gibi taramaya başlayan şoför Franz, anneme pırlıl pırlıl parlayan mavi Buick’in kapısını gururla açtı.

Sokaklarda hiç trafik yoktu. Reichskanzlei’den bir iki sokak önce polis geçmeleri için işaret verdi. Oraya yaklaşırken Nissa binlerce insanın barikatların arkasında biriktiğini gördü. Merakla arabanın içine bakıyorlardı. Kimdi bu kadın? Böyle bir günde Reichskanzlei’ya nasıl yalnız gelebiliyordu?

Araba kapıda durur durmaz, subaylar cilalı çizmelerinin topuklarını vurarak selam verdiler. Von Kivitz, Nissa’yı kocaman kabul salonuna götürdü. Führer, salonun öbür ucundaki balkonda duruyor ve ‘Yaşasın Hitler!’ diye coşkuyla bağırarak kalabalığı selamlıyordu. Von Kivitz koşup kendisine konuşunun geldiğini haber verdi. O arada Nissa ne yapması gerektiğini dü-

şünüyordu. Onu beklemeli miydi yoksa ona doğru yürümeli miydi?.. Tavandaki görkemli avizeyi görünce onun altına kadar gidip Hitler'le yarı yolda karşılaşmaya karar verdi. Hitler döndü ve ona doğru yürümeye başladı. Annem, ne kadar gergin bir hali var, bu adam hiç gevşeyemez, doğal olmaz, diye aklından geçirdi. Sert bir hareketle başını hafifçe eğdi, elini öptü ve onu şöminenin karşısındaki oturma köşesine yöneltti. Orada küçük bir masanın üzerine kanepeler ve pastalar zevkli bir şekilde hazırlanmıştı.

Oturacağı zaman Nissa, iki kişilik bir kanepede ve bir koltukla karşılaştı; koltuğu yeğledi. Düşündü ki, kanepeye oturursa Führer'i yanına davet etmiş gibi olacaktı. Sonra elini tutmak isterse ya da daha yaklaşmak isterse ne yapabilirdi?

Von Kivitz Nissa'ya çevirmen isteyip istemediğini sordu. Nissa bir an durakladı; her ne kadar Almancası pek zayıf idiyse de çevirmen önerisini reddetti. Başka bir insanın aracılığıyla konuşmak fikri hoşuna gitmemişti. Cesaretle, "Hayır, teşekkür ederim," dedi. "Sanırım tercümansız idare edebilirim". Bütün Akdenizliler gibi, el hareketleri ve gözleriyle kendini ifade edebileceğinden emindi.

Bir subay Nissa'ya yaklaşıp, "Kürkünüzü çıkarmayı arzu eder misiniz prenses hazretleri?" diye sordu.

Herhalde ceketimin altında silah olup olmadığını anlamak için almak istiyorlar diye düşünen Nissa, "Hayır, teşekkür ederim, üstümde kalsın" diye yanıtladı.

Uşaktan başka herkes salondan çıkınca annem dramatik bir tavırla kürkünü çıkarıp cilalı parkenin üzerine fırlatmış. Ceket de, sanki binlerce ayağı olan bir hayvan gibi, odanın ortasına doğru büyük bir hızla kaymaya başlamıştı. Hitler'le annem hayretler içinde uzaklaşan ceketı seyreliyorlarmış. Uşak kürkü yakalayıp bir koltuğun üzerine koymuş ve çay servisi yapmaya başlamış. Annemin fincanına bir ibrikten çay, Führer'in fincanına da başka bir ibrikten sıcak kakao koymuş.

Konuşmaya başlamış olmak için Nissa şaka yollu, "Führer", demiş "küçük bir çocuk gibi kakao mu içiyorsunuz?" Führer hiç gülmemiş, ona ciddi ciddi bakmış, kakaosundan bir yudum aldıktan sonra, "Duyduğuma göre ressamıışınsınız, ben de ressamım," demiş. Nissa, hazırladığı konu açılacağı için memnun olmuş, arkasına yaslanmış ve Almanya'da görmüş olduğu müzelerden bahsetmeye başlamış. Özellikle Münich'deki Pinokotek Müzesi'ni ne kadar beğendiğini söyleyince, Hitler'in yüzü asıl-

maya başlamış ve demiş ki, "Ama orası kışın çok soğuk olur". Annem hemen onun hoşuna gitmeyen bir şeyden söz ettiğini anlamış, ama neden olduğunu anlayamamış. Bildiği kadar Münich, Hitler'in savaş çalışmalarına başladığı ve güce eriştiği ilk yermiş. Führer sözüne devam etmiş, "Ben Almanya'daki müzelerin çoğundaki sanatı pek sevmem. Çürümeye başlamış bir sanat! Nuremberg'de bir müze kurmayı ve yeni bir milliyetçi sanat hareketini desteklemeyi düşünüyorum. Resim yapmaya devam edecek misiniz?"

Nissa, "Tabii", demiş. "Şimdiki halde aile sorumluluklarım fazla ama, daha sonra kendimi tamamen sanata adayacağım." Sonra, görkemli salonda etrafına göz gezdirmiş, "Bakın", demiş "bütün bu yaldızlı süsler tümüyle Bizans stili. Bana İstanbul'daki Ayasofya'yı anımsatıyor. Doğrusu bu dekorasyondan ötürü sizi kutlamalıyım."

Mimarlık tutkularından biri olduğu için Hitler memnun oldu. Mimarı Speer'le birlikte Reichskanzlei'yı dekore etmek için aylarca çalışmışlardı. Gençliğinde Viyana'daki barok mimari tarzı onu çok etkilemişti. Oradaki birçok güzel binanın resmini çizmiş, hatta onları kartpostal yapıp satmıştı. Birdenbire sordu, "Anschluss hakkında ne düşünüyorsunuz?" Nissa Hitler'in Avusturya'yı Almanya'ya ilhak ettiği gün sevinçten ağladığını duymuştu. Henüz Şansölye Schuschnigg'in ve binlerce Yahudi'nin Gestapo tarafından tutuklandığını duymamıştı. Onun için, "Bir mucize idi", dedi. "Ne bir silah patladı ne de bir damla kan döküldü."

Hitler o öğleden sonra ilk defa gülümsedi; sonra yüzünden sanki kara bir bulut geçti ve yere bakarak, "Şansölye Schuschnigg için üzgünüm", dedi.

Nissa ne demek istediğini anlamadı. Uzunca bir sessizlik oldu. O da gitmesi gerektiğini düşündü, diplomatik ziyaretler on beş dakikayı geçmemeliydi. Zamanı aşırıldığını anladı ama gitmeden önce şu soruyu sormak istiyordu: "Führer," dedi. "Büyükelçi Poncet her gittiği yerde gaip ten haber veren Cassandra gibi, savaş olacak, bunu çok iyi hissediyorum, savaş patlayacak diye yakınıyor, doğru mu bu? Gerçekten savaş çıkacak mı?"

Hitler gözünü kırpmadan yanıtladı, "Mösyö Poncet Fransa'nın Almanya'ya yollamış olduğu en zeki ve en akıllı büyükelçidir."

Ayağa kalktığı anda, Von Kivitz hemen ortaya çıktı ve kürkünü Nissa'nın omzuna koydu. Hitler koltuğun yanındaki küçük sehpayı işaret etti. "Hani

buraya bir vazo sarı gül koyacaktınız?" Sonra yaverinin omzunu şefkatle okşadı, "Unuttunuz, değil mi?" Von Kivitz kızardı, özür diledi. İkiisi birden Nissa'yı kapıya kadar geçirdiler. Hitler elini iki kez öptü ve "Teşekkür ederim Prenses Hazretleri geldiğiniz için teşekkür ederim", dedi.

Annem hepimize bu olayı en ince ayrıntısına kadar anlatırken, "İşte Hitler'le çay partim böyle sona erdi," diye bitirdi. "Ama anlamadım, Münich'ten bahsederken niye öyle bozuldu?"

Emir Zeid, 1923'teki ünlü 'Beerhall putsch' olayından söz etti. Hitler ve arkadaşları Weimar Hükümeti tarafından kısa bir süre hapse mahkûm olmuşlardı. "Belli ki," dedi Emir Zeid, "KAVGAM"ı orada yazmış olmasına karşın Munich'i pek sevmiyor."

Annem sordu, "Peki Schuschnigg'den bahsederken ne kastediyordu?"

"Söylentiler var," dedi Emir Zeid, "Schuschnigg Gestapo tarafından tutuklanmış ve hapse atılmış."

Annem şaşırdı, "Böyle bir şey nasıl olur? Her yerde okuduğuma göre Avusturyalılar Almanlara sevinçle kucak açmış." Emir Zeid, "Senin öyle düşünmeni istiyorlar," diye yanıt verdi. "Onların her dediklerine inanma. Propaganda makineleri çok güçlü çalışıyor! Şimdi söyle bakalım ziyaretinden memnun kaldın mı?"

"Doğrusunu istersen pek memnun kaldım diyemem. Örneğin Atatürk'ün büyüleyici bir benliği ve müthiş bir karizması vardı. Bu adamda hiçbir şey yok. En azından ben öyle düşünüyorum. Soğuk bir yönü var. Gözleri, sonu olmayan gri tüneller gibi. Ama yine de Alman halkına yaptığına hayranım. Unuttun mu, olimpiyatlardan önce halk imaretlerde çorba içerdi. Bir yıl içinde yepyeni bir ülke yarattı."

"Bütün bunlar doğru ama," dedi Emir Zeid, "onları savaşa sokarsa, yaptıklarının hiçbir değeri kalmaz. Bana kalırsa ANSCHLUSS yalnızca bir başlangıç. Çekoslovakya ikinci kurban olacağa benzer." Sonra her zaman olduğu gibi sakın sakın, piposundan bir nefes çekti ve "Doğrusunu istersen Bay Hitler'e ve bütün bu Nazi mizansenlerine ben hiç güvenmiyorum", dedi.

Ayın sonunda gitme zamanımız gelmişti. Aile Berlin'i grup grup terk edecekti. Herkesten önce Ayşe teyzemle Nejad İstanbul'a hareket ettiler. Annem son iki ay içinde geçirdiği heyecan ve yorgunluktan bitkin hale gelmişti. Toparlanmak için Prag'a, arkadaşları Yakup Kadri'lere gidecekti. Yakup Kadri Bey, Çekoslovakya'da Türk Büyükelçisi idi. Karı koca an-

nemin çok sevdiği iki arkadaşı idi. Hem onları ziyaret edecek, hem de birlikte Karlsbad'a, kaplıcalara gideceklerdi. Annem onları babamın zamanından, Yakup Kadri Bey'in yazarlığından ötürü tanıyordu.

Geçirdiğim hastalıktan dolayı henüz yolculuk yapamayacak kadar halsiz olduğum için, Berlin'i Emir Zeid'le birlikte en son ben terk edecektim. Üç günlük tren seyahatinden sonra Emir Zeid beni İstanbul'a bırakıp Bağdat'a gitti. Ben de Büyükkada'daki köşke, yazı geçirmek üzere bir daha kavuştum.

Şakir Paşa Ailesi, Milliyet Yayınları, 1996, sayfa: 113-131

Yusuf Ziya Bahadınlı
(1927)

Berlin

Berlin'i biz Kunsthalle'de yaşıyorduk bir bakıma; ben Berlin'i Kunst-halle'de sevdim.

Pencerenin önünde büyükçe yuvarlak bir masa vardı. Kahvemizi alı-yorduk Gültekin'le; pencereden meydana bakıyorduk; Kiliseyi görüyor-duk, eskisi-yenisi yan yanaydı. "Savaşı yaşayan onarım görmüş bir şahe-sere bakarken 'sizin yüzünüzden böyle oldum' yerine, 'beni bu hale ge-tirdiler!' der gibi bir tavır seziyor insan. Ne olursa olsun, sanatın her tür-lü büyüyle üretilen yanıbaşındaki yenisi yanında o eskilere özgü gü-zelliği görüyorsun onda. Sonra onlarca mermer, tahta kanepenin ve her soydan insanın doldurduğu meydan, haftalarca aç kaldığı halde ilk lok-mada tıkanıp kalan insan gibiydin: Sanatı insan yapıyordu burada, insa-nı sanat..."

Gençler paten kayıyordu; ressamalar portre çiziyordu; insanlar süre-k-li yürüyordu; biz konuşuyorduk, Berlin'i yaşıyorduk. Batı'yı yaşıyorduk.

Bu meydanı binlerce kişi doldurmuştu geçen gün, aklım karışmıştı: Denildiği gibi bu bir yozlaşma mıydı? Doğu'da denildiği gibi Batı'da yozlaşma mıydı? Doğu'da denildiği gibi Batı'da yozlaşma mı vardı? "Do-ğu'nun güzelliği", Batı'yı bozulmuş, kokuşmuş görmesinde miydi?

Gün, eşcinseller günüydü, yüzlerce genç, kadın kılığındaydı; takmış takıştırmışlardı ve seyredenlerin yüzünde bir gülümseme vardı: hoşgö-ren, aldırmayan bir gülümsemeydi bu. Sesyayarlarda müzik vardı, her-

kes dans ediyordu. Meydanın ortasındaki mermer kubbeye yirmi otuz kişi tırmanmıştı; ayaklarının altından sular kayıyordu. En tepedeki insan çırılçıplaktı, dans ediyor, şarkı söylüyordu. Arada birileri uzanıyor, en tepedekinin organını alıyor, ağzına götürüyordu ve binlerce insan, kadın, erkek, çocuk, gülümsüyordu.

İnsanın içinde hiçbir arzu gizli kalmamalı mıydı; Batı, bu muydu? İsteklerine sürekli gem mi vurmalıydın, Doğu bu muydu?

Biz Berlin'i Kunsthalle'de yaşıyorduk.

Önce sergiyi geziyorduk, Kunsthalle'de bir dünya vardı; ressamı, heykeltraşı vardı.

Berlin'de pencereden kimse bakmıyordu; Biz Berlin'e pencereden bakıyorduk.

Berlin'de herkes çiçek seviyordu, kimse kötü davranmıyordu. Sokaklar temizdi, evler bakımlıydı, insanlar bakımlıydı. İyi de neden kimse pencereden bakmıyordu? Bizse pencereden bakmayı seviyorduk: Cumba pencere demekti; elimizi uzattığımızda cumbadan cumbaya komşunun eline değdi.

"Gültekin" dedim, "gençliğimizde sokakları arşınlarken boynumuz ağrırdı yukarlara bakmaktan; perde aralanır, bir kız başı karartısı pencereyi kaplardı ve o andaki mutluluğumuzu yıllar yılı unutamazdık!"

"Gültekin" dedim, "neden insanlar pencereden bakmaz ki Şu Berlin'de?"

Pencerelere baktıkça Berlin'de daha da yalnızlaşıyorum!

Balkon da öyle! Kızımın okul kompozisyon ödevinde, "mutlu çocuk, evinde balkonlu olmalıdır" biçimli satırlar vardı! Balkonlu bir evimiz olmamıştı. Balkonda çay içilirdi, balkonda rakı içilirdi, balkonda kahvaltı edilirdi, balkon hayatın büyük bir bölümüydü.

"Oysa" dedim Gültekin'e, "şu Berlin'de balkonlar bomboş, balkonlar kimsesiz, balkonlar yalnız."

Balkonlara baktıkça Berlin'de, yalnızlığım büyüyor!

Ve bir de sevdiklerimin uzaklarda olduğunu düşündükçe Berlin günün bir plastik torba gibi başıma geçirildiğini hissediyorum; zaten var olan içyalnızlığım daha da büyüyor. Kendi toprağımdan uzakta yalnızlığı bir ben mi yaşıyordum. "Bitki bahçesini gördüm Berlin'de; kendi toprağı nerede, kendi güneşi, kendi havası, kendisi... Bitki bahçesinde Berlin'de boynu büküktü palmyeler, okaliptüsler..."

Gültekin'e, Berlin meyhanelerini bilmediğimi söyledim; bu yüzden üzüldüğümü eklemeliyim. Dünyaya gözümü açtığımda anam ana sütü yerine ağzıma şarap damlatmıştı! Çocukluğum şarap küpleri arasında geçti, su yerine şarap içerdik. Şarap, sevinç kaynağımızdı; üzümü, şaraba dönüşeceği için severdik! Şimdi ise bir yudumu bile "başım, başım!" diye kıvranmama yetiyor! Meyhanenin bir kültür yeri olduğunu düşünüyorum ben. Öbür yandan Berlin'in bütün kıyı kahvelerini bile tanıyorum. Café Möhring, Kafe Kranzler, Café Einstein, Café Des Westens, Musif Café, Wiener Café benim birer uğrak yerimdi.

Bir de "Doğu" vardı, "Doğu Berlin" birleşmenin güzelliğinden söz edilir. "Doğru"nun her zaman "doğru" olmadığını gördüm Berlin'de: Bütün duvarların kaldırılmasına kadar duvarların varlığı beni rahatlatıyordu. Daha on yedi yaşındayken duvarların kaldırılmasını isteyen bendim; eski yeni yıkıyor, yenisini yapıyordum kafamda. Aslında duvar insanın içindeydi; önce içimizdekini kaldırmalıydık; belki de en yıkılmaz insanın içinde olanıydı!

9 Kasım gecesi Brandenburg Kapısı'nda duvarlar yıkılırken Batılıların elinde bayrak, Doğuluların elinde muz hevengi vardı ve o anda içim kan ağlıyordu! "Duvar", o gün yapımı tamamlandığından halka gösterilmesi gereken "hedefe varış" heykelinin üstünden sıyrılıp atılan bezden bir kılıf olmalıydı. Bez kılıf, heykelin yapımı bitmeden çekilip alınmıştı. Ben heykelin yarım kalışına ağlıyordum.

Son oturduğumuzda Kunsthalle'de pencere önünde, Berlin'de üç ayrı zamanda üç ayrı yerde oturduğumu söyledim Gültekin'e: İlki Stresman Strasse'deki Exelsior Haus'un sekizinci katındaydı; bir oda, tuvaleti, banyosu, mutfakı içinde. İkincisi Bethanien Haus'un bir odası. Üçüncüsü de Bülowstrasse'de Gästehaus Düsseldorf'da tuvaleti, mutfakı, banyosu içinde bir oda. Ama ben daha çok Bethanien Haus'daki odamı sevdim. "Titanik'de Dans"daki hikâyelerimi burada yazdım. Bu odayı bir arkadaşımın yardımıyla bulmuştum. Ama kimi yazar arkadaşlarımla kışkırdığını anımsıyorum: "Biz değil de neden ona, yoksa?" biçimli kuşkular belirtmişlerdi! Gültekin'e Bethanien Haus'daki odamı anlatım:

"Beni arayanlar odamı zor bulur. 'Helaların yanında' derim. Kapıya adımı yazdım bir kez, üstünü çizip unnötig-gereksiz yazdılar. Küme küme çocuklar, kadınlar, yaşlılar gelir (biraz ötede resim-heykel galerisi var-

dır), sözleşmiş gibi önce benim kapımı çalarlar. ""Yanda' derim helâyi göstererek. Biraz sonra yine gelirler, 'iyi ama kâğıt yok!""

"Sirtüstü yatıyorum sedirde. Odam kiliseden bir bölme sanki, tavan-da melek resimleri eksik. Kimi zaman düşünüyorum, neden olmasın di-yorum, şu Berlin hayatımın hiç değilse bir bölümünü tavana resmedebi-lirim. Bu gidişle bu gece de uyuyamayacağım; ben şimdi yaşadığımı mı düşünüyorum, düşündüğümü mü yaşıyorum, bilemiyorum."

"Her gün saat üç dolaylarında çıkarım odamdan, salonun aklıgı, bü-yüklüğü, yüksekliği ve sessizlik içinde bir dünya düşlerim. Elli yıl yaşa-mışsam yarısı düştür bunun; ah ben düş kurmayı çok severim. Çok kez komşu büroda çalışan Bayan Helga ve adını bilmediğim şefiyle karşılaşı-rım. Şef hep gülümser, şefler de gülümser derim; saygılı bir gölge gibi du-ran bıyığının altında beyaz dişlerini görürüm. Bayan Helga da gülümser, ne de güzel gülümser."

Bethanien Haus büyük bir yapıdır, odalara dağılmış müzik, tiyatro, resim, heykel, edebiyat kimi zaman salonlardan birinde bir araya gelir; çok zaman da sel olur akar dışarılara... Kapı önünde pandomimciler var-dır, on kişilik bir seyirci yeter onlara. Metronun merdiven başlarını tutan pankların 'bir yirmi fenik!' isteklerinden sıyrılmaya çalışırım; metroya yani bir başka dünyaya kendimi atarım."

"Piyanonun sesi kesildi, nasıl da seviniyorum. Dışardaki direğin lâmbası sallandı, odaya vuran ışıktaki bir gidip gelme oldu, kitaplarım bir aydınlandı bir gitti. Okuyamadığım nice kitabı burada okudum: Beni yal-nızlıktan, başkalarından ayıran ve başkalarına gönderen, düşe, gerçeğe götüren... Gözüm raftaki saate ilişti, geceyi yarılamıştım. Yurttakiler, rad-yolarını kapattılar ya da televizyonu, çevreyi bir sessizlik sardı. Elimizi uzatmak geldi biraz ötedeki Duvar'a, öte geçede sessizlik çoktan başla-mıştır. Orada kendimi rahat hissediyorum, gülümsüyorlar bana, saçın kara demiyorlar..."

"Şehir'i yaşamının biricik yolunun ancak "iyi bir şehirli" olmaktan geçileceğini söylemeliyim. Özlemime yanıtı hep Kreuzberg, Wedding, Ne-ukölln gibi Türklerin yoğun olduğu yerlerde aradım. Aradım da ne oldu; yurt özleminin de bir hastalık olduğunu çok sonra öğrendim. Hiçbir has-talığın savunulur olabileceğini sanmıyorum; bir anlamda aşkı bile savu-namazsınız! Halk neden söyler durur, "Her şeyin başı sağlıktır" diye! İl-le de ülkem dediğinde, pek çok güzellik hayatından kayıp gidiyor. Zeh-

lendo'u, Steglitz'i, Schöneberg'i, Charlottenburg'u yeterince yaşayamadığıma üzülüyorum.

Çok şehir gördüm, kiminde bir süre yaşadım: Varşova, Budapeşte, Prag, Moskova... ve Paris, Londra, Amsterdam gibi. Ama bana öyle geliyor ki Berlin başka!

Öyle Bir Aşk, Say Yayınları, 1995, sayfa: 179-184

Ece Ayhan
(1931-2002)

Berlin’de Bir (Çanakkaleli) Melahat

Devlet Kitaplığı’na (Staatsbibliothek) giderken *sarı* Melahat’a bir baktım sabah. Şık ve pırıl pırıl. Yerinde duruyor kıpırdamadan. Bewag adlı ‘mahzen’in önünde. Grolman + Uhland + Ku’damm!

(Sait Faik’in eşsiz Melahat Heykeli, Tahsin Yücel’in unutulmaz Haney Yaşamalı hikâyeleri geldi aklıma, geçmişten: Daha doğrusu yeniyet-melikten. Ama bana göre, benim İkinci Dünya Savaşı günlerimdeki çocukluğumun çok ünlü Çanakkaleli Melahat’ıdır bu kadın. Ve her gün değişik değişik, koyu, *vapur dumanı*, renkli güneş gözlükleri takışı ise belki de tanınmamak içindir?)

Gençler, özellikle *abazan* gençler, oto tamircileri, torna tezgâhlarında yeni çalışmaya başlamış çıraklar, Demir Ahmet’ten Necdet Uğur’a dek uzanan Fuhşun Altın Çağı’nı ve başa çıkılmaz Fuhşun A’ü Çanakkaleli Melahat’ı, (Metin Kaçan’ın Çukur kullanışıyla) ünlü ‘ağır abla’yı bilme-yebilirler.

Tıpkı Meryem Ana gibi ve gerçekten fakir anası Çanakkaleli Melahat, ‘Kısa Fuhuş Tarihi’ kitabında biraz açındırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı *karartma* günlerinin ünlü randevucusu Çanakkaleli Melahat’ı, 1970’te Küçükçekmece’deki ‘malikâne’sinde bir tartışma sonucu Ceylan adlı bir tombalacı bıçaklayarak öldürmüştür. ‘Malikâne’ sözcüğünü kullanıyorsam, ‘icrayı sanat’ eylediği ‘yuva’ demektir bu.

Yarım saat kadar *pasak* Kurfüstendamm’daki bankta oturdum. (İstan-

bul'dayken de *çeyrek ekmek* ömrümün sıcak yaz ayları geceleri Taksim'de banklarda geçirdi. Özel bir bank kültürü mü var bilemeyeceğim.)

Melahat, bu kez, telefon kulübelerinin oraya yığılmış içlerinde ne olduğu bilinmeyen mavi torbalarını.

Kalkarken yakından baktım, yine gözlüğünü değiştirmiş. Sandalyeye öyle bir kurulmuştu ki.

Bankta, yanımda oturan, yaşlıca ve konuşkan Alman kadını, Melahat için "Romanyalı galiba bu" diyordu. Bütün 'gariplikleri' Romanyalıları yüklemek! "Hayır, sanmıyorum" dedim. "Alman bu!"

Gece: Televizyonda Yunanlı sinema yönetmeni Kosta Ferris'in Rembetiko adlı filmini izledim. İzmir'den göç etmiş, ut çalan adam, meyhanede şarkı söylerken "Aydın'ın Kavakları" diyordu. Ben İzmir'de (*üç-dört aydı, 1950 sonu*) "İzmir'in kavakları" olarak biliyordum.

Yine yağmur başladı, hay!

"Yalnızlığını, dillerini bilmediği radyo istasyonlarını dinleyerek biraz olsun dağıtıyormuş. Dağıtan kim? Kim dağıtabilmiş ki? (İlhan Berk'e bir yaşlı kadın böyle söylemiş Ankara'da. İlhan Berk'in, *Sivil Şiir'i*, Sivil Şairler'i, bu altüst oluşu ya da tersyüz edilişi, aklınca, 'anlamsızlık'a [non-sens] kaydırmaya çabaladığı günlerde. Oysa "şiir, şiirde kalmamalıdır"da diyorduk, diyoruz ve hep dedik 40 yıl boyunca.)

Metin Kaçan, Ağır Roman adlı bir Dolapdere romanında "Şakur şukur sevişmek" diyordu. Cezmi Ersöz de bir yazısında böyle diyor. İkisinden biri ya da her ikisi de, çeyrek Sait Faik olur mu ki?

21 Haziran 1990

Dahlem-Dorftaki Devlet Müzeleri'ne gittim. Burada Berlin'de de işimiz gücümüz *Devlet*'le olacak galiba. Kısacası, *Devlet*'ten kimse kurtulamayacak öyle mi?

Özellikle Almanlar'ın Museum für Völkerkunde dediği, bizim Etnoloji Müzesi dediğimiz müzeyi, olabildiğince, bir iyice gezdim. Resim galerisini de. Müzeler, Hür Berlin Üniversitesi'nin yakınında. Müzenin arka bahçesinde, Cafe'de oturdum. İlhan Berk'e, 'kadınlar'lı bir kart attım; bu sıcaklarda 'Bodrum'dadır.

Çıktım sokaklara. Dahlem'de, istasyona inmeden, yarımaya benzer bir banka oturdum. Bir zaman dalgın dalgın soldaki Arşiv sokağına baktım. *Museum für Deutsche Volkskunde*-Berlin'de bu sokakta olması gerekir.

Kafka'nın Berlin'deyken kaldığı ev ileri solda, aynı sıra. İki katlı ve bahçeli. Benim, pencerelerin üzerindeki (saçak gibi) süsler ilgimi çekti. Dantela gibi. Tenekeden. Ve beyaz.

Ayşe'nin *balkon!* Derince.

Arif'in *kapı*. Biraz içerlek.

Ve, boş bir ev görünüşünde. Kiracılar, sanki uzaktaki bir deniz kıyısında bir küçük Adriyatik limanına dinlenceye gitmişler gibi. (Kafka deyince benim şimdi yitmiş gitmiş Dr. Alakarga başlıklı bir denemem geldi aklıma. Ve bu çok ilginç Karga'yı; farbelalı ve kadifeli olarak da düşünüyorum!)

Gece: 9.30'da piyano çalınan bir bahçe sinemasına gittik. Ufo'da. Amerikalı-Macar Jim Jarmusch'un (bütün filmlerinde 'marjinaler'i ele alıyor, kendisi de öyle olabilir) renkli olarak çektiği ilk filmi. Memphis'te geçiyor (Tennessee), Elvis Presley'in kenti ya da Amerika'ya göre kasabası.

Alacakaranlıkta, Jim Jarmusch'u izlerken çimenlerin üzerinde tavşan yavruları oynayıyordu. Sonra giderek büyüdüler ve çoğaldılar gibi. Herhalde ablaları, abileri, anaları babaları da gelmişti.

Başıbozuk Günceler, YKY, 1993, sayfa: 187-189

Adnan Binyazar
(1934)

Berlin Duvarı
Şimdi, Açık Bir Müze Gibi

Duvar yıkılmadı. Yıkılmadı ama anlamı da kalmadı duvarın. İsteyen her Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) yurttaşı, gün gün yenileri açılan sınır kapılarından Batı Berlin'e geçebiliyor. Tek bir adımla bir dünyadan başka bir dünyaya girilmiş oluyor. Bu iki kent arasındaki duvara sınır demek bile anlamsızdır. Çünkü duvarın bir yanındaki evin penceresinden öbür yakasındaki, bir yandan kardeş, bir yandan uzak komşuya seslenilebilir. Onun için Doğu Berlin'le Batı Berlin arasındaki sınırı aşmak tek bir adımlık iştir. Bu tek bir adım atıldı, neredeyse kuşların kanatlarıyla kucakladığı Doğu ile Batı birbirine kavuştu. Şimdi, önümüzdeki zamanlar, yeryuvarlağının önemli kentlerinden biri olan Berlin'i ikiye bölen tarihsel saçmalığı unutturma doğrultusunda işleyecek.

Batı'ya serbestçe geçilebileceği kararı radyodan duyurulunca bir karı koca hemen sınıra koşmuşlar. Hiçbir güçlkle karşılaşmadıkları halde böyle bir gelişmeye inanamamışlar. Ne olur ne olmaz düşüncesiyle geri geri gidip başkalarını izlemişler. Duvar yüzlü polislerin herkese sevecenlikle baktıklarını görünce, o büyük "tek adımları"nı atmışlar. Sonrası bir insan tufanı gibi geldi. Geniş geniş alanlar, uzun uzun caddeler, binleri bir anda yutan satış yerleri adam almadı. Metrolarda, otobüslerde belki

ilk kez, adam adama yapışık yolculuk yaptık. Bana Türkiye'yi yaşattığından bundan büyük zevk aldım.

Görünüşte kentte her şey altüst olmuştu. Ama bundan kimse yakınmıyordu. Yakınma bir yana, Cumhurbaşkanı, Polonya gezisini ilk gününde yarıda kesen Başbakan, Dışişleri Bakanı, Sosyal Demokrat Parti'nin Onur Başkanı, Berlin'in eski ve yeni Belediye Başkanları bir arada, halkın arasına girerek tam bir bayram havası yaşattılar. İktidarı muhalefeti Doğulusu Batılısıyla Berlin, tam bir insan birliğini simgeliyordu. Berlin bir kent olmaktan çıkmış, duvarları bir atışıyla yıkacak yürekten bir dağ olmuştu. Artık Batı, Doğu diye bir şey yoktu, DEUTSCHLAND vardı. Politikacılar, gazetesi ve radyosuyla basın bunu vurguluyordu.

Bu bir zaferdi!

Zafer, her iki yanda da verilen savaşımın sonucu idi. İçeride verilen savaşımın sonucu, halk kazanmıştı. Batı'nın kapısını aralama bir yana, kapı yıkılmıştı. Duvar, daha şimdiden, ancak Demir Perde'nin bir simgesi olarak bir açık müzeye dönüşmüştü. İnsanların kendi yüreklerinde yıl yıl ördükleri sevgi, inanç ve özgürlük duvarı, beton sıradağları yok etmişti. Toplumsal sevinç bunun sonuydu. Oysa, bu birden gelişme de gösteriyor ki, daha çekildiği zaman, duvarın ortadan kaldırılacağına karar verilmişti.

Avrupa'da her şey derinden gelişir ve birden olur. Yıllarca önce, bir müzede, Bavyera Başbakanı Strauss'un, "II. Dünya Savaşı henüz sona ermedi" sözüyle karşılaşmıştım. O sıralarda bu söz beni derin derin düşündürmüştü. Görece baskılarla, duvarlarla kardeşin kardeşten ayrılması olanaksızdı. Kuşkusuz, özgürlüğü kısıtlayıcı bu önlemler savaşın sonuçlarından biri idi. Ama, Doğu'dan Batı'ya, bir hafta içinde milyonları bulan insan akımı bu savaşın sonucu değil midir? Bu, bir ülkeyi savaşız alma gibi bir şeydir. En üst düzeydeki devlet adamları, politikacılar bu birden gelişmeyi kavramada şaşkın davranıyorlardı. Ama ben, Alman ulusunun hiçbir olayda şaşkınlığa düşeceği kanısında değilim. Bu noktaya büyük emekler sonucu gelindi. II. Dünya Savaşı'nın bittiği sanılan günlerden bu yana bunun savaşımı verildi. Güçlü ve dengeli bir ekonomi, insanını güvenli kılan bir yaşama düzeyi bunun önemli nedenlerinden biri sayılmalıdır.

Polonya halkı, Alman Başbakanını, "Sen bizim de başbakanımızsın" diye karşıladı. Bir halkın başka bir ülkenin başbakanına bir kurtarıcı gözüyle bakmasının temelinde yatan ne olabilir? Ülkelerindeki sürekli çatışmalar mı, ekonomilerinin bir çöküş içinde olması mı? Çeşitli kesimlerin gösterdiği yolların, halkı bir hedef şaşırtmasına uğratması mı?..

Görülüyor ki, Alman halkı, geçmişindeki tarihsel kötü anıları unutturmakla kalmamış, Doğu Blokuna örnek de olmuştur. İnsan akımının Avrupa'nın başka ülkelerine olmayıp özellikle Almanya'ya olmasının kökenindeki neden de buna bağlanabilir. Ne var ki, olayların nerede duracağı, hangi yolda gelişeceği bugünden bilinmediği için, bunlar yalnızca sonucu kestirebilmenin birer arayışı sayılabilir.

Çağımızda coşkuların ömrü az oluyor. Duygular, içtenlikler, "hamasi" nutuklar olaylara çözüm getirmeye yetmiyor. İnsanın insana yük olduğu dönemler yaşıyoruz. Aile gibi bir toplumsal çemberde bile bunun sancıları duyulurken, ülkeler ve toplumlar bağlamındaki ilişkilerin nasıl gelişeceği de merak konusudur. Bir ülkeye emek gücüyle gelen insanlardaki çoğalma ve sorun yoğunluğu, yöneticileri içinden çıkılmaz durumlarla karşı karşıya getirmektedir. Bakalım önümüzdeki günler, bu zaman zaman yumuşak, zaman zaman tatlı sert, zaman zaman çok dikkatli ölçüde sert konuşmalar neler getirecek?

Belki çok ters bir benzetme olacak ama, bugün Almanya'ya Doğu'dan insan akımını, Türkler'in bu ülkeye ilk gelişleriyle bir tutuyorum. Kuşkusuz, Deutschland Einheit (Almanya Bütünlüğü) gerçekleştirecek bu insanlarla, Almanya'da konuklukları hep gündemde tutulan Türkleri bir tutmak çok yanıltıcı olur. "Kardeşler"le "konuklar" arasında fark vardır. Ancak dünya birliği ve dünya kardeşliği ilkelerini gerçekleştirme yolunda demokratik uygulamalarda bulunan Batı toplumlarının böyle bir farklı görüş ve tutumunun doğuracağı sonuçlar üzerinde de çok soğukkanlı düşünülmelidir. Oysa bugün her şeye coşku ve duygu egemendir.

Almanya'da işçi açığını kapatmak üzere gelen ilk Türkler, bando mızıkayla karşılanmışlardı. Başbakanlar, Cumhurbaşkanı bilmem kaçınıcı işçimizle fotoğraflar çektilerdi. Emegini bu coşkuyla yatıran Doğu'lu bu esmer meleşin ağzında diş kalmış mıdır bilmem, ama birçok or-

ganıyla çürüğe çıktığı kesindir. Koşulları en kötü yerlerde çalışmak bile ona çok görölmeye başlanmıştır. Sanki eskiden Müslüman ya da Türk değilmiş gibi, şu sıralarda dinsel geleneklerinin, ulusal tutumlarının başka olduğu, bu yüzden de uyum sağlamanın olanaksızlığı dile getiriliyor.

Avrupalı hem rahatlığına sınır tanımaz, hem de darlıklara dayanmada gösterdiği dirence. Her koşulda yaşamayı ise her şeyin üstünde tutar. Yaşama, kendisine bağışlanmış bir süreç değil, kendisinin yarattığı bir var oluş nedenidir. En dar koşullarda bile kahve içme düzenini hemen kuruveren Almanlar tanıdım. İkinci Dünya Savaşı'nın ateş ve kan tüten yıkıntıları arasında konserler düzenleyerek müzik dinlemeyi savsaklamayan bir halk karşısında ancak saygı duyulabilir. Alman, İkinci Dünya Savaşı'nın belalarını, darlıklarını bu gücüyle yenmiştir. Bu gelişmelere karşı ne gibi önlemler alınacağı da herhalde bilinmektedir. Ancak, ülkesinde dört milyonu aşkın yabancı bulunduran bir ülkenin çok değişik sorunlarla karşılaşacağı da açıktır. Bir ülkede bir halkın varlığı yadsınıp, o halkın önüne çözümsüz engeller çıkarılırken, ne denli "kardeş" diye nitelense de, başka bir halka da ulusal coşkuyla kucak açılması, olmadık olaylar yaratabilir. Denge çok iyi kurulmalıdır. Çünkü dünyada artık "kardeşlik" yoktur; halkların bir ülkede var oluşlarının gerçekleri vardır. Tarih, haklı ya da haksız, halklar arasına sınır çizmişse, sınırın bir adım ötesiyle bir adım berisi çok farklıdır. Atılan tek bir adımdır, ama büyük adımdır.

Bu çelişki göz önünde bulundurulmaz da, yabancılık duygusunu gün gün yenmeye başlayan bir halk üzerinde yıldırıcı eylemlere geçilirse, bugüne değin birkaç örneği görülen olaylar hızla yayılır.

Metrolarda, otobüslerde söylentiler dolaşmaya başladı. Türkler arasında düş gücünü kullananlardan biri mi çıkardı, yoksa Türkler kovulmadan Batı Berlin'de yaşanamayacağını savunan DDR'liler mi söylenti yayıcılığına başladılar, sözde DDR'li elli bin genç örgütlenip, çeşitli yıldırımlarla Türkleri tedirgin edeceklermiş. "Halley" kuyruklu yıldızının dünyaya çarpacağı söylentisi karşısında bir yazarımız (Hüseyin Rahmi Gürpınar), "Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç" adlı bir roman yazmıştı. Halley'in çarpıp dünyayı allak bullak edeceğini güldürücü bir dille anlatmıştı Gürpınar. Roman, gün gün abartılarak yayılan bir söylentinin

Doğu ile Batı'yı ayıran Berlin Duvarı'nın Brandenburg Kapısı. Duvar yıkıldıktan sonra
Batı Berlin'den görünüm...

Fotoğraf: Ara Güler

halkta ne gibi fantazilere yol açtığını göstermesi yönünden ilginçtir. Bu tür fanteziler, kimi durumlarda halkların insanlık dışı yöntemlerle birbirlerini yok edecekleri noktasına kadar varabilir. Kışkırtıcı "mihrak"lar, te-dirgin edici sözleri yapmakta gecikmezler. Kışkırtmalara kapılmamaksa, bir halkın, özellikle de yabancılığı, konukluğu her gün yinelenen, yerel seçme hakkından bile yoksun bırakılan bir halkın en güçlü yanı olmalıdır. Avrupa Ortak Pazarı'na girmenin, vize uygulamalarının Demokles'in kılıcı gibi başımızda sallandığı dönemlerde, biraz da güvensizliğin yarattığı duygularla, gerçekdışı birçok şeye inanabiliriz, ne ki, bu koşulda da en büyük gücümüz, kışkırtmaları kulak ardı edebilmektedir.

Doğu'dan Batı'ya geçen her DDR yurttaşına Batılı 100 Mark selamlama parası veriyor. Bankaların önünde iki üç yüz metrelik kuyruklar oluşuyor. Berlinlilerin, birkaç şişe Coca Cola alınabilecek bu para için oluşturulan kuyruklar karşısındaki şaşkınlığı gözden kaçmıyor. Alman koruyuculu ile, uzaktan uzağa, o yurttaşları okşayanlar da var. Ancak, bu parayı almak üzere sabah karanlığında kuyruklara giren bu yurttaşların insanı buran bir yanı da, başka bir takım insanların yüreğini sızlatıyor.

Daha kısa kuyruklar da sakızcılarının, Coca Colaların, Sex Shopların önlerinde. Kilosu iki mark olan elmanın tanesi iki marka satıldı. Bir buçuk markı geçmeyen muzun kilosu altı marktan satıldı. İlgili Bakanlar, halkı uyardı, DDR'lilerin durumunu kötüye kullanmamaları için. Muz hevenkleri yok oldu, meyve tezgâhları sıfırlandı. İlk günlerde saatlerce sırada beklenerek alınan yüz markları, ağza hoş koku salan bir iki kilo meyve, ağızda pat pat öten sakız, genzi yakan Coca Cola, yani ıvır zıvır yiyecekler, lüks sigaralar eritti. Biriktirilen birkaç markın ömrü ne kadar sürer bilmem! Kapitalist ülke bir verdiğini iki almadıktan sonra ayakta duramaz. Selamlama parası yüz marklar bir elden veriliyor, bir elden alınıyor.

DDR'li yurttaşlar, şimdilik akın akın, Batı'ya geçiyorlar. Sayı sekiz milyonu aştı. Satın almaya güç yetiremedikleri lüks film makinelerini, televizyonları, kulağa konserler getiren kulak radyolarını, nice göz kamaştırıcı aletleri daha ne kadar seyredecekler?.. Yakında kaçak çalışmalar başlayacak. DDR arabalarındaki katalizatörsüz egzozların havayı kirlettiği söylenmeye başladı. Evlerde olduğu gibi, ülkelerde de, dünyada da yer daraldı. Batılı, darlığın genişliğini mi arayacak, yoksa daralmasından yakınmaya mı başlayacak? Bunun yanıtı önümüzdeki günlerde alınacak.

Yabancılar mı?

Onlar zaten yabancı!

Böyle deyip geçilebilir mi? Bu sorunun yanıtı ise hem bugünde, hem gelecekte. Ama Avrupa'ya insan akımı bağlamında kesinlikle verilmesi gereken bir yanıt.

Yazar olarak, bu konuları irdelerken, bir yandan da gözlüyor, düşünüyor, yorumluyor ve kafamdaki soruları sürekli çoğaltıyorum. Soruların çoğalmasını bir çözümün anahtarı sayarım ben. Ne ki, anahtar bizim elimizde değil. Bir gün, kendi içlerindeki ya da Avrupa'daki darlıkları öne sürerek, ellerine kendi kapılarının anahtarlarının tutuşturulması kuşkusundan yabancıları kim kurtarabilir?

Milliyet Sanat, 1 Aralık 1989, sayfa: 2-8

Uğur Kökden (1934)

Tiksinti Çağı

Berlin, 7 Ağustos

I

İlerlemiş bir öğle sonu saati. Zoologischer Garten'ın arkasından otobüse bindim. Otobüsüm, bir çiftkatlı. "Batmayan Güneş İmparatorluğu"nun kıvançlı havasını taşımasa bile, gene de çekici görünüşü olan bir çiftkatlı. Hiç yadırganmıyor: Berlin'in çizgilerine uymayı bilmiş, renklerine karışmış. Uğultulu mekanik folklorun ayrılmaz bir parçası.

Yavaş adımlarla yukarıya çıktım. Dar, dönen bir merdiven. Neredeyse boş sayılacak üst katta, sağ yanda bir koltuk seçtim. Oturuyorum. Soğuk ve hesaplı bir mantığın koyduğu durakları -aynı zamanda sokak isimleri- görebilmem böylece kolaylaşıyor. Ve, elimde Berlin kılavuzu.

Önde, en geniş bir açılı altında görüşe açık olan bölümde, genç bir Alman çifti var. Zaman zaman öpüşüyorlar. Belli ki, mevsim onlar için ilkbahar. Çevrelerine taşan mutluluk, bir deniz özlemi kadar doğal, yoğun, bulaşıcı. Sanki, Berlin adını taşıyan bu barış tapınağının serinliğinde, el ele, yakarış halindeler.

Dışarıda parlak bir gök ve gözü alan yaz güneşi var. Odağında güneşin oturduğu ayçiçeği rengine bir evren. Otobüsün yolu üstündeki her nesne, insanlar, tükenmez ve kaygan bir ışıkla yıkanıyor. Denebilir ki, el

le tutulacak derecede saydam, o ölçüde yakıcı bir ağustos gündüzü havada asılı. Varlığı kuşatan sarı dünya, yol boyu, toprak yeşil lekelerle parça parça bölünüyor.

Araba, düzenli fakat ivedisiz bir şekilde ilerlemekte. Onunla beraber, zaman ve görüntüler de birbirinin üstüne yığılarak iki yanımdan akıyorlar. Belirli bir yaşama sevincinin göğsümü şişirdiğini duyar gibi oluyorum: Bir çeşit *Dokuzuncu Senfoni*, ya da havada uçuşan sevince övgü dizeleri. Şu siesta saatinde, mavi bir barış gününün dinlendirici ve güven veren rahatlığı yavaş yavaş benliği kaplıyor. Nerdeyse büyümlü bir sıvının insanlardan ve güneşten dosdoğru yüreğime sızdığına inanacağım. Böyle bir heyecan kasırgasının, bu unutulmaz düğün sevincinin anlamı nedir? Bedeli nasıl ödenebilir?

Araba ilerledikçe, düşünceler kadar ilk görüntüler de gerilerde kaldı: Savaşın dokunmaktan özellikle kaçındığı yeşil ve ağırbaşlı gölgeler altında yarı saklı, yarı uykulu burjuva güney mahalleleri artık yok. Olanca canlılığı içinde, her solukta yaşadığını duyuran Tiergarten, o renkli ve dinlendirici bahçe nerede? Ya onun biraz ötesinde, erdemlerin ve cinayetlerin üstünden Berlin'i ilgisizce seyretmeyi bilmiş, "tarafsız" Zafer Anıtı? Sonra, kentin orta yerinde, iri bir atardamar gibi sıkışıp genişleyen, umur görmüş, çağ kapatmış, ölümsüz bulvar: Kurfürstendamm? O da arkada kaldı.

Aynı şekilde, doğu ufkunda silik çizgilerle yükselen uzak ve unutulmuş görüntü? Yaralı Reichtag? Balkonundan, cumhuriyetçisi olmayan bir "Cumhuriyet" in ilan edildiği bahtsız ve ünlü Meclis binası? Geçmişte, Weimar'ın yenilgisini belirlediği için belki ayakta kalmasına izin verildi. Şimdi, o bile gözlerden silinmiş durumda. Şu anda sanırım, tamir iskelesi içine alınan gövdesi önündeki engin yeşillığe gölgesini düşürmüş, düşünceli bir susuş içinde.

Çok ötelerdeyse, savaşta ölen Sovyet askerlerinin anısına dikilen Treptow! Oysa, bu anıtın taşları, daha yakın ve küllenmemiş bir geçmişte, Wilhelmplatz'ın "bin yıl ayakta duracak" mermer Başbakanlık binasını meydana getiriyordu. Hepsi, hepsi bunların, geride ve sisler içinde kaldı.

Şimdi otobüs kuzeybatıya doğru yöneliyor. Stauffenbergstrasse'yi geçiyoruz: Lützow Alanı ile Postdamer Strasse arasında, güneyden kuzeye doğru uzanan bir cadde. Daha sonra, birincilerin ardından, bir zırlı

trenin yolu üstündeki kaçınılmaz istasyonları andıran birtakım köprüler, caddeler, durak ve sokaklar geçiyor otobüs. Sonunda, öteki yolcular için olduğu gibi, benim de inmem gereken yere ulaştık. Biraz isteksiz, daha çok merakın itişiyile, eski Leipzig Belediye Başkanı'nın ismini taşıyan durakta indim. Sokak aynı ismi paylaşıyor. Goerdelerdamm. Kaldırım boyunca, duraksamalı adımlarla kanala doğru yürüyorum.

II

"Bugün gerçekten 7 Ağustos mu?"

Oysa, daha yirmi dört saat öncesi, Hiroşima'nın yok ediliş yıldönümüydü. Anlamdan yoksun bir rastlantı. Gerçekten, yürekteki diriliğin üstüne Hiroşima'dan nasıl bir gölge düşebilir? Üstelik, Hiroşimalar, Asya'ya, çoktan olağan sayılan alışkanlıklar kazandırmadı mı? Heyecan yaratmaktan uzak, kanıksanmış ve biraz çabayla her günün olayı alışkanlıklar. Fakat, günlük olup-bittileri, yani Hiroşima'yı unutmak gerek. Çünkü şu anda tek bir gerçek var: *Berlin, Berlin, über alles!*.. "Berlin her şeyin üstünde!"

Hitler'in 1933'te yaktırdığı bugünkü Federal Meclis binası Reichstag. Fotoğraf: Ara Güler

Hep çekingen adımlar atıyor ayaklarım. Kanal boyuna, dar yolda amaçsız yürüyüş, her an geri dönecekmişçesine. Tek şeritli yolun pek az gelip geçeni var. Kanala ve yola, su yakasındaki ağaçların titreyen gölgesi düşüyor. Ağustos güneşi burada loş bir örtüye sarılı. Plötzensee'ye giriş hemen hemen belli değil. Yeniden duraksıyorum. Gökten görünmez bir ağ serpilmiş çevreye sanki. Bir gladyatör tuzağı gibi.

İşte!

Herhalde burası olmalı: Birinciden daha dar bir yol ile sola sapılıyor. O yana yöneldim. Şimdi, içinde ilerlediğim şu daracık aralığın bir yakasında, fabrika yapısını andıran yüksek bir tuğla duvar göğe doğru tırmanmakta. Garip! Burada, turuncunun her zaman yaydığı iyimserlik bile ortada yok. Belki hiç olmamıştı. Çehresi kültürlü duvar, yolun ucunda, gözler önünde üzgün ve çaresiz bir görüntü seriyor: Küçük, küçücük bir alan. Tabanda, iri, kaldırım taşları döşeli. Sonra, varla yok arası bir çayırılık.

Alanın sınırlarından birini, yüksek sayılmayacak taştan bir anıt-duvar kaplıyor. Üstünde, üç kısa satır: "1933-45 Yıllarının Hitler Diktatoryası Kurbanlarına". Ve, geride, tek katlı, ilk bakışta gözlerden saklanan bir yapı. O da tuğla. Binanın giriş bölümünün önüne büyük baklalı madeni bir zincir gerili. Yan bölmeleri kasasız ve bomboş. Kara yazgının ince bir alayı gibi, kapılar sökülümüş. Yok!

Berlin'in öteki yakasında da, faşist dönemin kurbanları için, önünde iki askerin nöbet tuttuğu modern bir kapalı salon ve sürekli yanan bir meşale var. Unter Den Linden üstünde. Marx-Engels Alanı'ndan hemen önce. Meşalenin başında aynı dilek yazılı: "Den Opfern des Faschismus und Militarismus".

Uzakta çalınırcasına alçalıp yükselen bir müzik, kaz adımlarının koca kıtayı, Stalingrat'dan Batı Pireneler'e kadar bütün Avrupa'yı boğan gü-rültüsü gibi, akşamı dolduruyor. Bir çeşit hayalet-senfoni! Belki, görünmeyen bir kader orkestrası, "Tanrıların Günbatımı"nı çalmakta. Kim bilir?

Dakikadan dakikaya, sessizliği niteleyen suçluluk boyutu daha belirginleşiyor. Gerçekten, orta yerde, açıklanması zor bir rastlantı ya da ödenmesi güç bir hesap var. Plötzensee'ye gidiş, niçin, ya Goerdeler So-kağı'ndan geçiyor ya da Stauffenberg Caddesi'nden başlıyor? Niçin?

Böylece Albay Stauffenberg, Leipzig Belediye Başkanı ve ortak alın-yazısının öteki unutulmuşları, hep beraber, son durağa doğru yeniden

yola çıkıyorlar. Sanki, bir kez daha, sonuncu ve en büyük özveriye doğru yol almış oluyorlar.

Çünkü, dünün bencil ve hesaplı ilgisizliği, bugün minnetini ödemek kaygısına düşmüş. Köprü, cadde, durak, alan ve sokak isimleri ile gecikmiş bir dayanışmanın örneğini vermeye çalışıyor.

Fakat yararı var mı? Dün ile bugün arasında bir utanç duvarı yükseldi. Üstelik, ne beton, ne de soğuk savaş malzemesiyle örülmüş. Bilinci gölgeleyen, yasa boğan ve arınılamayacak bir çamurun yükselttiği bir duvar. Gerçekten, şu karanlık ve duygusuz çatının altında yoğunlaşan somut bir çağ var: Tiksinti çağı! Öyle bir dönem ki, onda, insanlar varlıklarının en uç noktalarına kadar yürüdüler. Kişiliğin en aşağı basamağı ile en yüce noktası arasında dokunulmamış tek bölge kalmadı. Vurdumduymazlıklar, uzaklaşmalar, susuşlar, itiraflar, ihbarlar, suçlamalar bir yanda; ötedeyse, isimsiz, vedasız ve mezarlı kahramanlar. Bu iki sınırın arasında çizilmiş sinüs eğrisi, bir bakıma, kahverengi vebaya yakalanmış bir çağın yaşantısı. Tüm Avrupa'nın yazgısı. Ortak ve yadsınamaz dram. Ne var ki, gelişmişler ile ötekiler arasında, vebaya yakalanmak bakımından belirli bir zaman aralığı var.

Plötzensee, tiksinti çağının bir sonucu ve ürünüdür.

Plötzensee bir simgedir. Öncekiler ve sonrakileri birleştiren, tek ve belirli bir tutumun adı konmamış örneği: Guernica'nın, lidice'nin, Urador'un, Hiroşima'nın ve günümüzde Vietnam'ın. "Önce işkence edilen, sonra katledilen insanlar", silinmez bir birleştirme çizgisi gibi, tüm örnekleri birbirine bağlayan tek cümle. Ortada gözükken somut davranış, bir olağan tavır, bir alışkanlık, bir yöntem, bir meslek, bir bilim oldu. Sonunda, giderek bir inanç düzeyine yükseldi. Fakat, Plötzensee'de insana büyüklüğünü kazandıran boyut, onun içinde bulunduğu koşullardan daha güçlü olmak isteğinde yer alıyor.

III

Unutulmayacak gerçek şu: son Prometheuslar burada, Plötzensee'de öldüler. Tiksinti çağı gücünün doruğuna ulaştığı sırada. Bir ilkbahar sabahı, Nazi saatleri 24'ü vurduktan biraz sonra, ilk ışıktan uzakta, gecenin karanlık koynundan çekip koparılarak. Pantolon kemerleri alınmış, yalı-

nayak ve eller kelepçeli. Kimi giyotinin soğuk bıçağı altında, kimi ip yerine keman teliyle asılarak. Giyotinin yerleştirildiği yer, işte şurası. Sıçrayacak kanlar için Nasyonal Sosyalist düzen, temizlik kaygısıyla duvarın bir bölümüne birkaç sıra fayans kaplatmış.

Enli çelik putrele tutturulmuş düşey ve uğursuz çengeller de karşımda. Alinyazısının ucunda sallandığı altı çengel. Donmuş bir kin gibi, kanlı tortularını gözlerime boşaltıyorlar. Her biri, bilinmeyen bir dilden, bir takım değişmez gerçekleri fısıldıyorlar yaşamın bu yakasında kalanlara; hırsın, çıkarın, korkunun ve bencil duraksamanın çizmesi altında ezilenlere; büyük susuş şirketinden yıl sonunda kazanç payı alanlara.

Nazi diktatoryasına karşı ayaklananlar, insan onuru ve umudu adına, Plötzensee'de, ölüme meydan okuyuşun en ağır bedelini böylece ödeler. Arkada, zamanla küllenmeyen ve balçıkla sıvanmaz bir örnek bırakarak. 1944 isyancıları ile öncekiler, "*Rote Kapelle*"nin (Kızıl Orkestra) isimsizleri. Erkekler ve kadınlar. Onların ölümü, tiksinti çağını delen zayıf ve ürkek bir güneşin ışığı oldu.

Koyulaşan gölgelerin ortasında, tek başına, Prometheus'u düşünüyorum. İsa'nın doğumundan iki bin yıl sonra geleni. Yalnız Roma Valisi'ne, yalnız Büyük Engizitör'e değil, asıl çağımız faşizminin yasa-içi ve yasa-dışı uygulamalarına başkaldıran Prometheus'u. Bu sonuncu, devirler ve fırtınalar içinde, kuşku yok benzerlerinin en yavuzu. Belaya en korkusuzca meydan okuyan.

Yirminci yüzyıl Prometheus'u, uluslararası düzlemde ve en karmaşık ilişkilerin temsilcisi bir düşmana karşı savaş veriyor. Yüce ve kutsal ateşin ta kendisi o! Yaşantısı, jeolojik devirlerde, yoğun baskı altında oluşmuş karbonunkine eş bir serüven. Hiçbir şekilde kişiliğinin özüne ihanet etmeksizin, tüm acıları ayakta ve sessizce karşılayan bir varlık, çağımız Prometheus'u. Katıksız, lekesiz, yandığı zaman kül artığı vermeyen soyulmuş bir "elmas".

Plötzensee'de ölen Prometheuslar, belirli bir inancın öncüleri ve seçkin hammadde oldular. Uluslar arası aykırılıklar tanımayan bir hammadde. Avrupa için, faşizme karşı direnişi yer yer ve zaman boyunca sürdüren ne kadar insan varsa, hepsi için öncü ve hammadde.

Geçmişte şu daracık alanın her bucağına yansımış ve sinmiş karakter manzaralarını düşünüyorum. Görmediğim halde yakınmadan öldüklerine ant içebilirim: Sevinçten yoksun özleri kupkuru, fakat parlak; denizle-

rin en güzelini ararcasına uzaklarda, özlemle dolu, sabırsız, tedirgin. Buna karşılık yüz çizgileri sert, alaycı, boyun eğmez.

Plötzensee artık gerilerde. Kan kokan zaman dışı görüntüsü gittikçe silikleşiyor. "Günbatımı"nın son notaları, hafif bir akşam esintisinin önünde dört bucağa savrularak ağır ağır söndü. Plötzensee ile aramda, şu anda, çeyrek yüzyılı aşan bir zaman dilimi var. Faşizm giyotinin sonuncu kez düşüşünden günümüze.

Avrupa ve Asya'da gerçekleştirilen milyonların güneşe doğru büyük yürüyüşü, kahverengi –ve siyah– gömleklilerin dünya ölçüsündeki kıyım örgütlenmesini boşa çıkardı. Fakat tiksinti çağı sona ermedi. Tersine, yaşlı toprağın şurasında burasında, ışığın tam ulaşmadığı izbe köşelerde gene egemenliğini sürdürüyor. Kimi kez şahlanıp, olanca şiddetiyle toplumsal gerçeğin üstüne boşanarak. Kimi yerdeyse, beyaz eldivene bürünmüş esmer ve kıllı bir çingene yumruğu gibi genç umutlar üstüne inerek.

Bununla beraber, Plötzensee'dekiler, yarın için yarına inanarak öldüler. Zaten Prometheus'un zekâsı, etin ve sinirlerin dayanma gücünün bittiği bölgelerde, yaşamın varoşlarında, ya da yoğun ekonomik baskıların kol gezdiği çıkmaz aralıklarda sokak savaşlarını sürdürüp götürüyor. Ve, açık ki, her yeni savaştan insanlar için yepyeni umutlar filizlenir. Hep böyle olagelmıştır.

Plötzensee'den çıkıp toprak ve ot kokan kanala doğru yürürken, o çağ dışı ve uğursuz yerde kapana kıştırılmış Prometheuslar'ın yalnız olmadığına ve yalnız kalmayacaklarına her zamandan daha çok inanıyorum.

Artık Plötzensee'deyim.

İssiz, zamandan kopuk ve insandan uzak bir kuytu. Hem kentin çok dışında, hem de kökleri geçmiş i kucaklamış bir bilincin merkezi. Her durumda, kapanmış bir yara gibi varlığını ve acısını sürdürüp gidiyor. Üstüne, korkunun, ürpertinin, kaçınılmaz ölümün bulanık ve ağır gölgesi sinmiş. Şurada burada, yer yer bırakılmış veda bakışları kazılı. Tıpkı faşizmin boyasını vurduğu Avrupa'nın tüm cezaevi duvarlarındaki son sözler, sonuncu dilekler gibi. Bununla beraber, yalnız kurbanların ayrılık hecelerinin orada kaldığını düşünmek yanlış olur. Cellatların da güçlü, fakat soluk ve tedirgin bakışları orada. Asıl yenilgi onların: yürekte yumruk gibi büyüyen korku, umutsuzluk ve "son"un gelip çatıldığını bilmenin verdiği delice çaresizlik duygusu.

Işık yavaş yavaş eski yoğunluğunu yitiriyor. Adımlarım ağırlaştı. Deminki büyüünün çoktan bozulduğunu sezinliyorum. Zaten, bir süreden beri, belli belirsiz, hiç eskimeyecek bir direnişin soylu ve unutulmuş kurbanları, adımlarıma yol gösteriyordu.

Küçük alanda ve ayaktayım. Birdenbire, bugüne kurulmuşçasına, görünmeyen bir saatin zembereği boşandı. Apocalypse'in saati.

Havada titreşen suçlu bir sessizlik, bir avuç göğün kapattığı dar alanın duvarlarına çarparak yankılanıyor. Sanırım ki en etkili silah, varlığını böyle bir yalınkat sessizlik gücünde ancak duyurabilir. Bu yoğun sessizlikte tarih somutlaşıyor. Şu anda olduğu gibi, ölü tutkuların uzak anısını yansıtırsa bile, gene de, her zamandan daha güçlü bir biçimde insanların mücadelelerini vermekten geri kalmıyor. Tamir edilemeyenin dekoru, çevreye acımasız ve kesin damgasını basmış.

Ölgün akşam ışıklarının turuncu tuğlalarda yansımaları, insan çehresi-ne gerek olmayan bir ten kazandırırken, ötede, yüksek duvarlar, ufku ve aynı zamanda her çeşit çıkış yolunu da kapatıyor. Oysa sessizliğin ve insansızlığın duyular üstündeki etkisi umulanın tam tersi: uyarıyor, kamçılıyor, isyan ettiriyor.

Tek katlı yapıdan içeri girmeyi denedim. Hiçbir umuda, sığınağa ya da hayale yer vermeyen bir hacim şu dört duvar. Kahverengi gömleklilere özgü bir çalışma köşesi: Parmaklıkları pencerelerde, kararmış çatıda, bir bölümü beyaz fayans kaplı solmuş iç duvarlarda, açıklığı enine geçen soğuk çelik putrelde, yorgun ve kirli çengellerde, tüm çevrede, serin ve ürpertici faşizm barışı: Pax swasticana!

IV

Kurfürstendamm.

Mavi bir gecenin ışıkları içerisinde yıkanan, her saatte uyanık, şuh bulvar. Batının ve Berlin'in bakımlı vitrini. Çeşit çeşit arayışın, nice çekimin ya da doyurulmamış isteklerin merkezi. Dört boyutlu bir tüketim toplumuna özgü tutkular, hesaplar, kollarışlar, uzak gezegenlerin yörüngeleri gibi, en karmaşık biçimde ve en beklenmedik anda birbiriyle kesişiyor.

Az ileride, ağır, yayvan ve karanlık bir kitle: İmparator Guillaum'un geceye ve bulvara gölgesi düşen ünlü kilisesi. Daha doğrusu, altın çağla-

rın anısı olarak özenle korunan parıltılı yıkıntı. Yanıbaşındaysa, bir gösteri anıtı sayılabilecek, eski ile yeni çelişmesinin ürünü modern Sekizgen. Her iki kilise, Guillaum'un ki ve mor Sekizgen, kuşkusuz, Kurfürstendamm'ın olduğu kadar çağın da egemen rengini belirliyor.

Plötzensee ve Kurfürstendamm.

O leke ve bu ışık, barış içinde birlikte yaşamakta. Sessizce. Biri ötekinden incinmeksizin. Biri öbürüne ders olmadan. Gitgide, ikinci birinciyi silerek ve unutturarak.

Otelime dönerken, Kurfürstendamm için yadırgatıcı bir ses adımlarıma takıldı. Kıvrak bir müziğin eşliğinde, zaman zaman yalvarış, zaman zaman karşı koyma ve haykırış arasında değişen bir ton. Plötzensee'nin yıllar boyu havada asılı kalmış, siyah çığlığı gibi. Kapısının üstünde renkli neon ışıklarının yanıp söndüğü bir kabareden Berlin'in yaz gecesine taşan alaycı, vurdumduymaz ve insanca sıcaklığını çoktan yitirmiş bir kadın sesi, geniş kaldırımlarda yankılanıyordu: "Auf wiedersehen! Auf wiedersehen!" "Allahaismarladık!" diyen bir kadın sesi.

Bu sözler, sanki, tiksinti çağının artık örtmek ve unutmak zorunluluğunu duyduğu öz suçluluğuna yöneltilmiş soğuk veda heceleri idi.

Tiksinti Çağı, YKY, 1998, sayfa: 47-54

Cengiz Bektaş
(1934)

1961 Berlin

Utançlarımız örtülerle yıllardır
Alanlarımızda duvar бүгüne

Neden körlük bir gün yakınlığımız muta
Duruşunuz bunca kişinin yoluna
Neden ayıramamak günü günden

Utançlarımız örtülerle yıllardır
Alanlarımızda duvar бүгüne

Gerçeğin tanımladığı gün böyleydi
Afrikada böyle
Berlinde 1961 de
Kişilerimizi bilinçsizliklerinde sevmemeyi düşünürdük

Utançlarımız örtülerle yıllardır
Alanlarımızda duvar бүгüne

Özgürlüğümüzü nerelerden taşıdık sanıyoruz
Betik yakıcılar aşıldıydı ya
Gine mi bu düzensizlik yankımızda

Özlem dizlerimize asılacak gine mi
Eksinliğimize gülebilecek var mı

Utançlarımız örtülerle yıllardır
Alanlarımızda duvar бүüne

Çam ağaçlarından ışıklar ağılıyor neden
Yapraklarda çırpınışımız neden
Koca odalarda bir araya gelişimiz neden
Neden –öyle olsun– değişimiz neden
Neden çörekleniyor günümüz neden
Neden yitiyor yarınımız neden

Utançlarımız örtülerle yıllardır
Alanlarımızda duvar бүüne

Yirmili yıllarımızın usu titriyor içimde
Gerçek betisi sus-pus önümde
Bir bir sevişirken görmek diyorum sizleri
Tel örgülerle didikleniyor düşün

Bir yanım ak bir yanım kara benim
Bir sevmişliğim var kişilerimi
Tutar gine elimden inanmışlığım usulca

Onu Birden, Cem Yayınları, 1990, sayfa: 14-16

Demir Özlü (1935)

Berlin'de Sanrı'dan

Berlin'de o berrak haziran ayının yalnızlığını yaşamadın ama, sonbaharın, ardından da gelen kışın yalnızlığını yaşadın. Bir dönemler Yeni Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapılmak istenmiş olan büyük kentin, Roma-sonrası üslûbta yapılmış olan anıtlarını, anıtsal yapılarını ziyaret ettin. Geniş bulvarlarını gezdin, kulelerine, kartal kabartmalarına baktın. Ağaçlıklı sokaklarında, alanlarında dolaştın, buradan tâ Moskova'ya kadar uzanan çizgideki görkemli mimariyi, düz, yüksek, pencereleri düzenli, sekiz katlı büyük yapıları gördün. Eski Prusya'yı düşledin. Ara sokaklarındaki, küçük bir bahçe içinde olan kamusal yapılarına girdin, bulvardaki sinemalarına, seks klüblerine, Yunan, Latin Amerikalı, Orta Avrupa'lı lokantalarına. Geceyi yaşadın. O geniş bulvarda kentin kalabalıklarıyla birlikte dolaştın. Kütüphanelerini gördün, konferans salonlarına, yazarların okuma yaptığı salonlara gittin. Pek bir şey anlamasan da o dilden, varoldun oralarda. Geceleri bahçedeki ağaçların geceden daha koyu görünen görüntülerine baktın. Uykusuzluk çektin, ağırlarla kıvrandın, pencerenin kanatlarını açıp, kalorifer dumanı kokan havasını soludun, alkollerinden içtin. Geceyarıları, duvarın dibindeki alçak masanın yanında yer alan koltukta oturup düşüncelere daldın. Bomboş sokaklarında gezindin. Sonra da düşlerini gördün o sokakların.

Düşlerini gördün. Tahtadan yapılmış salaş bir nehir gemisiydin sanki. Güneşli sabahlarında çingene kadınların, pırıl pırıl bahar havasının

titreştiği arka sokaklarında bağırarak lavanta çiçeği sattıkları, üç tarafı denizlerle çevrili o eski, rutubetli kentten palamarları çözdün, nehir yolları boyunca Baltık'ın kıyılarına kadar sürüklendin. Batmayan yaz güneşinin aydınlattığı çinko damları, gotik Protestan kiliselerinin sivri çatılarını gördün, kışları buz tutan kıyılarda demirledin; ardından da dümdüz, ağaçlı sahilleri izleyerek, gene nehir yollarından, o nehirlerden ve durgun göllerden, buraya, göllerle çevrili bu eski kente geldin; yalnızlığını büyüten gün batımlarının, nehirlerin yüzeyini sabahleyin kaplayan buğunun, bodona küçük dalgalarıyla vuran hafif çırpıntılı suyun –o dibi görünmeyen karanlık gölün– yaşamına katıldın. Bu kenti çevreleyen göllerin yaşamına: Schlachtensee'nin; Krumme Lanke'nin, Grunewaldsee'nin, Spree'nin, Rummelsburger See'nin, Orankesee'nin, Weissesee'nin; Tegeler See'nin, Wannsee'nin, Kleiner Wannsee'nin... Kendinde görünmeyen onca şaşırtıcı erdemi taşıyan yolculuklardan sonra yalnızlık ve aşkı bulduğun. Ruhun, sanki, uzun yıllar öncesinde, buralarda, nehirlerle göllerin serin sularının kıyısında dolaşıp durmuştu. (Gerçekten pek de tanıdığın yerler değil. Ama bilinmez gene de. Hafif engebeleriyle, sık ağaçlı büyük ormanlarıyla, koruluklarıyla bu yumuşak arazi, gene de pek yabancı gelmiyor sana. Ama, bunca yolculuktan sonra biliyorsun ki, kimse –uzun yıllar nehirlerde dolaşmış bir tekne bile– dolaştığı suların derinliklerini tanıyamaz. Tıpkı varoluş gibi).

Yarı düşte yarı uyanık, düşte mi, gerçek yaşamın içinde mi olduğunu bilmeksizin ağaçlıklı bulvarların, pencerelerine kış güneşinin rengi vurmuş büyük yapıların önündeki kaldırımlarda dolaştın. Pazar günlerinin tenha sokaklarında silik, sessiz, sakın dolaşan insanlar gördün. Sokaklarını saran buğunun içine doğru yürüdün.

'Oo eski kaptan! Demir al artık buralardan.'

'Suçun ve ölümün kıyılarına.'

Berlin'de Sanrı, Ada Yayınları, 1987, sayfa: 59-62

Fürüzan

Berlin'in Batısı

Berlin'e iniyor uçak. Münih'ten aktarma yapıp binilen PAN AM bu. Ünlü Alman temizliği nerde başlıyor, daha Yeşilköy'de Lufthansa'da. Şimdi Lufthansa'daki yolculardan çok farklı bir kalabalıkla dolu çevre. Münih'ten bu yana uçağın hosteslerinin içki servisi bitince çantalarından birçok kâğıt çıkarıp, kıyılarına not düşen iş adamı kılıklı Almanlarla, çok yaşlı fakat dinç Alman kadınları yolcuların çoğunluğunu sağlıyor. Alman dilinin, daha seslerden ayırıp sözcükler olarak seçemediğim vurgusu ki-mi zaman kulağıma çarpıyor. En belirginleri "bitte, danke". İçleri boşaltılmış incelik sözlerinden ikisini artık pek çok duyacağım kesin. Kâğıtlarına eğilmiş başlar II. Dünya Savaşı'nı tanımış ve yaşamış olmalılar. Belki çok gençtiler ya, asla çocuk değildiler. 50 yaşı epey geçkinler. İnce kılcal damarların sağlıklı bir görünümle kızarttığı Alman pembeliği. Sarı saçların yıllarla aldığı, o yeşilimsi solgun renk. Sağlam ayakkabılar ve artık hemen hemen hep açık renk gözler. Mavi, uçuk mavi, sarı, uçuk sarı, yeşil, soluk yeşil. Tüm bu tonları sulandırılmış renk katlarıyla bakışıyorlar. Yaşlı Alman kadınları da savaşa tanıklık etmiş olmalılar. Üstlerindeki giysilerde uyumdan çok, koruyan, yeni, temiz bir düzen sürüyor. Kadınların bacakları, bileklerine doğru ağır bir kalınlıkla çöküyor. Ayakkabıları rahat olsun diye mi çoğunluk ortopedik? Ve yine de nedense bakanda zor yürüyebileceklermiş kanısını uyandırıyor. Öylesine bir dengesiz yığılma görünüleniyor ki ayakları ve bacak bilekleri kadınların.

Schultheiss birasının teneke kutuları isteklilere birkaç kez yeniden

sunuluyor. Pan Am'ın yıpranmaya yüz tutmuş koltuklarına gömük bu insanlar birbirleriyle kesin ilgili değiller. Herhangi bir devinim için yandakine dokunur ya da geçiş için izin isterse, yüzlerinde hemen bir gülücük beliriyor. Alışkanlığın yapay terbiyesi... Batı Berlin'e az kaldı, saat öğleye yakın. Niçin tüm görüntüler II. Dünya Savaşı'na bağlanıyor arasız. Kuru üzümle çay içilen bir çocukluk... Almanların bizim gibi asker bir milletin dostları olduğunu anlatan konuşmalar. Mavi kâğıtlarla camları örtme zorunluğu. Hitler'in "Türkiye'ye girmeyiz biz, onlar bizim gelecekteki dostlarımızdır, asker millettirler". Düşle gerçeği yordamlamalarla yaşamış küçük bir çocuğun belleğine çizilen "Hitler" adı. "Almanlar da doğrusu çalışkan ve asker millettirler". Militarizme övgünün yurtseverlikle eş tutulduğu bir ülke... Neresi orası?.. Halk arasında Hitler'in uçaklarının İstanbul'un üstünde uçtuğu söylentisi. Daha akıllı, siyaset bilir geçinenlerinse ciddi açıklamaları, "yok canım, olmaz, elbette" "daha neler" "Edirne tarafından uçmuşlar, evet" "Führer yenilecek mi? "Afrika tilkisi Rommel yorgun mu" "Churchill'in parmakları çok sık V harfi çizmekte" "Komünizm tehlikesine karşı girilmiş, başlamasına göz yumulmuş bu savaşta Adolf Hitler Kutsal Roma Germen İmparatorluğu düşleriyle iyice sapıtmış, durdurulması gereken bir çılgındır. Churchill hep başarı simgesi halinde. Müttefik orduları ve Stalingrad... Onbeşlik ampulle yetinen büyük eski evlerin tek odalarında kirayla oturanların elektrikleri hiç yakamamaları nerdeyse. İstanbul'u daha da yoksul kılan, sindiren bir korku.

Berlin'se evet Berlin. Dünyanın en çok bilinen başkentlerinden biri. Şimdi Bonn mu başkent? Ankara'yla İstanbul'u düşünüyorum. Biraz sonra inilecek. Annemin anlattığı bir film, ben görmediğim halde nedense çıkıyor ortaya. Unutulmaz bir balo gecesi, Willy Frisch- Marika Röck Zarah Leander-ne denli aradımsa da bu filme bir yerde rastlayamadım. Erkek gibi sesi vardı diyor annem Leander için. Ama film çok acıklıymış doğrusu.

Uçak iniyor. Arasız izlediğim toprak parçasının bölüntüleri, çıkıntıları, uzantıları, kentin ilk yapıları önümde artık. Tempelhoff çok bombalanmış II. Dünya Savaşı'nda. Sonra düzenlenmiş. Müttefik işgal güçlerinin uçakları için kullanılmış başlarda. Sonraları sivil hava alanı olarak açılmış. Sıcak bir haziran sonu ve güneş var. Kuzeyin güneşi parlak ya yine de Akdeniz güneşinin en küçük gölgeleri silen, yorulmaz gücü yok gibi

onda. Alandan terminale değin yürüyerek gidilecek. Ve bir şarkı çalıyor uçaktan iner inmez. Lili Marlene.

Yok, daha neler. Bu kadarı da tuhaf doğrusu. Lili Marlene ha. Yoksa bunu yine siperlerdeki galip Üçüncü Reich ordusunun haberleri okunduktan sonra çaldıkları gibi mi çalıyorlar şimdi de? (Sonraları bu şarkının benim geldiğim güne denk düştüğünü Tempelhoff havaalanına başka gidişlerimde anlıyorum. 50'lerde ünlenen Amerikan renkli film şarkıları, duyulduğunda kişiye gülme duygusu veren başarısız Alman hafif müziği şarkıları da çalınıyordu.) Lili Marlene'in içinde yürüyorum. Söyleyen de kesin Zarah Leander.

*Vor der Kaserne vor der grossen Tor
Steht eine Laterne und sie steht davor*

Şarkı birden getirip Mavi Melek filminin unutulmaz Marlene Dietrich'ini koyuyor alanın ortasına. Ve saygın profesörün sevdiği bu kadın uğruna horoz gibi ötüşünü, onu aşağılayan her davranışıyla alay edip hor gören Mavi Melek rolündeki kaşları yok edilmiş Marlene, burjuva ahlâkının zayıflığını ve kalıplarının ne denli sarsıntı geçirebilir olduğunu kanıtlayan sahneler birbirini izliyor.

Her yan çok temiz. Gümrük kontrolü çok düzenli. Birlikte yolculuk edilenlerin çoğunluğu Batı Almanya'dan gelen iş adamları. Batı Berlin kapalı bir kenttir biliyorum. Oraya Batı Almanya'dan ancak işgal güçlerinin uçaklarıyla aktarmalı gelinir. Ya Fransızların Air France'ı, ya İngilizlerin British Airways, ya da Amerikalıların Pan Am'ıdır bu işi görenler. Ben en çok Amerikalılarınkine rastladım nedense Batı Berlin'den gidiş ve dönüşlerimde. Pasaportuma ve bavullarıma bakılma sırası bende. Görevli, Türk olduğumu anlayınca bir an ikircikleniyor. "Neleriniz var?" "Şunlar" "Bakabilir miyiz?" "Lütfen buyrun" Çevremdekilerde ilk kez ilgi artıyor. "Nesi var acaba?" Karşılıycılarım Almanca kısa bir giriş yapıyorlar, bavullarıma bakılmıyor. Çünkü bir *Gastarbeiter* değilim. Çok uygar bir davranış, ancak çok uygar olduğu tanıklıkla saptanmış birine gösterilebilir. Küçük terminalden çıkılıyor. Küçük, çünkü ben daha büyük ve görkemli düşünüyordum.

Havaalanının yolcuları için gelmiş iki otobüs var. Otobüsler gölge almayan renklerle boyalı bir margarin reklamı yapıyorlar. Lili Marlene du-

yulmuyor. Berlin’de Film Festivali var. Bir afişte Greta Garbo’nun ağır kapaklı gözleri dalgın bakıyor. Güneş sahiden ısıtıyor. Bir ilkbahar esintisi dolanıyor alanda. Berlin işte. Ne kadar temiz her yer. Bu kentin yerlileri sanırım yanlarında bir de çöp atma çantası taşıyor olacaklar. Sigara içmezler mi? Ya da birden artıveren bir kâğıt parçasını atmaları gerektiğinde ne yaparlar? Çöp kutuları... ve ilk çöp kutusunu görüyorum. Eden Kulüp’deki Non-Stop Striptease gecelerinin duyurusuyla kaplanmış bir çöp kutusu. Sonra Batı Berlin’in merkezine varılıyor. Kaiser Wilhelm kilisesi, Kurfürstendamm, Berlin Film Festivali’nin açıklandığı 25 Internationale afişi göz alıyor. Die Filme der Greta Garbo Berlinerfestwochen/ Filmfestspiele Berlin 75 Gina Lollobrigida. Fotoğraf makinesi boynunda, takma kirpikli iri badem gözleri, yanında Fidel Castro. Sakalıyla, geniş omuzlarıyla gülüyor. Demek Küba’ya gitmiş Gina hanım. Castro’nun fotoğraflarını da çekmiş besbelli. Lollo benim sevdiğim bazı filmlerin yıldızlığını yalnız bir dönem yapmış kadındır bence. Hemen “Ekmek Aşk ve Şarap”ı anımsıyorum. İtalyan sinemasının ünlü parlayışı, İtalyan yeni gerçekçiliği. Benito Mussolini’nin eğreti ama yine de kan dökücü faşizminden silkinen İtalyan’ların dünya sinemasına kattıkları unutulmaz zenginlikler sevinçle düşünülür ancak. Almanların ne yaptıklarını da göreceğiz. Hitler’den sonra ne yaptılar. Kurt Weill adına da rastlıyorum duyurularda...

Artık bu gerçekten temiz, gerçekten düzenli kentle tanışmaya başlanmalı. Yürünen caddeyi öğrenmeli. Kurfürstendamm, sonra ötekiler. Gelişmiş, akılcı bir kent anlayışıyla hesaplanmış kesişen öteki caddeler. Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche ‘anımsama’ kilisesi bu. Berlin’in II. Dünya Savaşındaki amansız bombalanmalarından birinde yıkılmış, yeniden onarımında eski bölümleri sağlam bir mimari anlayışıyla korunmuş, yeniden yapılarak bir uyum içinde yeni ile eski bütünlenmiş. Fakat nedense savaşı hatırlatmaktan çok turistik bir görüntü haline gelmişliğinden öte pek etki yapmıyor. Oysa morumsu mavi cam vitrayların içerisini ışıklaması çok hoş. Europa Center yüksek bir bina. Alttaki buz pateni alanında, meraklıları kayıp duruyorlar. West Berlin radyo kulesi görünüyor olduğum yerden. Batı Berlin hür radyosuymuş. Berlin’in ilk adı Berolina ve slavcadan geliyor... Berlinerstr, Uhlandstr, 17 Juni, Steinplatz, Ernst Reuter Platz, Savigyplatz, Brandenburger Tor, Zafer anıtı, altın yaldıza batırılmış bir kadın kanatlarını açmış, bir dal tutarak çok yüksek bir ko-

lonun üstünden Berlin'e bakıyor. Orda daha sonra bizim işçilerin özlem dolu şiir karalamalarını okuyacağım. Örneğin Berlin Belediyesi temizlik işçilerinden Mehmet'in doğum tarihini, Silvan'lı olduğunu, gurbet derdini her bir şeyden kötü bulduğunu öğreneceğim. Brandenburg kapısının bitiminde Doğu Berlin'in kesiştiği nokta var Batı Berlin'le. Hani şu utanç duvarı hikâyesi falan. Daha oralarla ilgilenemem. Çok temiz bir kentin rahatlatıcı, çağdaş görüntüleri içindeyim. Her turist önce sahnenin dıştan görünüşündedir, sonra kulislere girer. Caddeler ve alanlar uzuyor önümde. Birini arıyorum. Yoksa Unter den Linden "ıhlamurlar altında" bu yanda değil mi? Öğreneceğim, acele yok... Hohenzollernplatz, Wittenbergplatz, Kant Str. Bundesallee, Güntzelstr, Thedor Heuss platz, Potsdamerstr, Wilmersdorferstr, kısaca Ku-Damm, ünlü Cafe Kranzler kuruluşunun 150'nci yılını kutluyor. Kaldırımların caddeye bağlı kıyısında küçük tezgâhlarını kurmuş, hippie giyimli gençler, çeşitli doğu renkleri ve kesimleri taşıyan şeyleri sergilemişler. Gelen geçen büyük bir ilgiyle bakıyor. İçlerinde Türkiye'den gelmişliği kuşku götürmez şile bezi etekler ve bizim oraların renkleri ve desenleriyle örülmüş eldivenleri var. Oysa hava güzel. Haziran'da hava elbette güzel olur diye düşünmeye alışmış biz Akdenizliler ya, Almanlar öyle değil. Beni karşılayanlar havanın ne kadar güzel gittiğini söylediler hemen. Demek ki hava gerçekten değerini bilmemi gerektirecek denli açık ve güzel. Bu hippie giyimleriyle, ayakları, giydikleri sandalların meşin rengine karışıp görünmezleşmiş kirlilikteki satıcı kızlar ve oğlanlar, yanlarından geçen uygun Alman vatandaşlarını gevşek bir bakışla süzüyorlar. Ben de eğiliyorum tezgâhlarına. O sırada içlerinden biri gitarı çıkarıp aralarından ayrılıyor, güzel bir dükkânın içerlek girişine yürüyüp orayı bir anda sahne yaparak şarkısını söylemeye başlıyor. İngilizce, birbirinden ayrılması güç pop şarkılarından biri bu ve kız arkadaşı da çabucak yere bir örtü yayıyor. 10 Pfennig, 20 Pfennig, kimi kez çok cömertliği tutmuş bir Alman, 50 Pfennig bile atıyor bu, yere serili örtüye. Sonra gitar çalana bançolu biri katılıyor. İsa'yı anımsatan bir görünüşü var genç adamın. Kuru kemikli ince burnunu çevreleyen altın rengi sakalı ve kirli boynuna astığı madalyonun ucunda büyük bir haç. Şarkı bu kez dinsel bir ezgi havasına bürünüyor. Oysa sözleri eşcinsel bir aşka övgü. İki Alman, birayla besledikleri göbeklerini hoplatan bir hoşgörüyü şarkıyı dinliyorlar. Sonra biri ötekisine bakarak, olursa bu kadar olur, der gibi ellerini oğuşturup, bir 50 Pfennig'ini feda

ediyor bu şarkıya. Çok boyalı Alman kadınları (oysa onların az boyandığı düşüncesi yaygındır) gülüşerek geçiyorlar. Birinin memeleri saydam bluzundan olduğunca gözüküyor. Erkeklerle bakıyorum, pek farketmiş görünmüyorlar. Bekliyorum. Böyle bir bekleme anında sizi pek tedirgin etmezler, yeter ki bekleme pek uzun olmasın. Burada uzun beklemelere verilecek anlam çok başkadır. Kabinlerin arkasından hızla yaklaşan iki adam görüyorum. İşte böylesine açıklığa bakacak Alman da vardır. Yanı-
lıyor muyum? Adamlar esmer, bıyıklı, saçlarını sıkıca tarayarak yapıştırmışlar. Uzunca topuklu ayakkabılarıyla seker gibi yürüyorlar. Türk mü acaba... Kadınlara atılan sözler Rumca. Bakırköy’de bir sıra geçirdiğim günlerdeki çocukluk arkadaşım Taki geliyor aklıma. “Tamatya” diye tanıdık bir sözcük vuruyor kulağıma. Evet Akdenizli romantimi bu. Göğüslerini olduğunca sunan bir kolay kadına yaklaşırken bile gözlerin güzelliğinden dem vurmaya seven bir alışkanlık. Gastarbeiter’lerle ilk karşılaşmam. Yunanlı işçiler ve Alman kadınlar köşede bitiyorlar.

Saatler akşama dönüyor. Büyük alış satış mağazalarından birinin kapısına ilk kez yürüyorum. İçersi alabildiğine kalabalık. Koca yapının üstünde Wertheim yazılı, civalı ışıklarla. Yaz modasını Batı Almanlar çirkin bir kırmızıyla, lacivert ve beyaz olarak sunuyorlar. Kaufhaus’ın önünde bir grup kadın sıkıca örtük koyu renk üniformamsı giyimleri, kalın topuklu üstten atkılı ayakkabılarıyla alışveriş için başı dönercesine istekli girip çıkan kalabalığın geçtiği en yoğun noktayı tutmuşlar. Nefesli çalgılarıyla ve küçük akordiyonlarıyla dini bir şarkı söylüyorlar. Görüntülerine büyük bir inanç ve alçakgönüllülük katmaya çalıştıkları halde, beğenmezlik ve kibirin ikide bir yaladığı yüz anlamları içindeler. “Biz selamet ordusuyuz kardeşler, İsa sizi unutmadı”. Sarışın, beş yaşlarında küçük bir Alman kızı, kadınlara iyice yaklaşmış, bir anıta bakar gibi dikkatle bakıyor. Anlamaya çalıştığı bir şeyi izlemenin ışığı var gözlerinde. Öte köşeyi tutmuş, çarşafı dolalı, kafaları sıfır numarayla traşlanmış üç genç adam ve kirler içinde çocuk pembesi tombulunda bir genç kadın tuhaf bir mezhebe çağrı yapıyorlar. “Ruhunu kaybetme ey insanoğlu, ey insanoğlu buraya gel”. Küçük kız bu kez onların çekim alanına doğru yürüyor. Annesi engelleyip çekiyor kolundan kızını, çünkü saat 5’e yaklaşmakta. Batı Berlin’de büyük satış yerleri, altı buçukta kapanır. Böyle bir Kaufhaus’a girense en hızlı çıkmaya karar verdiği gün bile, öylesine fazla şey satın almasa bile, bakacağı mallar onu dışarı çıkmaktan engelleyecektir.

Berlin’de Kaufhaus’lar gerçekten göz kamaştırıcıdır. Ünlü KDW bu tür kuruluşların en eskilerinden biri. “Kaufhaus de Westens” sonra Batı Berlin’deki bizim, işçilerin, öğretmenlerin ve dış işlerinin alışveriş merkezlerinden biri olarak da belleğime kazınacak. Ve kadının kızını çekelemekte elbette hakkı var. Küçük bir şey aldınsa bile bir saat yeter mi? Çünkü çağdaş bir tapınağa girmektedir. Tapınağın pek çok katları vardır ve bu katlara sessizce, elektrikli merdivenlerle süzülüp çıkarsınız. Her şey açıktadır, size sunulmaya amadedir, elleyebilirsiniz. Hem de müthiş bir bolluk içerisindeyizdir. KDW’nin yiyecek kısmında besin maddeleri için ne kadar az şey bildiğinize şaşar, hatta kendinizden utanabilirsiniz. Gıda olma zorunluğunu geçip, incelmış, uyarmayı amaç edinmiş besinler satılır. Uyarma sözcüğü yanlış anlaşılmalıdır. Bilinmedik şeylerin tadına bakma fikrini müşteriye vererek, onun dünyasını genişleteceksiniz bir anda. Örneğin karınca konservesini öğreteceksiniz. Bunu satın almakla bir üstünlük duygusu elde edecek. Mal artık buralarda bir satış estetiğiyle sunulmalıdır. Önemli olan içeriye gireni almak isteğiyle başbaşa bırakmaktır. Karınca konservelerini çok çeşitli çaylar izler. Baltıkdenizlerinden gelmiş iri balık cinslerine, Akdeniz’in eşsiz renklerle donanmış balıkları da katılır. Türlü kuş etlerinin yanında ağır hayvanların av etleri de her gün tazelenip sunulur. Dünyanın dört ucunda, değişik iklim kuşaklarının değişik topraklarında döllendirilip üretilen binlerce gıda maddesi sizi beklemektedir. Bir de bunların mutfaktan geçirilmiş, binbir çeşitli süslerle bezenmiş sunuluşları katılır. Bu çağdaş tapınaklardaki tüketim anlayışı, insanın doğaya egemen olmasındaki onur verici yolu saptırmıştır. Kişi buralarda dolaştıkça, büyük bir hayranlık ve gerginlik git-geline tutulur. “Alınız, ille de size lâzım olması zorunlu değil. Alınız ve mutlu duyunuz kendinizi.” Arthur Miller’in bir oyununda dediği gibi “New York’ta süper marketler kapatılırsa ve insanlar alışverişten alıkonursa neler olabileceğini hiç düşündünüz mü?” Gelişmiş kapitalist ülkelerin psikiyatris’lerinin hastalarına şu öğütlerde de bulunduğu yeniden anılabilir. “Sıkıldığınızda kendinize ufak bir şey satın alabilirsiniz, bu sizi rahatlatacaktır.”

Kadın ve çocuğunu izliyorum. Wertheim’a giriyoruz. Işıklar alabildiğine parlak, her şey çok güzel. Evet, evet insanı çekiyor. Üstelik el dokunması yakında, ortada. Elleyebilirsiniz, üstünüze koyabilirsiniz, aynanın önünde bakabilirsiniz, başınıza takabilirsiniz. Deneme olarak bazı ender

kokuları yakanıza püskürtebilirsiniz. Bin bir renkle bezeli bu mallar size türlü çekicilikler içinde sunuluyor. "Bir ayakkabı fırçası mı almayı düşünüyorsunuz?" Yok canım bugün hiç de onu alamayacaksınız. Yahut onu aldınız diyelim, bir başka şey alacağınızı da unutmayın. Çünkü size evdekini bile unutturabilecek bir viski takımıyla burun buruna gelebilirsiniz. Bardaklar, çok güzel bir sunu kutusu içinde öylece size bakmaktadır. Böylesine bir satış estetiğini daha doğrusu satış estetiksizliğinin bu çekiciliğini yenmek hiç de kolay değil. Usta ellerin dokunmasıyla, mal artık kullanım değerini aşmış, alıcıyı salt kasaya götürme görevini üstlenmiştir ve bunu da başarır. Şimdiye kadar tanımadık bir ırza geçme olayının çok tuhaf bir görüntüsüdür bu. Hardal, kabı için, şeker, paketi için, bardaklar, kutusu için, giyecekler, işte bu yıl da bunlar var dedirtebilecekleri için satılmaktadırlar. Pek çok şeyin hızla üretilerek sunulduğu bu çağdaş mabetlerde insanların inançlarını saptar durumda olabilmeleri için füketici olmak istemeleri yeterlidir. Kullanım değerleri tablosunu asla tüketmeye yetmeyecek bir gelirin sahibi, kimi kez korkunç bir gerilime sürüklenmektedir. Dışardaki kendi dünyasıyla bu giz dolu mabedin insanı alıp götüren dünyası arasında bolluğun, satın alınmak için sunulan bolluğun içinde düşürüldüğü tuzağı seçemez artık... Ah evet, bugün mabette çok yeni bir halı temizleyici "ondan evvelkileri değil, şu anda yanında duranları bile geçmiş olan bir elektrik süpürgesi" tapınma taşında, süslenmiş püslenmiş, bağlılıkla ona bakanlarına sunuluyor. Evet bu da bir elektrik süpürgesi, ötekilerden farkını unutmayın ama. Yerinize serili olan halı ve benzeri şeyleri bunun kadar temizleyebileni yoktur... bunun kadar... Artık istenen olmuştur. En yenisi en iyidir, öteki, evde kalan... Kaufhaus'lar içinde müthiş bir alışveriş sürer hep. İnsanlar birbirini görmeden, farketmeden ordan oraya dolanıp dururlar. Dokunurlar, eller, alıp koyarlar, denerler. Küçük bir şeycik bile almak hoştur ama, alamayanlar, içlerinde açık seçik saptayamayacakları o talan duygusunun yeşerdiğini bilmeden bakınmalarını sürdürürler. Batının gelişmiş ülkelerinde büyük satış mağazalarını gezmek diye bir kavram vardır. "Hadi gidip bakalım neler var bugün" İçeri girilir. Almanın, durmadan satın almanın bir yerde noktalanamayan doymazlığını, garip bir yorgunluk gibi taşıyanlar orda canlanırlar... Firmalar 1971 yılında Batı Almanya'daki Kaufhaus'larda ve Self Servis merkezlerinde yapılan hırsızlıkla uğradıkları mal kaybının sekiz milyon D. markla, 1 milyar D. mark arasında olduğunu tahmin et-

tiklerini söylemişler. (Der Tagesspiegel 25.7.1971. Bu alıntı Horst Zimmermann'ın "Self Servis Dükkânlarında İnsan Bilincinin Zedelenmesi" adlı kitabındandır.) Bu görkemli tapınaklarda her şey öylesine sunulmuştur ki, insan bir süre sonra çocukça bir isteklenmeye kaptırır kendini. Oraya giren her şey mal haline gelmiştir. İçeriğini kesinlikle yitirmiş gibidir. Kutsal kitap, Noel için en süslü haliyle durur. Fidel Castro, Che posterlerinin yanında Albert Einstein o ünlü bakışıyla satıştadır. Kutsal Bakire, Noel'de en şık bir halle satışa, kart olarak, küçük biblolar olarak ve resimler olarak sürülür. Manifesto'nun yeni basımları da çok özenli bir ciltle görünür bir sunuluştaki yerlerini alırlar bu mallaşma olayı içinde. Resmi Bundesamt istatistiklerine göre 1970 yılında 315 dükkânda, 147 bin dükkân hırsız ele geçirmiştir. Bu sayı 1969'daki sayıdan yüzde 26,7 daha fazla, 1963'e göre ise dört katına çıkmıştır hırsızlık olayları. Bu yükselişi göz önünde tutarak durumu saptarsak, 1967'de ve yeni girdiğimiz 1977'de de hırsızlık sayısının mallarla birlikte göz kamaştırıcı bir orana hızla gittiğini görmek zor değil. Çünkü bu çağda tapınakların o iç bayıcı ayinine katılanların sayısı, giderek geliştirilen mal satırıcılık estetik anlayışıyla da atbaşı gitmektedir. Kişilerin bağlı oldukları dünyayla içine sokuldukları bolluk dünyası arasında geçirdikleri beyin sarsıntısından ötürü tutuldukları doyumsuzluk (tatminsizlik) haliyle düştükleri durum çok gariptir. Bu isterik kendini yitiriş sonunda "Şu kadarına şunu verirsin, şu kadarına da şu malı alırsın, şu kadar parayla da öbür malı alırsın, ama şunlan şunu alamazsın" "Al canım, alıver gitsin, kim görür" kararıyla sonuçlanmaktadır. Oysa vitrin mağazalarında durum hiç de öyle değildir. Mallarla böylesine bir içli dışılık kuramayan insan, bir ölçüde satın alma duyguları kamçılanmadığından kendini uzak tutabilir bu dünyadan. Oysa büyük satış merkezleri bir anlamda çağımızın simgelerinden biridir. "Çok kişiye çok şeyi burnuna sokacak kadar yakınlaştırsın, tüketmeye alıştırsın, bu gereksinmeyi duysun, gerisi kolay" anlayışıdır bu. KDW'yi 1976 Mart'ında sakın bir öğle üstü, umulmaz ve unutulmaz bir saatte üç genç adam soyduklarında Batı Berlin'in yerlisi, yabancısı pek çok kişi hayranlıkta söz etti bundan günlerce. Dört milyon D. Mark sessiz sedasız gidivermişti. Alman kriminal polisi de ciddi şakadan hoşlanmaz bakışlarıyla aranıp duruyordu.

Berlin'i Almanların şaşmaz sayılarıyla izleyelim bir de. Berlin'in nüfusu, Mayıs 76'da 1.969.004. Bu sayı geçen yıla oranla, yani geçen 75 Ma-

yısı'na oranla Batı Berlin nüfusunun % 2 azaldığını gösteriyor. Haziran 76'daki araştırmalara göre, Batı Berlin'deki yabancıların sayısı 184.393. Bu sayı da, bir yıl önce yapılan araştırmayla karşılaştırıldığında % 4 azalma var. Batı Berlin'de bulunan yabancıların çoğunluğunu Türkler oluşturuyor. 84.415 kişiyle Haziran 76'daki sayı şöyle. Türkleri Yugoslavlar izliyor. 29.715. Yunanlılar 8.597 kişiyle bu yabancılar yoğunluğunu tamamlıyor. Sonra Batı Berlin'de 76 Haziran sayımlarına göre 7.770 tane domuz var. Ve Almanların en ünlü küfürü olan "Schwein" domuz lafını işitenler bu sayının dışında tabii. 75 Haziran'ında, Batı Berlin'de 32.233 tane domuz kesilmiş. Ağustos rakamlarına baktığımızda bu sayı 18.400. Bu sayıları karşılaştırdığımızda, domuz kesiminde belli bir azalma olduğunu görüyoruz. Almanlar mı artık az domuz yiyor, yoksa domuz yiyen Almanlar mı azaldı... Berlin'deki ulaşım araçları içinde, kamunun en çok kullandıklarından söz açabiliriz. Yer altı ulaşımındaki yolcu sayısı 23.153 kişi olarak görünüyor. Otobüsten yararlananlar ise 32.566. Gözlemlerime dayanarak söyleyebilirim ki, U-Bahn'dan yararlananlar bence daha çok. Denemek ki sayılar onu göstermiyor. Fakat deneyler tersini ispatlayabilir. Otobüse biletsiz binemezsiniz ama, U-Bahn'a biletsiz binmek fevkalâde mümkündür. Yapılacak tek şey, üstelik üniformalı olan bilet kontrolçularına yakalanmamak. Bu, kişide zamanla geliştirilebilir bir özellik haline gelebilir. Orada bulunduğum sürelerde U-Bahn biletlerine bir hayli zam geldi. Ve ardından halkın oturduğu kesimlere teksirle çoğaltılmış öneriler dağıtıldı. "U-Bahn'da biletsiz seyahat ediniz. Berlin belediyesi çok zengin vatandaşlar, biletsiz geçiniz. Bunun için biraz çevrenize dikkat etmeniz yeterlidir." Ve yapılan hesaplara göre, 200 mark para cezası verilse bile, gene de biletsizliği deneyeler için durum daima kârlı. Temmuz 76 istatistiğine göre Berlin'e bir yılda inen uçak sayısı 2.468. buna göre günde 82 uçak Berlin'e iniyor. Kalkan uçak sayısı ise 2471. O üç fazla uçak, haziran ayının son günü gece yarısına doğru inip, temmuz ayının ilk günü dönenler olsalar gerek. Çünkü Almanlar sayılarda asla ve asla hata yapmaz. Her gün 82 uçak Berlin'e indiğine göre, yaklaşık 18 dakikada bir uçak kalkıyor Berlin'den. Berlin'deki çok bakımlı, özen gören evlatçasına sevilen köpeklerin sayısı ise 800.113. Bunların hepsinin kimlik kartı "Ausweis"ları vardır. Berlin'de trafik çok düzenlidir. Sanırım Batı Almanya'da da öyle. Kişiyi hayran edecek bir düzen ve dikkat sürer her tarafta. Haziran 76 rakamlarına bakarsak Batı Berlin'de bir yıl içinde 5.714 trafik ka-

zası olmuştur. Bu, bence inanılmaz bir rakam. Kırmızı ışık yanarken karşıya geçtiğimde, çünkü etrafta gelen araba yoktu, bana ellerini tehdit edercesine sallayan 3 yaşlı Alman bayanını düşünüyorum. Başıbozukluğun asla hoş görülmeyeceği bir kentte ve bir anlayış içinde, 5.174 trafik kazası beni düş kırıklığına uğrattıyor. Fakat yine de inancımı yenileyen şeyleri görüyorum. Bu kazalardan ancak 1.230 tanesinde insan zarar görüyor ve sonra gerçekten daha da sevindirici bir rakamla karşılaşıyorum. Ancak 19 tanesinde ölü var. Kaza diye kayda geçmişleri araştırıyorum, ah, evet, bir araba diğer arabanın tamponuna çarparsa bu bir kazadır. Kapsısını hızla açan biri, park yerindeki öbür arabanın kapısına çarpmışsa, o da bir kazadır ve kayda geçer, gereken işlem yapılır. Ordnung und Disziplin her yerde kendisini gösterir. Kişiler öteki kişilerin polisliğini yapar. Bu, organize toplumdan olan birinin günlük hayatının içinde solurcasına yaşadığı bir şeydir. Fakat bunlar benim gibi Anadolu yollarında bir kamyonla bir otobüsün çarpışması sonucu ailelerinin toptan yok olduğu trafik kazalarına bağışıklık kazanmış bir ülkenin insanı için, hayranlıkla ülküntü karışımı bir duygu uyandıran görüntülerden biridir. Fakat bunları bir yana bırakalım şimdi. Sayılara dönelim. Batı Berlin'de 4 devlet tiyatrosu, opera dahil, 15 özel tiyatro var. 74-75 yılında opera, bale, operet ve müzikaller, tiyatro olarak toplam 5.455 gösteri yapmışlar ve bu gösteriler 2.540.321 kişi tarafından izlenmiş. Gerçekten seçkin şeylerdi sergiledikleri. "Peter Stein'in Gorki'den sahneye koyduğu 'Sommer Gaeste' gerçekten unutulmaz bir gösteri." Sonra Peter Stein'i Moskova'ya çağırdılar. Dönüşündeki yaptığı konuşmada unutulmaz şeyler söyledi. Orda bir sanatçının trafik polisi, sebze satan kadın, postacı ve benzeri işlerde çalışan kişilerce çok yakınlarıymış gibi tanıdığını ve konukluğu süresince buna tanık olduğunu açıkladı. Ve bu üstün yetenekli genç rejisör ne yazık ki Batı Berlin'de bu tür işlerde çalışan halk tarafından bilinmiyordu.

75 yılında Batı Berlin'de sanat galerilerinde açılan sergilerin sayısı, müzelerde açılanlar dahil 456. bunlardan 26 tanesine giriş paralı, 430 tanesinde ise parasız. Ve bu sergiler aynı yıl içinde toplam olarak 939.355 kişi tarafından gezilmiş. "Acaba parasız gezilenleri nasıl saydılar?" Batı Berlin'deki yüksek okulların merkez kütüphaneleri ve enstitülerin kütüphaneleri dışında halka açık 126 tane kütüphane var. Bu kitaplıklarda toplam olarak 3.194.786 kitap bulunuyor. Aynı yıl içinde, (1975) bu kitaplıklardan halka okumak üzere ödünç verilen kitap sayısı 11.926.775. Bu denli seçkin

şeyleri okuyorlar ve gerçekten okuyorlar. Peki ya bu donukluk ve yaşamsızlık ne? Berlin Filarmoni'de gerçekten yetkin konserlerin verildiği, seçkin bir dinleyicinin bulunduğu o salona çok kez gittim. Neden onca kıpırtısızdılar dinlerken. Fakat bir konser nasıl dinlenebilir ki? Kusursuzluk, kimi kez cansızlık haline mi dönüşür? Batı Berlin'de 77 tane sinema var. Bu sayıdan, sürekli olarak seks filmi oynatanları (bir tanesi adamakıllı gü-lünçtü sinemaların. Bir okullu kız için rapor, bir okullu kızın yetişmesi, bir okullu kızın anıları, vb. gibi dizileriyle bu okullu kız sorununu sundu da sundu. Okullu kızlar da salt bir yan dönüşle yetinerek çırlıçıplak boy gösteriyorlardı afişlerde. Bir ara da Kantstr'nin oralarda saraylı maraylı, haremli film salgını başgöstermişti.) ve bulvar sinemalarını da çıkaracak olsak bile geriye kalan sinema sayısı kaliteli filmlerle gerçek bir sinematek anlayışı içinde çalışıyor. Sanat değeri olan, önemli içerikler taşıyan, sinema izlemeyi gereksinen bir kişinin Batı Berlin'de buna sonsuz vakit ayırması zorunludur, tümüne yetişebilmek için. Klasiklerden en yenisine, önemli sinema olaylarını kapsayan çalışmalara değin Batı Berlin'de bu sinemalar eksiksiz oynar. Bu kentin yüksek okullarında okuyanların sayısı da toplam olarak şu kadar. 67.283 öğrenci. Erkek öğrenci sayısı: 46.233, kadın öğrenci sayısı: 21.048, Almanlar 60.623, yabancılar 6.60.

Sinemaları kadar önemli tiyatroları da var Berlin'in. Özellikle Nollendorf Platz'daki Metropol Theatre güzel bir bina. Bombardımandan sonra epeyce sağ kalmışlardan. Piscator'un 1920'lerin Berlin'inde ünlü işçi oyunlarını sahnelediği bu tiyatroyu bir gezip görmek olanağım olmadı. İçim de istemedi açıkçası. Çünkü Metropol Theatre'da şimdi 24 saat non stop seks filmleri oynuyor. Üstelik bu seks filmleri ne mene şeylerse tek bir afiş asılı durdu, bir yılı aşkın bir zaman. Bir Uzak Doğulu kadın ve erkek yarı çıplak karşı karşıya duruyorlar, altında da durmadan ve bıkmadan seks filmi izlenebileceğini belirten bir açıklama. Bu oraya gidenlere yetiyor olmalıydı ki okul kızları raporu oynatan öteki sinema gibi ikide bir filmin adını duyurmak, afişteki çıplak bayanları değiştirmek gereğini bile duymuyordu işletmecileri. Piscator'un ünlü işçi oyunlarını sahnelediği ve Berlin'in en eski döner sahnesinin bulunduğu bu tiyatro, sahibi bir hazır yiyici olduğundan, kâr ilkelerine uygun bir anlayışla 24 saat sermaye, insanoğlunun mal'a çevirdiği cinselliğini de geçiriyor sahnesinden. Sinemanın yanında da kilisenin bürosu vardır. aynı fotoğrafta görünmekten tedirginlik duymayan işbirliği.

1976 Mayıs'ında Batı Berlin'in nüfusu, erkek 870.673, kadın 1.098.331, toplam 1.969.004. Bu hesaba bakarsak 1.126 kadına 1.000 erkek düşüyor. Bu nüfus her yıl daha azalmaktadır. Ölümler sıktır. Batı Almanya'ya gidenler de öyle. çünkü Batı Berlin ayrıca yaşlılarıyla ünlüdür. Çoğu da içki içer bu insanların. İhtiyar kadınların bu denli sarhoş olabileceklerine ancak burada tanık olarak inandım. Bir gün öteki-ne dönerken, sokaklara, caddelere yığılıp kalıyorlar. Yabancılar karşı beğenmezlikle dolu olan bakışlarını unutmuşlar gibi. Dağınık bir anlamın yer ediverdiği yüzlerinde gördüklerini, ya da hiçbir şey göremeyişin onlara verdiği duyguyu açıklamayan bir anlatımsızlıkla sallanır dururlar. Oysa Berlin güzel bir kenttir. Orayı çok daha canlı, yeşillikleri daha bol, güneş alan, havası ikide bir kişiyi ilgilendiren, pek çok köprüsünün altından akıp duran yaprak neftisi suları daha ısıltılı olmalıydı diye düşünmeye kalkmazsa kişi Berlin güzel bir kenttir. 1920'lerin işçi hareketlerinden bazı anılar taşır hâlâ. Sanki bitmez bir yitirişin acısını yenilemekten kaçınmaktadır ordakiler. Bu kişiler 20'lerin Berlin'inden kalma o fotoğrafları bile görmeyi unutmuşlardır sanki. Belleksiz midirler diye düşünebilirsiniz. Hele Almanya'nın geçmişini biraz olsun tanıyorsa insanın şaşkınlığı daha da büyür. Burjuvazinin tarih sahnesinde ilk kez iktidara aday olarak ağırlığını koyan proletaryayı ezmek için, kendi demokratik devriminden vazgeçtiği Almanya... 1848'in Almanya'sı. Hani, Heine'lerin Weerth'lerin ve devrim barikatlarının Almanya'sı. Ve Marks'ı ve Engels'i, daha nice yetkin insanları da bağrından çıkarmış Almanya. Sonra devrimin karşı devrime dönüşmesi, Alman Birliğini ve Paris Komününü Fransız ordularıyla birlikte ezen o militarist *Ruh'un* kahramanı Bismarck. Oysa savaş Alman Fransız savaşıydı ve komün bu savaşa karşıydı. Alman ordularının kahramanı, bıyıkları favorileriyle birleşen, bu tür utkulara alışık ve hayran kalmaya hazırların alkışlarıyla yeri daha da büyütülerek karşılanıyordu. Bismarck –Berlin'in batısındaki görkemli büyük caddelerin adı, doğusundaysa küfürle, alayla anılan bir ad– işçi sınıfı hareketini (çünkü onlar bir kez gelirlerse geri gitmeleri olanaksızdı, ötekilerse hiçbir zaman başka bir yöntem bilmediklerinden ve asla bulunamayacak olduğundan) bastırmak için Sosyalistler Yasası çıkaracaktı 1870'lerde. Yeniden her şeye karşı Alman halkının güçlenen demokratik isteklerine engel konulamaması... sonra...

1919'un Almanya'sı Spartakist hareketi, Almanya'da kurulan Şuralar Cumhuriyeti, Kasım 1917'de Rus devrimi, 1918 Ocak, 1 Ocak- 6 Ocak arası genel grevler, Viyana, Prag, Budapeşte. İşçi Şuraları Cumhuriyeti. 28 Ocak'ta Almanya'da genel grev. Ekim 1917 "Deutsches Reich." Alman İmparatorluğunda Spartakislerin devrim çağrısı. 3 Kasım 1918'de Kiel'de Alman İmparatorluk Donanması ayaklanıyor. Ve İşçi Şuralarının kurulması. 5 Kasım Lübeck'de devrim ve işçi şuralarının kuruluşu. 6 Kasım Hamburg, Altona, Bremen, Hannover, Braunschweig, Köln, Münih İşçi Şuralarının kurulması. 8 Kasım İşçi Şuralarının kurulduğu yeni kentler. Rostok, Magdeburg, Halle, Dresden Leipzig, Düsseldorf, Frankfurt, Stuttgart... Ve 9 Kasım'da da Berlin İşçi Şurası kuruluyor. Ve bunları ezmek için güç birleşmesi gerekiyor. İşçi sınıfı hareketi çok yaygın çünkü. Çapulculuğun, kan içiciliğin yeniden meşru üniformasını giyinip, tarih sahnesinde yerini en genişine kurmak için silahlanıp, marşların en içeriksiziyle ve törenlerin göz kamaştırıcı korkutuculuğuyla "işte ben" diye gelişi.

Güçlü 1920'lerin Almanya'sı, özünü insanın gelişmesinden alan işçi sınıfı partilerinin Almanya'sı. Ve arkasından Adolf. Faşizmin dünyadaki en büyük görüntüsü. Üçüncü Reich'in insanı çekindiren şaşırtan gelişi. Führer'in arkasına takılıp, Sovyetler Birliğinden başlayan bir dünya fethine çıkışları. Üstelik bu amansız fetih için kan içiciliğe yakıştırdıkları *en üstün ırkı yaratma* isterişi. Ve işte daha korkuncu, belki de tüm gaz odalarından, insanın geçirildiği her türlü onursuzlaştırılma eylemlerinden daha da korkunç olan unutmak. Unutulmazı, susarak geçmişe yasak koyma kolaylığını, canlı bir yaşamasızlığı seçmek. Belli bir toplumsal belirlenişin üniformaları içinde geçmişi ve şimdiyi yitirmek. Gündelik olana, bunlar yaşanmamış gibi çıkabilen insanlar bunun tek kurtuluş olduğuna inanmak zorunda kalsınlar, niye? Salt dışardan gözleyenin sorusu değil bu.

Neckar kıyısında doğmuş, 1778'de Tübingen'e gitmiş Hegel ve Schelling'le sıkı bir dostluk kurarak Alman edebiyatının en temel eserlerini kısacı ömründe coşkuyla yaratmış biri, bakın ne diyor:

"Verdiğim hüküm ağır, ama onu gerçek olduğu için söylüyorum: Ben dünya da Almanlar kadar iç uyumlu olmayan, bilmeyen bir ulus daha olabileceğini düşünmüyorum, düşünürleri var, insan yok; rahip var, insan yok; efendiler, köleler,

*gençler var ağır başlı kimseler dolu, insan yok, böyle bir yerin–dökiilen kanın top-
rağa karışıp gittiği, kopmuş el, kol ve diğer organların karmakarışık yattığı– bir sa-
vaş meydanından farkı ne?*

(Hölderlin, Hyperion II)

Bahnhoflarında (merkez istasyonlarında) dolaşan sarhoşların yanın-
da bazı yabancılara da rastlarsınız. Gazetecilerden Sırpça, Yunanca,
Arapça basılı günlük gazetelerini ilgiyle alıp okumaya duran yorgun
yüzlü adamlardır bunlar, Federal Almanya'nın yeni konukları. Bazı Al-
man aydınlarının söylediklerini anımsamamız işten bile değildir. "Batı
Berlin bir dünya kentidir" der onlar. Kuzey Afrikalı konuk işçilerin renk
düşkünlüğü, size hüznü gibi gelen bu kalabalığın içinde birden sevin-
dirici görünür. Sonderschule'lerin (zenaat okulları) geriye itilmiş öğrenci-
leri gencecik Almanlar, uzun topukları, uzun sarı saçları, uzun boylarıyla
ve henüz sakalları bitmeye başlamış güzel kız yüzleriyle bir hattan öte-
ki hatta aktarma yapmak için koşuştururlar U-Bahn'larda. Boyunlarında
genellikle süslü, iri bir haç asılıdır. Bileklerinde renkli cam boncuklarla bi-
leklikler, parmaklarında yüzükler vardır. Bazıları omuzlarından aşağıya
dümdüz uzayan saçlarını silker "ik bin" diye anlatır Berlin ağzıyla. Son
derece gürültücü ve aldırmazdırlar. Yaşdaşları kızlarla birlik oldukların-
da, aralarındaki beğenin dışa vurumu tekmeleşmek, sonra anlamsız
anlamsız gülmektir. "Groşin" roman denen ucuz romanları alıp okurlar.
Ya da resimli romanları, Bild Zeitung'u izlerler. Bolca magazinli, kandan
ve hırsızlıktan baş sayfasında söz eden bir gazetedir bu. Bu gençlerin te-
pişmesinden köpeklerini titizlikle sakınır yaşlı Alman bayanlar. Bir o
davranışlarıyla bu gençlerin farkında olduklarını anlayabilirsiniz ancak.
Genellikle Berlin'li deliler, bağırarak iç dökmeye davrandıkları gibidir
yaşlıların gençlere olan tutumları. Aynı şey hep. Görmemek. Batı Berlin
gerçekten bir sanat ve kültür kentidir. İşçi sınıfından ve halktan olanlar
bundan pek yararlanamaz. Hem parasal açıdan, hem de alıştırdıkları be-
ğeniler ve özelemler açısından. Kültür, hem kapitalist düzende olduğu gi-
bi, burada da yine aydınlar katına özgü bir ilgi ve beğeni alanıdır. Yaygın-
lık için geçerli ölçüler ne olursa olsun bu böyledir.

Sonra tüm bu Berlin'in merkez halkını geçip, daha ötelere, içerele
asılı, Neuköln'e, Kreuzberg'e indiniz mi, kanalların çevresinde koşuşt-
ran çocuklara rastlarsınız. Onlar; Türkçe, Rumca, İtalyanca, Sırpça konu-

şurlar. Kimi zaman anneleri de vardır yanlarında. Baş örtüsünden açık saça geçişin, etek giymenin, bir çantayı kola takıp taşımanın acemiliğinden yeni sıyrılmıştır. Onlar da arada sırada kentin merkezine, yani Kurfürstendamm'a çıkarlar. Ve U-Bahn'lardaki afişlerden birindeki kendi resimlerini görmezler bile. "İki dilde de cahil" Mehrengiz Montozami yazar bunda. Bir İranlı'nın Türk öğrencilerini konu alan film çalışmasıdır bu. Gördüğümde ilgimi çekmişti. Sonunda konuk işçi ailesi U-Bahn'dan inip, laterna çalan eşekli kadına doğru çıkarlar yer altı merdivenlerinden. Gerçek bir cümbüş vardı orda. Kaiser Wilhelm kilisesinin altında da "çok yaşasın İngiltere'nin kraliçesi" şarkısını ağırbaşlı bir İngiliz bandosundan duyarsınız. O gün Britanya İmparatorluğu'nun kraliçesinin doğum günüdür ve İngilizler bunu kutlamaktadırlar. Bu alanda Amerikan ordusunun da müzik çaldığı günler vardır ve Fransızların da Grepe Suzette sunduğu günler... Batı Berlin'in en seçkin, yeşili bol yerlerinden biri olan Zehlendorf'da oturan bu yabancıları, Almanlar, pek yabancından saymazlar. Yabancılar, "Auslaender"ler konuk işçiler ve aileleridir. Çünkü onlar uygar olmayan güneyden gelmişlerdir.

Eşekli laternacı kadın sağlam duruşuyla, aldırılmaz bir biçimde çalgısının kolunu çevirirken, bir kanlı haydutun sevdiği kıza verdiği yüzüğü anlatan şarkı yükselir. Yabancı işçilerin çocukları bu düş güzelligindeki yerlere ve yaşlı laternacı kadına bakarlar. Böylesine büyümlü bir müzik aygıtına sahip birinin dilendiğini düşünemezler bile. Çünkü Batı Berlin'de dilenmek olayı da, bir şey satar görünmekle olabilir ancak. Ya bir ağız mızıkası çalacaksınız, ya bir gitar, ya içlerinden en güzeli olan bir eski anı albümü gibi seslerle açılan bu laternayı. Eşegi sevgiyle süslenmiştir kadının. Koyu kırmızı kadife pomponlar, parlak kolonlar, sarı boncuklarla bezelidir. Bu sırada kadının yanına iki kişi yavaşır. Genç, dağınık giyimli bir adamla, sıkıca sardığı sevgilisi kadın, yabancı olmalılar. Fakat Almancayı da iyi bildikleri bellidir. "Bitte" diye girişilir söze. Sorulan yeri, laternacı kadın çevirdiği kolu bırakmadan anlatmaya girişir. Birkaç köprü adı anar. Başını adamın omuzundan alan genç kadın, Berlin'i dağınık kollarla çevirerek bölen, bu yüzden köprülerle doldurulan koyu suskun nehre duyduğu merak birden aklına gelmiş gibi sorar. Yaşlı Alman kadınsa çok küçük bir çocuğa bir şey öğretmenin sevecen tadını duyar ilk kez, bu adres anlatma işinde. Canlanır, değişiverir, sesi parlar, laternanın sesiye gevşer. "Bilmiyor muydunuz" der "doğrusu çok tuhaf" "Berlin Spree'nin kıyısındadır".

İki sevdalı giderler. Konuk işçilerin çocukları bu çifti de o Berlin akşamına katmışlardır. Küçük kafalarında sokakta öpüşen bu iki insanın, bir kadınla bir erkeğin görüntülediği ilk sevgi olayı kazanır. Sonra yine heyecanla müziğe ve ışıklara dalarlar. Dünyanın dört ucunda insanlar başkalarına görüntüledikleri şeyi sahiplenmeyi başaramadıklarını bile düşünmeden yaşamalarını sürdürürler. Ve iki küçük işçi çocuğu öğrendikleri Almanca'ları ile duymuşlardır ki (çünkü özenle çift dilli olmaya çalışmaktadırlar) "Berlin Spree"nin kıyısındadır.

Yeni Konuklar, YKY, 1998, sayfa: 9-37

Tekin Sönmez
(1936)

Söylence Berlin'den

2:2

Berlin'e, kırçıl kar tülleri serpelenmeden önce, sen geldin. Güzün nemli ıslak, kabarık etini yiyen Berlin, şimdi kar beklerken, senin de bir beklentin mi var?

Yapay, uyduruk bölünmüşlüğün duvarlarını da yiyen Berlin'de ne arıyorsun? *Kendi bölünmüşlüğünün*, yapay olmadan ikiye, üçe ayrılışının benzerliklerini mi arayacaksın Berlin'de?

Bir kent *savaşla yok edilse bile*, o kentin ruhu doldurur boşluğu her zaman; ağaçlara, kuşlara, çiçeklere çimenli çayırlara, akarsulara, göllere şenliklenen sise verir kendini seve seve. Geceleyin insanlar evlerine çekilir çekilmez, kentin eski günlerinden sökün eden hayaletler, kanırtılarak çökertilmiş bir dönemin yaralarını sararlarken, yarım kalmış günleri de tamamlamaya bakarlar; kent, böyle yaşar gizli gizli. Berlinli evsiz barksız ayyaşlar, parklardaki ağaç sıralarda uyumaya çalışırlarken, gece yarısından sonra fısıldarlar birbirlerine:

'Susun! Kentin eski, soytarı ölü ruhları dolanıyor aramızda, şimdi hayat sırası onların, bizler uyumalıyız, uyuyamazsak bile...'

Bu kafayı bulmuş fısıltıları duyan hayaletler, gizemli gülücüklerle

kentin gece panayırını kurmadan önce, *Berlinli gariban ayyaşların* üzerlerine sırlı birer battaniye örtüp, gündüzün ruh çirkinliğiyle yorgun kentin sivilcilerini deşip temizlemeye, felaket günlerinden artakalmış pislikleri toplamaya, akbabaların didikleyerek sokaklara bıraktıkları cesetleri kaldırıp, caddeleri yıkayıp arındırmaya girişirler. Sabah vakti sökünceye dek sürer bu.

Her kentin sarsılmaz, değiştirilemez bir ruhu vardır. O ruh parçalara bölünse bile, kent bunu eninde sonunda birleştirip onarır yeniden, açık yapamıyorsa gizli kapaklı yapar bunu.

Berlin de, ruhunu kaç bin kez yeniden yamalayarak, parçalanmış, un ufak toz olmuş şurasını burasını iyileştirerek, kendini yeniden bir Berlin kimliği olarak yaratmak zorunda kaldı! *Senin* Berlin'e benzerliğini, Berlin'in *sana* benzerliğini anlamak kolay değil. Parçalanmış ruh kimliğine ne eskiyi ne de yeniye uyduramaman; iki ayrı şey arasında sıkışarak her ikisinden bir şeyler katıştırmandan anlaşılabilir. Berlin eski Berlin mi?

Şimdi, Berlin duvarsız bir kış bekliyor. Fakat *sen*, bölünmüş; *içine binlerce duvar örmüş birisi* olan, *sen* geldin.

Bu kentin savaş öncesi, savaş boyunca ve savaş sonrası yeraltına inen ruhlarını; o ruhların hayallerini, yaralı ve iyileşmez umutlarını; umutların suretlerini, cinli açıklamalarla *sana* kim betimleyecek? Berlin mi?

Sana, pencereler açan güz yapraklarının arasından bakınmakla yetinme; *sana*, kapılar açan sonbahar renklerinin ebru tünellerine, geçitlerine gir ve yürü; o büyücü büyürler, *sana* söylenceler hazırlıyorlar bak!

Onların içinde Berlin'i bulacaksın.

Berlin'in doğal kanallarıyla, *senin* ruh kanalların birbirlerine karışacaklar. Sevmeyi unutmuş Berlin, sevmeyi unutmuş *sen'i* beklerken, kış gelse bile Berlin'i sev.

Berlin, *senin* sevmeni bekliyor güz gelse bile. Ebruli sonbahar yapraklarından salıncaklı, çata pata pencereler açılıyor, kapılar, gizli geçitli patikalar açılıyor bak.

Kapını, bir *sığınmacının hayatı* gibi vurup duruyorlar bak!

İnsanın kendi kendisinden uzaklaşması, dışarı çıkıp açılması kolay değil, evet, sonra geriye dönüp toparlanması da.

Cinler kapını vurup duruyorlar, evet.

Aras Ören
(1939)

Berlin'den Berlin'e Yolculuklar

1.

Kreuzberg bak bir bulut koca bekleyen
çeyizi tamam türk kızlarına.

Bulut ama her gün neden kirlisin
bu kadar usandırıcı?

Bulut gitsene gitsene
hadi açıl sana.

En gülerken hüzün birden
sanki kismetim.

Sevincimin gök gürültüsünü
duyarsınız birazdan
ne yağmurlar ne yağmurlardı
şansıma düşen.

2.

Işıklı yolların karanlığına
seni bu kadar soruyorum:
günlük işlere kapılan
kimselere bu kadar meçhulsun.

Loş bir avluya sade şavkıyor
senin gülüşünden sonra çizgiler;
yüzündeki eziklikle şimdi
tarihe saklanan bir meçhulsun.

3.

Konuşmaksa gül ağacı
aşka dair
bülbulün susuşu hangi yorumdur
söylenmeyen sözlere?

Şu Berlin bir yıkımdır ki
hem bülbul susar
hem gül solar.

Yıkımdır ki: perdeleri inik
odalar gibi
gizleri küflenir geleceğe.

Gizleri: kaç neslin hüznünü taşır
yitirilmiş devrimler öncesi.

4.

Resimler mi yalan söylüyor yoksa
yalancının resimleri mi?

Yorgunluk yüzlere asılı
bir madalyadır
paydos vakti hani kalabalık da
barışa bir ağıt gibi.

Vaftiz teknesinde paslı elinden bir rahibin
hüsran ve çile ve sabırdır
her sabah yeniden takdis olan
yoksa yorgun bir süvari mi?

Bu saydam susuşlardır ki sonra
sancısı sessizliğin
neredeyse yüzyıl bitiminde
daha söylenmemiş sözler mi?

Evet solan bir gülün değil
susan yüzüne tarihin tanık
bir şairin içindeki rüzgârdır yalnız
Landwehr Kanalı'nda suları ürperten

5.

Varak altındadır işlediği
gönül kubbesinde hüznü
gülüşlerin çoğaldığı vakitte
– hemen yalnızlığının da
arttığı vakittir –
her zaman nakkaşın.

Evlerimiz bir bedestendir
kimi olmadık şeyler sunulan:
video kasetlerde yoz bir dram
ince uzun ağlar; uzak artık
fabrikanın içi; içindedir odalarımızın
indirimli satışlar refah artıkları.

Kimi mezata çıkar dilimiz
fakat nakkaşın işleyemediği
son hüznü kelimelerdir.

6.

İhtiyarlar ki yıkık kilisede
şefkâtlerini yalnızlıklarına gömerler
her biri hazin bir zamanı bekler
yaldızları dökülmüş tasvirler gibidirler.

Ve maksada uygun beton bir duvar
içlerini ikiye bölmüştür;
Ah ederler Ah'larına.

Sonra bakarlar ki senin kaşlarında
hilâller açmıştır öyle güzel
orada baharı seyredeler
hasretlerine ektikleri güller açmıştır.

Bu acı bu gözyaşı bu yüzyıl
bu yalnızlık bu bekleyiş
sen misin? Ben miyim?

İçimin gurbette güldüğü
ben miyim? Sen misin?

7.

İtirafı hep tozlu resimlerdir.
Dağıldık çok kaybolduk yorgunuz;
çünkü 'Atlantis'i arıyorduk
elimizde eprimiş haritalar.

Sonradan bir söylenti kalır yıkımlardan.

En ince duygular üniforma giymiş,
zorbalık yarışında güzelim fazilet.
Aside batmış parmaklar nasıl algılar
tenin derin ürperişlerini okşamalarda?

Sonradan bir söylence kalır yıkımlardan.

Başımı önüme eğip şimdi Berlin'den
Berlin'e yolculuklar içindeyim:
arkadaş ölümleri konsol üstünde
bir çalar saat kendi bencilliğimize.

Sonradan kâh bir söylenti kâh bir söylence
kâh her ikisi birden kalır yıkımlardan.

8.

Duraklarını geçiyoruz bir bir vuslatın
Berlin ama hiç yaklaşmıyor yine uzakta.
Demiryolu köprüleri ki geçmiş zamanın,
kör hatlarda son bulur hüznü şimdi.

Hangi şiirin umuduyla yaşadıkça böyle
kurumuş gözyaşlarını biriktirmekten.
Komşularımız da vardı adlarını bilmediğimiz,
hani ne mallarımız da oldu vitrinler cicisi.

Hasret yazılara sığmıyor cebimizde hep
bir gidip bir geliyoruz her yere birden.
Görüntüler kayboluyor sildikçe camları
avluda mor karamsı bir boşluk gerisi.

9.

Gelmeyen beklenir. Mehtap ve beklenen
Berlin'de adresi yok mektuplara benzer:
ne sevgililer gelir ne mehtap uzun yaz
gecelerinin aşıkâne bir tesellisidir.

Telekslerin geçtiği bunca haber sonra
onlarda başka bir gizem sezilir:
yıkımları yaşadıkça hep onun için
felâket bize ulaşmaz sanısından
ortak bir doyuma gönül verişimizdir.

Beklentiler bulanık sularsa eğer
yaşanın gerçek de suya atılan taştır:
halkalar genişler yayılır kaybolur.
Kaygısız yüzlerde o derin boşluk izlenir.

10.

İleriye saklanan zaman nedir?
Sararmış bir resim unutulmuş yazılar mı?

Çünkü:
kalbi üzünçlere boğan ıstıraplar unutulur,
cızırtılıdır gramafonda Ricard Tauber'in sesi,
arşivde küskün bir bakıştır eski Spartakus'lar,
inançlı bildiriler küf kokusudur Wedding'de,
ve tafta entarisi ıslaktır hâlâ Landwehr Kanalı'ndaki ölümün.

Ve
törenlerde çelenklerdir
yanıtsız sorular.

Atillâ Dorsay
(1939)

Berlin’de Türk Olmak...

Onlara her yerde rastlıyorsunuz. Yalnız, dalgın, sorunlu bakışlarla yüklü yüzleriyle veya eğlenip gülen bir gençler grubu halinde yanı başınızdan geçip gidiyorlar. Kimileri, 1960’larda bu “harikalar ülkesi”ne gelmiş ilk kuşaktan... kimileri ise (Berlin’de daha çok onlar var) ikinci, üçüncü dalgalarla gelip bu kente yerleşen Türkler...

Öylesine farklı işler yapıyor, öylesine farklı çevrelerde dolanıyorlar ki!.. Sizin çeşitli vesilelerle tanıdığınız veya kimi zaman eskiden Türkiye’den arkadaşınız olan kişiler, birbirlerini, birbirlerinin çevresini tanımıyorlar bile... On binlerce Türkün yaşadığı bir kentte bu elbette doğal.

Festivali izleyenler de var. Haberi bile olmayanlar da... İzleyenler, hemen hiç değişmeyen bir kadroyu oluşturuyor. Gurbete sığınmış yazar-çizer, aydın, sanatçı, sinemacı, öğrenci takımı... Yıllardır gördüğümüz dost yüzler... İki film arasında oturup “memleketin, sosyal demokrasinin, Cumhuriyet’in (her ikisinin de) halini” tartışıp duruyorsunuz.

Hepsinin yürekleri Türkiye için çarpıyor. Memleketten gelen her habere, her yeniliğe, Türk damgasını taşıyan her türlü sanat olayına karşı son derece duyarlılar. Onun için Berlin Festivali’nde bir Türk filminin olup olmaması, varsa kalitesi, düzeyi, onları hep yakından ilgilendiriyor.

Bu yıl, başlıca seksiyonların hiç birinde bir Türk filmi yok. Oysa en azından iki filmin baş vurduğu biliniyor. Peki, neden birinden biri seçilip de bir bölüme alınmamış?

Festivalin yöneticilerinden, kendisi de aslen bir Türk olan Beki Probst dostumuzla konuşuyoruz. Her iki filmin de beklenen düzeyde olmadığını söylüyor: "Biri, iyi bir fikri sonuna dek götüremiyordu. Öbürü ise tam bir Amerikan TV filmi havasında çekilmişti."

Önce bu mazeretlere hak veriyorsunuz. Öyle ya, burada her şeyin kaymağı gösteriliyor. Ama özellikle Panorama bölümündeki kimi filmleri görünce (örneğin dün akşam izlediğim bir Hong Kong filmi düşünüyorum), daha kamerayı nereye koyacağını bilmeyen dünkü çocukların yaptığı filmlerin gösterildiği bir bölümde, bizim filmlerimizin pekâlâ yer alabileceğini, almalarının da gerektiğini düşünüyorsunuz.

Bizim Güner Yüreklik, bir teori geliştirmiş. Ona göre, en son Güneydoğu'da bir Alman gazetecisinin yakalanıp "PKK'ya kuryelik yaptığı" gerekçesiyle devlet güvenlik mahkemelerince 3.5 yıl hapse mahkûm edilmesi, Alman aydınlarını çok kızdırmış. Ve Berlin şenliği yöneticileri, gizli bir protestoyla, bu yıl Türk filmi göstermemeye karar vermişler. Doğru mu bu? Doğru olabilir mi? Ayrıca, eğer bir protesto olarak açıklanmayacaksa, uyarı ve etki gücü ne olabilir ki?

Burada konuştuğumuz kimi Türkler ise Almanya'daki son ırkçı eylemler nedeniyle festivalin, sinemalara saldırı olasılığını önlemek için Türk filmi almadığını söylüyorlar. Koskoca Berlin şenliğinin, üstelik yönetiminde aklı başında aydınların bulunduğu bir şenliğin faşizme ve neo-Nazilere teslim olduğu düşünülebilir mi?

Biz de teselliyi, karşımıza Yeni Alman Sineması bölümünde çıkan Türk sanatçılarının filmlerinde arıyoruz. Ve kendisi de sakat olan Yılmaz Aslan adlı genç Berlinli Türk'ün, sakatlar ve bir rehabilitasyon merkezinde, sakat insanlar arasında olup bitenler üzerine çektiği iç burucu bir film olan "Langer Gang"ın gösterildiği sinemada buluşuyoruz. Bu türden daha başka bazı filmler de var.

Velhasıl Türk filmsiz bir Berlin, eksik bir Berlin... Burada yaşayan bunca Türk'e ve Türk sinemasının artık geldiği belli yere karşın festivalin Türk sinemasına karşı bir-iki yıldır süregelen ilgisizliğini nasıl karşılamalı, bilmiyorum. Komplo teorileri üretmeyi sevmem. Yapılacak olan, galiba yine uğraşıp, iyisini, daha iyisini, daha da iyisini yapmaya çalışmak... Öyle ki, artık buradaki Alman seçicinin de, ülkesinden bir ses, bir yankı duymaya gelmiş gurbetçi Türk aydınının da söyleyecek hiçbir şeyi kalmamasın. Burada bir şeyler yapmaya, kendilerini kanıtlamaya, sanat yo-

luyla halkların ilişkisini sağlamaya çalışan birçok genç Türk ve bu arada, şu sıralarda Münih'te "Mavi Sürgün"ün kurgusunu bitirmeye çalışan Erden Kırıl da bunu yapmayı deniyorlar. Yolları açık olsun...

Ajda Pekkan'ın Yüzü ya da Değişimler Çağı,
Varlık Yayınları, 1994, sayfa: 108-111

Hüsrev Hatemi
(1939)

Berlin 1969

Şimdi Giritli Aziz Efendi'nin ruhu
Berlin İslâm mezarlığından,
Der ki: Her türk benim kitabımdan bir Cevat'tır.
Çünkü, her türk kendi yüreğine
Acılar dokuyan bir tezgâhtır.
Bizler birer Sadullah Paşa'yız yurtdışında;
Bizi sâdece acı bekler zirâ,
Kalbimiz, hüznün oklarına açık
Delik-deşik bir nişangâhtır.
Bizde sevgi elemdir ve "Türk hüznü"nü,
"Alman hüznü"ne çeviren
Hiçbir kambiyo bürosu yok henüz.
Hepimiz dertli büyürüz, hayat bizim için,
Kederle kurtuluş arasında bir berzaktır.
Ah biz de "Die schöne Zeit ist vorbei" diyerek
Bira ve sosisten sonra uyumağa gidebilsek.
Oysa biz başka ulusların da elemlerinin
İzini sürer dururuz
Berlin'i otobüsle geçerken
-İki dilde anlatan rehber-
La Corbusier evinden de büyük,

Bir keder dolduruyor içimi,
Süleymaniye heybetinde bir keder.

Bu kadar çok ve görünmeyen mezartaşı,
Hayal gözüme çarpmamıştı hiçbir kentte;

Kalbimse bugün nasıl söylesem...
Blumenthal Biraderlerce doldurulup,
Dârü'tta'lim-i Mûsikî pulu yapıştırılmış,
Bir taş plâk.
Sen ey zamanın "Sedâ izlerine göre bilenmiş
Mahrûti âlâ platin iğnesi!"
İnletme onu bırak.

Bütün Şiirleri, Dergâh Yayınları, 1990, sayfa: 12-13

Oya Baydar (1940)

Brandenburg Kapısında Ölüm

(Berlin, 4 Ekim 1990) – İki Almanya'nın birleşmesinin resmen ilanını izleyen çılgın gösteri ve eğlenceler sırasında kalp durmasından öldüğü sanılan 50 yaşlarında bir erkek cesedi, dün sabahın erken saatlerinde çevreyi temizlemeye gelen çöpçü ekipleri tarafından bulundu. Cesedin üzerinden hiçbir kimlik ve zati eşya çıkmamasından kuşkulanan Cinayet Masası'nın olaya el koyduğu; birleşme ve özgürlük gecesinin bu ilk kurbanının kimliğini ve ölüm nedenini belirlemeye çalıştığı bildiriliyor. Üzerinde kahverengi-nefti kareli spor ceket, kahverengi yün kazak bulunan, uzun boylu, kumral, 45-50 yaşlarındaki erkeğin, başka bir yerde öldürüldükten sonra cesedinin Brandenburg Kapısının hemen altına, çöpçüler tarafından görüldüğü noktaya taşınmış olması ihtimali üzerinde duruluyor..."

Kimliğim yok, yaşıam da. Cinayet dedikleri yüz binlerce yıl önce işlendi.

Bu hangi duvar, hangi kapı, hangi taş yığını, kaçınıcı gece, kaçınıcı şafak? Bu kaçınıcı ölümüm benim?..

Başımı duvara yasladığımda, duvarın hangi yanında –doğuda mı, batıda mı– olduğumu düşünmedim hiç. Islak, yapışkan bir soğuk vardı, ama üşümüyordum. İçkili değildim, ama başım dönüyordu. Duvar boyunca süzülüp toprağa doğru kayarken, yüz bin yılların ötesinden bir akbaba kötü kötü öttü, bir sırtlan uludu.

Dağbaşı kayalıktı, ıssızdı, soğuktu. Yalnızdım, çıplaktım, yaralıydım.

Güneş doğuyordu karşı tepelerden. Kaç kere doğdu, kaç kere battı güneş, bilmiyorum. Kayalık dağın tepesine getirip sunak yerine bağladıklarında, ayın boyalarının ardındaki yüzlerini gördüm. Düşman değillerdi; korkuyorlardı. Tamtamlar çalmadı. Ateşler yakılıp çevresinde çığlık çığlığa dönülmedi. Her şey sessizce oldu. Ürkütücü, buz gibi bir sessizlik...

Ulu ağacın Tanrı olmadığını söylediğimde, sessizce verdiler hükmü. Ağacın Tanrı olmadığını söylediğim değil, düşündüğüm andan beri biliyordum ölüme mahkûm olduğumu. Direnmedim, kaçmaya çalışmadım. Ulu ağacın önünden geçerken de diz çökmedim. Kendi ölümümü kendim seçerek özgürleştigimi, Ağaç-Tanrıyı reddetmenin ilk ve tek özgürlüğüm olduğunu o zaman düşünmedim.

Cinayet, ilk orada, belki şimdi derin denizlerin diplerinde kalmış kayalık bir tepede işlendi. Belki de intihardı, özgürlüktü, kimbilir? Yüz binlerce yıl önceydi. Dev bir kuş kanadı kara bir örtü gibi çökerken üzerime, karşıdan, ulu ağacın ardından güneş doğuyordu.

Duvar boyunca süzülüp toprağa doğru kayarken, dalları duvara değen yemyeşil bir ağacın tepesinden, tüfek seslerinden ürkmüş serçeler uçuştular. Kurşuna dizilme sırasını bekleyenlerin sanki neşeli türkülerini, meydan okuyan marşlarını, yanı başımda ölenin "Yaşasın Komün!" çığlığını duydum. Bir duvar yüksekliği zaman boyunca, ölümümü seçerek özgürleştigimi, ama öldüğüme göre bu özgürlüğün bir anlamı olmadığını düşündüm. Yeşil yapraklar ve boz serçe bulutları örttü üzerimi, uyudum.

Bu kaçınca özgürlüğüm, kaçınıcı ölümüm benim?..

Şafaktan hemen önceydi. Gecenin o son karanlık anında... Çöpçüler dünün pisliğini kaldırmamışlardı daha. Savaş, bayram, geçiş, gösteri, şenlik, isyan sonrası meydanların hüznünlü, ağır, pişmanlık ve özlem dolu boşluğu, mahmur dağınıklığı... Uçuşan kâğıtlar, çamura bulanmış çöpler; bira, Fanta, Kola, köpüklü şarap ve şampanya şişeleri, teneke kutular, gazoz kapakları, şişe mantarları, renk renk serpantinler, yırtılmış kâğıt bayraklar, afişler, uçuşan tomar tomar bildiri ve reklam kâğıtları, birlik ve özgürlüğün sabahında, dağınık bir çöp yığını...

Şafak sökerken, duvar boyunca yürüyordum. Kahverengi-nefti küçük kareli ceketinden, yıpranmış yün kazağından, hayır bunların hiçbiri- rinden değil, yüzündeki binlerce yıllık derin yorgunluktan tanıdım seni. Teneke kutuların, yerde sürüklenen çamura bulanmış kâğıt paralarının arasında, başını duvara dayamış uyuyordun.

Çöpçüler, demirden ağızlarını kocaman kocaman açıp her şeyi yutan homurtulu devleri ve incecik uzun saplı süpürgeleriyle gecenin izlerini silmeye gelmemişlerdi daha. Sadece ikimiz vardık duvarın Batı yanında, Brandenburg Kapısının hemen altında. Seni ilk ben buldum.

Son kez nerede, ne zaman karşılaşmıştık? Dün gece değil. Dün gece kalabalığa katılmadım ben. Benim özgürlüğüm, benim birleşmem olmayan bu birleşmeyi, bu özgürlüğü kutlamaya çıkmadım. Dün gece değil-di, ama dünkü gibi ağır, uğultulu, sonsuz bir geceydi.

Unter der Linden'de ıhlamur yapraklarına basa basa yürürken miydi? Karlı, beyaz bir akşam Kızıl Meydan'dan Moskova nehrine doğru inen buz tutmuş yolda mıydı? Parçalanmış, yanmış çocuk ölülerinin yat-tığı bir cehennem meydanında mı, bilinmeyen bir devrimi, havai fişekler, vokka ve neşeli danslarla kutlayan çılgın bir kalabalığın ortasında mı, ye-re düşüp parçalanmış kızıl yıldızların altında, devrilmiş heykellerin, yı-kılmış duvarların arasında mıydı? Berlin'de, 70 yıl önce işlenmiş bir cina-yetin izlerini hâlâ taşıyan karanlık bir kanal boyunca mıydı yoksa?..

Seni yüzünün yorgunluğundan, başını duvara dayayışından, iki ateş, iki isyan, iki çağ, iki yenilgi arasındaki bir sigara içimi dinlenişinden tanıdım. Hep duvarın öte yanında rastlaşmış, öte yanda buluşmuş, öte yanda sevişmiş olsak da, burada uyumana şaşırmadım.

Yanakların buz gibiydi, üşümüş olmalıydın. Şakakları beyazlaşma-ya başlamış kumral saçların ıslaktı. İki yanına düşmüş ellerinin kaskatı soğuk beyazlığından anladım öldüğünü. Yüzündeki tarihsizliği ve za-mansızlığı benden başkası seçemezdi. En ünlü cinayet masasının, en uyanık dedektifi, senin kimliğini, yaşını, ölüm nedenini çözemezdi. Kimse anlayamazdı geç kalmış bir ölü olduğunu, bir yıldır orada, yıkı-lan duvarın altında, heybetli zafer takı Brandenburg Kapısı'nın önünde durduğunu.

Bir köpek havlaması, kentin ilk kıpırdanışları, ilk otobüsler, ilk çöp arabaları... Elini avuçlarımın arasına aldım. Sanki uykunun arasında inle-din. Birazdan uyanıp acı bir kahve isteyeceksin. Yıllar önce, ilk seviştiği-miz gecenin sabahında, otelin küçük, loş, havasız kahvaltı salonunda ay-çörekleri ve balla birlikte gelen kahvenin kokusu burnumda.

Bu kaçınıcı buluşmamız, kaçınıcı sevişmemiz? Hangi savaş meydanı, hangi yenilgi, hangi zafer? Hangi kent, hangi ülke, hangi çağ? Bu kaçınıcı ölümün senin?

Brandenburg Kapısı'nın Doğu Berlin'den görüntüsü. Fotoğraf: Ara Güler

I

Duvar

"Oradaydım!" Duvarı yirmi yaşımın sonsuz umutları, sarsılmaz inancı, küstah pervasızlığı ve müthiş saflığıyla, taş taş, tuğla tuğla, ellerimle ördüm ben. İnsanı, tarihi, umudu, inancı ve yenilgilerimizi, her şeyi metalaştıran kapitalizmin, duvardan koparılmış irili ufaklı taşlar, anı fotoğrafları ve göğüslerinde *"9 Kasım'da oradaydım"* yazılı tişörtlerle açtığı duvar dibi pazarında dolaşırken, *"Ben de oradaydım,"* diye düşündüm. *"9 Kasım 1989'da değil, 1961 Ağustosunda, orada, duvarı örüyordum ben."*

Duvar, panzerlerin korumasındaki milisler ve işçiler tarafından bir gecede örüldü aslında. Brandenburg Kapısı, iki duvar arasında, ürkütücü bir yalnızlıkla çevrili kalıverdi. İnsanların dehşet dolu şaşkın bakışları ve boyun eğiş alkışları eşliğinde, duvar birkaç günde yükseldi. Fabrikalardan, okullardan, gençlik örgütlerinden tabur tabur, gönüllü ve coşkulu giden bizler, ellerimizdeki tuğlalar, malalar, harçlarla çoktan bitmiş yapıya gereksiz yeni taşlar koyarken, *"Ben de oradaydım,"* diyebilmek, ora-

da olmanın onurunu tarih önünde taşıyabilmek istiyorduk. İçine kötülüğün, sömürünün, baskının, eşitsizliğin giremeyeceği sağlam bir korunak; faşizme ve kapitalizme karşı Çin Seddi'nden daha görkemli bir kale örüyorduk inanç ve bağlılığımızla.

Ben duvarı kendi ellerimle, kendi inancımla, sarsılmaz doğrularımın taşlarıyla ördüm. Bu yüzden varlığından huzursuz olmadım, utanmadım. Aksine, sevdim onu. Kaçınılmaz, zorunlu bir çirkinlik, biraz acı da olsa iyileşmek için içilmesi gereken bir ilaç saydım.

Dünyanın en güzel kentlerinden birini ortasından bölen bu kadar hantal, kaba, kasvetli bir yapıdan senin gibi rahatsız olmadığımı sezdiğinde, şaşırdığını, belki biraz da uzaklaştığını, kuşkuya düştüğünü anımsıyorum. Aylardan ekimdi, yıllardan eski bir yıl. Hava alabildiğine güzel, hatta ılıktı. En çok buna şaşmıştın: "Berlin'de, ekim ortasında böyle ılık, güneşli bir gün!"

Göllere gitmiştik. Sonbahar yapraklarının üzerine oturmuştuk. Renkli balonlar gören çocuklar gibi sevinmiştin sonbahar güllerine. Suda taş kaydırılmış, ördeklere ekmek kırıntıları atmış, o renksiz, çeşitsiz kahvelerden birinde kahveyle konyak içmiştik. Gece Batı'ya geçecektim. Friedrich Strase'ye kadar getirdim seni. Her şeyin beton, taş, demir ve betonun, taşın, demirin çirkin bir gri ve büyük bir özlem olduğu bu sınır kapısında, çıkış vizesi kuyruğuna doğru giderken, "Nefret ediyorum şu taş yığınınndan," diye fısıldadığında, "Evet, çirkin, ama bir süre daha gerekli," ya da "Bir gün kalkacak," ya da en yalını, en güzeli "Ben de," diyeceğime, "Onlar gibi konuşma," diye yanıtladığımda, adımlarının birden hızlandığını, yüzünün gölgelendiğini anımsıyorum. Ayrılırken, bir daha ne zaman gelebileceğini her zamanki gibi sen söylemedin, ben sordum. "Belki bir ay sonra," dedin, gittin.

Bir daha gelmeyeceğini, gelsen de aramayacağını, bir resmî toplantıda, bir konferansta, belki bir başka ülkede, bir başka kentte karşılaşsak da, birbirimizin yanından hafif bir baş selâmıyla, iki yabancı gibi geçeceğimizi düşündüm.

Ama geldin. Unter der Linden'in başından Alexander Platz'a kadar tedirgin, kaçamak, sessiz yürüdük. Spree kanallarından birine bakan o pembe örtülü, pembe duvarlı, gümüş taklidi şamdanlarında pembe mumlar yanan şatafatlı restoranda, masa sırası beklemeden özel bölüme alınıp, seçkin şaraplarla lüks bir yemek yedik. Sosyalizmden söz ettik ye-

mek boyunca. Devrim sorunlarının mı, kuruluş sorunlarının mı daha ağır olduğunu tartıştık. Çevreci hareketin, kadın hareketinin, barış hareketinin öte yanda sizleri nasıl zorladığını anlatırken, bunlardan gereksiz yere fazla etkilendiğini söyledim sana. Bütün eksiklere, güçlüklerle, yanlışlara karşın, sosyalizmin yeneceğinde birleştik. O gece, duvarın aramıza soktuğu o belli belirsiz, itiraf edilmemiş uzaklığı aşmış gibiydik.

Ben seni, duvarın öte yanından, kurtarılacak dünyadan gelen umutsun diye; inançlarımın, kimliğimin, doğrularımın, dev aynalarında tasdikisin diye sevdim. Güvenli, mağrur, muzaffer kimliğimin derinliklerinde gizlenen korku dolu, ürkek çocuk kuşkularına Batı'dan gelen etkili bir ilaç, sarsılmaz bir kanıtsın diye ve belki de kadınlığını bile öne çıkarmaya gerek duymayan, iddiasız, özgür, huzur dolu güvenin için sevdim.

Sevdim mi?

Hiçbir aşk sözcüğü söylenmedi aramızda. Hiç soru sorulmadı. Hiç kavga etmedik, hiç söz vermedik, hiç bağlanmadık birbirimize. Buluşurken, konuşurken, sevişirken özgürdük. Yaşamız yoktu, tarihimiz, sınırimız da. Farklı yönlerden esen rüzgârlar gibi, belirsiz bir zamanda, belirsiz bir yerde buluşurduk. Dünya küçücüktü ve bugünüyle olmasa da yarınıyla bizimdi.

Dünyalarımızı ayıran duvarda payım, emeğim vardı. Duvar, inancımın anıtı, istesem de istemesem de kimliğimin rozetiydi. Seni duvara karşı duyduğum karışık duygulara benzer titreşimlerle, korkuyla, kuşkuyla, ama umutlu sevdim. Duvarı anlamsız ve çirkin bulduğunu sezdiğim zaman, senden kuşkuya kapıldım, duvardan değil.

Yıkıntılar arasında geçen çocukluğumun ayrılmaz parçası oldu duvarlar. Çocukluğumda, uzakları, ufukları daha iyi görmeye yaradıkları için, gençliğimde ve orta yaşımda, öte yandan, uzaklardan korudukları için sevdim onları.

Sen savaş çocuğu değilsin, geceyarılarında acı acı öten hava saldırısı alarmlarını, patlayan bombalardan yükselen korkunç ışığı, alev ve dumanı, bomboş tarlalardaki bomba çukurlarını, uzaktaki top ateşinin sesini, yıkıntılar arasında barınmayı, bilinmeyen bir düşmanın önünden kaçmayı –Alman orduları, yani kendi ordularımız mı, Ruslar mı, Amerikalılar mıydı düşman–, yıkıntılar arasında oynamayı bilmezsin. Dört bir yanın bunca karanlık, düşmaninsa bunca belirsiz olduğu yerde, duvarlar korunaktı. En azından, yeni bir saldırıda üstümüze yıkılana kadar.

Küçücüküm, belki beş, belki altı yaşında... Siskaydım, hastaydım, hiç bitmeyen büyük bir açlıkla açtım. Açlığımızı bastıracak bir şeyler; havuç, patates, sebze kökleri aramaya çıktığımız, bomba çukurlarıyla delik deşik terk edilmiş tarlaların sonunda, bir zamanlar çiftlik köşkü olan yıkıntının duvarlarına tırmanıp uzakları gözlerdim. Geceleri soğuktan, açlıktan, top seslerinden, karanlığı delen bomba yangınlarının alevlerinden korkup ağlamaya başladığımda, "Ruslar gelip bizi kurtaracak," derdi annem. Bunu kimseye, çocuklara bile söylemememi tembihlerdi sıkı sıkı. Hep gizliliklerle, sır saklamakla ve sır kovalamakla geçen hayatımın ilk büyük sırrıydı bu.

Hiç anımsamadığım büyük kentten kaçıp sığındığımız bu köyde, çocuk aklımla bile sezip yadırgadığım, bir türlü kendime yedirip kabullenemediğim bir yalnızlığımız vardı. Annem ne yapardı, nerede çalışırdı, biz üç kardeşe nasıl bakardı, anımsamıyorum. Yalnızlığımızı, açlığımızı, korkumuzu, bir de çok üşüdüğümüzü biliyorum. Babamsa, çerçeve içinden gülümseyen bir fotoğraftı. Köy çocuklarına karşı, biz üç kardeş taşlarla savaşıırken, çocukların, "Führer hain babanızı öldürttü komünistin piçleri!" diye bağırmalarından o fotoğraf sorumluydu. Tanımadığım o adamı ve o fotoğrafı bu yüzden hiç sevmezdim.

Kardelenlerin ve kır lalelerinin bomba çukurlarında boy atmaya çalıştıkları bir bahar günü, anlaşılmaz dilleri, gürültülü kahkahaları, yorgun, ama güleç yüzleriyle, tanklarının üstünden, yol boyu dizilmiş çocuklara ekmek atarak geldiler. Onları, yıkık duvarların üstüne tırmanmış uzaklara bakarken, ilk ben gördüm. "Ruslar geliyor, kurtulacağız!" diye avaz avaz bağırarak ve koştuğumu, annemin avucuyla ağzımı kapatmaya çalıştığını, nicedir tuttuğu gözyaşlarını bıraktığını, kardeşlerimin, "Şimdi elimizdesiniz artık pis Naziler!" diyerek köy çocuklarını dövme-ye çıktıklarını ve asıl, askerlerin attığı ıslak kara tayının un ve çamur karışımı tadını anımsıyorum.

Gece, ateşler içinde, ama titreyerek büzüldüğüm köşede, gün ağarana kadar, askerlerin gürültüleri ve annemin kahkahaları arasında, müthiş açlığımı bastırmak için bir küçük hayvan iştahıyla yuttuğum kara asker tayını kustum.

Kusmuğum, 9 Kasım gecesi Batı Berlin'in ışıklı caddelerinden akan Doğulu seline ikram ve bahşiş niyetine atılan olgun, sarı muzların tadındaydı. Tatlar ve kokulardaki o daha önce yaşamışlık duygusunu, ağır anı

yükünü böylesine şiddetle duymamıştım hiç. Dazlak kafalı, siyah meşin ceketli Neo Nazinin attığı muzı neden kapığımı, artık hiç aç olmadığımı, açlık duygusunu çoktan beri yitirdiğim halde neden çocukluğumdaki aynı hayvanca iştahla yediğimi bilmiyorum.

İnsanın kendini alçaltmaktan, kendine azap vermekten duyduğu o anlaşılmaz zevkin doruğundaydım. Ne kadar dibe, ne kadar derine vursam o kadar temizlenip kurtulacaktım sanki. Bir başka zaman, bir başka yerde, bir başka ben, yaşadım bunu: Kurtarıcı askerlerin kara ekmeğini yiyip kustuğum gecedен çok önceydi... Deliklerinden, yarıklarından öte yanın görüldüğü, artık bir trajedinin değil olsa olsa bir oratoryonun dekoru olabilecek Duvarın serinliğinde, yanan alnımın, avuçlarımın ateşini söndürmeye çalışırken, uzaklardan, derinlerden, beyaz karlarla ve kurşuni sislerle sarılı çıkıp gelen belli belirsiz, titrek, bir türlü tam yakalayamadığım bir anı... Bir anı bile değil, bir titreşim, bir duygu, bir acaba...

Ölümüne yorgundum. İtiraf ediyordum. İtiraf edecek bir suçum yoktu. Suçlar, günahlar itiraf edilir, yangınlar değil. Günlere, saatlere, neden suç olduklarını anlamadığım doğrularımı, kimliğimi itiraf ediyordum. Karşımda sürekli büyüyen, devleşen gölgeler; boş, sonsuz, soğuk taş koridorlar, şafak vakitlerinde birkaç kurşun sesi... Bir mahkemeydi belki de. İtiraf ettikçe kendi suçluluğuma inanıyordum, aşağılandıkça kurtuluş duygusuna kapılıyordum. Mahkeme salonunda çınlayan kendi sesimle sarhoş, itiraflarımın idam hükmü için yetersiz kalmasından korkuyordum. Proletaryanın ve devrimin yüce çıkarlarına, partiye nasıl ihanet ettiğimi, aynı komponun içinde yer alan menşevik hainlerin kimler olduğunu haykırırken, sarı-yeşil bir safra kusuyordum. Sonra karanlık, ıssızlık, dondurucu, büyük beyaz gece...

Muz, safra ve kusmuk tadındaydı. Işıklı, pırıl pırıl, zengin cennet Batı'nın vitrini Ku'damm'dan akan vahşi ve çılgın kalabalığın ortasında, beni elimde o muz kabuğuyla buldun.

9 Kasım gecesi, ben de oradaydım.

Oradaydım... Duvarın nasıl çatladığını, delinip yıkıldığını seyretmek için değil, öte yana geçip sevdiğim adama ulaşabilmek, bu mutlu, hırslı ve çılgın kalabalığın saldırısından kaçıp sana sığınabilmek için akıntının tersine yüzüyordum. Yüzüne özgürlüğün karnaval maskesini ve mutluluğun zorunlu gülücüğünü takmış insan seli önce duvara, sora öte yan-

dan gelen dalgaların gücüne kapılıp yüzgeri, kentin Batısına doğru akar-
ken, ben seni arıyordum.

O çirkin beton yığınının hep nefret ettim ben, bilirsin. Ardındaki
erişilmez hayalimizi, büyük umudumuzu ne kadar tutkulu sevdimse,
duvarı o kadar yadırgadım. Bunu sana söylediğimde –ılık bir ekim gece-
si, kafalarımız şarapla ve sevgiyle buğulu, Friedrich Strase kapısında, Ba-
tı'ya geçmek üzereyken– sesinin birden donduğunu, havanın ağırlaştığı-
nı, benden uzaklaştığını anımsıyorum.

Yer altı trenlerinin durmadan geçtikleri, terk edilmiş, karanlık metro
durakları, kenti bölen o boş, çirkin yıkıntı kuşak, sanki Nazi döneminden
kalmış haki üniformalı ve hep ateşe hazır silahlı askerlerin kurt köpekler-
iyle beklediği Friedrich Strase istasyonunun geceleri büsbütün artan
dehşeti, vagonların altlarında, kompartımanların karanlığında 'kaçak'
arayan köpeklerin vahşi hırlayışları; Batı'daki yakınlarını ziyaretten dö-
nen yaşlıların ellerindeki içi muz, portakal, kuruyemiş dolu plastik torba-
lar ve çiçek buketleri; demir turnikeler önündeki vedaların ve karşılaşma-
ların hüznü, hep burgu gibi saplandı içime; yanıtı bilenmediği için geçiş-
tirilen bir soru, kendime bile itiraf edilmemiş 'acaba' oldu. Duvarı sevme-
dim, savunmadım. Ama karşı da çıkmadım, yüksek sesle haykırmadım
yanlışlığını. Sorularımın yanıtlarından çok, belki de yeni sorulardan
korktum. Yüksek sesle söylersem, sesimin duvarı değil, ardındaki ütöp-
yamı yıkmasından korktum.

9 Kasım'da, gecenin ilerlemiş saatlerinde, açılan kapılardan ve yıkı-
lan duvar parçalarının üstünden, insanların nasıl boşaldıklarını, nasıl bir-
birlerini ezerek öte yana geçtiklerini ve yüzlerindeki şaşkın mutluluğu
seyrederken, birden, evimin birkaç yüz metre ötesinden geçen duvarı as-
lında hiç görmediğimi, hiç anlamadığımı, hiç yaşamadığımı fark ettim.
Dıştaki düşmana karşı barikat, ütopyamızın sağlam kale duvarı sandığı-
mız o taş yığınının, bir hapisane duvarı, umutlarımızla aramıza girmiş
bir engel olduğunu ilk o gece kavradım.

Akıntıya karşı yürümekten vazgeçtim. Gecenin rozeti mutlu gülüm-
semeyi takındım dudağıma. İnsan seline karıştım. Bir daha hiçbir şeyin
hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağını; bir daha hiçbir zaman kıpkızıl dal-
galanan meydanlarda Enternasyonal'i otuz dilden söyleyerek, aynı soru-
suz inanç, lekesiz umut ve kuşkusuz güvenle yürüyemeyeceğimizi, bir-
birimize öyle tasasız, yalın, gururlu sarılamayacağımızı biliyordum artık.

Seni Ku'damm'ın başında, yıkık kilisenin önünde buldum. Önce elindeki muz kabuğunu ve yüzünün sarı ışıklar altındaki olağanüstü beyazlığını gördüm. Elini tuttum; kalabalıktan sıyrıldık. Eski Berlin evlerinin çöp bidonlarıyla dolu güneşsiz avlulara açılan kapılarından, yan sokakların تنها gece kahvelerinden, bayramın dışında kalmış yoksul ve yabancı Türk mahallelerinden, yalnız ve hüznünlü sonbahar parklarından geçtik. Hiç konuşmadık. Sözün bittiği yerdeydik.

Seni oraya, parkın sonuna, Spree'nin o dar, karanlık, çirkin kanalının başına 70 yıl önceki cinayetin izini sürmeye getirdim. Elindeki muz kabuğunu alıp solgun ışıkların titreştiği kara sulara fırlattım. Yer bu yerd, ama gün bugün değil. 70 yıl önceydi, 15 Ocak'tı. Ufacık bir kadının kurşunlanmış cesedini askerler buradan fırlatmışlardı kanala.

Anımsadın: *"Özgürlük, farklı düşünenlerin özgürlüğüdür."*

Anımsadım: *"Henüz kaybetmedik; nasıl öğreneceğimizi unutmadıksa, yine kazanırız."*

Çok eskiden, okul sıralarında ezberlenmiş güzel bir şiiri belleğinin derinliklerinden yavaş yavaş çıkarırcasına mırıldandın: *"Proletarya, sosyalizmi bir gerçekliğe dönüştürmeyi başaramazsa, hep birlikte ortak kıyametimizi yaşayacağız."*

Henüz başındaydık, henüz kızıl yıldızlar görkemli kubbelerden sökülüp heykelleri, yüz yıldır intikam gününü bekleyen haçların, saliplerin ve sermayenin zafer çığlıkları arasında yerlerinden indirilip parçalanmamıştı. İnançlarımızla, hayatlarımızla, ölülerimizle kurduğumuz hayal dünyaları, iskambilden şatolar gibi birbiri ardına yıkılmamıştı daha. Çatlayan duvarın deliklerinden, çatlaklarından taşan bu yığınların, yanlış düzelterceğini, eksiği tamamlayacağını korku dolu da olsa umutla bekliyorduk. Henüz kimliklerimizi ve belleklerimizi yitirmemiştik. Bir çarpışmayı kaybettiğimizi düşünüyorduk, savaşı değil. Yeniden başlamaya, duvarsız, sınırsız, alabildiğine özgür bir dünya kurmaya hazırdık.

Neden tam da bu alıntı? Neden kıyameti anımsamak? Berlin'de 9 Kasım gecesi bir kanal boyu. Sularda şimdi sözleri anımsanan bir ölü. Ne ilk ne de son cinayet. Ayaklarımda ıslak gece otlarının ürpertici serinliği. Yorgun yüzün; kıymeti haber veren bir kâhininki kadar duygusuz, ağır sesin.

Ben seni, sorusuz, kuşkusuz, belkisiz inanmak istediğim her şeyin, tüm doğruların sahibi olduğun için; ben seni duvarlardan bile kuşku

duymadığın için sevdim. Doğu Berlin'in tenha, geniş caddeleri, görkemli yapıları, gizemli kanal boylarındaki kaçamak kavuşmalarımız boyunca bana da aşıladığın, sorularımı, kuşkularımı, Batılı rahatlığımın çocuğu ikircimlerimi silip geçen yalın inancın, mağrur güvenin için sevdim. Batının yalan çarkları ve sahte ışıkları arasında bin bir güçlkle edindiğim kimliğimi, senin aynanda sınadım, seninle güçlendirdim. Oysa ne kadar yenik, ne kadar yorgunsun bu akşam. Ne öfkeli, ne kuşkulu, hatta ne de düşünceli; sadece yorgun...

Batı Berlin'de, anacaddelerin göz kamaştırıcı, gürültücü görkemin-den kaçıp ara sokaklara sığınmış bir kahve. Koyu kan rengi bir şarap kadehlerimizde. Pembe örtülü, pembe mumlu bir masada içilen başka bir şarabın anısı... Havada, bitirilmemiş bir işin insanın içinde bıraktığı suçlulukla karışık huzursuzluk duygusu. Bu gece aramıza giren, duvar değil duvarın yıkıntısı.

Şarap, dalından koparılmış ham bir portakal kadar buruk, neredeyse acı. İkimizi de Doğulu sanan garson hesabı almıyor: "Hoş geldiniz kadehi. Bu gece bayram!" Yeniden sokaklara çıkıyoruz. Koca kent, böğrüne saplanmış bir bıçağın acısından kurtulmuşçasına kendinden geçmiş; gülüyor, uğulduyor, parıldıyor. Beklenmedik anda, vakitsiz gelen bir müjdenin sarhoşluğu içinde, çıldırmış.

Başımı boynuna gömüyorum. Ateşin olduğunu fark ediyorum, yanıyorsun. Seni bu çılgın kalabalıktan, bu sarhoş kentten kaçırmalıyım. Seni olanlardan değil, olacıklardan; seni değiştirmekten, başkalaşmaktan; bu bulanık, karanlık, kuşkulu suların, bu acımasız dalgaların kimliğini aşındırmalarından korumalıyım. Seni, özgürlük ve mızlara koşarken 'suçlu' arayan yığınlara kurban vermemeliyim.

Kolundan sürüklüyorum; direnmiyorsun. İlk kez, buluşmamızdan, sevişmemizden daha önemli bir işin, yetişmen gereken çok önemli bir toplantının, bir görevin, bir konuşmanın yok; ya da var, ama aldırmiyorsun.

Duvarın yanbaşındaki küçük, yalnız evime getiriyorum seni. Karanlık taş avluya girince kentin gürültüsü biraz hafifliyor. Gıcırdayan tahta merdivenleri birbirimize yaslanmış, ağır ağır çıkıyoruz. İçimizde, itiraf etmediğimiz karşı konmaz bir kaçma duygusuyla, yıkılan büyük duvarın hemen yanbaşındaki dört duvara kapanıyoruz.

Ben seni, ilk kez o gece, ateşler içinde ve çaresiz sevişirken gerçekten sevdim. Güçlü düşmana, amansız saldırgana karşı bebeğini umutsuz bir

çırpınıyla korumak isteyen anne gibi. Kadınca bir koruma duygusu ve belki de yalnızca kadınlara özgü bir yaşama inadı ve cesaretiyle... Ben seni ilk kez o gece, inançlarımın, umutlarımın, kimliğimin doğrulanması olduğun için değil, yanılgılarımız ortak olduğu ve yanılgılarımızı da doğrularımız kadar paylaştığımız için sevdim. Ben seni o gece, belki de ilk kez sadece sen olduğun için sevdim. O gece soyunurken ceketinin cebinden düşen fotoğraflarda tanıdım seni ilk kez: Boynunda kırmızı pioni-er eşarbın, kısa pantolonun, elinde kırmızı üzerine sarı yazılı pankartınla bir çocuk yürüyüş kolunun en önünde yürüyordun. Elinde bir tuğla, bir mala; gencecik, duvarı örerken objektife poz verip gülüyordun. Üstünde iğreti duran ciddi takım elbisen, koyu renk kravatınla, kimbilir hangi kongreden, hangi küçük zaferden, hangi uluslararası toplantıdan sonra, alabildiğine resmi, eklenti, bürokrat bir gülümseyişle Honecker'le kucaklaşıyordun. Sonra çok daha yenilerde, seni ilk tanıdığım yıllarda, bir göl kıyısında, tanımadığım güzel bir kadına sarılıyordun.

Hiçbir şey sormadım, hiçbir şey söylemedin. İçimde, seni –ne önder, ne kahraman, ne örnek– sadece insan, sadece erkek olarak bulduğum anda kaybediverme korkusu. İçimde salt, yalın, çırılçıplak 'insan seni' eskisi gibi sevmeyeceğim kaygısı. Karmakarışık, tanımsız, ağır bir şeyler içimde...

Gecenin ilerlemiş saatlerinde, ateşler içindeki uykudan inleyerek uyandığını; bütün gece ıslak, kara bir asker tayınını ve olgun bir muzuyu sayıkladığını, bütün gece kustuğunu anımsıyorum...

Sabah, büzülüp sızdığım koltuktaki dalgın uykumdan ayıldığımda, çoktan gitmiştin. Duvara koştum. Yarılmış, delinmiş, çökmüştü. Yüzlerce çekiç, belki de binlerce keski duvardan parçalar koparıyordu. "Satılık, satılık bunlar. Duvar anısı. Küçük parça 5, büyük parça 10 mark. Kapış gidiyor."

O geceden sonra bir kez daha karşılaştık. Aralık sonuydu, Brandenburg Kapısı'nın açıldığı gündü. 9. Senfoni'yi kentin hem Doğusuna, hem Batısına kurulan dev ekranlardan birlikte dinledik. Zaman zaman kar'a dönüşen soğuk, ama sakın bir yağmur çiseliyordu incecikten. Dev ekrandaki yaşlı Bernstein, uluslararası orkestra ve koroyu yönetirken, muhteşem finalde 'sevinç', 'özgürlüğe' dönüştü. Doğuda ve Batıda tüm meydanlardan, 'özgürlük' sözcüğü Beethoven'ın sesiyle yankılandı.

"Bu kez kaybettik," dedin. "Ne ilk, ne de son yenilgimiz. Yolun o kadar başındayız ki daha."

Oysa ben, sonuna yaklaştığımızı, karşı kıyıya geçmek için bir adım daha atmanın yeterli olduğunu sanıyordum.

“Duvar, çöküşün ilk habercisi,” dedin, o yumuşak, ağır, kâhin sesinle. “Çöküş daha yeni başlıyor.”

Oysa biz kuruluşun çoktan başladığına, yeni dünyanın tuğlalarını koyan öncüler olduğumuza inanmamış mıydık!

“Yeniden başlayamayacak kadar, üstelik değişemeyecek kadar yorgun ve yaşlıyım,” dedin. “Yüzyıl sonra yeniden yaşamak isterdim...”

Sonra sustun, sustuk. Bir daha, yumuşacık ya da şehvetli sevgi sözcüklerinden başka bir şey söylemedik birbirimize. Ne olanlar olmuş, ne olacaklar olacaktı sanki. Zamansız, tarihsiz, kimliksiz, mekânsızdık. Bir büyük boşlukta sadece ikimizdik. Senden bir çocuk istedim, senden bir çocuk aldım o gece. Bir daha hiç buluşmadık, hiç görüşmedik, sevişmedik.

Bu sabah şafak sökerken, seni Brandenburg Kapısı’nın hemen yanında bulduğumda, hiç şaşırmadım. Belli, çok beklemiş, geç kalmış bir ölüydün. Yorgundun. Başını duvara dayamıştın. Elini tuttum, parmaklarımla dudaklarına dokundum. Soğuktun. Ceketinin cebinden kimliğini, küçük özel eşyalarını çekip aldım.

Öylece bulsunlar istedim seni: Adsız, kimliksiz, vatansız, sadece insan...

İlk uğultular, ilk otobüsler, gezintiye çıkarılan bakımlı köpeklerin ilk neşeli havlamaları. Gün ağarıyor. Brandenburg Kapısı’nın ve Reichstag’ın üzerinde, Doğuyu teslim alan Batının bayrağı seçilmeye başladı bile. Koca kent uyanıyor. Birleşmenin ilk sabahı...

Duvarın önünden karnımdaki doğdu doğacak bebeğimi okşayarak, hızlı adımlarla uzaklaştım.

Elveda Alyoşa, Can Yayınları, 1992, sayfa: 127-146

Tomris Uyar
(1941- 2003)

Tartışma Günleri/Anılar'dan

(...)

Şu aralar Tezer'in ölümünden sonra yayımlanan öykülerini okurken aynı özlem ve pişmanlık kapladı içimi. İkimiz de Berlin'deki bir bardan söz ediyoruz; onun öyküsünün adı *Eski Sevgi*, benimkininki *Alte Liebe: Küçük akşam Müziği*. Yalnız Tezer, kıyıya demir atmış tekneyi 'meyhane' diye tanımlıyor "Herhangi bir işçi mahallesinin yoksulluğu içindeydi," diyor. Bense eski asker eşlerinin ağır bastığı, "yabancıların pek uğramadığı bir yer," oldukça gösterişli bir kafe-bar diyorum. İki öykü de kurmacaya fazla dayalı olmadığına göre o bar birkaç yıl içinde değişmiş mi? Yoksa benim gittiğim gün orada özel bir toplantı mı vardı? Çünkü Tezer'in öyküsündeki "iri, şişman beyaz tenli meyhaneci kadınla oğlu'nu değil yine beyaz tenli, sarışın, ama tertemiz üniformalarıyla bir huzurevinin hastabakıcılarını andıran gencecik kızlar görmüştüm.

Önemli olan, ikimizi de anılara sürüklemiş bu mekân; eski sevgi anıları. Tezer'inki çok yakından tanıyıp sonra yitirdiği bir hayal, benimkiyse filmlerden anımsadığım, orada gerçeğiyle karşılaştığımda ürkeceğim kadar güzel bir hayal.

Dahası da var. İkimiz de öykülere günün tarihini yazmışız. Tezer 'yarın son Haziran günü,' demiş; ben, 'o gün 14 Ekim'di' demiştim.

Alte Liebe, 'Notalarla harfler teker teker eridi. Camdan bakanlar suya bem-

beyaz vuran ayışığına dalıp gittiler. Çıt çıkmadı,' sözcükleriyle biterken Küçük Akşam Müziği de susuyor.

Tezer'le dostu öyküde iç içe geçmiş eski sevgileri orada "ağaçlar ve gölgeleriyle" bıraktıktan sonra ayrılıyorlar birbirlerinden.

"Şimdi ayışığı sonatı burada. Uyumaya çalışacağım."

Eski Sevgi bir kere daha anıldıktan sonra bitiyor öykü.

Tezer Özlü ile kısa bir süre Berlin'de birlikteydik. 1971'de. Demek Eski Sevgi, o sıralarda kıyıda demirli duruyormuş. Şimdi en çok oraya birlikte gitmediğimize yanıyorum. Nice şeylerin yanısıra.

(...)

Tartışma Günleri/ Anılar 1989-1995, Can Yayınları, 1995, sayfa: 104-105

* * *

Alte Liebe:

Küçük Akşam Müziği

Gün, doldurulmayı bekleyen kırık-beyaz bir kâğıt gibi elimin altındaydı. Bembeyaz keten örtülü, bembeyaz keten peçeteli küçük masalardan uzaklaştığımızda, arada bir pencereden –ya da lomboz mu desem– bizleri hafifçe sallayan puslu göle, kurşuni göğ her baktığımızda değışiyordu beyaz. BEYAZ harflerinden oluşan ama her sallantıda, her sarsıntıda, sırf bu harflerin yer değıştirmesinden, bazılarının belleğın, bazılarının bulutların bir oyunu sonucu yitip gitmesinden ötürü, sözgelimi YAZ da olabilen bir kışbaşıydı. (En azından sen gelince öyle oldu.)

Güne uygun düşecek bir elyazısı aradığımda onları gördüm. Çoğu ihtiyardı. Kadınlar, seksen yaşına varmış olsalar da bakımlıydılar. Titrek adımlarla tekneye girdiklerinde tahtalar gıcırdıyordu. Şapkalarını, eldivenlerini çıkarıp masalardaki belli yerlerine oturuyorlardı. O zaman, gölden vuran ışıktaki, seyrelmiş saçları arasından seçilen cansız deri de çiğ beyazıydı. Buraya gelirsen –benim yaptığım gibi– ıslak, puslu bir orman yolunda yürümeleri gerekiyor. Yorgun ağaçlar, pusun ağırlığını kaldıramayan dallarını aşağılara eğiyorlar; yapraklar, titreşen damlacıklarla bir sakız kokusu saçıyor ormana, bir gençlik kokusu.

Oysa burası –içersi– adına yaraşır bir biçimde eski aşk kokuyor: kahve, vanilya, çikolata, elma kabuğu, tarçın. Kıyıda tekneye uzanan dar tahta iskeleden geçerken bir ara duralayıp gölün ta ötelere bakmışlardı, burun delikleri hızlı hızlı açılıp kapanıyordu. Artık varolmayan bir şeyin –geçmişten bir an mı, bir yüz mü, yoksa geçmişin kendisi mi?– silik bir imgesini yakalamaya, uçuk kokusunu almaya razıydılar. Aradıklarını buldular mı, bilmiyorum. Kurşun göl ürperdi, suları tarazlandı, iskelenin ayaklarına tutunan yosunlar dalgalandı.

Bir törene katılır gibi suskun, gururla girdiler içeri. Tahtalar gıcırda-
dı. Tekne de hafif yan yatınca, o titrek, özenli elyazısını buldular.

En azından bu tören boyunca, gerçekdışılığı ustalıkla vurgulandığı için enikonu somut bir gerçeklik kazanan bu düşsel sığınakta, gotik harflerinden ölüm vermeleri gerekmiyordu: elmalı turta, süzme koyu kahve. Dudakları, doyurulmayı bekleyen, kaşığa uzanan iştahlı bebeklerin dudakları gibi aralık, bildik bir çeşninin verdiği hazla seğiriyor, büzüşüyor; yutkunuyorlar. Ne var ki bağışlanmış süreyi uzatamıyorlar yeterince. Önlerine konulanları çarçabuk bitiriyorlar. Bitirir bitirmez de aileden öğrenilme görgü kurallarını çiğneyen parmakları, ya porselen fincanın kulpunda ya keten örtüye sıçramış pasta kırıntılarında kalakalıyor. Vişneçürüğü boyayı artık ememeyen, çatlaklarında biriktiren dudaklarının kıyısına krema, çikolata bulaştığını ayıredemiyorlar. İşlevini şimdilik tüketmiş elleri –yine vişneçürüğüne boyalı tırnaklar– gergin ama kıpırtısız. Bu bekleyiş sırasında “ada” dedikleri kentlerinin ağırlaşan kurşun göğüne –hava kararmak üzere– kurşun yapılarına ta uzaklardan görkemli bir pembe katan seraserpe, küçük harfli Avusturya valslerine kulak veriyorlar. Göl kuşları, göl hayvanları, gönüllerince süzülüyor dışardaki suda, avlanıyor, havalanıp havalanıp dalışa geçiyor. İçerideyse, tenlerinin duruluğu, saçlarının sarılığı, bedenlerinin sağlıklılığı sanki bu müşterileri hoşnut etmek, doyurmak, sağaltmak için abartılmış genç garson kızlar, tertemiz üniformalarıyla, yüzlerine yapıştırılmış bir gülümsemeyle dolaşıyorlar masaların arasında. Bir huzurevinin sevecen hastabakıcıları. Yine de müşterilere pek yaklaşmadan, ölümün soğuk eline değmemeye çalışarak.

O anda valslerin yerini alan çigan müziği –ne olur ne olmaz– ezberleri tazeliyor: Hesabı istemedi önce tuvalete gitmek gerek, dönüş yolu uzun, hava soğudu. Masalarda bir canlanma. Hesaba uzanan parmaklar-

da aynı pırlanta yüzükler. Yüzük değil bunlar aslına bakılırsa, madalya. Savaşta yitirdikleri sevdiklerinin yokluğuna dayanabildikleri, onca acıya karşın ayakta kalabildikleri için verilmiş bir ödül bu kadınlara.

Ayrıca, bir savaşta topluca ölenlerin –kahramanların– kişisel cinsel-likleri aynı potada eridiğinden, zaten çoktan unutulduğundan, bedenleri toz-toprağa karışıp toplu bir ruha dönüştüğünden onların dulları, eldeğ-memiş azizeler katına yükselebilir. O yükseklikten, zarifçe eğilip yan ma-salardan birinde oturan savaşartığı bir kocayı selâmlayabilir kalkarken, kutsayabilir giderayak. Buraya “yabancılar” pek adım atmaz.

O gün 14 Ekim’di. Sıradan bir günün ertesi günü, o kadar. Sen gel-meden önce ötekileri gördüm. İki kadın: Biri, bilemedin yirmisinde (şu bilemedin’in anlamını sana nasıl anlatmalı?) öteki, kırkını aşmış. Yirmi-sindeki, leylak rengi bir buluzla kot pantolon giymişti. Orta yaşlı, uçuk mavi bir kazakla gri, bol bir etek. Çıkanlara bakarken onların girişini, kar-şıma düşen masaya oturuşlarını kaçırmışım anlaşılan. Sesleri, iki saz gibi önce tek tek, sonra birlikte yükseliyor, dorukta buluştuktan sonra yine cı-vıltılara bölünüyordu. Arasına susuyor, gölün hüznünlü durgunluğuna dalıyorlardı. Ama sanki aynı duyguyu paylaşarak: göl zamanına göre bu akşamı. Yeni tanıştıkları belliydi. Yine de aynı kitabı ayrı dönemlerde, ay-nı coşkuyla okumuş, kurşun kalemle aynı satırların altını çizmiş kişilere özgü bir sırdaşlık vardı aralarında. Ya da ayrı dönemlerde aynı erkeğe tu-tulmuş, şimdi birbirlerinden habersiz onun paylaşılabilir gizlerini paylaşan kadınların sevgililiği. Yirmisindeki, sık sık geriye yüzüp kırk yaşın kıyı-larına tutunuyordu; derken orta yaşlı, birdenbire bulunduğu o kıyıdan açılıyor, gölün ortalarında zamansız bir bölgede yetişiyordu ona; sonra birlikte yüzüyor, gülüşüyor, su püskürtüyorlardı, kahkahaları yine cıvıl-tıları bölünüyor, ufanıyordu. Sustukları sırada bile konuşabildiklerine göre yıllardır tanışıklılar bir anlamda. Şarap sevmememe karşın, onların içtiği beyaz şaraptan söyledim. Şimdi en azından üç kişiydik. Göz göze gelince gülümsedik birbirimize.

Biraz sonra, gün bütün fazlalıklarından arınıp çağdaş tirşe rengini bulduğunda sen girdin içeri. Geniş zamanda. Bir gün boyunca usulca ha-zırlanan, anı kollanan, gelip çatması beklenen yine de beklenen anda gel-diği için şaşırtıcılığı büsbütün artan bir doğaçlama gibi.

Sırtım kapıya dönüktü. Seni karşımdaki kadınların yüzlerindeki şaş-

kınlıktan okudum. Yıllar öncenin bir siyah-beyaz filminin bize damgasını vurmuş baş oyuncusuydun. Ama onun kırk yaşlarında kalmıştın. Şaşkınlık ondandı. Gerçekten, altmış yaşında olman gerekiyordu şimdi.

Dönüp baktığımda kapıda duruyordun hâlâ. Bir sarsıntı geçirmişçesine yerine çakılı kalmıştın. Günün önüme uzattığı kâğıt, senin şu iki kadından biriyle bir zaman bir sevgililik yaşadığını yazdırıyordu. Oysa sen kararlı adımlarla benim masama doğu geldin, izin isteyip karşıma ilıştin. Ben, elimdeki dergiye dalma türünden kaçak bir ilgisizlik oyunu seçtim. Çünkü yine yanık tenliydin, beyaz keten gömleğinin üst üç düğmesi yine açıktı ve insanı Tanrı'nın varlığına nerdeyse inandıracak kadar güzel boynuna kalın ve mat bir altın zincir takmıştın. Ötekiler de susmuşlardı: Galiba artık romanlarda kalan, bu yüzden vazgeçilen, bu yüzden asla unutulmayan kemanların yükselişini, çayırıların yabanılığını, beyaz atların kişneyişini duymuştuk senin açık denizlere batmış tütün kokunda.

Başını çevirip garson kızdan konyak istediğinde, boyun kaslarına, altın zincirine bir daha baktım. Dişlerim kamaştı. Tehlikeyi sezdim: Bir gidebilirlik duygusu veriyordun, sonuna kadar gidebilirlik. Yüzyıl öncenin bir kadın roman kahramanı, o gidebilirlik duygusu uğruna kendini bir trenin altına atabilirdi sözgelimi. (Şimdi yaşıyor olsa da atardı.) “Demek bu romantizm hastalığı geçmiyor kolay kolay” diye düşündüm. “Hele böyle romantik-geçmişli kentlerde iyiden iyiye nüksediyor. Bari ortak bir dilimiz olmasa, konuşarak bozmasak bu anı.”

Ama konuşman da kaçınılmazdı:

– Masanıza oturmamı yanlış anlamayın lütfen. Buralı değilim ben. İrlandalıyım. İki yıldır buradayım. Bu kenti arıyorum. Almanlar, “dönem ruhu” diyorlar bu duyguya. Gördüğüm filmlerin, okuduğum kitapların etkisiyle mi, bilmiyorum. Kentimi bulmak uğruna girip çıkmadığım lokanta, bar batakhane kalmadı –bir firmanın şarap tadıcısıyım– yine olmadı. Tam vazgeçiyordum, sizi gördüm uzaktan. Tamam, dedim, aradığım kent! Siz, bu kentsiniz.

– Ama...

– Alman değilsiniz, hemen anladım. Belki gözleriniz, belki saçınız, belki sigarayı tutuşunuz. İki saatliğine baş başa başka bir yerde oturup konuşabilir miyiz? Sonra arkadaşlarınızın istedikleri yere bırakırım sizi.

Bir süredir hiç konuşmadan, büyüyü bozmadan oturan iki kadın, hesap isteyip kalktılar. Yirmisindeki, yanımdan geçerken kolumu dostça sıktı; istersem, iki saat sonra buluşacağım arkadaşım. Kırkındaki, selâm bile vermedi, onayladı. Seninle baş başa kaldık.

– Karar verene kadar bir koyak içer misiniz?

– Tabii. Bakın, masama oturmanızı da yanlış anlamadım, önerinizi de... Zaten yarın dönüyorum. Bavullarım başka bir kentte.

– Yarın mı? Olamaz, yapmayın! Tam bulmuşken! Bavullarınızı getirtebilirim buraya, uçak biletinizi iki-üç gün sonraya erteletebilirim.

– Ama anladınız. Aslında korkuyorum, açık söyleyeyim.

– Ben korkmuyor muyum sanıyorsunuz?

– İnanın, daha yalın, daha alışıldık bir öneri olsaydı, bu kadar korkmazdım. Konuşmak, her zaman tehlikelidir. Hem yabancı bir dilde anlaşmak yoracak beni.

– Evimde bir konuk odası var, sizi orada ağırlarım. Anadilinizde konuşursunuz dilediğinizce. İsterseniz dinlerim, kavramaya çalışırım.

– İki saat demiştiniz...

– Öyleydi. Yalan söylemedim size.

– Hiçbir kadına yalan söylemenize gerek yok, biliyorsunuz. Aslında bu kent, bu mimari de ürkütüyor beni. Ötedeki köprü sözgelimi; biz, köprüler insanları birleştirmeye yarar diye öğrenmiştik, bu ayırmaya yarıyor, ne tuhaf... Her yerde ihtiyar izler var. Böyle bir kentte nasıl...

– Geçmişimi iki saatlik bir geleceğe bağlayamaz mıyım?

– İkimiz de geçmişimizi yanımızda taşıyanlardanız, akrabayız; o yüzden konuşmamız hızla eskiyecek, biz de eskiyeceğiz, ister istemez. Sizi yepyeniliğinizle, yabancılığınızla, beklenmedikliğinizle anmak isterdim.

– Peki, önerimi geri alıyorum. Başka bir yere gitmiyoruz. Burada kalıp birer konyak daha içiyoruz, hiç konuşmuyoruz. Zaten şimdiden bir öykü kişisiymişim gibi görüyorsunuz beni. Anılarınızda canlı kalabilmek için kalkarken bir kere öpün beni. Siz öpün.

Sonra notalarla harfler, teker teker, usulca eridi. Camdan bakanlar, göle bembeyaz vuran ayışığına dalıp gittiler. Çıt çıkmadı.

Sezer Duru
(1942)

Berlin- Berlin

1968 yılının bir sonbahar günü Berlin- Tempelhof Havaalanına indim. Alan kentin ortasında idi. Evlerin damlarının üzerinden geçilerek iniliyordu. Bu, kente ilk gelişimdi. Alanda beni karşılayan uzun boylu, genç bir Alman ozanı idi. APO adı verilen, parlamento dışı muhalefetin başını çeken kişilerden biriydi. 68 öğrenci hareketi, Paris'ten sonra tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştı. Genç insanlar sokaklara dökülmüş, yenilik, daha fazla özgürlük, daha demokratik kurumlar, üniversite yönetiminde söz hakkı, Vietnam Savaşı'nın sona ermesini, ABD'nin Avrupa'ya bu denli karışmamasını ve daha birçok şeyi istiyorlardı. Bir çeşit devrimdi yapılan. Gençler de filozof *Herbert Marcuse*'ün ortaya koyduğu düşüncelerin ışığı altında kendilerini devrimci olarak görüyorlardı. Berlin'de ilk komün kurulmuş, evlerde birlikte yaşayanlar, her şeyin her şeyin paylaşılması başlamıştı. *Rudi Dutschke* gibi kişiler önder olmuşlar, sokakları binlerce gençle doldurarak büyük mitingler düzenliyorlardı. Akşamları mahzen lokallerde tartışmalar yapılıyor, kararlar alınıyordu. ABD emperyalizmi, Vietnam, Çin Kültür Devrimi, Küba Devrimi başlıca konulardı.

Batı Berlin ada konumuyla insanı şaşırtıyor

İşte bu tartışmaların, bu heyecanlı günlerin içinde buldum kendimi

Berlin’de. Bu insanların hemen hemen tümünü tanıdım ve onlara ayrı ayrı sevgi ve saygı duydum. Gerçekten de bugün geriye baktığımda, 1968 öğrenci hareketinin demokratikleşmedeki katkısının ne kadar büyük olduğunu görüyorum.

* * *

İkinci Dünya Savaşı 1945’te bittiğinde, önceleri Reich’in, sonra da Nasyonal Sosyalistlerin başkenti olan Berlin bir harabeye dönmüştü. Savaş burada başlamış, savaşın bitiminde Avrupa, Almanya ve Berlin ikiye bölünmüştü. Kentin batı yakası müttefik devletlerin (ABD, İngiltere, Fransa) yönetimine bırakılmıştı.

Bugün Berlin deyince bizler, daha doğrusu Batılı ülkelerden kente gelenler, daha çok Batı Berlin’i anıyor ve biliyoruz. Oysa kentin daha büyük bölümü, imparatorluk zamanında yapılmış olan asıl görkemli yapıları, *Demokratik Alman Cumhuriyeti*’nin başkenti olarak kalan doğu bölümünde. Avrupa’nın tam ortasında, büyük Kuzey Alman Ovası’nda yer alan bu kent, savaştan sonra, 1961’de yapılan bir *duvarla* kesin olarak ikiye ayrılmış. Bir ada durumuna giren Batı Berlin bu konumuyla insanı her zaman şaşırtıyor. Düşünün bir kez, aynı ulus, iki ayrı devlet oluşturmuş, Berlin’in batısı, başka bir ulusun değil, kendi ulusunun kurduğu başka bir devletin sınırları içinde kalmış, kentten ayrılırken bir Alman bir Alman pasaport soruyor. Tüm bu sıkışıklık, bir adada yaşıyor olma, kentin kim-e ait olduğunun belirsizliği, Berlinlileri –burada anlattığımız hep Batı Berlin’dir– asık suratlı, ürkek insanlar yapmamış, tam tersine güler yüzlü, toleranslı, dünyaya açık, politik bilince sahip, demokrat insanlar topluluğu yaratmış. Bunda, belki de Berlin’de oldum olası kozmopolit bir insan topluluğunun yan yana gelmiş oluşu da etkindir. *Hollandalılar, Salzburglular, Bohemyalılar, Şuablar, Polonyalılar*, 17. yüzyılda kente gelmeye başlayan *Hugenotlar*, yani Fransız mülteciler, XIV. Louis’in Katolik Fransa’da *Kalvanist* (Hugenot) olanlara yaşam hakkı tanınmasıyla, *Brandenburg* prensine sığınanlar, savaşa kadar Berlinli olan 400 bine yakın *Yahudi* (bugün bu sayı 5 bindir), Yahudi zengin işadamları, düşünce adamları, sanatçılar, yayınevi sahipleri, Charlottenburg semtinde yaşayan o korkunç “Kristal Gece”de (1937) dükkanları başlarına yıkılıncaya, daha sonra Nazi zulmü ile toplama kamplarına gönderilinceye kadar orada olan, oralı

olan her kesimden Yahudi ve 1960 yılından beri akın akın kente getirilen ya da kendisi gelen İtalyanlar, Yunanlılar, İspanyollar, Pakistanlılar ve Türkler... Ve Türkler... Sayıları bugün 250 bini bulan Türkler, önceleri *Kreuzberg* ve *Wedding* gibi semtlerde, savaştan kalma yıkık dökük, tamir edilmemiş, dört beş apartman dairesine bir tuvaletin düştüğü ucuz evlerde oturan, sabahın kör karanlığında fabrikalara çalışmaya giden ya da sokakları temizlemeye çıkan, kendi içinde, bir gettoda yaşayan, para biriktiren, ama gittikçe, her gittiğimde şaşırarak saptadığım gibi, güçlenen, kentin o bakımsız mahallelerinden yavaş yavaş merkezlere, daha sık mahallelere doğru kayan, dönerci, lokanta, süpermarket açan ve zenginleşen Türkler, orada doğup büyüyen, kişilik sorunlarını çözümleyemeyen çocukları, buradan gidip oraya yerleşen yazar, çizer, ressam ve heykeltıraşlar ile bugünkü Berlin yaşamına en büyük damgalardan birini vuran Türkler, nüfusları artan Türkler, öyle ki 2000 yılında her üç Berlinliden birinin Türk olacağından söz ediliyor. O zaman nasıl bir kent olacak bu eski metropol? Bugün Berlin'e gidip de ozan *Aras Ören'i*, ressam *Hanefi Yeter'i*, heykeltıraş *Azade Köker'i* görmeden dönmek düşünülemez bile. Görmezseniz bile bir yerlerde bir afişlerine, bir sergilerine, sokaklarda uyguladıkları panolara, çeşitli yerlere konulmuş heykellerine rastlamamanız olanak dışıdır...

Sokaklarda kurulan sebze, meyve pazarlarında da Türkler yerlerini almış. Cumartesi günleri *Nollendorf* alanında kurulan pazar yerinde "bizimkiler" sebze ve meyvenin yanı sıra beyaz peynir, zeytin, helva, yufka ekmeği de satarlar bağıra bağıra... Alman Markına "lira" derler. Keşke onların söylediği gibi lira değerinde olsa diye düşünür insan.

Oraya gitmişken köşedeki İtalyan lokantasında, ki sahibi de, tüm çalışanları da Türktür, lahmacun ve döner yiyebilirsiniz. Biraz ötedeki eski *Nollendorf* metro istasyonunun üst katı ise antikacılar çarşısıdır. Tren vagonları küçük antikacı dükkanlarına çevrilmiştir, her türlü eski eşya bulmak mümkündür, kitaplar, kristaller, gümüş çatal bıçak takımları, mobilya, porselen...

Buradan kalkan tek vagonla bir eski trenin üzerinde "*Zum Türkenbaasar*" yazar, yani bu vagon sizi Türk Pazarı denen, gene eski bir tren istasyonunun içinde yer alan bir çarşıya götürür ki, orada yok yoktur, lokantasında dansözler, masa üzerinde göbek bile atar. Bu tip lokantaların, Türk yaşamının her yönüyle yansıdığı lokal ve kurumların Türklerin yo-

ğün olarak yaşadığı *Kreuzberg*, *Wedding*, *Neukölln* ve diğer semtlerde de bulunduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Zaten bugünün Berlin'inde en çok duyulan yabancı dil (!) Türkçedir. Her yerde ve her köşede. Metrolarda başörtüsü ile oturmuş, elinde naylon pazar çantasını tutan yorgun ve düşünceli Türk kadınlarının görünümü beni her zaman üzmüştür. Nasıl olup da bu görkemli, eski metropol ile Anadolu köyünün ve köylüsünün buluştuğuna bir türlü akıl erdirememişimdir.

Evleri Doğu'da işleri Batı'da olanlar

İşte Berlin, insanın akıl erdiremediği bir yığın gerçekle doludur. Bunlardan biri de kenti ortasından ikiye bölen *Die Mauer*'dir (duvar). Sınır, zaman zaman kentin ortasından geçen *Spree* Nehridir. Nehrin batı yakasında bulunan ressam *Hanefi Yeter*'in atölyesinin pencerelerini açıp, aşağıya ekmek kırıntıları attığınızda, kentin doğusundaki evlerin damlarına tünemiş olan küçük martılar, birden sürüler halinde, kanatlarını çırparak batıya geçer ve nehrin üzerindeki kırıntıları yutarlar..

Bir başka şaşırtıcı unsur da kent treni *S-Bahn*'ın aslında Doğuluların mülkiyetinde olmasıdır. Tüm çalışanları Doğuludur. İş saatlerinde Batı'da bulunurlar, sonra Doğu'ya evlerine giderler. Batılılar onların tren istasyonlarının eskimişliğinden yıllarca yakındılar. Neyse ki şimdi bu istasyonları Doğululardan kiraladılar. Bir yıl içinde tüm istasyonlar güzelleşti, pırıl pırıl parladı. *Zoo* adı verilen ana istasyonda başka ülkelere gitmek için biletinizi Doğu Berlinli bir memurdan alırsınız. Orada hala manyetolu telefonlar kullanılır. Bilgisayarla donatılmış Batı'nın göbeğindeki bu manzara insana nostaljik duygular verir.

* * *

Pazar sabahları, özellikle kış aylarında tüm Berlinlilere ya içinde göletler olan büyük, çok büyük bir parkın içinde yer alan *Tiergarten*'de (hayvanat bahçesi) ya da geniş *17. Juli* Caddesi'nde kurulan bitpazarında rastlamak mümkün.

Yaz aylarında ise *Schlesisches Tor*'dan kalkan bir nehir gemisine binip büyük ya da küçük turlar yapılarak tüm kanalları ve o romantik gölleri

(*Wannsee, Havelsee, Schlachtensee, Plötensee*) kapsayan bir gezintiye çıkılabilir. Kentin kurulu olduğu alanın yüzde 40'ı yeşil saha ve sulardan meydana geldiği için ve böylece de her Berlinliye 41 metrekaare orman düştüğünden, dinlenmek, yürüyüş ve piknik yapmak, bisikletle tur atmak sorun değil. Zaten güneş yüzünü gösterir göstermez herkes o canım parklarda sere serpe yatıp güzel havanın tadını çıkarıyor...

* * *

Berlin'in bir diğer özelliği de, hiçbir Avrupa kentine nasip olmayan, büyük çoğunluğu sabaha kadar açık 30 bin lokanta ve bara sahip olması. Buraya tanınan bu özgürlük, kentin Batı'nın vitrini olma niteliği, gece yaşamına kadar yansımıştır. İtalyan lokantaları, barlar, birahaneler, Yunan tavernaları, diskotekler, yaşlıların gittiği *dancingler*, jazz kulüpleri, eşcinsellerin kulüpleri dolup dolup taşıyor. Sokak kadınları ve eşcinseller sokaklarda balolar yapıyorlar. Berlin, canlılığını korumak için her şeye açık.

Bu canlılığı korumak için en büyük yatırım ise kültür ve sanat yaşamına yapılıyor. Şimdilerde Berlin'e yerleşmekte olan ressam *Mehmet Gün*'ün dediği gibi "Berlin'de kültür yağmuru" yağıyor. 1987'de kent, kuruluşun 750. yılını görkemli biçimde kutladı. 1988'de ise Avrupa Kültür Kenti seçildi. Programların ardı arkası gelmiyor. Dünyanın en ünlü orkestraları, solistleri, jazz grupları, baleleri, büyük sergiler birbirini izliyor. *Berliner Philharmonie* ve onun *Karajan* konserlerini dinlemek için biletler altı ay öncesinden bitiyor. *National Galerie*'de sürekli koleksiyonlar yanında, çağımızın en büyük ressam ve heykeltıraşlarının yapıtlarını bir araya getiren sergileri gezmek mümkün, *Dahlem Müzesi*'nde, *Prusya Kültür Vakfı*'nda, 14 devlet müzesinde, ki aralarında *Charlottenburg Sarayı*, *Brücke Müzesi* var. 18. 19. ve 20. yüzyılın sanat yapıtları mevcut. Prusya devlet arşivi, devlet kütüphaneleri, müzik araştırmaları merkezleri çalışmak isteyenlere açık.

Ünlü operası, *Schiller Tiyatrosu*, *Schaubühne*, dünya çapındaki gençlik tiyatrosu *Grips*, *Schlosspark Tiyatrosu*, geleneksel kabareleri, *Renaissance Tiyatrosu* her gece dolup taşar.

Jazz festivalleri, Berlin festival haftaları, her yıl şubat ayında tekrarlanan ünlü *Berlin Film Festivali*, tiyatro festivali canlılıklarından hiçbir şey yitirmeden yıllardır uygulanır.

Berlin'e gelen yabancılar bir günlüğüne kentin doğusuna geçip orada *Postdam*, *Alfred Döblin*'in ünlü romanına adını veren *Alexander Alani*, *Bergama Müzesi*, ki Bergama'dan götürülen Altar oradadır, eski saray, opera binası, *Jeddwig Katedrali*, *Brandenburg Kapısı*, Berlin'in en güzel oteli olan *Grand Otel*'i görüp, akşam ünlü *Berliner Ensemble* Tiyatrosunda bir *Brecht* oyunu seyredebilir.

Bir metropolü metropol yapan yalnız onun geçmişi değil, geleceğidir de, Berlin Senatosu Kültür İşleri Dairesi, Berlin'in eski görkemli kültür merkezi konumunu sürdürmek için tüm olanakları seferber etmiştir.

Ayrıca oradaki Alman Akademik Değişim Kurumu (DAAD) da bu çerçevede her yıl çeşitli uluslardan ressam, yazar, sinemacı, yontucu, bestecileri Berlin'e davet etmektedir. Berlin kentinin bu sanat konukları arasında *S. Beckett*, *Gombrowicz*, *Octavio Paz*, *Kare Andre*, *E. Canetti*'yi Türk yazarlarından da *Haldun Taner* ve *Tezer Özlu*'yü görmek mümkün.

Berlin senatosu tarafından *Wensee Gölü* kıyısında satın alınarak, uluslararası edebiyat forumları, seminerlerine sahne olan malikhane (*Literarisches Colloquium*), aynı zamanda yazarların uzun süre kalarak çalışmalarını sürdürmelerini sağlayan bir kültür buluşma yeridir. *Kleist*'in yaşadığı ve öldüğü yerlerden iki adım ötededir.

Bu koca kentin kalbi, Ku denen bu uzun ve canlı bulvarda atar

Kentin akademisi (*Akademie der Künste*) *Hanseplatz*'daki kendi binasında birçok bilim dalı yanında, tüm sanat dallarında da çalışmalar yapan kişilere açıktır. Akademi salonlarında uluslararası gösteriler ve sergiler olur. Berlin'de bugün ne yapsam diye düşünenler on beş günde bir çıkan *TIP* ya da *CITY* dergilerinden birini alırlarsa içinde istediklerinin çok üzerinde program bulabilirler.

* * *

Uzun yıllardan beri *Tempelhof* alanına inmiyor yolcu uçakları. Artık *Tegel* alanı var. Kente gitmek için bindiğiniz taksinin şoförü, ki bu şoför büyük bir olasılıkla Türk çıkabilir. Almansa da sizinle hemen sohbete dabilir. Havadan sudan konuşulur kent merkezine ulaşınca kadar. Ba-

vulunuzu taşımanıza yardım eder. Berlin’de iyi günler geçirmenizi, bol bol eğlenmenizi diler.

Bu koca kentin kalbi *Kurfürstendamm* ya da kısaca anıldığı biçimde *Ku’damm* ya da yalnızca *ku* denen o uzun ve canlı bulvarda atar. Ku’damm’ın bir ucunda savaşta hasar görmüş, ama özel olarak tamir edilmemiş, kentin ayısı yanında sembolü durumunda olan *Gedächtnis-kirche* adlı kilise yer alır. Hemen arkasında ünlü havuzlu meydan. Onun gerisinde *Europa Center*, geriye *Wittenberg* alanına doğru uzanan *Tauziener* Caddesinin bir ucunda *KDW*, –batının en büyük mağazası– neler yok ki içinde, hele yiyecek bölümü görülmeye değer. Biz gene dönelim Ku’damm’a, *Hallensee* Köprüsüne kadar uzanan bu ünlü bulvarın sağlı sollu iki yanı, mağazalar, oteller, lokantalar, cafehauslar, sinemalar, galeriler, kültür merkezleri, tiyatrolar, diskoteklerle dolu. Her gün en az bir kez yolunuz mutlaka Ku’damm’a düşecektir. Hele kentte birkaç gün kalacaksanız zaten tüm zamanınız orada geçecektir. Bulvarın üzerinde turlayarak, vitrinlere bakarak, bir sinemada yeni bir film seyrederek ya da *Cafe Möhring*’e kahve içerek... Yaz ve kış aylarında bu bulvarın üzerinde müzik yapan gruplara, yaya geçidinin üzerine resim çizen resamlara, incik boncuk satanlara, bir yığın tanıdığınıza rastlayacaksınız. İsterseniz bir kitapçıya girip kitaplara bakabilirsiniz, isterseniz bir plakçada plak dinleyebilirsiniz. *Wertheim* büyük mağazalarının plakçısına girin, çünkü daha büyüğü Avrupa’da yok, orada o sıralarda Berlin’de konserleri olan *Tina Turner*’a plaklarını imzalarken rastlamanız olası. İsterseniz yan sokaklara sapın, özellikle *Fasanen Staresse*’ye, çünkü en güzel galeriler, butikler, antikacı dükkanları orada. Hazır girmişken sokağa sağdaki *Literaturhaus*’un kahvesinde bir çay için, alt kattaki *Leonce-Lena* Kitabevine uğrayın, programa bakmayı da unutmayın, belki üst katta ünlü bir yazarın okuması vardır akşamüstü. İsterseniz *Grolmann Strasse*’ye sapıp, *Savingy* Alanına çıkın. Tüm Almanlar gibi kahve içme meraklısı değil de çay seviyorsanız, gene Ku’damm üzerinde *Uhlandstrasse* durağındaki çaycıya mutlaka uğrayın. *Bach* ve *Vivaldi* çalar hep. Müzik bulvardan duyulur. Dünyanın her yanından getirdiği 180 çeşit çayı satar. Dükkanın üst katında beş masalık bir bölüm vardır, burada oturup, bulvardan gelip geçenleri seyrederek istediğiniz çayı içebilirsiniz. Çaylar çok özel kaplarda gelir. Tepsinin üzerinde küçük bir saat vardır. Hepsinin demlenme süresi ayarlanmıştır. Rus çayı asla şekerli değil, çeşitli marmelatlarla servis edilir, zaten tüm diğer

Çaylar için de doğal şekerler servis edilir. Bu st katta sigara içmek yasaktır. Herkes çok hafif sesle konuşur. Dükkan sahibinin hazırladığı bu çay seramonisinin stresli bir Batı kentinde sizi nasıl dinlendirdiğini daha sonra çok daha iyi anlayacaksınız. Oradan çıktığınızda, vitrinin yanındaki duvarda gri bir levha gözünüze ilişecektir.

“Robert Musil

Niteliksiz Adam

adlı romanını bu evde yazdı.”

şehir-Dünya şehirleri Dizisi 1-Berlin, Dönemli Yayıncılık, sayfa: 14-18

Ataol Behramoğlu
(1942)

Berlin’de, Doğum Yıldönümünde Nâzım’ın

Berlin’de
Yetmiş beşinci doğum yıldönümünde
Bir bayrak gibi yükselttik Nâzım’ı...
Altında
Dünyanın bütün namuslu insanların
Omuz omuza toplandığı

Dile geldi halkımızın
Binlerce yıllık korusu
Acılı, öfkeli
Umutlu, yiğit
Ve sımsıcak
Sesini yükseltirken
Ruhi Su...

Berlin’deki omuzdaşlar
Türkülerle ve
Kardeşçe dayanışmanın
Coşkusuyla donattılar bizi...
Onur ve sevinç duyduk
Dinlerken

Batı Berlin Türk İşçi Korosundan
Evrensel boyutlara ulaşan türkülerimizi...

Cana yakın, bilge
Dost güzelliğini toprağımızın
İlettiler yığınlara
Sesleriyle ve tavırlarıyla
Sümeysa, Semra...

Ağrıyan yüreği
Ve sonsuz acılarına rağmen
Yılmayan umudu
Ve inancıyla
Ve elle tutulur
İnsan sıcaklığıyla
Yaşatırken Nâzım'ı
Sahnedeki Genco;
Yüreğimizde bir kez daha
Biledik sevgiyi
Umudu, hıncı...

Karıştı Nâzım'ın türkülerine
Brecht'in
Aklından ve yüreğinden fışkıran türküler
Sesiyle değil sadece
Gözleriyle de
Söylerken İlse Scheer...

Halklar adına
Yargılayan ve hesap soran
Müthiş bir yargıç gibiydi
Maria Faranturi...

Ezilenlere
Kanat germiş
Bir ana tanrıça gibi ya da...

Bitmez tükenmez sesi
Ve öpülesi
Sol yumruğuyla...

Anladık ki bir kez daha
Bizim gücümüz
Bu koskocaman dünyada
Yalnız olamamaklığımızdır...
Anladık ki bir kez daha
Hiçbir engel tanımayacaktır
Zafere giden yolda
Birliğimizden doğan kuvvet...
Yaşasın dünya halklarının devrimci dayanışması...
Hoch die internationalen solidaritet...

B. Berlin, 23 Kasım 1977

Toplu Şiirler 2, Adam Yayınları, 1991, sayfa 59-61

Aysel Özakın
(1942)

Berlin’de mi Yaşlanacağım?

Pulun üstünde “Büyükada” damgası... Berlin’deyim. Pencereimin önünden arabalar akın akın geçiyor. Tam karşıda kurşuni blok apartmanlar yükseliyor. İçinde kimler nasıl yaşıyor, nelerle mutlu oluyorlar, nelere kızıyorlar tasarlayamıyorum. Yabancı bir ülkeye gelip yaşamak yeniden doğup büyümeye başlamak gibi bir şey oluyor. Önce hiçbir şey algılayamıyor insan, hiçbir şey anlayamıyor. Sonra günler geçtikte kentin yapısı, renkleri, yüzlerdeki anlam, hayatın hızı belirginleşmeye başlıyor.

Elimde “Büyükada”dan gelmiş mektup... Çam ormanları, eski ahşap yapılar, tepedeki manastır, kıyı kahveleri, kediler, martılar... Gemi yanaşıyor. Elimde mektup zarfı yerine Büyükada’yı tutuyorum sanki. Yeşil bir badem... Sımsıkı tutuyorum onu, özlem dolu sıcak avucumda...

Büyükada yazları gürültücü ve gösteriş düşkünü insanların oluyor. Kışın ise bizim... Şehirde oturacak başka evi olmayanların... Ekim ayının başlarında gemiler şehirdeki sıcak ve konforlu evlerine göç eden yazlıkçıların eşyalarını taşıyordu... Biz onların göç edişine hem seviniyorduk hem de kış aylarının hüznüne hazırlıyorduk kendimizi. Kış aylarında son vapur akşam sekiz buçukta kalkıyordu. Büyükada’da oturan her insan son vapurun kalkışını bir odaya kilitlenen bir çocuk kırgınlığıyla hissedirdi. Bizleri adanın ıssız eteklerinde bırakıp giderdi ışıklı, beyaz gemi. Bizler denizin ortasında, sanki dünyanın uzağında, martılarla birlikte kaldık. Benim gibi yalnız yaşayan insanlar ise en çok duyardı bunu. So-

kaktaki her sesi heyecanla dinlerdim. İşte yilkı atları tepeden indiler. Soğuk havalarda bile dayanamayıp balkona çıkardım. Atlara bakardım. Sokak lâmbasının aydınlığında, çiseleyen yağmurda, atlar yelelerini ağır ağır sallayarak yorgun, geçip giderlerdi.

Zarfı açtım. Berlin'deyim. Adanın bütün kusurlarını bağışladım. Bana verdiği bütün hüznü, lodoslu, sisli havalarda kalkmayan gemilerini, uykularımı bölen martı sürülerini, adanın en küçük evi olan soğuk evimi, adadaki melankolikleri, intiharları, her şeyi bağışladım. Berlin'deyim. Güneşi özlüyorum.

Mektup Melike'den geliyordu. Geçirdiği günü anlatıyordu Melike. Pazara gitmişti, ateşe ıspanak koymuştu. Bir yandan da sobaya odun dolduruyordu. Kış başında aldığı altı çeki odunun yarısından fazlası bitmişti bile ve her şey gibi odun fiyatları da çok yükselmişti. Gerginlik artıyordu ve Danay ölmüştü.

"Danay öldü." Benim en yakın komşum, geceleri bana en yakın ışık, Ada'nın en çok hayal kırıklıklarına uğramış insanı "Danay öldü"! Bu ölüme iki sözcükle nasıl inanabilirim? Bir an "Danay öldü" demek "Ada öldü" demekmiş gibi geliyor bana. Danay İstanbul'a indiği günler eski berelerinden birini giyer ve dudaklarını boyardı. İstanbul'a hep para sıkıntısı yüzünden inerdi. Antika eşyalarından birini satmak için, yabancı bir konsoloslukta bir daktiloya ihtiyaç olup olmadığını sormak için. Tek gelirleri yazın bir odasına sıkışıp, kiraya verdikleri ahşap evlerinden aldıkları kiraydı çünkü.

Bulutlu gökyüzüne bakıyorum. Berlin'in günleri, geceleri benim dışımda akıp geçiyor sanki. Günlere, gecelere dokunamıyorum. Buraya gelirken eşya getirmedim, ama Türkiye'nin yüzlerini, seslerini taşıdım; her gün onları gözden geçiriyorum, dinliyorum. İşte Ada'dan Berlin'e geliyor Danay'ın sesi. Yaşlanmayan, şırmarmayan sesiyle bir şarkı söylüyor. Eski bir Fransız şarkısı... Her zaman ürkek ve tedirgin olan siyah gözleri şarkıyla birlikte yumuşuyor. Sesi avutuyor, okşuyor onu. Danay bir Fransız ortaokulunda okumuş; Lamartin'i, Alfred de Musset'yi tanıyor. Bütün acısı bu sanki. Yaşlı annesine ve hasta kocasına bakarak geçirdiği bu yoksul ve yorucu hayat onu genç kızlığında tanıdığı şairlerden, şarkılardan ayırmış. Benim yazı makinama baktıkça iç geçiriyordu: "Sende sıkıntı çe-

kiyorsun biliyorum be kardeşim, ama sen güzel şeylerle uğraşıyorsun. Ben bir esirim.”

Danay'ın ölümüne ağlıyorum. Loş, soğuk, eski mutfakta ocağın başında görüyorum onu. Bahçedeki sarnıçtan su çekerken. Bir yatakta annesinin, bir yatakta kocasının yattığı küçük odada, çini sobanın başında, tepelerden topladığı otları ayıklarken... Danay donuk mavi bakışlarıyla tavana bakan kocasının başını okşuyor. Bu iki düşkün insan için yaşamaktan kimse kurtaramıyor onu.

Seferis'in Türkçeye çevrilmiş bir kitabını götürdüm ona. Bir türlü yenilemediği siyah çerçeveli gözlüklerini taktı ve yüzü çekingен, duygusal bir anlamla doldu. Türkiye'de doğup büyüdüğü halde Türkçe okumakta zorluk çekiyordu. Bu yüzden yadırgayabilirdim onu. Fransızca, İngilizce biliyordu ama Türkçeyi önemsememişti. Dünyanın en büyük hastalığı olan milliyetçi duygular belki ona da bulaşmıştı; ama dilediği dili öğrenmek, dilediğini öğrenmemek hakkıydı onun ve bu soruyu sormadım ona.

Danay adada benimle birlikte dolaşmaktan hoşlanıyordu. İskeleye indiğimizde, birlikte çarşıya çıktığımızda koluma giriyordu. Bu yakınlığı çevreye göstermek için çaba gösteriyordu sanki. Danay hasta bir kocası olan umutsuz bir Rum kadını olmaktan utanıyordu sanıyorum. Manavın, bakkalın, balıkçıların bile kendisini küçümsediğini düşünüyordu. Rum tanıdıklarına raslayınca da dostluğumuzu göstermek istiyordu onlara. Gizlerini en çok açtığı insan bendim. Kendi kapalı ve rahat hayatlarını yaşayan ve onunla ilgilenmeyen Rum arkadaşlarını da bana çekeştiriyordu.

Danay'a Berlin'den bir kart atsaydım o kartı mutlaka radyonun üstüne koyacaktı. Gelenlere gösterecekti. Dostunun vefasızlığından yıkılmış ve ölüvermiş gibi geliyor şimdi bana. Eski okul arkadaşlarından kim mi Yunanistan'a gidip yerleşmişti. Kimileri ise kışın İstanbul'a taşınyordu. Benim tanıdığım Rum kadınlar arasında onun kadar yoksulu yoktu. O kadar istediği halde bir televizyon bile satın alamamıştı; bir çamaşır makinası bile yoktu. Leğenin başına oturup yıkardı çamaşırlarını. Babasından kalma arsayı ise kullanamıyordu. Bu arsada bir ev yaptıрма hakkı yoktu ve bir avukat bile tutamıyordu. Arsa benim oturduğum evin yanbaşıındaydı; baharda yeşilin çeşitli tonlarında otlarla doluyordu. Sık sık koyunlar ya da atlar giriyordu arsaya, otları yiyordu. Danay buna çok kı-

zıyor ve arsanın tahta kapısının kanatlarını tellerle bağıyordu. Çünkü bu otları kullanmak istiyordu o. Salata ve börek yapmak için. Ama teller sık sık çözülüyordu ve yine koyunlar tüketiyordu otları. Bu koyunların sahibini biliyordu Danay. "Hacı baba'nın oğlu" diyordu. Hacı baba'nın adada iki dükkânı ve bir kahvesi vardı. Bir zamanlar adaya yoksul olarak gelip bahçıvanlık yapan bu adam Türkiye'den göç eden bazı Rumların evlerini çok ucuza kapatmıştı. Bazılarına para bile ödemediğini söylüyordu Danay. Danay adada mülk ve dükkân sahibi olan birçok insanın zenginlik kaynağını bilirdi. Onların yolsuzluklarını ve acımasızlıklarını da... Danay'a kendi konumunu anlatmaya çalışırdım bazen. Bu bilince kavuşursa daha dayanıklı olacağını sanırdım.

"Yazın onlar sahneye çıkıyor, biz kuliste kalıyoruz" diyordu Danay, gürültücü ve gösteriş düşkünü yazlıkçıları göstererek...

Yiyeceklerdeki fiyat artışlarını ise çoğu zaman ondan öğrenirdim: "Biliyor musun beyaz peynir kaçça çıkmış? Artık bunları bile yiyemeyeceğiz be kardeşim."

Danay pazar sabahları kiliseye giderdi. Evdeki loşluğu, hastalığı ve yoksulluğu geride bırakarak, siyah klâsik mantosunu giyer, yakasına altın iğnesini ve başına gri beresini takardı. Gözlerine sürme çekerti. Dudaklarını boyardı. Nedense böyle süslü olduğu sabahlar sokaktan seslenirdi bana. Balkona çıkardım. Ne istediğini sorardım. "Nasılsın?" derdi ve gülümserdi. Ona güzel olduğunu söyledim. Danay kocasından başka hiçbir erkek tanımamıştı ve kocası yıllardır hastaydı. Umutsuz bir hasta... Danay elli bir yaşındaydı ve bakireydi. Ona soru sormaktan çekinmiştim. Duygusal ve utangaçtı. "Başka hiçbir erkeği sevmedin mi? Genç kızlığında aşık olmadın mı Danay?" Niçin Danay'ın gizlerini deşmedim? Niçin onu daha iyi tanıyamadım?

Elinde bir kâğıda sarılmış bir tabakla iskeleye doğru yürürken görüyorum onu. Kıyıdaki lokantaların arasında sıkışıp kalmış iki katlı dar cepheli bir ev vardı ve üst katında Madam Lili otururdu. Danay'ın anlatıklarından tanıyorum onu. İki gözü de görmeyen seksen altı yaşında bir kadındı. Rusya'dan ailesiyle birlikte göç etmişti ve şimdi ailesinden hiçkimse kalmamıştı.

İyimser ve kültürlü bir insandı Madam Lili. Danay'ı avutuyordu. Ona dünyada çok büyük mutsuzlukların olduğunu söylüyordu. Birlikte Fransızca konuşuyorlardı. Madam Lili Tolstoy'u ve Balzac'ı okumuştı.

Danay onun evinden ayrılırken kendini arınmış ve doyunluğa varmış hissettiğini söylüyordu bana. Madam Lili onun gözünde bir ermiş gibiydi. Ama ev sahibi Madam Lili'nin yıllardır oturduğu evin kirasını arttırmak istiyordu. Danay gidip konuşmuştu ev sahibiyle. Niçin onların dayanışmasına, sohbetlerine tanık olmadım? Acaba Madam Lili'yi hangi gömütlüğe koyacaklar? Onları yan yana yatırmayı düşünecek bir insan çıkacak mı acaba?

Türkiye'den çıktım. Büyükada'dan uzaklaştım. Baskı büyük bir yer sarsıntısı gibi ürküntü veriyordu. Danay ve Madam Lili Büyükada'da yaşadılar. Ya ben? Ben acaba Berlin'de mi yaşlanacağım? Berlin'de mi? Büyükada'da güneşin ısıttığı mavi iskemlelerde oturup kitap okumaya alışmış bir insan için Berlin'de yaşamak ne demektir? Hava puslu ve soğuk. Burada iş aramam gerekiyor. Oturma izni sağlamam gerekiyor. Ah Danay güzel elbiselerini, değerli kristallerini dolaplarda saklıyordun. Onları kullanmıyordun. Duygularını, güzel sesini, bildiğin yabancı dilleri kullanamadığın gibi... Bense senden oldukça gencim ve baskısız bir hayatı arıyorum. Yeteneklerin tıkanmadığı bir hayatı...

Bu saat kapımı ancak Danay çalabilir. Ada'ya İstanbul'dan son vapur çoktan geldi. Kapıyı açıyorum. Danay küçük porselen kapta güzel kokulu portakal reçelini uzatıyor bana. Az önce yaptığı portakal reçelini... Bu saatte benim dostluğuma gereksinme duyuşunu bağışlatmak ister gibi...

"Girsene Danay" diyorum.

Sana Berlin'den bir kart atamadığım için beni bağışla.

Kanal Boyu, Yazko, 1982, sayfa: 19-25

Güven Turan
(1943)

Berlin

Kuzeyin kış karanlığı
kuru ağaçlar
soğuk
katları açılmayan bir bulut
örtüsü
kaldığın on gün boyunca

Önünden gelip geçtikçe
Yıkık Kilise
pekiştirdi kalbindeki
sıkışıklığı

Tarih
senin de tarihindi
okuduklarınla
Broch
Döblin
Rosa Luxemburg
von Kleist
Demir Özlü
Kristalnacht'ı ve

Yılan Yumurtası'nı da ekle
İngmarg Bergman'dan

Mısır Müzesi'nde
Nefertiti'nin büstündeki
o renk olmasa
intihar ederdin

Artık Duvar yoktu
Check-Point Charlie
müzeydi

Göllerden birinde
bir teknede akşam yemeği
yediniz
Unter den Linden'de dolaştınız
Alexanderplatz sadece
bir tabelaydı
bir köşecikte duran

Sana Aynalıçeşme'deki
Alman kilisesini anımsatan
bir kilisenin avlusundan
küçük mezarlığından geçip
bir bara gittiniz

Ardından tekrar kurtarılan
Berlin'in
büyük simgesi
Brandenburger Tor

Germen gururu
bir uzay karanlığında
genişliyordu çevrende

Ilık ince bir elin
elini kavradığını
duydun

Koştunuz

Az sonra
Brandenburger Tor'un
üstündeydiniz
bulutları aşıyordunuz

Işıl ışııl bir
dolunay vardı
Berlin üstünde
o gece.

Görülen Kentler, YKY, 1999, sayfa: 61-63

Tezer Özlü
(1943-1986)

[Berlin, saat 8:45]

Işığ $\acute{\imath}$ kapayınca ağaçlar üzerinde mor-mavi bir Berlin gökyüzü görüyorum. Yüksek ağaçlarla biraz uzakta birleşen bir gökyüzü. Bu uzantıda    kırmızı ışıktan en üstteki yanıp sönüyor. Sonra evin tüm camlarına bakıyorum. Hallensee Köprüsü ve çevresi apaydınlık. Bu duvarlar arasında dünyaya karşı ne denli korunmu lu unu algılıyorum. Bazı günler bana çok kısa gelen yaşam, zaman zaman çok uzun. Bütün yaşamlarını birkaç yıl içinde bütünleyen bir canlı da olabilirdik, diyorum. Artık nerede ol-sam, kentlerimle, kentlilerimle ve Anadolu'nun boş bozkırlarıyla birlikteyim.

Havaalanlarını sevmiyorum. Bu beton ve alüminyumdan oluşan kapalı kutularda kendimi hapishanelerden de öte, daha ileri bir tekniğin hücrelerinde hissediyorum. Hapishaneler ilk  a , ortaçağ. Ama havaalanları öyle mi? Asık yüzlü ve herkese kuşkuyla bakan polisler. Ekranlara girip çıkan  antalar. İnsanın  zerine tutulan büyük mikroskoplar. İnsanın üzerinde dolaşan bir kadının yaşamayan, silah arayan elleri. Oysa silahlar kendi bellerinde asılı.

Bütün bu aramalar sırasında kendimi suçlu duymamam olanaksız. Lastik koridorlar. İnsanı hücreden alıp, koridorda emerek u a a ileten uzantılar. Mekanik bir yüz üzerindeki küçük gülümseme. Koltu a oturup bağlanma. Uçak d  erse neye sarılıp, canımızı nasıl kurtarmamız gerektiğinin iki dilde açıklaması. Bu açıklamaları bazen hostesler konu u-

yor, bazen yalnız hareketlerini çabucak yapıyorlar, açıklamalar hoparlörle veriliyor. Sonra birden uçak havalanıyor. Sonra gökyüzü boşluğundaki yerine oturuyor. Sonra uçak iniyor. Aynı mekanik gülümseme kapıdaki hostesin yüzünde. Sonra geneemici lastik koridor. Sonra gene beton ve alüminyum hücreleri.

Sessiz. Havasız. Esintisiz. Gökyüzüsüz. Doğa ve insanla hiçbir bağlantısı olmayan mekanlar. Gri duvarlar. Gri taban, gri tavan. Sarı ışıklar. Mavi oklar. Yaklaşınca açılan kapılar, gene uzun bomboş, uzun emici koridorlar. Ve herhangi bir köşede rastlantı sonucu bulunan çıkış kapısı. Sonra gene beton. Sonra gene merdivenler ve işte gene yeraltındasın. Yeraltında giden bir treni bekliyorsun. Biniyorsun. İlk durakta hemen iniyorsun. Gökyüzünü görmen gerek. Bomboş istasyon. Yağmur yağıyor. Serin. Gene bir trene biniyorsun ve Düsseldorf tren istasyonuna varıyorsun. Gene beton merdivenler. Bunlardan birini çıkıyorsun. O peronda bir tren bekliyorsun. Bekleme odası küçük. Birkaç kırık, birkaç sağlam sandalye var. Duvar dibindeki bir sandalyeye bir alkolik sızmış. Elinde bira şişesi. Yerde iki teneke kutu bira. Duvarlar ve sandalyeler yazılarla dolu. Erkek arayan erkekler, kadın arayan kadınlar. Adreslerini, telefon numaralarını yazmışlar. Hemen bütün yazılar seksüel sorunlarla, arayışlarla ilgili. Sanıyorum sarhoş, geceyi burada geçirecek. İçerisi, açık kapıya karşın müthiş izmarit kokuyor. Tren gelmiyor.

Sonra, bir saat sonra bu trenin yalnız pazarları çalıştığını öğreniyorsun. Beton merdivenlerden gecenin ıslaklığı ve serinliği içinde yeniden dehlize iniyorsun. Bir başka treni bekliyorsun. Sıcak, kirli Moskova ekspresi geliyor. Bir süre onunla yol alıyorsun. Gideceğin kente tren yok. Küçük, adını ilk kez duyduğun bir istasyonda iniyorsun. Her yer kapalı. Gece yarası çoktan geçmiş. İstasyondan çıkıyorsun. Yağmurlu bir gecenin içinde, hiç bilmediğin bir kente, bir otele gidiyorsun. Uzun bir taksi yolculuğundan sonra. Gerçekten böyle bir otel var ve yerin ayrılmış. Öyle olmasa başka bir kente, bir otele inmiş olabilirsin. Anahtar veriyorlar. Bir kat çıkıyorsun.

Hiç bilmediğin koridorlarda odanın numarasını arıyorsun. Yorgunsun. Yalnızsın. Eski kokuyor koridorlar. Yeterli aydınlatılmamış. Kapıyı buluyorsun. Ama kilidi yok. Bu kez anahtar deliğini arıyorsun. Ama yok. Yalnız tokmağı olan bir kapı bu. Ve altı saat sonra, havaalanları, tren istasyonları, taksi yolculuğundan sonra, odanın anahtarıyla, eskimişlik ko-

kan bir karanlık koridorda anahtar deliği olmayan bir kapıda tek başına duruyorsun. Birden tokmağı çekince kapı açılıyor. İçeride birisi olabilir mi? Hemen anahtar deliği olan bir kapı çıkıyor karşına. Korkuyorsun. İki kapılı odaları olan bir otele benzemediği için korkuyorsun. Kapıyı açıyor-sun. Yüz elli yıllık bir çift kişilik karyola seni karşılıyor. Beyaz yorganlar kabarık. Beyaz yastıklar kabarık. İçinde büyükannenin cesedi yatabilir. Lavabonun üzerinde yeşil plastik örtü. Önünde iki plastik bardak. Büyük bir gardrop. İki komidin. Her yer bomboş. Öfkeyle kutsal kitabı arıyor-sun. O mutlak çekmecelerden birinde olmalı. Evet, bildiğin gibi. Her oda-da yalnız ve yalnız kutsal kitap var. Okumak için. Almanya'da her otel odasında bir çekmecedeki bir kutsal kitap var. Çekmeceyi kapatıyorum. Banyo kocaman. Kokuyor. Bir ağustos sıcağında, aydınlık ve sarı Kon-ya'da bembeyaz bir adamla yattığın otel gibi. Ne ağustosu, ne Konya'yı, ne o beyaz adamı anımsamak istiyorsun. Hemen yatağa giriyorsun. Or-tası çökmüş. Uyandığında karanlık bir sabah ve yağmurla karşılaşıyor-sun. Saat 8:45.

(1981/82)

Eski Bahçe-Eski Sevgi, YKY, 1993, sayfa: 89-91

Güney Dal (1944)

Merhaba Berlin!
Guten Tag Berlin

Birinci Bölüm

Zaman Üstüne:

Kırkınıc1 yaş1ma ne kaldı şurda; Berlin'e geldiğimde otuzumda bile değildim oysa: zaman geçiyor!
Demek ki, zaman çabuk geçiyor.

İkinci Bölüm

Onlar Üstüne:

Onları artık düşündüğüm, dert edindiğim yok. "Onları" dediğim: buralara çalışmaya gelmişleri.

Kendi başlarının çaresine bakabilecek denli saflıklarını yitirdiler artık; çok şeyler görüp, çok şeyler öğrendiler. Çocukları buralarda doğup büyüdü de, evlendiriyorlar şimdi; gazinoları bir geceliğine kapatıp viskili, rakılı sofralar donatıyorlar. Masalar üstünde göbek atan dansözlerin tam da göbeklerine kağıt marklar yapııştırıyorlar. Sünnet düğünü yapanlar ise banyo küvetlerinde kurbanlar kesiyorlar (öncele-ri evlerin arka avlularında yapıyorlardı bu işi. Sağlık Polisleri ile baş edemediler; ama yine de savaşım1larını sürdürenler var; yakalandıklarında iş tatlıya bağlansın diye polislere kocaman kurban etleri sunu-yorlar). Bir başkaları eroin ve esrar satmaya kalkışıyor; yakalanıyorlar;

koca adamlar iki gözleri iki çeşme nasıl da ağlıyorlar. Polisler inansın diye, "bu iş bilmeden aracı" olduklarını söylüyorlar (ama nerde eski polisler; şimdikiler çok katı yürekli).

Birbirlerini dinlemeyi sevmiyorlar, son söz kendilerinde kalsın istiyorlar; bu iş için de bıçak kullanıyorlar: Diyalogtan monoloğa geçiş kesin ama kanlı oluyor.

"Ahlaklı ve terbiyeli" olsun diye çocuklar ve kadınlar dövülüyor (geçen gün babanın biri, çocuklarını, yaramazlık ediyorlar diye kulak memelerinden birbirine dikmiş; önemsenmesi gerekli bir "fantazist" olarak adli tıp tarihine geçmiş).

Kadınlar kocalarını çok seviyorlar ve kıskanıyorlar; bir punduna getirip bıçaklayıyorlar; evet onlar da... (Ekonomik özgürlük fırsat eşitliği sağladı...)

Sonra tüm bu yaptıklarına çok üzülmüyorlar. Yakınıyorlar. Ağlıyorlar.

Sonra tüm bu yaptıklarına gülüyorlar.

Eskiden, yani bundan bir yıl kadar önce (karımı tanımadan önce) olsaydı; onların bu yaşama biçimlerini eleştirirdim: kendilerinin artık az gelişmiş bir ülkenin köyünde değil, sanayi tarihi yüzyıllar öncesine uzanan Berlin'de olduklarını anlatmaya çalışırdım. Berlin'e şöyle bir baksınlar da yaşamlarını ona göre düzenlesinler isterdim.

Oysa bugün, artık böylesi bilgiçliklere kalkışmıyorum.

Bazan (yeri gelirse ve neşem yerindeyse), "İşte Berlin! İşte Sizler! İşte Ben!" diyorum. Bu üçlü arasında kendilerine yararlı olabilecek ilişkiyi, yine kendileri kurabilsinler istiyorum. (Düşüncelerim çok demokratikleşti canım; neydi o, adamları "kurtarma" adına "şunu şöyle yapın, bunu böyle yapın" demeler...)

Daha önce söylemiş miydim? Olsun, izin verirsiniz bir kez daha yinelemek istiyorum: "Onlar"ı düşündüğüm yok artık! Evet, gerçek yüreğime ne denli üzüntüler verse de, bu böyle!

Sanırdım ki, "Onlar" bensiz yapamazlar; yanılmışım!

Onlarla yollarımız ayrılıyor artık. Olsun, ayrılsın (karım var ya)!!

Üçüncü Bölüm

Onlar Üstüne Doğrulamalar:

Geldikleri, doğup büyüdükları topraklarda kıtlık kıran vardı, denemez!

Ama, yeterince doymuş oldukları da söylenemez!
Korktuklarından göç etmeye güç kazandılar!
Onlara delicesine güç veren korkularından biri yarınlarıydı; çocuklarıydı!
Çağrıldılar; geldiler!
Çağrılmadılar; gene geldiler!
Kovuldular; sınır telleri altından sürünüp girerek bir kez daha geldiler!..
Gönüllerince dönenleri de oldu, kalanları da!
Kalanlar onulmaz hasretleriyle buradadırlar; değişmekte ve değiştirmektedirler!..

Dördüncü Bölüm

Ben'im Üstüme:

Önceleri, kendimi onlara, onların sorunlarına adarsam, hayatıma da sarsılmaz bir neden bulurum diye düşünmüştüm; bir bakıma onların güzel günleri için "misyonerlik" edecektim. (Zorunlu bir açıklama: Almanya'daki "onlar" bana yabancı olduğu sıralarda konum daha çok Türkiye'deki "onlar" üzerineydi; anlattıklarım ve anlatacaklarım bu iki "onlar" birbirine karışıyorsa, ayrılmazlıklarındandır sanırım. Bilmem anlatabildim mi?)

"Onlar"a yaklaşabilmem için bir yığın yöntemleri öğrenmekliğim gerekiyordu. Öğrendim. Pek çok şey ezberledim. Alabildiğine bilgilerle donandım. Böylece yaklaştım onlara ve yoksullarıyla yoksulluk çektim, açlarıyla açlık (oysa her zaman karnımı doyurabilecek kadar param olmuştur).

Kitaplarda onların esenlikleri için yazılanlar onları pek ilgilendirmiyordu; benim neden kendileri ile birlikte yoksul ve acılı olduğumu anlamıyorlardı. Olur olmaz, yanlarından kovuyorlardı beni. "Kışkırtıcı"lık yaptığımı söylüyorlardı.

Çok alınıyordum bu tür davranışlarına. Bana karşı yanlış davranışlarını söylüyordum. Kendimi, onların gelecek güzel günlerine adanmışımı, bilsinler diye onlara da söylüyordum. Üniversite eğitimimi onlar için yarıda bıraktığımdan söz ediyordum. Yokyoksa, şimdilerde gazetelerin, televizyonların her gün adını ettiği ünlü biri olabilmekliğimden dem vuruyordum: Ünlü bir banker, bir politikacı, bir komutan ola-

bilmekliğımden... İşte o zaman, belki de yöreme, yoluma bile uğratmayacaklardı onları. Bu gerçeğı bilsinler ve yararlınsınlar benden istiyordum... "Hadi, hadi derdini başkasına anlat!" diyorlardı, alay ediyorlardı benimle.

Olsun, ben 'misyoner'liğime başlarken, daha en başlarda tüm böylesi güçlülere, yürek incinmelerine hazırlamıştım kendimi: Hiçbir güçlük yolumdan alıkoymazdı beni!..

Beşinci Bölüm

Berlin'e Gitmekliğim:

Onların sorunlarına ne gibi çözümler getirilmesi gerektiğine ilişkin yazılar hazırlıyor, gazetelere de yolluyordum. Bazıları "Okuyucu Köşe.."lerinde yayınlanmıştı bu yazılarımin. İşte, yayınlanmış bu yazılarımdan biri, hayatımın akışını değıştirmemde büyük bir rol oynamıştı; içinde "derin" denebilecek düşünceler barındıran sözünü ettiğim bu yazımı okuyan bir okuyucum (kendisi uzaktan akrabam olur, yazı kesiğini de ben göndermiştim ona), benim Berlin'e gitmekliğime (gelmekliğime) önayak olmuştur; kendisi de uzun süredir Berlin'de yaşadığından, bu şehirdeki Türklerin bin türlü güçlükler içinde boğulduklarını, hiçbir konuda yol gösterici bulamadıklarını bana inandırıcı bir biçimde yazmış, beni Berlin'e çağırmıştır.

On yıla yakın sürdürdüğüm Berlin'deki Türklere ilişkin "misyonum", işte böyle romanlara özgü bir rastlantısallıkla başlar (başlamıştır).

Bugün, yani aradan geçen on yılın deneylerinden sonra diyebilirim ki, bu "misyonum"la insanlarıımıza, giderek tüm insanlığa azımsanmayacak bir insani katkıda bulunmuşumdur.

İçimdeki garip, hatta "uhrevî" diyebileceğim duygulara kapılarak kendimi adadığım bu öylesine yalnızdım ki, zaman zaman kimsesiz bir köşeye çekilip ağlıyordum da. Yöremdekiler yaptıklarını değıerlendiremiyordu. Hele, her türlü kurumlara, kalabalıklara olan ikircikliğimi, inançsızlığımı dışa vurduğumda beni aşağılayanlar, küçümseyenler öylesine artıyordu ki, aralarında beni "ajanlık"la suçlayanlar bile çıkıyordu. İçimdeki "uhrevî" duygulardan ötürü ezilmişlerin yanında yer almamı anlamıyorlardı. Yapılacaksa böylesi işlerin ille de bir kuruluş, bir parti tüzüğü görüşü içinde yapılması gerektiğini yineleyip duruyorlardı.

Böylece dost bildiklerime, arkadaşlarıma yüreğim soğuyor; kendimi bir yalnızlık tundurasının soğuk gecesine atıvermiş hissediyordum. (Tundura, Finceden dilimize geçmiş bir kelimedir ve Kuzey kutbu bölgelerindeki engin, bitkisiz bozkırlara verilen bir isimdir. "Tundura yalnızlığı" deyimini karım da çok seviyor. Yeri gelmişken ve de artık çekinmeden söyleyebilirim: Misyonumun önemini anlayabilecek bir hayat arkadaşımın yokluğu da, Berlin'e gelmekliğimde belirgin bir rol oynamıştır. Zaten, üstlendiğim "misyonum"dan herhangi bir özveride bulunmayı asla kabul etmediğimden, Türkiye'de evlenmek benim için olanaksızdı; yakın bildiğim arkadaşlarım bile beni anlayamazken, kızını verecek babaya, "belirli bir mesleğim yok, ama 'onların' kurtuluşu için çalışıyorum"u nasıl diyebilirdim? Evet, iki yıl boyunca üniversitede sosyal antrpoloji eğitimi yapmıştım ama, edindiğim bilgiler bana bir meslek sağlamamıştı.)

Evet, yalnızdım; kalkıp Berlin'e geldim.

Altıncı Bölüm

Berlin Üstüne:

Okullarda okurken tarih derslerini çok severdim. Hep iyi notlar alırdım. Berlin'in tarihini daha o zamanlar öğrenmişimdir. (Burada şu önemli düşüncemi açıklamam gerekir sanıyorum: Berlin, benden önce vardı, belli ki benden sonra da olacak! Berlin öylesine gün görmüş, öylesine acılara katlanıp varlığını kanıtlamış ki onu artık insanlığın belleğinden silip atamazsınız!...)

Berlin, (herkeslerin sandığı gibi) kapalı bir gökyüzünü üstüne çekip yaşamaktan hoşnut değildir. Onun dileği de insanları harıl harıl ısıtan güneşli bir gökyüzü kuşanmaktır. Ne var, öylesi parıltılı bir gökyüzünü üstüne geçirip insan içine çıkmayı kendisine yediremiyor. Acılı; ayıplanmaktan korkuyor.

İlk geldiğim zamanlar aram Berlin'le bu kadar iyi değildi. Çekiniyordum; ondan korkuyorum da diyebilirim. Sanıyordum ki, bizimkilerin ('onlar'ın) başına gelecek kötülükleri biraz da Berlin kışkırtacak; yüzyıllardır varlığını koruyabilen ve hâlâ daha yaşamakta olan bir kentin bir takım karanlık entrikalara, dolanlara karışmadan varlığını koruyabilmesini olası görmüyordum.

Yedinci Bölüm

Onlar'ın, Ben'im ve Berlin'in Üstüne:

'Onlar' için Berlin, dekoru yanlış alana kurulmuş bir Anadolu'ydu; içinde bin yıldan bu yana tutturdıkları bir Anadolu Havası oynamaktaydılar. Kimileri "ilkel" buluyordu oyunlarını, kimileri "otantik"; "egzotik" ya da "turistik" bulanlar da vardı.

Berlin için 'onlar', yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olanlardan bir bölümdüler. Günün birinde –tıpkı kendilerinden öncekiler gibi– çekip gideceklerdi. Güçleri yetip de yaşadıklarına değin bir iki iz bırakabilirlerse, Berlin bir iyilik edip yüzyıllar ötesine saklayabilecekti. Daha fazlasını yapmaya da pek gönüllü değildi. Onlar'la uyuşan yanları pek yoktu da denebilir. 'Onlara' ilişkin anımsadıkları altmış yetmiş yıl öncesindendi: Osmanlı paşası Talât'ın vuruluşunu, nasıl "yandım Allah" diye bağırdığını dünmüş gibi anımsayabiliyordu örneğin. Ve yine, karısı Naciye sultanı Berlin'e bırakıp, İmparator II. Wilhelm'in aklına uyarak Orta Asya bozkırlarına giden Osmanlı Orduları Başkumandanı Enver Paşa'yı da... Sapsarı suratı ve ipince boyuyla, Grunewald'teki sanatoryumda profesör Friedenau'nun ilgisini çeken Çerkez Ethem'i de... Türkler deyince anlattıkları, anımsadığı çoğunlukla bu tür kişilerdi; onların şovalyeliğinden, romantikliği içeren yaşama tutkularından mı hoşlanmıştı, bilemem. Ne var, şimdiki Kreuzberg'i, Wedding'i dol-duran Türklerden söz ettiği hemen hiç yoktu. Görmezlikten, bilmezlikten geliyordu 'onlar'ı.

Bilmem, belki de kendince haklıydı; onca yaşlanmış, sevmekten, acı çekmekten öylesine yorulmuş bir yüreği vardı ki, bundan böyle sağlığına zarar verecek duygulara kapılıvermekten kaçınımaktaydı. (Epey oluyor, sağlığı hakkında kaygıları, korkuları anlattıydı bana. Bu yüzden onu iyice anladığımı sanıyorum. Bana böyle açıldığı zamanlarda ben de ona kendi kaygılarımdan, korkularımdan söz ederdim.)

Tarihi çok sevdiğimi daha önce söylemiş miydim?

Öyle mi?

Öyleyse, Berlin'in her türlü siyasal ve tarihsel durumunun tarafımdan iyice bilindiğini bir kez daha vurgulamama gerek yok.

Berlin'e açtığım, sözünü ettiğim "korkularım" demiştim ya, pek tabii 'onlar' üzerindeydi (o sıralar karımı henüz tanımış değildim): Acaba, Doğu tarafından Ruslar gelir de bizleri, daha doğrusu 'onları'

toplayıp Sibirya'daki Gulak'lara sürerler mi günün birinde, diye kaygılanmaktaydım. Ya da Batı yönünden bir başka Hitler çıkar da, bu kez bizimkileri toplama kamplarına doldururlar mıydı? Gaz odalarında 'temizleyip' krematoryumlarda cazırtıyla yakarlar mıydı?.. Berlin'e ilk geldiğim sıralar böylesi karabasanların korkularıyla "misyonumu" yerine getirmeye çalışıyordum. İleride yararı olur diye bir "Berlin Günlüğü" bile tutmaktaydım (Bu gizimi ilk ve son kez yalnız size açıyorum; çünkü artık bugün "günlük" meselesi bana biraz çocukça, safça gözüküyor): Günün birinde korkularım gerçekleşirde 'onların' (tabii benim de) izini yeryüzünden silerler diye tam üç yıl boyunca Berlin'de olup bitenleri ve 'onlara' ilişkin her şeyi defterlere not ettim; politik eğilimlerin ne yana doğru ağırlaştığını, doğacak sonuçların bizlere neler getireceğini filan...

Eğer 'onları' ve de beni bir gecede toplayıp kökümüzü kazımak üzere bir yerlere götürmeye kalkarlarsa bu defterleri-ki üç yıldan bu yana on beş okul defteri dolmuştu-yerini yalnız benim bildiğim, evimin kömürlüğündeki kendi açtığım bir çukurcuğa gömecektim. Böylece, bizleri sessize yok ettiklerinden onlarca yıl sonra, birileri bu defterleri bulup, karanlıklara gömülmek istenmiş yazgımız hakkında değer biçilmez bilgilere sahip olacaktı. Ve ben, iz bırakılmadan yok edilmiş yüz binlerce insanın bu karanlık yok oluşlarındaki zifiri perdeyi delip geçen bir ışık bırakacaktım gelecek insanlara...

'Onlar' yani bizimkiler adına yüklendiğim "misyonum"un en heyecanlı evresini (hatta alçak gönüllülük ile diyebilirim ki, en peygambercesini) işte bu "Berlin Günlüğü"nü tuttuğum yıllar içinde yaşadım. Günlüğümün başına her oturuşumda sırtımdan ürpertiler duyar, bana bu dikenli görevi verdiği için Tanrı'ya binlerce teşekkür ederdim.

Bugün artık, yani beni anlayan genç ve güzel karımla evlendikten bu yana -biraz da üzülerek açıklıyorum- 'onlar' adına duyduğum korkular, beni yöremdeki herkeslerden ayıran o peygamberce ürperişler azalıp gittiler. Tabii, kesinlikle azalıp gittiler diyemem; uzun aralıklarla da olsa beni etkisi altına almaya çalışan korkularım gene var. Ama genç Alman karımın akılcı açıklamalarıyla, yersiz bulup yenebiliyorum onları.

(İşte burada; 'onlar'dan, Berlin'den ve Ben'den başka Karım'dan da mutlaka söz etmem gerektiğini anladım.)

Genç, güzel; öbür Almanlara hiç benzemeyen sarı saçları, mavi gözleri var karımın. Onu o kadar çok seviyorum ki!.. O, yıllardır kimselere anlatamadığım; kimselerin anlayamadığı "misyonum"u KAVRADI benim. Çılgına döndüm sevinçten!..

Karımın yaşı benden küçük; aramızdaki yaş farkı büyük; olsun!.. İnsanlar aynı düşünceleri, aynı duyguları paylaşabildikten sonra yirmi yıl gibi bir yaş ayrımının önemi ne ki? Yeri geldikçe (ve iyice YERLEŞTİRDİKÇE) karım da söylüyor zaten bu ayrımın önemsiz olduğunu. Her hafta sonlarında bu konuları ve birbirimizi daha iyi anlayabilmek için gerekli tüm konuları derinlemesine tartışıyoruz. 'Hafta sonlarında' diyorum, çünkü ancak o zaman birbirimizi yeterince ve doya doya görmeye zaman bulabiliyoruz.

Söylemeyi unuttum galiba: Karım üniversite öğrencisidir! Politika okuyor. Ben, şimdilerde bir fabrikanın gece vardiyasında çalışıyorum. Eskiden fabrika işçiliğini hiç sevmezdim. Neden mi? İşçilik yaparken insanın kitap okumaya, kültürlenmeye zamanı kalmıyor da ondan. İşçilik, yaratıcı düşüncelere zaman bırakmıyor, diye düşünmüştümdür hep. Ama, son bir yıldır (karımı tanıdığımdan bu yana) böylesi şeyleri önemseydiğim yok artık. Bundan böyle 'Gerçek Misyonum'u, *Karımın Eğitimini Bitirmekliğine Katkıda Bulunmak*, diye yorumluyorum. (Not: "karımın eğitimini bitirmekliğine katkıda bulunmak" sözlerinin altını ben çizdim. –Toplumcu misyoner ve yazar–) Sanırım, sıradan insanların da kolayca anlayabileceği bir 'misyon' bu.

Sonuncu Bölüm

Ben, Karım ve Berlin Üstüne:

Şimdi birazcık sanat yapmama izin verirsiniz, şöyle diyeceğim: Ben, karımı bir yıl gibi kısa bir zamandan beri değil, sonsuzluğun sıfır noktasından bu yana tanıyıp sevmekteyim; (yeterince, vurgulayarak anlatabildim mi bilmem).

Evet, şimdi artık Ben, Karım ve Berlin varız. ('Onlar'ı düşünmüyorum bile!)

Bir yılı aşkın bir zamandır (aştı, evet) cumartesi, pazar sabahları yataktan, sıcak tenli karımın yanından kalkar kalkmaz penceremizi ardına kadar açıyorum:

"Guten Tag Berlin!.. Merhaba Berlin!.."

diye avazım çıktığıınca bağıryorum sevinçten.
Karım ise her nâra atışında huysuzlanıyor:
"Bağıırıp durma öyle. Seni polise şikâyet ederler yoksa."
Karım öylesine akılcı ki!..

1980 Berlin

Buzul Döneminden Haberler, Dayanışma Yayınları, 1983, sayfa: 18-28

Özkan Mert
(1944)

*Hoşçakal Berlin
Ben Gene Gelirim*

Server Tanili hoca için

Rakıyla yıkıyor kırmızı dudaklarını
gecenin en erotik saatinde bir kadın.
Öylesine esmer bakıyor ki gözlerime
sarılsam bir kuş gibi bağırıtaçağım.

Bir rakı daha söyle Gültekin!
Fena olacak yoksa 40'lık kalbim.

Buz mu tutmuş ay ve yıldızlar
Gökyüzü burada da bitmiyor.
Bırak hırçınlığı, gel otur yanıma Berlin!
Seni ben ısıtıyorum ancak.

Ne zaman kapatıyorlar bu meyhaneyi Turhan!
Sabaha karşı mı? Sabah ne zaman?
Ortaya çıksın kim yaktıysa bu mor hüznüleri
rakı kadehlerinin içinde Mümtaz!

Çal borazanları borazancıbaşı!
Biz genç Türk ozanları
şiiirler okuyacağız Berlin'in ortasında
ateşten kelimelerle yazılan.
Yüreğimizin köşeciklerinde
cigaramızın dumanının kıvrımlarında
tütecek Türkiye buram buram.
Anamız Türkiye.

Server Hoca anlatıyor Jöntürkleri:
Nemli dudaklarıyla
uzanmış divana Alman hatun
memelerinde bir tatlı titreşim...

– Bırak şimdi topuk çalmayı Enver Paşa
Vaziyet et hatuna...

Ne politikadan anladı
ne de aşktan bu Jöntürkler.
Devleti yöneteceklerini sandılar
topuk çarparak kayış sıkarak.
Öğrenemediler vaziyet etmesini.

Gece karlı ve soğuk.
Türkiye yıldızlar kadar uzak.
Kırmızı bir gül fışkırıyor dudaklarımdan.
Yanık ve çapkın bir bakış gözlerimizde
Server Hoca ve ben
– Vaziyet ettik Berlin'e.

Nehir, Boyut, 2002, sayfa: 209-210

Sargut Şölçün (1949)

Berlin’de Yaşamak

(...)

B. Berlin’de yaşıyorsanız burada dört ayrı hayat tarzını yakından tanımanız mümkün. Bunlardan birincisi, mesafeli büyük burjuva hayat tarzıdır ki, ondan pay almak, ya da onu geçici de olsa yaşamak, çok özel şartlar içinde gerçekleşir. İkincisi, küçük burjuva radikalizminin belirlediği alternatif hayat tarzıdır; bu sahnede bütün yerli marjinal gruplardan yabancı entellere kadar uzanan bir yelpazenin rüzgârlarına kapılmanız mümkündür. Üçüncü hayat tarzıyla, kırk bin Türkün toplu olarak yaşadığı Kreuzberg’te karşılaşacaksınız. Ne var ki, sanılanın aksine, Kreuzberg bir Türk semti değil, yerli ve yabancı unsurlardan renkli bir sentez olma yolunda hızla ilerleyen bir süreçtir. Batı Berlin’de yaşayan bir kimse için tanınması imkân dahilinde olan dördüncü hayat tarzı, Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nin başkenti Berlin’dedir. Ayyıldızlı pasaportların son altı yedi yılda kapitalist ve sosyalist dünyada uğradığı büyük prestij kaybı nedeniyle, duvarın öteki yanına geçmek kolay değilse bile, orada, yukarda sözünü ettiğim üç hayat tarzından daha başka bir dünyanın varlığı bir gerçektir.

(...)

Bilim ve Sanat, Mayıs 1986, sayfa: 33

Şahturna
(1950)

Sevgi, Sanat Yuvası Berlin

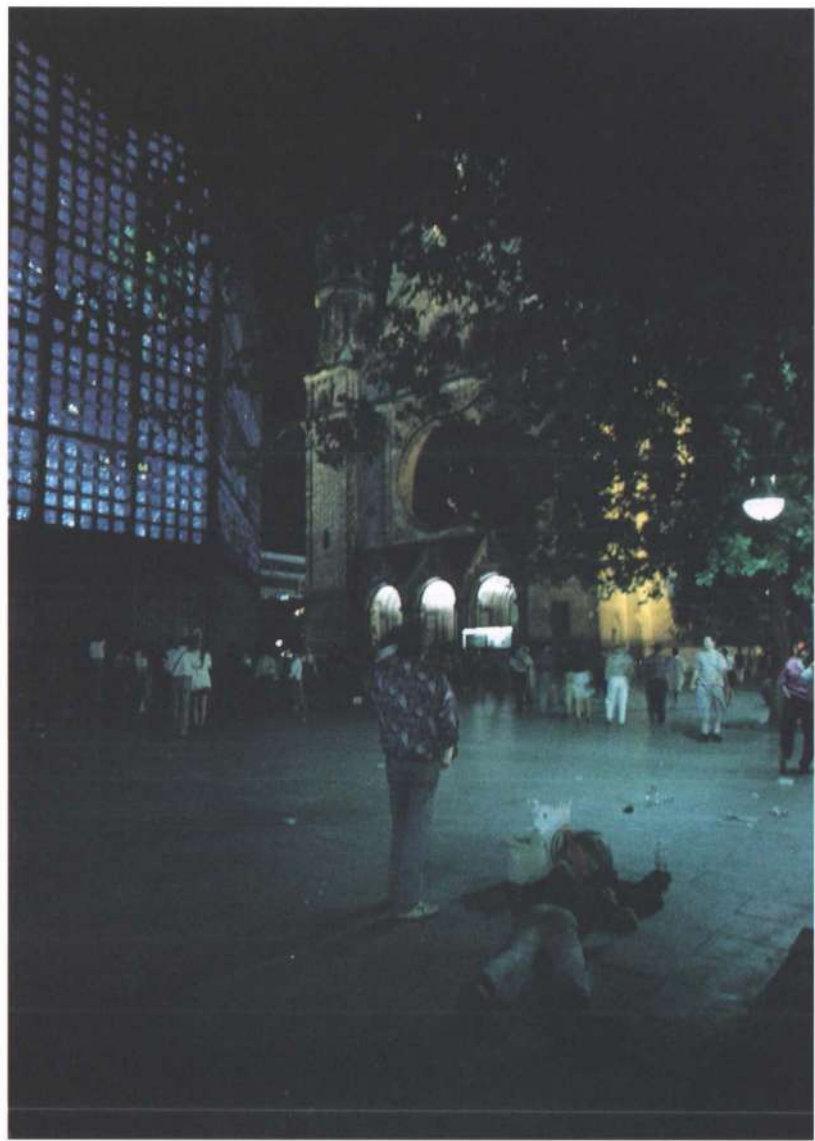
İlk geldiğim güzel şehir
Seni yaşıyorum Berlin
Bazen umut, bazen kahr
Dolup taşıyorum Berlin

Önce bize açtın kucak
Sonra da gösterdin bıçak
Bazen ılık, bazen sıcak
Bazen üşüyorum Berlin

Çok renk, mozaik havası
Gölü, müzesi, ovası
Kültür ve sanatsal yuvası
Çalıp coşuyorum Berlin

Halklara baskıcı yasa
Atom, silah açık kasa
Şahturna'yı alır tasa
Sanma susuyorum Berlin

Ed.N.: Şiir İlk kez yayımlanıyor.

Berlin'de geceler... Fotoğraf: Ara Güler

Feride Çiçekoğlu
(1951)

Berlin’de Bis

“Ruhum eşyalarını topluyor,” demişti önceki gece.

O sabah, eşyalarını toplarken, uyanık olduğumu belli etmeden bütün sesleri dinledim. Diş macununun, traş losyonunun kapağı, katlanan bir havlu, iliklenen düğmeler... Dışarıda hâlâ yağmur yağıyordu. Kitaplarını sessizce yerleştirdi. Boşalan askıların dolapta iki yana sallanışları... Askılar umursamadılar. Bir haftada giysilere alışılmaz ki. Notlar, kartvizitler, bildiriler... Ara kapı kapalı, yine de bütün sesler... Uyanık olduğumu belli etmeden... Bir bardak suda C vitaminli aspirinin eriyişi...

Gidecek ve biz Berlin’le başbaşa kalacağız.
İlk günkü gibi.

Sevgili Berlin,
Ne çok şey paylaştık senle o günden beri.

Yangın dahil.
İstanbul’dan bir telefon, ilk gündü henüz: “Evini yaktı!”
Peki, evim yandı.

Sen olsan ne yapardın?

Ne mi yapardım?

Dolaş sokaklarımda, görürsün.

‘Çürük Diş’inden başlıyorum dolaşmaya; merkezdeki yıkık kiliseden. Yıkıntı bırakmışlar, yangınlar unutulmasın diye. Benim saklayabileceğim bir şey kaldı mı, unutmamak için? Dönünce göreceğim. Sokaklarında on binlerce kadın, yıkıntılar arasından çer-çöp topluyorlar; işe yaramayanlar bir yana, molozlar öbür yana. Gidince molozları ayıklamalı; keçiboynuzu çekirdeklerinden bir tespih, bir solak mübaşir, telefon jetonları, birkaç mektup...

Tespihin keçiboynuzu çekirdeğinden olduğunu bir o bilmmişti. Yalnız onu mu? Bitkilerin susuz kaldığında çiçeğe durduğunu, leylekler döne döne üçgenlerini çizmeye başlamışlarsa havanın döneceğini, üçgen balkonlarda kırlangıçların yuvalarını köşelere değil de dış kenarın ortasına kuracaklarını... Bir de, o mübaşirin solak olduğunu. Tam da boşanma mahkemesinde.

Kapılara asılı duruşma listelerinde, işi biten isimlerin üzerleri hep sağdan sola çizilmiş, çizgilerin sol uçları kâğıdın sol yanına doğru uzayıp gitmiş.

“Neden?”

“Bilmem!”

“Bu kadın mübaşiri solak.”

“Vaz mı geçsek boşanmaktan?”

“Olmaz.”

Boşanıp rakı içmeye gidiyoruz. Kutlamaya değil. Solak mübaşirin şerefine. Sonra sen tut, evi yak! Ne yapalım, sağlık olsun. Biraz komik. Senin Hitler’i komik bulduğun oldu mu? Roma’ya gidersem, aynı soruyu Neron için ona da sormalıyım.

“Dolaş sokaklarımda, görürsün...”

Havaalanına gidiyorum, ikinci gün.

Sağ şeritten solluyoruz.

Taksi şoförüne soruyorum. “Siz Berlin için tipik bir şoför müsünüz?”

“Sayılmaz,” diyor. “Otuz beşıme kadar yarışçıydım, hâlâ arada katılırım.”

"Zaten," diye ekliyor, "Berlin'de tipik yoktur."

Bu cümleyi felsefi buluyorum.

Zaten, felsefe okumuş.

Hem felsefe, hem matematik okumuş.

"Peki neden?.."

Aynadan bana bakıyor.

"Siz mükemmeliyetçisiniz, belli... Okulda hep tam not için çalışmış-
ınızdır!"

"Kötü mü?"

"Değmez. Felsefeyle matematikten bana kalan en önemli ders şu ol-
du: Bir şeyin % 80'ini elde ettiğiniz zaman, geri kalan % 20 için uğraşma-
yın. İlk % 80 için harcadığınızdan daha fazla çaba harcamanız gerekir ve
sonucun pek de farklı olmadığını görürsünüz."

Olsun! Ben hâlâ Adam'ı arıyorum. 'The' adam yok, adamlar var, de-
di bir arkadaşım. 'Adam', 'hayatım roman' diyenlere göre. Benim haya-
tım kısa öyküler antolojisiyse neden ille de... Yoksa her öyküye, belki ro-
man olur diye mi başlıyorum?

Bir kısa öykünün, 'Beni cazda bul,' diyen paragraf sonunda, Berlin
Havaalanı'nda bekliyorum. Gelmezse, öykü paragraf sonunda bitecek,
gelirse Berlin Rotterdam'ın bisi olacak, ama öykünün roman olma şansı
yok. Bislerden senfoni olmaz ki!

"Bislerden senfoni olmaz," diyorum.

"Cazı o yüzden sevmiyor muyuz," diyor.

Ben bıkıp vazgeçiyorum alkışlamaktan. O sürdürüyor. Pazartesi ol-
mayan bir pazar akşamı, Rotterdam'da arayıp bulamadığımız caz kulü-
bündeyiz, Berlin'de.

Bu kez Berlin'de son gece; yedinci ve son gece.

Oysa Berlinli olmuştuk neredeyse. Berlinli olmak ne demek, ben Ber-
lin olmuştum çoktan; molozlarımla, dönüşte ayıklanmayı bekleyen...
Yoksa zaten hep buralı mıydık? Öyle ya, büyükannelerimiz de buraday-
salar eğer...

Onun ikinci günüydü Berlin'de, benim üçüncü; büyükannelerimizi
ziyaret ettik. Önce onun büyükannesi, Mısır Müzesi'nde, başı dimdik,

upuzun boynu ve geniş alnıyla bin yıllardır gülümseyip duran. Nübyeli, Nefertiti. Sonra benimki, Zeus Tapınağı'nın önünde, yumuşacık, gelenleri zeytin kokusu ve şarapla karşılayan, Egeli.

Bergama Müzesi'nin üst katında ne çok akrabam, hepsi de müzeyi yarıp geçen tren sesiyle her seferinde Ege'ye bakan. Küçük bir çocuk büstü, sarışın, kızım; saçları darmadağın bir Zeus, biraz annemin Salih Dedesi (Salihbabası), biraz Nâzım ve hatta –biraz değil, bir hayli– kızımın babası, leylekleri uğurlamaya hazırlanırcasına gökyüzüne dikmiş gözlemini; şuradaki, ilk sevgilim, getirdiği tek kırmızı gülün anlamını anlamadığım, kaşı gözüne yakın, Selanikli... Ne çok tanıdık yüz, tren sesiyle her seferinde Doğu'ya bakan.

Müzeyi yarıp geçen tren, doğudan batıya ve batıdan doğuya ve doğudan batıya... Bir zamanlar, tel örgülerden ve kulelerden ve nöbetçilerden geçilmeyen.

Ben bıkip vazgeçtim alkışlamaktan. Benim gibileri de var, alkışlayanlar da. O sürdürüyor inatla.

Müzeden çıkınca, hemen yanbaşımda ve tren yolunun altında bir bara gitmiştik. Müze, eski Doğu Berlin'de, barın adı 'Lucky Strike'. Makineden sigara alınca, 'Lucky Strike' almışsanız eğer, madeni bir ses seçiminiz için teşekkür ediyor ve alttaki rafa, sigara paketiyle birlikte bir de broşür düşüyor. Mısır patlatıcısı, mutfak robotu, çakmak, ekmek kızartıcısı, hepsi 'Lucky Strike' marka. Tepeden geçip giden tren, sanki New York metrosu. Sanki kapıdan çıkıp kendimi Broadway'le 42. Sokak'ın kesiştiği noktada ve 70'li yılların ortalarında buluverceğim duygusu. Şili'deki darbe yeni, Allende'yi devirdiler, Neruda yeni öldü kanserden, New York'ta Latin Amerikalıyız o günlerde, binlerceyiz, belki de on binlerce, 'Venceremos, Venceremos...' Times Square'deki dondurmacıdan çıkınca ilk kez el ele tutuşuyoruz ve ilk kez o gece, belki çocuklarımız olur diye konuşuyoruz. Ne çok seviniyorum, ne çok umutluyum. Öyle inanıyorum ki, çocuğumuz ilkokula başlamadan Şili'deki cunta çoktan yıkılmış ve liseyi bitirdiğinde değilse bile üniversitede okurken Türkiye artık sosyalist olacak. O zaman bilmiyorum ki yirmi yıl sonra bir gece sabaha kadar balkonda oturup konuştuğumuzda ve bana 'Üniversiteye giden çocuğumuz olabilir, dediğinde ben

Bergama Sunağı. Fotoğraf: Ara Güler

ona, 'Çünkü sen korkaktın,' diyeceğim ve Doğu'yla Batı'yı çığlık çığlığa birbirine katan trenin altında 'Lucky Strike' marka madeni bir teşekkür dinleyeceğim.

Madeni teşekkürü bir ses karışıyor, genizden, Louis Armstrong:
'When you don't get what you want, you don't want what you get...
Always, always change in your mind...
After you get what you want, you don't want when you get it...
Always, always change in your mind...'

"Gezgin ruhları anlatıyor," diyor.
"Caz dediğin nedir ki," diyorum.

"Ruh evini kolay terk etmez," derken içini çekiyor, "geziyor gibi göründüğü zamanlar bile."

"Çünkü senin ruhun akademisyen bir ruh," diyorum, "çünkü sen korkaksın," dememek için. "Çünkü sen korkaktın," demeyi, yirmi yıl sonrasına, dünyanın kimbilir hangi köşesinde rastlaştığımızda sabaha

kadar konuşacağımız bir geceye erteliyorum. Neden bu kadar yorgunum ve neden artık bütün öykülerin sonunu biliyorum?

Birkaç kişi kalmışlar alkışlayan. Ne New York'tayım, yirmi yıl önce-sinde; ne de yirmi yıl geçmiş aradan. İşte Berlin'de caz kulübündeyiz hâlâ. Artık tek başına alkışlıyor; avuçları patlarcasına, yaşaması bise bağlı-mışçasına. Herkes umudunu kesmişken grup geri geliyor. Müthiş bir alkış patlıyor. Etraftan bir- iki kişi onu gözleriyle kutluyor, hatta bir başka Afrikalı dostça bir el işareti yapıyor: "Hey, Man!"

'Adam'a bakıyorum. "Bitmiyor işte, gördün mü?" diyor.

"Bu Rotterdam'ın bisiydi," diyorum inatla. Ve, işte bitiyor. Bu kez Berlin'de son gece ve Berlin'in bisi olmayacak; biliyorum.

"Hayır, bilemezsin!" diyor. "Bilmek, mesafeli olmayı gerektirir; aklın gücünü simgeler. Nesnelliktir; uzaktan bakar. Kartal gibi. Batı'nın simgesidir. Oysa, Gılgamış'tan bu yana, Mezopotamya'dan Nil sularına, bizim için güç simgesi aslandır. Toprağa dokunur; bilmez, sezer. Benim ruhum diyor ki..."

"Senin ruhun evcil bir ruh," diyorum. "Benimki öyle değil, evsiz bir ruh..."

"Benim ruhum da eşyalarını topluyor galiba," derken gözlerinde acı mı var, sevinç mi, çözemiyorum.

Çıkışta CD alıyoruz aynısından iki tane.

"CD çaların var mı?" diye soruyor öylesine.

"Vardıysa bile artık yok."

"Özür dilerim, unutmuştum," diyor.

"Ama Berlin unutmaz," diyorum ve vedalaşma faslını bir an önce bitirmek için iki taksi çağırmakta direniyorum. Öyle ya, madem aynısından iki CD, o zaman iki taksi!

"Orak-çekiç kartala karşı başarı kazanamadı, çünkü yapay sembolizmdi; doğadan kaynaklanmıyordu," diyor.

Keçiboyunuzu çekirdeklerini ve kuruyan bitkilerin çiçeğe durmasını ve leylekleri ve kırlangıçları ve doğanın mimarisini anımsayıp gülümsüyorum.

Pekâlâ, ikinci taksiden vazgeçiyoruz.

Yağmur başlamış. Taksinin ön camını garip bir geometriyle kateden tek kollu sileceği inceliyor ilgiyle.

“Mühendislik harikası,” diyor çocukça bir sevinçle.

Kadınlarla erkeklerin genetik kodlamaları ve dünyayı kavrayışları arasındaki o çaresiz fark! İşte, en duyarlıları böyle: Kimi ev yakar; kimi, bunca hüznün arasında taksinin yağmur sileceğine takar...

Hem zaten ben artık hiçbir çokgenin hiçbir köşesi olmak istemiyorum ki!

Taksiden inmeye kalkıyorum.

Önce hiçbir şey anlamıyor, sonra diyor ki: “Teknik sözlüklerde İngilizceden bizim dillerimize olanlar hep daha kalındır. Kadınların erkeklerle dair sözlükleri de öyle; bizim size dair sözlüklerimizden daha geniş, ne yaparsak yapalım...”

Ertesi sabah eşyalarını toplarken, uyanık olduğumu belli etmeden bütün sesleri dinliyorum. Bavulun cep çıtçıtları, iç fermuvarları, dış fermuvarı –tek fermuvar değil, iki yandan kapanıp ortada kavuşan çift fermuvar– ve kayış...

Kayış tokasının ardından koyu bir sessizlik çöküyor.

“Kapanın kayış tokasının ardından nerede ağlanabilir?” diye soruyorum.

“Dolaş sokaklarımda, görürsün,” diyorsun.

Yağmurun altında otobüse binip eski Doğu Berlin’e, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg caddelerinin kesiştiği meydancığa gidiyorum.

Liebknecht Caddesi’nde devasa bir işçi heykeli.

Geride kırmızı-beyaz ışıklarla durmadan değişen bir reklam panosu: Coca-Cola.

Önce beyaz ‘Coca-Cola’ yanıyor. Sonra tek tek kırmızı dikey ışıklar soldan sağa panoyu çizgi çizgi doldurup kırmızıya boyuyor. Sonra beyaz ışıklar sönüp ‘Coca-Cola’ yazısı kırmızının ortasında siyah okunuyor, kırmızı fonda tekrar beyaz, sonra tekrar siyah, sonra fon silinirken yazı beyaza dönüyor, derken hepsi birden siliniyor ve yeniden beyaz ‘Coca-Co-

la' beliriyor. Dönüşümün sırasını kavrayabilmek için üst üste defalarca, defalarca izliyorum. Yine de arada birkaç aşamayı kaçırdığımı fark ediyorum. Oysa bir tur, topu topu otuz saniye sürüyor. Yeniden, yeniden... Yirmi yıl önce, sabaha çıkamam sandığım o ilk ayrılışın acısını anımsıyorum. Mavi yatak örtüsünün inceli kalınlı çizgileri: Bir kalın, üç ince, bir kalın- bir ince, üç ince, yeniden kalın, yeniden üç ince, yeniden, yeniden... Kırmızı dikey ışıklar, çizgi çizgi... Çizgiler, çizgiler... Yeniden, yeniden...

Liebknecht Caddesi'nde heykelin üstüne yağmur yağıyor, ben ağlıyorum.

Ruhu eşyalarını toplamış olsa, kayış tokası kapanmaz, bavulu açık kalırdı; seziyorum.

100'lük Ülkeden Mektuplar, Can Yayınları, 1996, sayfa: 24-32

Gültekin Emre (1951)

300 Yıllık Geçmiş Berlin'de Türkler

Batı Berlin'deki Danışma Merkezi'nin çıkardığı bir broşüre göre, yüzünde adı *Berlin* olan yerlerin sayısı, oldukça çok, bu da pek bilinmemekte; ama *Berlin* denince akla, Avrupa'da ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti topraklarının ortasında bulunan bir kent geliyor. Aslında II. Dünya Savaşı'nın bitiminden başlayarak ortaya çıkan gelişmelerin sonucu olan iki kent akla geliyor. Savaşın bitimine dek tarihi aynı olan Berlin'in yazgısı birden değişiyor, *Doğu* ve *Batı* diye ikiye ayrılıyor, iki ayrı toplumsal ve ekonomik düzenin aynası durumuna geliyorlar. 13 Ağustos 1961'de bir duvarla boydan boya ikiye bölününce, kentin ünü iyice artıyor ve Berlin dünyanın en ilginç kentlerinden biri oluyor.

Berlin'in ünü, yalnızca savaş sonrasında ortaya çıkan konumundan değil, tarihinden geliyor. 750. doğum gününün kutlandığı bu yılda Berlin, çeşitli sanatsal, bilimsel etkinliklerle yeniden bütün dünyanın gözleri önüne seriliyor.

Berlin, adları Cölln ve Berlin olan iki ayrı kent topluluğu halinde 13. yüzyılda doğmuştur. Spree ırmağının karşılıklı kıyılarında kurulmuş iki yerleşim merkezinden kuzeydoğudakinin adı Berlin, karşısındakinin adı da Cölln'dü; ve Cölln, Spree ırmağındaki bir adanın üstüne kurulmuştu. Söz konusu iki kent topluluğundan Cölln, ilk kez 1237'den kalma bir belgede anıldığı için, bu yıl, Berlin'in doğum yılı olarak kabul edilmektedir.

Bugünkü Büyük Berlin'in ancak binde biri kadar bir yer kaplayan bu iki yerleşim merkezinden ikincisi olan Berlin'in adı da, daha sonra, 1244'den kalma bir belgede geçmektedir.

Berlin, uzun tarihsel geçmişi içinde ilginç siyasal, kültürel gelişmelere sahne olmuştur. Hohenzollern hanedanının iktidarlarına; Hitler'in yükselmesine; Reichstag'ın yakılmasına; ilericilerin tutuklanmasına, öldürülmesine; Yahudilerin dükkânlarının yağmalanmasına ve öldürülmelerine; Nazizm'in çöküşüne; kentin yakılıp yıkılmasına ve yabancıların hücumuna...

Bu ilginç ve dopdolu geçmişin içinde Türklerin de yeri büyüktür. Türkler de Berlin'in kendi tarihi içinde, yabancıların arasında kentte unutulmaz izler bırakmışlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletmek amacıyla Batı'ya düzenledikleri akınlar sonucu, Türk kavramı büyük korkular yaratmış. Hele Birinci ve İkinci Viyana kuşatmaları, Batılılar için korkulu düş olmuştur. Viyana'yı aşamayan Türkler, bu kez de Batılılara esir olmuşlar. Kimi Türk esirleri Avrupa'nın çeşitli ülke ve kentlerine götürülüp saraylarda uşak olarak kullanılmış. Adları Hasan ve Ali olan iki Türk esiri de Berlin'e getirilmiş; Charlottenburg Sarayı'na uşak olarak yerleştirilen bu esir Türkler, sonradan Hristiyanlaştırılarak adları da değiştirilmiş. Friedrich Aly ve Friedrich Wilhelm Hasan olarak sarayın 1711'deki çalışanlar listesinde yer almışlar. Hasan ve Ali'nin Berlin'e getirildiği dönemde iki Müslüman kız da getirilir Berlin'e. General von Barfuss'un himayesinde olan bu Müslüman kızlardan birinin adı Fatima, ötekinkisi de Türkin Marusch'tur. Türkin Marusch'un adı Sophia Henriete Zollin olarak değiştirilir ve 1694 yılında Friedrich Aly'le evlendirilir. Hasan ve Ali'ye Berlin'in ünlü bir caddesi olan Schloss Strasse'de birer ev verilir. Hasan'ın ve Ali'nin evi diye anılan bu evler, o dönemde büyük ilgi toplar. Bugün Berlin'de Aly soyundan gelen bir Alman aile var. Ailede doğan her erkek çocuğa bir de Haydar göbek adı veriliyor. Aile kendi geçmişini araştırmış ve kocaman bir soyağacıyla da belgelemiş.

Osmanlılarla Prusya arasında henüz resmî ilişkiler yoktur. Ama 1701'de Mektupçu Said Efendi, 15 kişiyle Berlin'e gelir. Ne amaçla Berlin'de bulunduğu belli olmayan Mektupçu Azmi Said Efendi'den sonra, 1763 yılında ilk Osmanlı elçisi Ahmed Resmî Efendi gelir Berlin'e. Prus-

ya Kralı Friedrich Wilhelm, 1721 yılında Yurgowski adındaki birisini at satın almak üzere İstanbul'a yollamış ve ilk Osmanlı- Prusya resmî ilişkisini başlatmıştı. Daha sonra 1755 yılında, Türkiye'yle uzun yıllar ticaret yapmış olan Havde'yi kendine iktisat müşaviri alarak, adını von Rexin diye değiştirdikten sonra, yine at satın almak ve Türklerle bir ticaret anlaşmasının yapılıp yapılamayacağını araştırmak üzere yeniden Türkiye'ye yollar. Von Rexin at satın almanın dışında ticaret anlaşmasını gerçekleştirilemeden Berlin'e döner. Prusyalılar Rusları kendilerine sürekli düşman gördükleri için, Osmanlılarla dost kalmaya ve onlarla anlaşmaya çalışmışlardır. Rusya'nın Prusya topraklarına karşı yönelmesi, Osmanlılarla sürdürülecek bir dostlukla önlenebilir diye düşünülüyordu. I. Mahmut'un ölümünden sonra III. Osman'ın tahta geçmesiyle, Büyük Friedrich padişahın culûsuna bir mektup gönderir. İlişkilerin gelişmesi sonucu 1761'de iki ülke arasında ilk ticaret anlaşması yapılır. Böylece, iki ülke arasında ticaretin yolları açılır. Ne var ki, Rus Çariçesi Elizabeth'in ölümünün ardından yerine geçen III. Petro, Rusya'yla Prusya arasında yedi yıldır süren savaşı sona erdirir ve dostluk kurulmasını sağlar. Prusya'yla Ruslar arasında kurulan dostluk Osmanlıları kuşkulandırır. Durumu anlamak üzere Ahmed Resmî Efendi 200 kişiyle birlikte 1763 Temmuzunda Berlin'e doğru yola çıkar. Beş ay kadar sonra Berlin'e varır ve Berlin'de büyük bir törenle karşılanır. Türk gibi giyinmek, Türk ekmeği yemek moda olur. Ahmet Resmî Efendi altı ay Berlin'de kalır; bu süre içinde tiyatrolara gider, iki ülke arasındaki ayrımları gözlemlemeye çalışır. 22 Nisan 1764'te de Berlin'den ayrılır.

Ahmet Resmî Efendi'nin yerine, kayınbiraderi Ahmet Azmi Efendi 11 Kasım 1790 tarihinde Berlin'e doğru hareket eder. Amacı Prusya'yı Ruslara karşı Osmanlıların yanında savaşa sokmaktır. Ahmet Azmi Efendi, Berlin'de kaldığı on bir ay boyunca Prusyalıları Rusya'ya karşı Osmanlıların yanında savaşa sokmayı başaramaz. O da kayınbiraderi Ahmed Resmî Efendi gibi Berlin'de sanatsal etkinliklerle oyalanır. Ahmet Azmi Efendi, Sefaretnâmesi'nin sonunda padişaha çeşitli önerilerde bulunur: Osmanlı ülkesinde çok yaygın olan rüşvetin kaldırılmasını; her memura geçinebilecek kadar maaş verilmesini; memurların devlet düzenini bozacak suçlar işlemedikçe işten çıkarılmamasını; düzeyleri yeterli olmayanların önemli görevlere getirilmemesini; topçu ve denizcilerin sürekli eğitilmesini ve savaşa hazır tutulmasını önerir.

Daha sonra Berlin'e pek çok elçi gelir gider.

III. Selim'in elçisi olarak Berlin'de bulunan Ali Aziz Efendi, aynı zamanda şair ve düşünür olarak da tanınır; 29 Ekim 1798'de ölür ve Berlin'de gömülür. Sonra 28 Nisan 1804'te Muhammed Esad Efendi adında bir elçilik görevlisi ölür. O da Berlin'e gömülür. Böylece Türklerin gömüldükleri bir mezarlık ortaya çıkar. Bugün Türk Şehitliği diye anılan mezarlık böyle oluşur.

Berlin'de bulundukları sırada ölen elçilik görevlileri, tüccarlar, öğrencilerden Türkiye'ye götürülmeyenlerin cenazelerinin gömüldükleri Türk Şehitliği'nde pek çok kişi yatmaktadır. Talât Paşa da 1921'de Ermeni Talayran tarafından öldürüldüğünde bu mezarlığa gömülmüş, daha sonra kemikleri Türkiye'ye götürülmüştü.

Berlin'e davet edilen ilk Türk gazetecisi, *Basiret* gazetesinin sahibi Basiretçi Ali Bey'dir. Ali Bey, 1870 yılındaki Alman-Fransız savaşında Alman yanlısı bir tutum izler. Başyazılarında Almanları tutar. Savaşın bitiminden sonra da Bismarck onu Berlin'e davet eder. Basiretçi Ali Bey, Berlin'de kaldığı 29 gün boyunca okulları, fabrikaları gezer. Sadrazam Âli Paşa'nın ölümü üzerine Berlin'den ayrılmaya karar verir. Augusburg üzerinden Mısır'a gitmeyi düşünür. Prens, kendisine para olarak armağan verdiği gibi, Ali Bey'in Augusburg'da aldığı "El ile döner ise saatte iki bin, motor ile beş bin sayı basabilen bir makine ile başka küçük makine, makas, Fransızca hurufat, matbaa için başka gerekli olan eşya ve aletler"i de Bismarck kendisine armağan eder.¹

Türkiye açısından büyük önemi olan Berlin Kongresi, 1878'de toplanır. 1877 yılındaki Osmanlı-Rusya savaşının sonucu, Osmanlıların yenilmesiyle Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalanır. Bağlı devletler bu anlaşmayı çok ağır bulurlar. Ardından 13 Haziran 1878'de Berlin'deki Türk elçisi Sadullah Bey'in, Kara Todorî Paşa'nın ve Nâzım Hikmet'in büyük dedesi Ahmet Ali Paşa'nın yanı sıra pek çok ülkenin delegeleriyle birlikte görüşmeler başlar. Sonuçta, Bulgaristan'ın bir kısmı özerk olur; Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya verilir; Kars, Ardahan Rusya'ya bırakılır; Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a da bağımsızlıkları verilir.

Osmanlı Prusya devletleri arasında gelişen ilişkiler sonucu, Prusyalı subaylar Osmanlı ordusu içinde görev alırlar. Osmanlı subayları da Prusya ordusu içinde eğitim görürler. Alman üniformalarıyla eğitim görmek

için ilk olarak 19 kişilik bir subay kafilesi, 6 Aralık 1895'te Berlin'e gelir.² Daha sonraları, pek çok kez Türk subayları gelir gider Berlin'e. 1891-1895'te, 123'ü erkek, 75'i kadın olmak üzere 198 Türk vardır Berlin'de.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Berlin'e Türk gazeteciler davet edilir. *Servet-i Fünun* adına ve Osmanlı Basın Derneği Başkanı olarak Mahmud Sadık Bey, *Tasvir-i Efkâr*'ın başyazarı Yunus Nadi Bey, *Tanin*'in başyazarı Mehmed Muhiddin Bey, *Sabah*'ın başyazarı Dr. Mehmed Emin Bey, Fransızca yayımlanan *Le Soir*'in başyazarı Abdullah Zühdü Bey, *Ter-cüman-ı Hakikat*'in başyazarı olarak da Ağaoğlu Ahmed Bey Berlin'e gelirler ve çeşitli yerleri gezerler, çeşitli kişilerle görüşürler.

İttihat ve Terakki Partisi'nin önemli siyasetçileri de sık sık gelir giderler Berlin'e. Telgraf memurluğundan sadrazamlığa dek yükselen Talât Paşa, siyasal görüşmeler için gelip gittiği Berlin'de, 1918-1921 yılları arasında siyasal sığınmacı olarak yaşar. 1921 Martı'nda da Talayran adındaki bir Ermeni gencinin kurşunlarıyla ölür. Tütün almaya giderken öldürülen Talât Paşa, bir yandan da Atatürk'le ilişkiye geçmeye çalışıyor ve Kurtuluş Savaşı'nın gidişini yakından izliyordu.

Ya Enver Paşa?.. 1908'de Askerî ateşe olarak bulunur Berlin'de. Yaşamı boyunca Alman yanlısı, Alman hayranı olan Enver Paşa, önlenemez hızlı bir yükseliş ve düşüşün iyi bir örneğidir. Turan düşleri peşinde Sarıkamış'ta kırdırılan bir ordu yetmiyormuş gibi, Müslümanları bir bayrak altında toplamayı amaçlarken Türkistan'da öldürülür. Berlin, İttihat ve Terakki Partisi'nin yöneticilerinin şaşaalı gösterilerine ve acı sonlarına da tanıklık eder. Bir zamanlar Berlin'den İstanbul'a giden trenlere *Enverland* yazılıyordu. Ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefik güçlerin dostluklarını gösteren Bulgaristan, Avusturya, Macaristan, Almanya ve Türkiye bayraklı bilezik, yüzük, kolyeler piyasaya sürülüyor ve gazetelerde reklâmlar yapılıyordu. *Silâh Arkadaşlığı* adına piyasaya sürülen bu takılar, savaşta yenilmeyi önleyemez. Alman subayları da Türk ordusunu kurtarmaz! Türk ordusu, aslında Alman silah sanayiinin iyi bir pazarı olmuştur. Türkiye'deki Alman subaylar Alman yapımı silahların iyi birer pazarlayıcısı da olmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında *Silâh Arkadaşlığı*'nın verdiği hızla, Türk-Alman Dostluk Cemiyeti üzerinden pek çok Türk öğrenci gönderilir Berlin'e. Bunların bir kısmı Berlin'deki Türk öğrenci yurduna yerleştirilir, kimisi de Almanya'nın öteki kentlerine gönderilir. Bu öğrenciler çe-

şitli eğitim kurumlarında eğitildikten sonra yurda dönerler. Çeşitli işyerlerinde, örneğin askerî fabrikalardan, çeşitli bakanlıklardan, ziraî kuruluşlardan 10.000'e yakın öğrenci gönderilir. Yaşları 12-18 arasında olan bu gençler bir yandan eğitilirken bir yandan da çırak olarak, kalfa olarak çeşitli işyerlerinde çalışmışlardır.³ 1916 yılında Berlin'de 1.775 Türk vardır. 1917'de bu sayıda hızlı bir artış görülür ve Berlin'deki Türklerin sayısı 2.046'ya yükselir.

Berlin'deki Türk öğrenciler, bir yandan Kurtuluş Savaşı'nı yakından izlerler, bir yandan da Berlin'de Spartaküs hareketine katılırlar, "Almanya'da inkılâp başladığı zaman Türkiye işçileri Spartakların yanında mevk almaktan çekinmediler ve büyük ideale bağlı, saf ve civanmert genç inkılâpçılarımız (Liebknecht) ve (Rosa Lüksemburg) etrafında Spartaküs harekâtına bilfiil iştirak ettiler."⁴ Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı 1919 Mayıs'ında kurarlar ve *Kurtuluş* adında bir dergi çıkarırlar.

Öğrenciler, 1925 yılında Berlin Türk Öğrenci Derneği'ni kurarlar; Dernek, İkinci Dünya Savaşı yıllarına dek öğrencilerin çeşitli sorunlarına yardımcı olmaya çalışır. Derneğin başkanlarından biri de, Reşat Fuat Baraner'dir. 1925'te Berlin'deki Türklerin sayısı 1.164'tür.

Öğrencilerden başka yeniden örgütlenen Berlin Türk Kulübü (1923) ve Berlin Türk Ticaret Odası (1927) da tüccar ve işadamlarının dernekleri olarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarına dek etkinliklerini sürdürmüştür. Berlin Türk Ticaret Odası, Türk ticaretini, tarımı ve sanayisini Almanlara tanıtmayı amaçladığı bir de dergi çıkarmıştır. Ayrıca, "Fevkalâde Nüsha"larla Oda çalışması, Türk-Alman ticaretindeki gelişmeler gözler önüne serilmiştir.

Öğrenci Derneği'nde olsun, Ticaret Odası'nda ya da Berlin Türk Kulübü'nde olsun pek çok tanınmış kişi görev almış, ya da üye olarak bulunmuştur. Reşat Fuat Baraner, Ali Cevdet, Macit Gökberk, Sedat Alp, Jale İnan, Celal Ömer Sarç, Habib Edip gibi. Sabahattin Ali'nin Berlin'e gelişi daha sonradır, 1929; ve çok az kalır Berlin'de, bir buçuk yıl yalnızca. O da, günlerinin çoğu Potsdam'da geçer. "*Bugün de Potsdam'dan süzerken Potsdam'ı /Yaktı yine içimi kimsesizliğin gamı./ Gözlerim inhinâsız uzayan caddelerde,/ Dedim: Bu soğuk şehir nerde, İstanbul nerde?..*" diye düşlere dalar-ken Sabahattin Ali, "*Burada her şey: şehirler ve insanlar nursuzdur;/ Almanlar, âdeta besili bir domuzdur./ Sokaklar saatlerce uzanır bükülmeden/ Almanlar dolaşır üzerinde gülmeden...*"⁵ diyerek. Berlin kentinin büyüklüğünü anla-

tır ve bir yandan da Almanları eleştirir. *Kürk Mantolu Madonna* romanında Berlin'e geniş yer verir, aşkı, sevgiyi ve ülke özlemini yan yana getirir.

Mehmet Âkif Ersoy da gelir Berlin'e ve Berlin'de şaşırır kalır. 1915 yılının Berlini'yle İstanbul'u, özellikle mahalle kahvelerini karşılaştıran Mehmet Âkif, otellerindeki sıcak suyla soğuk suyun aynı anda akışıyla, ayaklarının çamurlanmamasına inanamaz. *Berlin Hatıraları*'nda iki kenti karşılaştırır.

Atatürk'ün de Berlin'e geldiğini unutmayalım. Vahdettin'in yaveri olarak 23 Aralık 1917'de Berlin'e gelen Atatürk, bir dönem Berlin'in en önemli ve en güzel oteli olan Adlon'da bir hafta kadar kalır ve sonra yurda döner.

Vahdettin'in en çok sevdiği kızı olarak lanse edilen ve Berlin'in en ünlü gece kulübü Libelle'de göbek dansıyla Berlinlileri büyüleyen Canan Hanım'ı pek çok kişi tanımaz. Padişahlığın kaldırılmasından sonra Canan Hanım Mısır'a gitmiş, sora da Paris'e geçmiş. Paris'te Gasino de Paris'te Parislileri dansıyla büyüledikten sonra turnelere çıkmıştır. Basında Türk Prensesi Berlin'de diye manşetlere geçen Canan Hanım da bir sürgündür; kendisinin Berlin'de bulunduğu yılda (1927) Türklerin kentteki sayısı 1.162'dir.

Berlin'de 1913 yılında *Garp, Sanayi ve Ticaret* adında iki Türkçe dergi yayımlanır. Dergileri Berlin'deki Osmanicshe Verlag, yani Osmanlı Yayınevi, yayımlar. Sonra, 1918'de *Dine neue Türkei*, Yeni Türkiye adında eski Türkçe ve Almanca haftalık bir gazete yayımlanır. Gazete, iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesini amaçlarken, bir yandan da iki ülkeyi ilgilendiren konularda haberler, araştırmalar yayımlar.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkçeden pek çok kitap çevrilir Almancaya. Almanca ve Türkçe dil öğrenme kitapları peş peşe yayımlanır. Türkiye üzerine pek çok araştırma ve deneme kitabı çıkar piyasaya.

Berlin'deki sigara tiryakileri, Türklerin kurduğu Yenice fabrikasında üretilen, Dresden'de, *Ova, Enver Bey, Selam Aleykum, Mohammed* sigaralarını içerler.

Berlin, nelere sahne olmamış ki, Ermeni kurşunlarıyla öldürülen Talât Paşa'dan sonra Cemal Azmi ve Doktor Şakir Beylerin öldürülmeleri; Enver Paşa'nın 1915'te adının bir köprüye verilmesine; Müslüman esirlerin Kurban Bayramı törenlerine...

Berlin'deki Türklerin 300 yıllık geçmişine şöyle bir bakıp geçtik. İkin-

ci Dünya Savaşı yıllarına ve 1960'tan sonraki döneme hiç girmedik. Bir iki sayı daha vererek yazıyı bitirelim: 1938'de Berlin'de 3.310 Türk vardır; savaş yıllarında kaç Türkün olduğu bilinmiyor. 1946'da 79, 1947'de 83 Türk varken, 1953'te 103 Türk vardır ve sayı giderek artır. 1960'ta 225 Türk vardır Berlin'de. 1968'de 10.000'e yükselen sayıyı kimse tutamaz ve yüz elli bine ulaşır bugün.

Notlar

- 1 *İstanbul'da Elli Yılda önemli Olaylar*, Sander Yayinevi, İstanbul, 1976, s. 38-40.
- 2 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Niifuzu*, Ankara, 1981, s. 67.
- 3 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 200-202.
- 4 Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1982, s. 120.
- 5 Sabahattin Ali, *Bütün Eserleri*, 7 Cem Yayinevi, İstanbul, 1983, s. 214.

Tarih ve Toplum, Ekim 1987, sayfa 9-15

Nedim Gürsel
(1951)

Duvar

Neye yarar bir duvar? Mekânı bölmeye. Bir odayı, bir evi, bir bahçe-yi çevirmeye. Ufku kapatmaya belki, görüşü engellemeye. Kurşuna dizil-meye de yarayabilir -sanırım bunu bir yerde okumuştum-. Duvar işemek içindir, ilk işlevi başka olsa da. Hani ne demişler: "Eceli gelen it cami du-varına..." Bir kenti de çevirebilir duvar, güvenlik altına almak için. Ne var ki ressam dostumun atölyesinden görülen duvar kenti çevirmiyor, düpe-düz ortadan ikiye bölüyordu. Evet, Berlin'deydik. Berlin'deydik ama, Kreuzberg'de, Almanlardan çok Türklerin arasında yaşıyorduk. Duvar az öteden, üzerindeki dikenli tellerle düz bir çizgi izlemeden geçiyor, var-lığı belli belirsiz ırmak boyunca uzayıp gidiyordu. O yanda gözetleme kuleleri vardı, bu yanda seyir kuleleri. O yandan buraya düşmanca bakı-lıyor, duvarı aşmaya kalkışanlar vuruluyordu. Bu yandan oraya yönelen bakışlardsaysa merak ağır basıyordu daha çok. Acaba nasıldı duvarın öte-si? Orada da, buradaki gibi, insanlar işlerinde güçlerinde miydiler? Zor-la mı çalıştırılıyorlardı yoksa? Caddeler kalabalık, birahaneler dumanlı mıydı? Herkesin karnı doyuyor muydu? Ekmek, bu yandaki gibi aslanın ağzında mıydı? Yeterince özgür müydüler o yanda da? Orada da, bura-daki gibi, endamlı ve güzel miydi kızlar? Bakışlarında şehvet, içlerinde kötülük var mıydı? Erkek düşkünü müydüler? Nedense bu sorulara ya-nıt bulmak için kimse öbür tarafa gitmeye kalkışmıyor, duvar hep oradan buraya, doğudan batıya geçiliyor, geçemeyenler gözetleme kulelerinden

açılan ateş altında can veriyordu. Polis köpeklerine yem olanlar da vardı içlerinde, kanalda boğulanlar da.

Ressam dostumun atölyesinden bakıldığında duvarın iki yanında geniş, boş alanlar, yıkıntılar, yangından arta kalmış harap yapılar görölüyordu. Yukarda gökyüzü bile paylaşılmış duygusu uyandırıyor, öyle uzak, kapalı. Doğudan esen rüzgâr, duvara rağmen, kumluk bir alan üzerine kurulmuş kentin kaygan zemininde dolaşüyor, sefertası gibi iç içe geçmiş karanlık avlularda, baca ve çatılarda ısıklık çalıyordu. Spree'nin suyu yaz kış bulanıktı. Akmadan, kıpırdamadan, öylece duran, terk edilmiş depoların tuğla duvarlarıyla Televizyon Kulesi'ni -Almanlar bu kuleye, sivri biçiminden dolayı "kuşkonmaz" diyorlardı- yansıtan güngörmüş su. Gece, projektörlerin ışığı yalayıp geçiyordu üzerinden. Ve geçmişin hayaletleri kanalın dibinden el ediyorlardı. Az ötedeki bunkerinden çıkıp cepheye gönderdiği çocuk ölülerinin üzerinden yürüyerek bu yakaya dek ulaşan Führer, Kristal Gece'nin kurbanlarıyla sürgünde intihar eden muhalif yazarlar, koltuk değnekleriyle evlerinin yolunu bulmaya çalışan bitli, yorgun askerler, Kızıl Ordu'nun ırzına geçtiği kadınlar, sonra daha eskilerden Heinrich von Kleist -Wannsee yakınlarındaki bir handa tabancasını sevgilisi Henrtette Vogel'in ağzına dayamış, önce onu vuracak sonra kendini- ve yıkım günlerinden kalan daha bir yığın yüz. Aralarında bizimkiler de vardı. Onlar da tarihsel şiddetin kilometre taşları gibiydiler. Ermeni kıran Talat Paşa, -fesli ve endişeli-Spartakist ayaklanmaya katılan Türk öğrenciler -bedava dağıttıkları *Kurtuluş* gazetesiyle- ve son padişah Vahdeddin'in sevgili kızı Canan Hanım. Saraydan kaçırıldığı mücevherlerini satıp beş parasız kaldıktan sonra bir kabarrede sahneye çıkmak zorunda kalan Osmanlı prensesi. Onu hayranlıkla izleyen üniformalılar arasında, gamalı haçlar pazıbentlere yerleşmemişti henüz. Subaylar kalın enseli, kel kafalı ve bıyıklıydılar. Monoklleri parlıyordu ışıktaki. Kadınlarsa, Grosz'un resimlerinden çıkıp gelmişler gibi sarışın ve şişmandılar.

Kederli ve yalnız, sessizce yufka açan, kış göğünün altında kar küreyen, başörtülü ve şalvarlı köylü kadınları çiziyordu ressam dostum. Kapalı günlerde bile ışığa boğulan büyük camekânlı, yüksek tavanlı, geniş atölyesinin duvarlarında Doğu Anadolu'yu tüm gerçekliğiyle yansıtmaya çalışıyordu. Tezek dumanından kararmış kerpiç evler, kukuletalı ama donsuz çocuklar, bebelerini zor emziren avurdu çökmüş, sütü kurumuş, aç anneler, bir köşede pinekleyen ihtiyarlar ile çapraz fişekli, kaytan bıyıklı eşkiyalar,

katır sırtında çıkılan uzak dağ köyleri ve karlı doruklar. Oysa yazın eli ku-
lağındaydı. Havalarda ısınmaya başlamış, Berlin güneşi benimsemişti. Kentin
çevresindeki ormanlarda piknik yapanlar, parklarda sere serpe uzanıp gü-
neşlenenler, anadan doğma göle girenler çoğalmıştı. Türkler de katılıyordu
bu seferberliğe. Çoluk çocuk arabaya doluşup öyle pek fazla uzağa gitme-
den bir ağaç altında, kanal boyunda, bilemedin boş bir arsada semaver ku-
rup çay demliyor, ekmeklerine katı yumurtayla kuru köftelerini, domates,
sivri biber, hıyarlarını katık ediyorlardı. Sonra da, kadınlar orta yerde bula-
şık yıkarken erkekler top peşinde koşturuyordu gün boyu.

Bir gün dostuma neden hep Doğu Anadolu'yu resmettiğini sordum.

- Elbette doğunun resmini yapacağım, diye yanıtladı. Orası yurdu-
muzun en yoksul, en uzak köşesi. Askerliğimi doğuda yaptım. Kürtleri
çok döverdik. Onlar da, bir gün bizden hesap soracaklarmış gibi, gözleri-
mizin içine bakar dururlardı. Doğu hâlâ içimde kapanmayan bir yaradır.

- İyi ama, yıllardır Berlin'de yaşıyorsun. Hiç olmazsa buradaki Türk-
lerin de resimlerini yapsan.

- Olmaz. Onlar yoksul değil, konuk işçi. Hem ben Kürtlerin resmini
yapmaya alıştım artık.

- Peki, ille de etnik resimler mi yapman gerekiyor?

Anamlı bir gülümseme yayıldı yüzüne. Çok bilmiş bir edayla:

- Belki bir gün mutluluğun da resmini yaparım, dedi.

Mutluluğun resmini yapmak. Doğrusu hiç düşünmemiştim. O an,
nasılsa, bu sözün Nâzım Hikmet'in "Saman Sarısı" şiirinden yürütme
olabileceği gelmemişti aklıma. Dostumun uzun sürmüş bir kıştan sonra
aydınlık, güneşli yaz günlerinde atölyesine kapanıp kar manzaraları ya-
pacağını, sonra da bu manzaraların içine yoksul köylüleri, malı meydan-
da erkek çocukları ile sümüklü kızları ve onların kara kuru annelerini
yerleştireceğini, o yörede gürül gürül akan ırmaklardan, rüzgârlı yamaç-
lardan vazgeçtim, tablolarında bir kardan adam ya da gülümseyen bir ço-
cuk yüzüne bile yer vermeyeceğini bilemezdim elbet. Dile kolay, Ber-
lin'de koca bir yaz Doğu Anadolu'nun, karlı kış günlerinin hayalini kur,
"Mazi kalbimde bir yaradır" tangosunu dinlercesine doğuyu anarken
kalbinin kanadığını tekrarlar dur, tuvaline dağların ardında batan donuk
kış güneşinin dışında başka sıcak renk girmesin, sefalet ve açlığa ait çiz-
gilerin bir teki bile silinmesin, sonra da gerçekçilikten, devrimci sanattan
dem vur! Ona, sanatta gerçekçiliğin biraz da yakın çevreden kaynaklan-

dığını, şöyle ya da böyle, Berlin'deki yaşantısının da artık bir ucundan yapıtlarına girmesi gerektiğini anlatmaya çalıştım. "Nuh diyor peygamber demiyordu" diyeceğim ama, doğru değil. Sonunda Nuh da dedi, peygamber de. Keşke demez olaydı.

Güz birdenbire, beklenmedik bir konuk gibi gelir Berlin'e ve fazla uzun oturmaz. Ağaçlar yapraklarını döker dökmez de çeker gider. Kış kapıyı çaldığında, güz uzak bir anıdır artık. Kışın kapıyı çalmasıyla birlikte ressam dostum mutluluğun resmine soyundu. Acaba ne menem bir şeydi mutluluk? Gözle görülür, elle tutulur, dişe dokunur muydu? Okşayabilir miydin vasfını, encamını kavrayabilir miydin? Yoksa hayal mi edebilirdin ancak? Bir annenin sevecen bakışında, bebeğin memeye iştahla saldırışında mıydı? Çıplak gövdelerin hazdan ürperişinde mi yoksa? Belki de mutluluk diye bir şey yoktu. Hiç olmamıştı bugüne dek. Ama bir gün olacaktı, insanlığın geleceğindeydi mutluluk. Dostum, o günlerin moda deyiimiyle mutluluğun sosyalizmde "içkin" olduğuna inanıyordu. Nâzım da ünlü şiirinde:

"Sen mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?" diye sormamış mıydı Dino'ya, "1961 yazı ortalarındaki Küba'nın resmini yapabilir misin? Çok şükür çok şükür bugünü de gördüm ölsem de gam yemem gayrının resmini yapabilir misin üstat? Yazık yazık Havana'da bu sabah doğmak varmışın resmini yapabilir misin?" dememiş miydi ? Peki figüratif mi çalışmak gerekiyordu mutluluğun resmini yapabilmek için, yoksa soyut mu? Belki her ikisi de.

Buna karar vermeden önce duvarı aşır mutlaka karşı tarafa gitmeliydi. Orada mutluluğu arayıp bulacak, oturup bir güzel resmini yapacaktı.

Dostumu bu fikrinden vazgeçirmeye uğraşıyor, yoksulluğun resminden sonra mutlaka mutluluğun da resmini yapmanın şart olmadığını anlatmaya çalışıyordum. Kararını vermişti bir kez. Değil mi ki emeğini küçümsemiş, onun bunaltıcı sıcakta, sabaha dek kan ter içinde boyadığı siyah beyaz kış resimlerini "sefalet estetiği" olarak değerlendirmiş, Alman resim piyasasında bir hayli tutulan bu tür tabloların gerçekçi olmadıklarını ileri sürme ukalalığını göstermiştim, öyleyse haddim bildirilmeliydi. Mutluluğun resmi karşısında ne diyecektim bakalım. Ona da bir kulp uyduracak mıydım? Yoksa çenemi kapatıp yenilgiyi kabullenecek miydim? Sanat bir yarış değildi ki. Kavga dövüş de değildi. Gelgelelim bu konuda dostumu ikna etmek deveye hendek atlatmaktan daha güçlü. Hendek ye-

rine duvar mı demeliydim yoksa? Deveyi bilmem ama, mutluluğun resmini yapmak uğruna dostum bana duvar atlattı. Evet, atlattı.

Doğuya gitmek için vize almak gerekiyordu. Vize almak içinse üst düzey güvenlik yetkililerinden izin koparmak. Başvurularından bir sonuç elde edemedi. Araya tanıdıklarını soktu, sosyalist gerçekçi bir sanatçı olduğunu duyurdu, gazetelere yazılar yazdı, yine olmadı. Duvarın öbür yanından giderek bir saplantıya dönüştü kafasında. Onu her ziyaretimde bu konuyu açıyor, bir gün mutlaka doğuya geçip orada mutluluğu bulacağını, oturup bir günde resmini yapacağını söylüyordu, iş mutluluğu bulmak, görüp dokunmak, sonra da fazla samimi olmadan karşısına geçip uzun süre bakmak, bakmak ve bakmaktı, resmini yapmak değil. Model resimden daha önemliydi yani, daha ender, daha ulaşılmaz, ne bileyim belki daha gizemliydi. Bulunmaz Hint kumaşıydı, diyeceğim. "Belki de" diyordu bazen umutsuzluğa kapılıp, "mutluluk orada da yoktur. Belki bu yüzden bana vize vermiyorlar." Sonra umutlanıyor, "Eğer mutluluk duvarın öbür yanında değilse başka hiçbir yerde olamaz" diye kestirip atıyordu.

Bu konu iyiden iyiye can sıkmaya başladığında aklına müthiş bir fikir geldi. Mademki izin çıkmıyordu, öyleyse gizlice geçecekti duvarı.

- Bir düşün, diyordu, herkes batıya kaçıyor. Medya sürekli batıya sığınan sanatçının peşinde. Ya doğuya sığınanlar? Neden kimse onlardan söz etmiyor?

- Doğuya sığınan sanatçılar da mı var?

- Var tabii.

-Kim mesela?

- Nâzım Hikmet.

-Peki başka?

- Sabahattin Ali!

- Sen de hep Türklerden örnek veriyorsun! Kim takar Türkleri!

- Öyle deme. Şimdi Nâzım Hikmet kötü şair mi yani? Soljenitsin Sabahattin Ali'den daha mı iyi romancı?

Dostum haklıydı. Ömrünün en güzel yıllarını Anadolu hapishanelerinde geçirdikten sonra öldürüleceği korkusuyla doğuya kaçmıştı Nâzım, gençlik düşlerinin beyaz kenti Moskova'da, sürgünde ölmüştü. Sabahattin Ali'ye, Bulgaristan'a kaçmaya çalışırken, sınırda bir MİT ajanı tarafından, başına sopayla vurularak öldürülmüştü. O yılların Türkiye'sinde, her türlü özgürlükten yoksun bir ortamda yaratıcılığının gelişip serpilemeyeceğini

anlamış, Bulgaristan'a sığınarak hem yeniden hapse atılmaktan kurtulmak hem de sol görüşlü olduğu için peşini bırakmayan siyasî polisi atlatmak istemişti. Bulgaristan sınırında, tam duvarın öte yanına geçmeye çalışırken, henüz olgunluk çağının eşliğinde pusuya düşürülüp öldürülmüştü. Tıpkı doğudan batıya geçmek isteyenler gibi. Ne var ki, Nâzım da, Sabahattin Ali de, alışılmışın tersine, karşıt yönde aşmak istemişlerdi duvarı.

- Belki de haklısın, dedim.

- Elbette haklıyım. Bir duvarın iki yüzü olduğunu asla unutma.

Doğru, bir duvarın iki yüzü olduğunu asla unutmamalıydım. Unutmamalıydık. Duvar orada, elle dokunabileceğimiz kadar yakınımızdaydı. Üstelik ne gözetleme kuleleri vardı bu yakada, ne polis köpekleri. Tel örgüleri doğu yönünde aşmak işten bile değildi. Duvarın öbür yüzünü, dostum kadar olmasa bile, ben de merak etmeye başlamıştım.

O gün Akademie der Künste'deki odama dönerken -Berlin Senatosu burada bedava bir yer verdiği için Kreuzberg'den taşınmıştım- Tiergarten'in içinden geçtim. Hava güneşli ama buz gibiydi. Soğuk bir rüzgâr esiyordu doğudan. Güneş bulutsuz göğün orta yerinde durmuş kar topluyordu. Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna'sını* anımsadım. Yazar bu romanında, gençliğinde kaldığı iki savaş arası Berlin'i ni duygulu bir üslupla anlatıyordu, öğrenim yapmak için Berlin'e gelen bir Türk genci ile kabarelerde şarkı söyleyen Yahudi kökenli, düşkün bir Alman kızının aşk öyküsünde o yılların çılgınlığını, özlemini, uçarılığını dile getiriyordu. Praglı bir babanın kızı olan Maria Puder Birinci Dünya Savaşı'nın ertesindeki ekonomik çöküşün kurbanlarından. Bir an önce odama dönmek için sağa sola bakmadan hızla yürüdüğüm parkta o da dolaşmıştı yıllar önce. Ve Türk sevgilisi Raife, o zamanki adıyla "nebatat bahçesi"nde gördüğü garip bitkilerden, onların da, kendisi gibi, bu kumlu, yabancı toprağa kök salamadıkları için boşlukta kaldıklarından, kuruyup gittiklerinden, zorla yaşatılmaya çalışıldıklarından söz etmişti, ikinci savaş hakkından gelecekti Maria'nın. Sabahattin Ali'ye bir başka savaşın, daha doğrusu Soğuk Savaş dediğimiz Duvar yıllarının kurbanı olacaktı.

Ressam dostum sonunda beni de ikna etmeyi başardı. Birlikte aşaktık duvarı. O mutluluğu ararken, ben de yaratma özgürlüğünün tek yanlı, tek boyutlu bir kavram olmadığını dile getiren yazılar yazacak, doğuda sürgünde ölen sanatçıların yaşamını araştırıyordum. Karlı bir gece-

de, atölyesinde kendi eliyle hazırladığı mezeleri bir büyük rakının eşliğinde bitirdikten sonra, ertesi gün görüşmek üzere vedalaştık.

U-Bahn'dan çıktığımda sokaklar tenhaydı. Bembeyazdı ortalık. Kar serpiştirmeye devam ediyordu. Paltoma sarılıp hızla yürümeye başladım. Her zamanki gibi Tiergarten'e gireceğime yan sokaklardan birine saptım. Sonra neon ışıklarının altında bir süre yürüdüm. Berlin soğuktu. Karın beyazlığına, yumuşaklığına, aydınlığına rağmen Berlin gecesi ürkütücüydü. Vahşi hayvanların çığlıkları geliyordu uzaktan. Hayvanat bahçesindeki inlerinde üşüyor olmalıydılar. Onların çığlıklarına köprüden geçen trenin uğultusu karışıyordu. Zincir takmış arabalar kirli karları savurarak geçiyordu yanımdan. Farların ışığında kar taneleri uçuşuyordu. Sıcacıktı içim. Rakının etkisiyle içimde güneşler açıyordu. Ülkenin en güzel güneşleri. Dostumun, o bitmez tükenmez kar manzaralı, yoksulluk resimlerinden sonra mutluluğun da resmini yapabileceği düşüncesiyle belki içimi ısıtan, bana yaşama sevinci veren. Yürüdükçe açıldım. Açıldıkça ayıldım. içimdeki yaşama sevinci de dağılıverdi. Yine karanlık düşüncelerle doldu kafam, kentin hayaletleri zihnimde tango yapmaya başladılar. Rosa Luxemburg'un acılı, esmer yüzünü de tam o sırada gördüm. Landwehr Kanalı'nın üzerindeki köprüden geçerken aşağıda su nasılsa donmamıştı. Yağışsız gecelerdeki gibi çıplak ağaçların görüntüsü de vurmuyordu kanala. Her yer zifirî karanlıktı. Birden Rosa'nın yüzü ısıdı suda, saçları dalgalanmaya başladı. Eden Otelinden eli kelepçeli çıkarılırken giydiği kadife etek vardı üzerinde, botlarından birini, dipçik darbesiyle yere düştüğünde askerler almışlardı, ama öbürü ayağında duruyordu hâlâ. Topallamıyordu, hayır. Ofelya gibi kayıp gidiyordu karanlık suyun yüzeyinden. Dipçiğin altında açtığı yaradan kan sızmiyordu. Şakağındaki kurşun deliğinden de. Rosa derin uykuda gibiydi.

O gece Rosa Luxemburg'un hayaletiyle sabahı zor ettim. Ertesi gün kararlaştırdığımız gibi ressam dostumla duvarın önünde buluştuk. Üzerinden atlamaya kalkışmadık elbet. Herkes gibi, CheckPoint Charlie'den bir günlüğüne doğuya geçtik. Geçer geçmez de sığınma isteğimizi yetkililere bildirdik, isteğimiz kabul edildi. Sonra mı? Sonrası bir hazin öyküdür, başka zaman anlatırım. Duvar da çok geçmeden yıkıldı zaten. Şimdi orada Avrupa'nın en büyük ticaret merkezi yükseliyor. Neye yarar bir duvar? Elbette yıkılmaya.

Öğleden Sonra Aşk, Doğan Kitap, 2002, sayfa: 129-136

Enis Batur
(1952)

Yaprak Renkleri

Edebiyatçılar Evi'ni dört mevsim beş kıtadan şairler, romancılar doldurur. Kimse duymasın, kuşlara benzetirim onları ben: Bazıları saksıya sesi çıkarır, bazıları leylek takırtısı. Aralarında baykuş gibi devamlı gamlı duranlar da olur, hüzün verip neşe toplayan balo müdavimi penguenler de. Geçenlerde sözgelimi, İzlanda'dan beş şair gelmişti, gün boyu içiyorlardı müthiş bir susuzlukla, başedilmez bir yalnızlık korkusunu hep birlikte kovmaya çalışıyorlardı. Önceki yıl bir kadın romancı kalmıştı üç hafta kadar, Chicago'lu bir havai fişek, bütün coşkusunu yaydıktan sonra Berlin'e, ölü bulunmuştu son gün üst kattaki odada – belli ki gideceği tek bir ülke kalmıştı.

Geç döndüğünüz için ne kadar erken kalktığınızı bildiğiniz Türk şairi üç aydır burada. Bana sorarsanız iyice katılaşmış içindeki şizofreni – ilk zamanlar yoğun biçimde göçmenlik sorunuyla uğraştı burada, derneklere girip çıktı, neredeyse bütün araştırmaları elden geçirdi kütüphanelerde.

Kaybolurcasına çalışıp sayfalar dolusu yazdı
ve birden koptu herşeyden. Bir pazar sabahı
koşarken rastladım ona, Wannsee kıyısında:
Bana yaprak renkleri üzerinde durduğunu
anlatırken durdurulmaz bir ışık geçti, gördüm:
Bakışının içinden. İki adım ötedeydi
Heinrich ile Henriette'nin ortak taşı.

Brandenburg Kapısında

45 tevkifatında geçmiş adı ilk, kayıtlara.
Dil Tarih'te öğrenciymiş o yıllarda, orada
başlamış Almancayı öğrenmeye, orada tanımış
Behice hanımı ve Niyazi beyi. Sonra Vatan Cephesi
dönemi, tayini Sinop'a çıkmış durup dururken
ve kendi kendine 1844 Elyazmalarını çevirmiş.
Büyük kararı 71'de vermiş, Nurhak dağı olayının
ardından: Tası tarağı toplamışlar Münire hanımla,
gelip gölün bu yakasında küçük bir eve yerleşmişler.
Sabahları sisin arasından Potsdam'ı gözlermiş.

Brandenburg kapısının hemen gerisinde bitpazarı.
Duvar taşları, Sovyet ordusunun üniforma, postal
ve madalyaları, Deutsche Grammophone'un taş plakları
ve birkaç ay öncesine kadar geçerli olan sokak tabelaları
ve kâğıt paralar arasından geçiyoruz birlikte, son,
konuşmadan.

Savigny Platz'da bir kahvede geçiyor sahne.
Entelektüel bir kahve bu; yoğun sigara dumanı
içinde, dipteki gramofonun cızırtısı örtüyor
Kurt Weill'in bir şarkısını söyleyen Lotte'nin sesini.
Tek başına oturuyor adam ve üstüste rom içiyor.
Devetüyü paltosuna, ayağındaki church'lere
ve içtiği puroya bakılırsa ya Suhrkamp'da
çalışan güngörmüş bir editör olmalı, ya da
Düsseldorftan sık sık buraya gelen bir antikacı.
Aklının bir ucunda batıktan çıkardığı peksimetleri
kurutan Robinson Crusoe, ötekinde Maşa'yı oynadığı
son gece banyoda damarlarını açan annesi.

Doğu-Batı Dîvanı, YKY, 1997, sayfa: 99, 97, 145

Serhan Ada
(1955)

Berlin- İskender Meydanı

Tanıştığımızda bilmiyorum
Yağmur yağıyor muydu, yine...
bildiğim geniş ve ıssız caddeler
ve ortasında, minik otomobillerin
ürpertici çirkinliği

hangi dil yansıtır Tanrım
ses ile anlam arasındaki erotik yakınlığı
orada öğrendim
"BAUA" dendiğini köylüye
ve ŞTEG- LITZ! semtinin ne de çok
yakıştığını herr adolf'un anısına

kızlar gelirdi saçları kıvrıcık
ve tütün kokulu tenleri
üniversitesinde okumağa sakallı karl'ın
sabahları, ve geceleri
tenlerini satmağa birkaç kuruş için

doğu ile batı ayrılır tam bu duvarda

ötesinde kırk kilometre hızla
mercedes sürerken
berinin parasıyla ceza ödemek
önceleri kayzer ve führer
daha sonra genel sekreter
nutuk atıyorsa eğer
yasaktır o caddeye dönmek

hem sonra metro koridoru loşluğunda
ellenen kız
ve Tanrı Zeus'un huzurunda kurşuna dizilen
gepegen  kız
iskender meydanındaki anıtın taşına kazınır

duvar üzerinden aşmağa çalışan kız
gençlik vitesinde gaz kesmeyen hız
ay geçer, duvar yıkılır
kavuşur batı doğusuna
kıpırtısız

Brecht'in oralardan çıkılıp bugün
Siirt Lahmacuncusu'na ulaşıldığında
ışıklar aynı ışıklar.

İl n-ı şiir, YKY, 1995, sayfa: 50-51

Siegessäule Anıtı. Fotoğraf: Ara Güler

Turgay Fişekçi (1956)

Berlin: Benzemez ikizler

Berlin'e girişimiz hiçbir kenttekine benzemeyen görkemlilikte oldu. Friedrich strasse istasyonunda inanılmaz bir kalabalık. Televizyon kamele-
raları, gazeteciler oradaydı; müzik toplulukları, resmi görevliler; Türk te-
levizyonlarının Berlin temsilcileri de vardı. Bizlerle konuşmalar yaptılar.

İstasyondaki etkinlikler 15'te başlamış, gece 23'e dek edebiyat, film,
tiyatro gösterileri ve müzik dinletileriyle sürecek.

Oradan topluca hemen yakındaki ünlü Berliner Ensemble tiyatrosu-
na yürüdük. Merdivenlerle prova salonu olarak adlandırılan geniş ve
yüksek bir salona girdik. Thomas alkışlarla sahneye çıktı. "Artık ülkem-
de olduğuma göre anadilimde konuşabilirim," diyerek konuşmasını Al-
manca sürdürdü. Bu büyük tasarının başarıyla sonuçlanmış olmasından
çok mutluydu. Ardından başka konuşanlar da oldu. Sonunda Berliner
Ensemble'in iki oyuncusu sahneye çıktı. 98 ayrı dil konuşan bu kalabalı-
ğa, konuşmaları yalnızca harflerden oluşan bir oyun sergilediler. "Der Ta-
gesspiegel" gazetesi "Literaturexpress" başlıklı özel bir sayı çıkarmış.
İçinde trenin tarihinden Berlin'deki programlara dek pek çok yazı yer alı-
yor.

Oradan yine çok yakında, Berlin'in en ünlü caddesi Unter den Lin-
den (İhlamlar Altında) üzerindeki aynı adı taşıyan otelimize geldik.

Akşam yemeği için yarınki konuşmamızın yöneticisi Tarık Seden bi-
zi bir Kıbrıs lokantasına davet etti.

Bugünkü okuma ve tartışma programları sabah 10'da başlıyor. İlk toplantıya Edebiyat Kahvaltısı adını vermişler, ikincisine de Edebiyat Brunch'ı. Bizimki "Spree-Boğaziçi Köprüsü" adını taşıyor, Saat 15'te Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kreuzberg bölgesinde Wilhelm Liebknecht Kitaplığı'nda.

Tarık'la erkenden buluştuk. Yürüyerek Berlin'in (eskiden Doğu Berlin) olan ve şimdi büyük değişiklik geçiren yeni sokaklarını geziyoruz.

1995'te gördüğüm Berlin, özellikle de doğu bölümü bana ölü bir kent izlenimi vermişti.

Bir zamanlar Berlin'in en canlı caddesi olan Unter den Linden (İhlamlar Altında) –gerçektende cadde boyu boyunca ortası ve kaldırımları ıhlamur ağaçlarıyla kaplı– ıpıssızdı.

1920 ve 30'larda canlılığı Paris'le yarışabilecek kent, önce İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımı, ardından bölünme, sonra da sosyalizm adına baskıcı bir yönetimin elinde hasta hasta bir kuşa benziyordu.

Sosyalizmin kapitalizme üstünlüğünü, batıdan daha yüksek binalar yaparak kanıtlayabileceğini sanan bürokrat anlayış, eski Berlin'in en güzel alanlarından birine, romanlara, filmlere konu olmuş Aleksandr Platz'a dev bir televizyon kulesi dikmişti. Ama insanların oturduğu yapılar bakımsız, kent hayatı donuktu.

Batı ise Berlin'e sosyalizm içinde kalmış bir vitrin gözüyle bakıp tüketim mallarıyla boğmuştu kenti.

Garip bir rastlantıyla kentin ortasındaki büyük park da doğu ile batıyı ayıran doğal bir sınır oluşturuyordu.

1989'da duvar yıkılıp iki parça birleştğinde birbirine hiç benzemeyen ikiz bir kent yapısı ortaya çıktı. Batı bakımlıydı, doğu ise dökülüyordu.

O günden bu yana Almanya, neredeyse bütün olanaklarını kullanarak yeni bir Berlin yaratmaya çalışıyor.

Şimdi gördüğüm Berlin, bu çalışmaların önemli ölçüde sonuç verdiğini gösteriyor.

1999'da Berlin yeniden Almanya'nın başkenti oldu. Parlamento, ünlü Reichstag binası yenilenip kullanılmaya başlandı. Unter den Linden canlandı. Kahveler, yol kıyılarına masalar çıkardı. Cadde boyunca uzanan tarihsel yapılar, Eski Krallık Kütüphanesi (1780), Opera Binası (1843) ortaya çıktı.

Ünlü Reichstag binası, 1999 yılında yenilenip, yeniden kullanılmaya başladı.
Fotoğraf: Ara Güler

Çağdaş Mimarlık İçin Yeni Bir Deney Alanı

Son on yıldır Berlin görülmemiş bir yenilenme etkinliği içinde.

Pek çok ünlü mimar, burada kendine iş buldu. Bir yandan eski yapılar onarılıp gıcır gıcır yapıyor, ötede de yepyeni yapılar yükseliyor.

Fransa'nın büyük mağazalarından La Fayette, içene girer girmez çarpan bir biçimle inşa edilmiş. Giriş katından aşağıya doğru ters, yukarıya doğru ise dik duran, taban tabana vermiş iki koni biçiminde tasarlanmış. Her metre karenin büyük paralar ettiği bir yerde güzellik uğruna büyük bir alan boş bırakılmış.

Eskiden duvarın yanında kaldığı için kullanılmayan Potsdamer Platz ile çevresi ise hâlâ süren inşaatlara karşın inanılmaz bir yapı zenginliği kazanmış. Büyük şirketler merkezlerini buraya yaptırdıkları binalara taşıyorlar.

İki Berlin arasındaki ayrılıklar ne denli giderilmeye çalışılsa da kırk yıl farklı anlayışların yönetiminde kalmış kentin iki yakasının kolay kolay tek bir bütün olamayacağı da ortada.

Otel odasının kapısının darlığı gibi küçük ayrıntılardan, Rusya'dakilerin benzeri toplu konut yapılarına dek göze batıcı pek çok şey daha uzun süre iki ayrı Berlin'in varlığını hep anımsatacak.

Ayrılık yalnız maddi çevreyle ilgili de değil. Kentte yaşayan insanlar da uzun yıllar farklı iki dünyanın, farklı alışkanlıkların ve kültürlerin insanları olarak yaşadılar.

İleri kapitalist toplumun, bireycilikleri en üst düzeyde, bencilliğe dek ulaşmış insanları ile, paylaşma duygusunun egemen olduğu, eğitimlerinde evrensel insani değerlerin öne çıkarıldığı insanların hayata bakışları da elbet farklı olacak.

Şimdi bu iki farklı dünyanın insanları, aynı kentte, aynı işyerinde, aynı toplumsal yapı içinde yan yana yaşıyorlar. Aralarında egemen değer ölçütlerinin farklılığından doğan anlaşmazlıklar, yanlış anlamalar, gü-lünç durumlar olmaması düşünülebilir mi?

İki Berlin'in varlığı cadde ve sokak adlarında da kendini gösteriyor.

Bir bölümü ne denli değiştirilmiş olsa da batıda eski kralların, devlet adamlarının isimleri çoğunlukta, doğuda sosyalist hareketin ünlü isimlerinin adları varlıklarını koruyor.

Söyleşimiz bittiğinde saat 18'i geçmişti. Orada ilk kez, gezi öncesi uzun süre yazıştığımız Thomas Haubner'le tanıştık. Çıkışta bir kahveye gidip oturduk.

Gezi öncesi Edebiyat İşliği'ne bir mektup yazıp, eşimi de birlikte getirip getiremeyeceğimi sormuştum. Kural olarak böyle bir şeye olanak yoktu, ancak Thomas, Fatoş'un doktor olmasının trende olası rahatsızlıklar için bir güvence olacağını düşünüp isteğimin kabul edilmesini, öteki yöneticilere de söylemiş. Böylelikle Fatoş'un da geziye katılmasının sağlanmış olduğunu anlattı.

Doğu Almanya kökenliymiş. Bu yüzden konuşmalarımız eski sosyalist sistem üzerine oldu. Thomas konu açılınca, eski sosyalist ülkelerden gelen yazarların yaşamöykülerindeki çelişkiden söz etti. Hemen tümü es-

ki yönetimlere muhalif olduklarını yazıyorlarmış. Oysa yaşamöykülerine bakıldığında en iyi okullarda öğrencilik, sonra da öğretmenlik yaptıkları görülüyormuş. "Muhalif kişiliklerin böyle olanaklara kavuşabilmeleri olanaksızdı," dedi, Thomas. Hatta burada Arnavut yazarların katılacağı toplantıyı yönetmesi için Berlin'de yaşayan ünlü bir İtalyan Arnavut edebiyatı uzmanına başvurmuşlar. İtalyan uzman, katılacak yazarların adlarını öğrenir öğrenmez öneriyi reddetmiş. Çünkü bu yazarların geçmiş yönetim döneminde de iktidarın memuru gibi çalıştıklarını biliyormuş.

Thomas otomobiliyle bizi otele bıraktı. Potsdamer Alanı'na gitmek üzere kapıda bekleyen otobüslere bindik.

"Dünya Sesi- Şiir Gecesi" adlı etkinliğin düzenleyicisi DaimlerChrysler. Potsdamer Alanı'na açılan, şirket merkezinin de üzerinde bulunduğu Eski Potsdamer Caddesi'ni kapatıp dev bir sahne kurmuşlar, yüzlerce de sandalye dizilmiş.

Önce bizleri şirket binasına aldılar. Girişte güvenlik için kollarımıza mavi kurdeleralar takıldı. İçeride gece boyu açık kalacak bir içki ve hafif yiyecekler düzeni kurulmuş. Giriş çıkışları kontrol için takılmış o kurdeleralar.

Bu gecede şiir okumaları için dokuz ünlü şair çağırılmış:

Adonis (Suriye), Amanda Aizpuriete (Letonya), Volker Braun (Almanya), Inger Christensen (Danimarka), Ben Okri (Nijerya), Lesego Rampolokeng (Güney Afrika), Gerhard Rühm (Avusturya), Kazuko Shiraishi (Japonya) ve Patricia Smith (ABD). Şairlerin okuyacakları şiirlerin Almanca çevirilerinin yer aldığı bir de kitap bastırılmış.

Yalnızca Adonis'i önceden tanıyorum bu şairlerden. Amanda'yı da bu gezide tanıdım. Ben Okri ve Patricia Smith'in gösteriye dönük okumaları ilgimi çekmedi. Danimarkalı Inger Christensen'e yakınlık duydum. Bende sahicilik duygusu uyandırdı.

Okumaları bir televizyon ve birkaç radyo naklen verdi.

Gece yarısını gece otele metro ile döndük. Potsdamer Alanı inşaat halinde ama metro istasyonu tümüyle yenilenmiş, gıcır gıcır.

16 Temmuz Pazar
Brecht ve Berliner Ensemble

20. yüzyılın başta gelen tiyatrocularından Bertolt Brecht'in II. Dünya Savaşı sonunda Doğu Berlin'e yerleşerek burada kurduğu Berliner En-

semble, zaman zaman yönetim ve mali güçlükler yaşasa da, etkinliğini sürdürüyor.

Spree ırmağının hemen kıyısındaki tiyatro yapısının tepesindeki ışıklı, daire biçimindeki Berliner Ensemble yazısı dönüp duruyor.

Bu yıl sergilenmekte olan oyunlar, Shakespeare'in *II. Richard* ve *Hamlet*'i, Brecht'in *Arturoi Ui'nin Yükselişi ve Düşüşü*, Thomas Bernhard'ın *Bilmezden gelen ve Çılgın*'ı, Peter Weiss'ın *Jean Paul Marats'nın Yargılanması ve Ölümü* adlı oyunları.

Az ilerde Brecht'in evi. 1948'den 1956'da ölümüne dek burada yaşamış. Üç katlı bir ev.

Kahvaltıda hepimize birer gezi anısı olarak, geçtiğimiz kentlerin belediye başkanlarına verilen, tabelalardan birer tane dağıtıldı.

Kahvaltıdan sonra yürüyerek Brecht'in evine gittim.

Giriş bir bahçe katı. Burada geniş bir mutfakla, bahçeye bakan camlı, aydınlık bir oda var. Helena Weigel burada güzel yemekler yaparmış. Mutfak yemek gerçekleri yönünden zengin. 1960'ların bir de televizyonu var.

Birinci katta, Brecht'in geniş bir çalışma odası ve küçük bir yatak odası var. Buradaki tek kişilik yatakta 14 Ağustos 1956'da ölmüş. Başucunda 12 ve 13 Ağustos tarihli Almanca ve İngilizce gazeteler duruyor.

Çalışma odasında bahçeye bakan pencere kenarındaki bir masa, rahat bir koltuk ve kitaplıktan başka hemen hiçbir şey yok.

Kitaplıkta Lenin'in *Bütün Eserleri*, ünlü *Neue Zeit* (Yeni Zaman) dergilerinin koleksiyonu dikkat çekiyor. Bir köşede polisiye kitaplar, bir başka köşede Kavafis'in şiirleri duruyor. Çin resimleri ve Japon no maskaları da duvarlarda asılı.

İkinci kat ise Helena Weigel'in dairesiymiş. O da 1971'deki ölümüne dek burada yaşamış ve Berliner Ensemble'ı yönetmiş.

Brecht, bu evin yanındaki Dorotheen Mezarlığına gömülmüş. Hegel ve Fichte'nin de gömütleri burada.

Evin caddeye bakan yüzünde ise, Brecht Evi Kitabevi var. Yapıda Alman PEN kulübünün de bir bürosu bulunuyor.

Berlin'de, özellikle de Berliner Ensemble'ın bulunduğu Friedrich strasse üzerinde çok sayıda başka tiyatro da dikkat çekiyor.

10 Mayıs 1933'te Nazilerin ilk kez kitap yaktıkları Bebelplatz'a bir yeraltı anıtı yapılmış. Kaldırımında yürürken gördüğünüz bir cam dikdörtgene dikkatle baktığınızda, yerin altında geniş bir boşluk, biraz daha dikkat edince de bu boşluğun beyaz raflarında hiç kitap olmayan boş bir kitaplık olduğunu görüyorsunuz.

Yerin üzerinde ise bu yıl 1. Berlin Kitap Fuarı açıldı. Kitap Fuarı etkinlikleri, Edebiyat Treni etkinlikleriyle birleştirilmiş. Fuar içinde kırk ay- rı program var.

Saat 16'da Edebiyat Treni'nin sonuç bildirgesinin açıklanacağı kapanış oturumu var. Büyük bir çadırın içinde. Trendeki hemen herkes gelmiş. Sahnede Almanya Meclis Başkanı Wolfgang Thierse, Berlin Kitap Festivali Başkanı Jan Hegemann, Berlin-Brandenburg Sanat Akademisi Başkanı György Kondar, Eğitim, Kültür, Gençlik, Spor ve Çevre Avrupa temsilcisi Klaus Schumann, Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Yönetmeni Nikolaus G. van der Pas, Edebiyat Treni Avrupa 2000'in Tasarlayıcısı ve Yöneticisi Thomas Wohlfahrt konuşmacı olarak oturuyorlar.

Raylar Üzerinde Avrupa-Bir Gezinin Anıları,
Adam Yayınları, 2001, sayfa: 177-184

Gani Müjde
(1959)

Şehir: Berlin

Dünyanın bir dönem Klostrofobistan'ı oldu
bu şehir.

Dört tarafı sınır, dört tarafı duvar...

Hani şöyle alıp başımı gideyim deseniz üç
kilometre sonra baştan olmak ta vardı o
yıllar.

Sonra yıkıldı duvarlar.

Solun sırtındaki kambur da yıkıldı.

Sosyalizmi duvarların arkasına saklayanlar
utançlarından terkettiler ülkeyi.

Yıllar sonra duvarlara elimi sürdüm...

Soğuktu.

Ama şehri gezerken en çok doğusunu
sevdim...

Doğusu daha sıcak daha yaşanası geldi
bana...

Sonra bir gün Limon'da otururken bir okur
taş gönderdi kocaman.

Berlin duvarından bir hatıra...

Aldım taşı en ücra köşesine sakladım
evimin.

Biri tekrar bulur da taşları biraraya
getirmeye kalkar diye ödüm koptu.
Berlin'i sakladım...

İsim Şehir Hayvan Bitki, 2. Baskı, Parantez Yayınları, 1999, sayfa: 15

Zafer Şenocak
(1961)

Kara Bahardan Önce Berlin

I

Zordur, artık var olmayan kentlerden geçmek
bir çıkış yolu bulmak daha da zor
daha uzun süre duruyor duvar
kent darmadağın olduktan sonra da
kaçıp kurtulabilen sürdürüyor düş görmeyi
ya da uyanıyor bir ölü olarak
yükli bir borç senediyle

II

dışarıya doğru, konuşmacının sloganlarını ateşlediği duvar
içeriye doğru, bir yanıltıcı ışık izliyor eski bir labirenti
mağara dili
her defasında aynı yine dışarı çıkmama düşüncesi
sözcükler yanıltıcı yollar

Kimsenin aklına gelmemezlik etmeyen tümceler
bir tümceyi sonuna dek dinleme sabrı da aynı
rüzgarın yazmadığı gibi konuşmak

hiçbir şey geride kalmıyor bu meydandan
birkaç tuhaf manşet bile

anlamsız bir ses bile kalmıyor
bir ismin gizemi
yalnızca geride bıraktığı boşluğa yağmur yağıyor tekdüze
iki moloz yığını arasındaki çamura
haritada bir nokta

günün mantarı açılıyor
bir yudum şarap mühürlüyor akşamı
yalnızlar iki dilli yaşıyorlar
çizik bir plak dönüyor meydanda
yağmur tekdüze yağıyor ve plak öğütüyor ezgilerini
eşit ölçülü yağıyor diyorlar, böyle ısmarladık çünkü
herkes için eşit ve ölçülü
yalnızlar ölçüyü aşmıyorlar

sinsice yaklaşan bir ölümden fazlası olsaydı bu kentte
binlerce çadırla kuşatmanın bir anlamı olurdu onu
duvarlarının ardında bir ses olsaydı
dinlenebilecek
meydandan geriye kalan ayyaşlardan birinin
ve bahçedeki hayvanattan birinin sesi
yeterli olurdu

ne ki geriye yağmur kalıyor sadece, herşeyi aynı renge boyayan
ve yazılır yazılmaz unutulan manşetlerin üreticileri

şairane fikirli boşluk doldurucular

Uzaklardan gelen hiç kimse
evinde değildir bu kentte
oturuyorum berraklığının içinde
böyle unuttum
böyle şeffaflaştım
arkamda taşlardan bir yol döşedim

yapraklarımı döktüm,
zincirlerimi kopardım, berraklık içinde açtım
bedenimde unuttum baltayı
beceriksiz bir cerrah gibi
yanlış ilaçları koydum doğru bardağa
ve unuttum karıştırmayı

sonra tabutuma ışık girdi
ışık apaçık ve suçlayarak parıldadı
ansızın bir şeyleri bilmem gerekiyordu
bilmiyordum, nerden geldiyse
ışık içimden geçti ışıyarak
yalnızca dilime ulaşamadı
üzerinde birçok sözcük asılıydı

gizli sandığımı
ve belki yasak da
hiç denemedim onları
dilim el değmedik bir pul koleksiyonu

cellatı çağırıyorum
işini ikinci bir kez yapmalı
ve ışığı söndürmeli

VII

Casuslar uluorta geri dönüyorlar
genç erkekler, bakımlı bebek yüzlerini hızlı serüven filmlerine feda ediyorlar
yeni bir kahraman ilan etmek için bir telefon yetiyor
boş bir sinemadan dışarı sökün ediyor, Humphrey Bogart özlemi batıya doğru
devlet başkanı olsaydı nasıl bir figür oluştururdu
şimdiye dek hapis ettikleri tümcelerde, fiiller titreşiyor
boşluklarına kurşun akıyor
ağır dil, ölüymüş gibi yapan yılan

Aramice günah anlamına gelen
ölü bir kolun hatlarından
çıtırdıyor el
kırılıyor

hâlâ konuşan dil
büyük ay kraterlerine benzeyen meydanlarda
kovulmuş bir Tanrı'nın eteklerinde
güvencesiz konuşuyor

kolun bulduğu öyküler
kollukla temizlenmiyor

yitirilen yanılısamalarda boş sözler şapırdatıyor ayyaş
casus kardeş kitle kıyımı kardeşi kucaklıyor arka avluda

VII

seviyor muydum
ajan gözlü o ajan kadını
günlerce penceremde kahverengi yağmura yaslanan
o üniformalı robotu
seviyor muydum o kurşun gözleri geleceğe bakan delgi uzmanını

çok az şey biliyordum hakkında
tasarımlarımı delikli kartlara dönüştürmüştüm
nadiren uygun düşen

ikinci en iyi ajan kadına

takılıp kalmışım da bu yüzden
duvarın bir pencereden geçtiği yerde
çıktı ortaya, dikildi hayallerimde
dillim huzursuz, gözlerim fıldır fıldır, parmaklarım sivri
bilmiyorum olacak mı ve ne zaman ve kiminle
bir işaret vermeden çıktı karşıma
güpegündüz, gürültülü bir caddenin ortasında
pırıl pırıl temizlenmiş bir vitrinin içinde
delikli kartlarım yandılar
ve ağladım küllerine güldüm yüksek sesle
boyadım üst dudaklarımı
dedemin sakal artıklarıyla
bir aynayı aramaya koyuldum
koştum koştum ve durdum bir vitrinin önünde

şimdi kendini görmezsen
kendi görüntüne dönüşürsün
diye fısıldadım kendime korkuyla
korku çöktü parmak uçlarıma

vitrinin önünde
elin uzandığı vitrinin
robot ajan kadının elinin
üniformalı mavi makyajlı kurşun gözlü kadının
sivri parmaklarımla birleşenin

XII

Altın kitapları suya yansınlar
altın kitapları suya acizlik içinde
bu kadar sizin gücünüz çok değil
daha ziyade hüznün
ortak yanı yoktur gücün ve hüznün

biri geliyor işte
oturuyor kıyıya
başlıyor suya yazı yazmaya

başkadır
dünyayı odanın içinde bölenler
anahtarları kemerlerinde taşırlar
belin büyümesi gerekir

kaplan rüzgarda geriliyor
kapıyı açmak
postacıdan bir şey almak istemiyor canım
bir sonraki şişe postası ne getirecek

artık kara görünmüyorsa
etrafına bakınma da yaz

XIII

Olup bitenden habersiz
duyulanmın altında kalmış
satıyorum esrikliğimi yok pahasına
kara bahardan önce

altımda trafik tıkanıyor koyaklarda
dosya taşıyıcılar tüm bir yaşamın çalışmasını istifliyorlar
ölü numarası yapanlar çevikçe yuvarlanarak çıkıyor deliklerinden

olup bitenden habersiz
yok pahasına satıyorum esrikliğimi
kara bahardan önce
eski filmleri yağmalıyorum
gürültüler yaratıyorum
sessiz film kırıntılarından
hurdacıların, aydınların gözünden kaçan ne varsa
duruyor mutfağımda
buharı tüten çaydanlığın yanında

otuzüç yaşımda yumdum gözümü
ve kayboldum kendi çehremin ardında
ben miydim sen miydin yoksa hiçkimse miydi içimdeki
düşlerimde eyerliyordum hâlâ doru atları
ve kurtarıyordum masal figürlerini satırlardan
arabacı kapının önünde beygirlerini yeni bir biçimde koşumlarken

imgeler, kendiminkiler kayıyorlar aynanın arkasına
açıyorum pencereyi, sararmış bir albüm mü bu
o anda ilkbahar kıvılcımlanıyor elimde
ve kıvılcımlar duman saçaklı gölgeler veriyorlar
çoktan bastırılmış ama uzun süre ölmeyen imgeler
kambur gibi yapışıyorlar bedenime

örneğin bir dostun getirdiği bu rakı
onu uzak bir ülkeden kaçak getirdi bana
en iç bölgesinden ülkenin
burukluğu bu yörenin burukluğunu
keskinliği bir bıçağı andıran bu rakı
çoktan geçmiş bir zamana götürüyor beni tadı

bir yudumu kurtarıyor beni duvarlarımdan
bu ikinci yudum sürüyor beni ülkemden
buruk akşamımdan
nereye
iş başında pas tutan balıkçıların arasına

yanık hançerlerin arasına
bu rakı unutturuyor bana
benim o olduğumu
benim kent

yoksa sen misin o
hiçkimse miyim içimde

biliyorum bana yaşamımı soruyorlar
diyelim ki bin dokuz yüz doğumluyum
otuz üç yaşında bir torsoydum
böyle diyorlar tükenmiş bir delikanlıya
sonra aynanın arkasına kaydım
süslenmiş camların ardında kendimi aradım

solmuş albümler
ve sabırlı sadakatlarıyla şairlerdi
gömenler beni
beni
kendi aynamın ardına
olup bitenden habersiz

portremin baştan beri çatlakları olmasını isterdim
şimdi herkes için geçirgen olanlar gibi
bugün en açık renkli giysilerimin içinde
görünmez olmak istedim.

Almanca'dan çeviren: Mustafa Tüzel

Not: Bu çeviri daha önce *FOL* dergisinin Ocak-Şubat-Mart 1998 (7.) Sayısında yayımlanmıştır. Çeviri, bu baskı için yeniden gözden geçirilmiştir. M.T.

Berlin gurbet olmaktan çoktan çıktı: Bu kent kimileri için epeydir ikinci vatan, çocuklar içinse “anavatan” artık. Türkiye’ye kesin dönüş düşleri, kaç yıldır geçerliliğini yitirdi. Avrupa’da çifte pasaportlu bir yaşamın kapısı aralanalı çok oldu. Kentin kültür tarihi, siyasal ve ekonomik yaşamı, artık bizsiz bir anlam ifade etmiyor.

1700’lerden 2000’lere, Ahmet Resmi Efendi’den Mehmet Âkif Ersoy’a, Nâzım Hikmet’ten Hüsrev Hatemi’ye, Tomris Uyar’dan Zafer Şenocak’a kadar 56 yazarın kaleminden *Türk Edebiyatında Berlin...*
Ara Güler’in fotoğrafları eşliğinde.

Kapak Fotoğrafi: Ara Güler

ISBN 975-08-0676-X

